Ahmet Hamdi Tanpınar

Sahnenin Dışındakiler

AHMET HAMDİ TANPINAR BÜTÜN ESERLERİ

DERGÂH

SAHNENİN DIŞINDAKİLER

Ahmet Hamdi Tanpınar

Sahnenin Dışındakiler'in yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 139
Sertifika No: 14420
Türk Edebiyatı - Roman: 4
Tanpınar Bütün Eserleri: 10
ISBN: 978-975-995-240-2
1. b. 1973 (Büyük Kitaplık), 2. b. (t.y.) Nakışlar Yayınevi,
3. b. Dergâh 1990, 4. b. 1997, 5. b. Ağustos 2003, 6. b. Ocak 2005,
7. b. Ekim 2005, 8. b. Haziran 2007, 9. b. Şubat 2011,
10. b. Ocak 2012, 11. b. Haziran 2012, 12. b. Haziran 2013, 13. b. Eylül 2013
14. Baskı: Eylül 2014

Dizi Editörü ve Yayına Hazırlayan: İnci Enginün

Dizi Kapak Tasarımı: Işıl Döneray
Kapak Uygulama: Ercan Patlak
Sayfa Düzeni: Ayten Balaç

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No: 15
Beylikdüzü/İstanbul
Tel: [212] 422 79 29
Matbaa Sertifika No: 20699

Kapak Basım Yeri: Hanlar Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 324 08 82

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

Ahmet Hamdi Tanpınar

SAHNENİN DIŞINDAKİLER

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. No:3/20 34112 Sultanahmet / İstanbul
Tel: (212) 518 95 79-80 Faks: (212) 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

İçindekiler

Birinci Kısım: Mahalle ve Ev, 7
İkinci Kısım: Hâdiseler, 134
Sahnenin Dışındakiler Hakkında Açıklama, 330
Kitapla Tefrika Arasındaki Farklar, 332

BİRİNCİ KISIM
MAHALLE VE EV

1

İstanbul'a 1920 yılı eylülünün sonunda yağmurlu kapanık bir gece yarısı gelmiştim. Vapurumuz önce Çanakkale Boğazı'na girmeden evvel, sonra da limanda çok sıkı bir kontrolden geçirildiği için dokuz saat gecikmişti. Bu yüzden babamla kararlaştırdığımız gibi çıkar çıkmaz annemin akrabasından Behçet Beyefendi'nin Göztepe'deki köşküne gidemedim. Benimle beraber Tıbbıye'ye girmek için İstanbul'a gelen iki mektep arkadaşımla Sirkeci'de küçük ve epeyce kirli bir otele indik.

Akrabamdan bir insandan bahsederken "Beyefendi" vasfını kullandığım için okuyucularım beni ayıplamasın! Bu manyak ve benim için o kadar sevimli, fakat etrafın hiç de sevmediği bir adamın kendisinden daha beter olan hizmetçisi ve azap meleği Şerife Hanım, rütbe, elkap, unvan ve teşrifat işlerinde bir eski devlet salnâmesi kadar titizdi... Babası İsmail Molla Bey'in sağlığında ve biraz da hanımı namına beğenmediği için küçük bey sıfatıyla ezdiği efendisine Şûra-yı Devlet azası olur olmaz birdenbire beyefendi pâyesini vermiş ve bir daha başka suretle anılmasına müsaade etmemişti. Ne yapılır, Şerife Hanım, devlet mefhumuna hürmetkârdı.

Behçet Bey annemle teyze çocukları olan Atiye Hanımefendinin

kocasıydı. Atiye Hanım, Abdülhamit devrinde acayip mizacı, sevimliliği, huysuzluğu, tatlı uysallık, inat ve fantezileri, ani coşmalarıyla "saraya intisap" dedikleri o acayip ve tehlikeli ikbali bile bir nevi şaka hâline getirmiş olan Kazasker Ata Molla Bey'in küçük kızıydı.

Garip bir şaka ki, sonunda hem kendisinin, hem de Atiye teyzemin aşağı yukarı hayatlarına mal olmuştu. Filhakika Molla Bey hakkı olan meşihati elde edemediği için kahrından ölmüştü. Büyük teyzeme gelince, hiçbir zaman sevmediği ve sevemeyeceği Behçet Bey'le, hünkârın iradesiyle evlenmişti. Karı koca senelerce yan yana uzatılmış iki değnek gibi yaşamışlardı. Kayınbabası İsmail Molla Bey'in sağlığında bu aşksız hayat, genç kadını pek o kadar sıkmamıştı. Çünkü İsmail Molla işittiğime göre çok canlı bir adammış ve gelinini eğlendirmesini bilirmiş. Onun ölümünden sonra ise hayatı çekilmez bir hâl almış. Hakikatte Atiye teyzem Doktor Refik adında İttihat ve Terakki'nin eski kurucularından bir genci ta çocukluğundan beri seviyormuş. Bu Doktor Refik de ablası Ruhsar Hanım'ın kaynı imiş. İsmail Molla'nın ölümünden bir yıl evvel Paris'ten İstanbul'a gelmiş, gerek onu ve gerek oğlu Behçet Bey'i cemiyete sokmaya muvaffak olmuş. İsmail Molla Bey açık fikirli bir adam olduğu için gelinini evlerindeki küçük toplantılara alırmış. Böylece eski aşk tekrar dirilmiş. Molla Bey'in ölümünden sonra o kadar ezici olan baba tesirinden kurtulan Behçet Bey, yavaş yavaş karısındaki değişiklikleri fark etmeğe başlamış. Ve nihayet Doktor Refik'ten kurtulmak için onu saraya jurnal etmiş. Fakat garip bir kaza ve kader işi olarak bu jurnalin müsveddesini bir türlü yırtamamış. Doktor Refik Yıldız'da üç gün süren bu tevkif esnasında kalp damarı kopmasından ölür. Çırçır yangınından kurtulan şeyler arasında bu jurnal müsveddesini gören Atiye Hanım kocasıyla bir daha konuşmadı. Zaten çok da yaşamadı. Bir sene sonra taşındıkları Ortaköy'deki İsmail Molla Bey yalısında veremden öldü. Behçet Bey'i tanıdıkları için o kadar sevimsiz yapan şey,

İttihat ve Terakki'nin Paris'te ve Selanik'teki iki kolunu birleştirebilecek tek adam olan Doktor Refik'in ölümüne sebep oluşudur. Aile içinde ise buna ikinci bir suç daha eklenir. Şerife Hanım'ın rivayetine göre, Behçet Bey ölümünden biraz evvel karısının ağzını bir ipek yastıkla tıkar. Buna da sebep yine aileden olan Talat Bey'in bestelediği ve Doktor Refik'le beraber çok sevdikleri Mahur Beste'yi kendi kendine yavaş yavaş mırıldandığını işitmesi olmuş derler. Bu hatıralar boyunca bu acayip musiki parçası ile birçok defalar karşılaşacağımız için ne sahibinden, ne de kendisinden burada bahsetmeyeceğim.

Atiye teyzemi çocukluğumda, Saraçhane'deki konakta oturdukları zaman sık sık görmüştüm. Bu ilk zamanlardan hatırımda kalan şey her nazımı çeken insandı. Ortaköy'e taşındıklarından sonraki hâlini daha iyi hatırlarım. O zaman biz babamın memuriyetle bulunduğu Sinop'tan yeni gelmiştik. Sekiz dokuz yaşlarında vardım. Onun için hatıralarım daha sarihtir. Solgun yüzlü, ağır kumral saçları bir bağ bozumu gibi omuzlarına yığılan, gözlerinin içi, güneşte ince saman çöpleri çıtırdıyormuş gibi pırıl pırıl tutuşan bir kadındı. Hâlinde, sonradan okuduğum Edgar Allan Poe hikâyelerinin kadın kahramanlarını andıran bir şey vardı. Onlar gibi, insanın içinde aşk, sonsuzluk duygusu, bilinmez daüssılalar uyandırdıktan sonra ortadan çekilip giden bir mahlûk.

Çekilip giden, fakat bir türlü unutulamayan bir mahlûk...

Limanın ışıkları içinde tehdit edici kütlelerini seyrettiğimiz yabancı harp gemileri, vapurumuzun kontrolü esnasında yolculara yapılan sert muamele ve yağmur, bütün hayatı, insanın sinirlerini iyiden iyiye bozmuştu. Otele gittiğim zaman hatta bir şeyler yemeyi bile aklıma getirmeden soyunup yattım. Bu yağmurlu geceyi, kendi ışıkları içinde bir yumruk sertliğiyle bekleyen bu zırhlılar işgal altındaki şehrin hayatını anlatmaya kâfiydi. Onun için evimden ve ailemden ayrıldığıma çok müteessirdim. Mümkün olsaydı dönerdim.

İçimde yeni ayrıldığım Ege kasabasına garip bir hasret peydalanmıştı. Onun her adım başında karşınıza çıkan, sizinle el ele tutuşan, ta derinden, eşyanın ve bazı munis hayvanların bakışıyla size hitap eden sessizliğini özlüyordum. Orada, her şey çok tılsımlı bir ayna gibi size kendinizi, kendi uzletinizi uzatırdı. Akdeniz güneşi, yumuşak berraklık denizin tehlikeli varlığını bile çok uysal bir tanrı yapan güneş bu küçük kasabada bütün hayatımızın sanki mimarıydı.

Onunla yatar, onunla kalkardık. Her şeyin derinliklerine o uzandığı için ölüm bile acı mânasını kaybederdi.

Yarı ıslak çarşaflarına, duvarlarındaki tahtakurusu lekelerine dikkat etmeden yattığım bu otel odasında orayı ne kadar özlüyordum.

Halbuki yolculuğu kendim istemiştim. Geçirdiğim göğüs hastalığı yüzünden iki senem kaybolmuştu. Evcek bulunduğumuz "M..."in yalnızlığına ve sessizliğine yavaş yavaş gömüldüğümü, neredeyse bu yalnızlık içinde kaybolacağımı sanıyordum. Küçük şehir hastalığı dedikleri şey, beni ağır ağır sarıyor ve mumyalıyor gibiydi. Küçük şehir, küçük ev, rahat ve sakin hayat... Her gün görülen dostlar, dönüp dolaşıp üstüne gelinen mevzular, neredeyse bana, ötesini, daha genişini unutturacaktı.

Halbuki içimde geniş hayatın davetini duyuyordum. Büyük kalabalıkları, fikrin ve hareketin sarhoşluğunu özlüyordum. Ayrıca İstanbul'da, beni unuttuğunu iyice bildiğim küçük bir sevgilim vardı. Küçük ve çok şirin bir kız ki, daha Anadolu'ya çıkmadan evvel Cihan Harbi'nin başında sık sık gittiğim Behçet Bey'in köşkünde rüzgârla uğuldayan ağaçlar, rüzgâr dolabının gıcırtısı, Erenköy kırlarının o zamanki sessizliği hep bana adını tekrarlardı. Onun, harp içinde evlendiğini işitmiş, çok üzülmüştüm. O zaman bu küçük şehre daha fazla, daha derinden gömülmüştüm. Doğrusunu isterseniz beni yine onun düşüncesi kurtardı. İlk yeis anlarım geçtikten sonra, o bana kendi içimden, hâlâ çocuk kalmış

sesiyle durmadan "Hiç kendini denemeyecek misin? Ne olduğunu, kim olduğunu öğrenmeden mi öleceksin?" demeye başlamıştı.

Hiçbir kahramanlık iddiasında bulunmadığıma baştan inanırsanız, ilk önce gönüllü olarak Anadolu'ya yukarlara geçmek istediğimi, fakat bulunduğumuz yerde bu işle meşgul olan yarı gizli teşkilâtı idare edenlerin sıhhatimi bahane ederek buna mâni olduklarını söyleyeyim. Onun için ister istemez okumağa, bir yüksek mektep bitirmeğe karar vermiştim.

Doktorluğa büyük bir hevesim yoktu. Ondan sadece, edebiyat çalışmalarıma rahatça kendimi verebilecek bir refah umuyordum. Bir de biyolojiyi öteden beri seviyordum. Daha o zamanlar mesleklerin insanı içten değiştirdiklerini bilmiyordum. Eğer böyle olmasaydı, yola çıktığım zamanki ihtiraslarla kalsaydım, elbetteki bu hatıralar, Tıbbiye'nin ikinci sınıfında iken yazmağa başladığım yarım kalmış beş perdelik trajedi ile tek eserim olmazdı. Bu trajedinin bitmemesine en büyük sebep şüphesiz ileride anlatacağım maceradır. Fakat ben daha samimi olayım ve size baştan, bu trajedinin şahıslarının daha ikinci perdede birbirlerini öldürdüklerini, üçüncü perdeye, suflörle rejisörü sahneye çıkartmak şartıyla, ancak devam etmek mümkün olabileceğini itiraf edeyim. Dekorların, sahne yerlerinin bir yangınla tahribini ise beşinci perdenin sonuna bırakmıştım. Anlaşılan Shakespeare'imi çok yanlış anlamıştım. Fakat hangimiz, yahut kaçta birimiz sevdiği muharrirleri tam anlar. Galiba felsefe mekteplerinin, ilahîyat spekülasyonlarının o kadar çok ve değişik olması biraz da bu yüzdendir.

2

Geceki ümitsizliğim sabahleyin sokağa çıkar çıkmaz bir kat daha arttı. O gün cuma idi. Mektebe müracaat edemezdim. Babam gelirken, mahallemize gitmemi, kirada olan evimizi, komşuları görmemi sıkıca tembih etmişti. Bu evin kirası, şimdi yerinde belediyemizin küçük, mahalle arası bir park projesi bulunan dükkânın kirası ile beraber benim cep harçlığım olacaktı. Dükkânın henüz tasavvur hâlinde bir proje ile mahiyet değiştirdiğini söyledim. Ben bütün ömrümce proje kurmuş, tasarlamış, onların vücut bulma hayalleriyle yaşamış bir adamım. Onun için belediyemizin bu henüz uzak imkânların sisinde saklı kararını çok iyi anlıyorum. Eve gelince, o, daha beledî, daha umumî bir hizmete alındı. Şimdi olduğu yerden şehrimizin en büyük bulvarı geçiyor. Bu evde ve yalnız benim odamın çıkma penceresinden, o da ayağa kalkmam şartıyla deniz görülürdü. Bu da beni çok yorardı. Öyle ya, bir müzede tablo seyreder gibi bir manzaraya ayakta bakılmaz. Halbuki dün geçerken gördüm. Hiçbir yüksekliğe çıkmadan bizim mahallenin her tarafından şimdi Marmara alabildiğine genişliğiyle seyredilebiliyor.

Yalnız bir şeye müteessir oldum. Evimizin karşısındaki Elagöz Mehmetefendi Camii de beraberce yol olmuş. Bu cami on yedinci asır başında yapılmış çok şirin bir eserdi. Fakat ayakta kalması, yıkılmaması için hiçbir gayrette bulunmadığıma göre bu teessürümden fazla bahsetmeğe hakkım yok.

Daha Babıali yokuşunda, süngü takmış bir Fransız kıt'asının, başlarında mahut *Marsaillaise,* muntazam bir yürüyüşle yukarıya doğru çıktığını gördüm. Bu ihtilâl ve insanlık türküsü bir işgal müfrezesine hiç yakışmıyordu. İçim garip bir isyanla dolu ters yüzü döndüm ve bir tramvaya atladım. Fakat bindiğim tramvay onlara Çarşıkapı'da yetişti. Bu sefer *La Madelon, Madelon*'i, dinlemeye mecbur kaldım. Sonradan yaptıkları harp edebiyatında o kadar adı geçen bu türkü tüylerimi diken diken etti. Bunlar haddizatında belki güzel şeylerdi. Fakat benim İstanbul'umda ne işleri vardı? Biz harbe girmekle hata ettikse, onlar bu muameleyi yaparak bu hatayı devam ettirmeli miydiler? Tarih bir yerde bütün hataların tasfiyesini yapmayacak mıydı? Kafam bu suallerle dolu, Fransız kıt'asının arkasından yavaş yavaş yürüdüm. Ve onların Aksaray'a doğru kıvrıldığını görünce ben de rahatça yoluma devam ettim. Fakat daha Vezneciler'de karşıma bir İskoçya kıt'ası çıktı. Bunların başında muzıkaları yoktu ve adetçe daha azdılar.

Bu tesadüf kendi memleketlerinde olsaydı yahut buraya bir dostluk tezahürü için gelmiş olsalardı, ilk defa gördüğüm kıyafetleriyle ne kadar hoşuma gidecekti. Fakat şimdi Bayezıt Camii'yle, Şehzadebaşı Camii'nin arasında, yüzlerinden keder akan bu halkın arasında sadece ıstırap veriyorlardı.

Yavaş yavaş, altı senelik bir gurbetten sonra olduğunu bildiğim için, hususî bir dikkatle etrafıma bakarak yürüyorum. Şehir, hiç de bıraktığım şehir değildi. Bana insanlar değişmiş, hayat değişmiş, evler, sokaklar ihtiyarlamış, yıpranmış gibi geldi. Daha sonraları İstanbul sokaklarının cazibesinin bir tarafını yapan satıcı seslerinin bile, eski satıcı seslerine benzemediklerini fark ettim.

Dört muharebe senesinde birkaç nesil birden askere alındığı için ananeleri yeni gelenlere öğretecek insan kalmamıştı. Uzun süren bir kıştan sonra, buzlar altında filiz süren otlar gibi her şey yeniden filizleniyordu.

Bütün bu tesadüfler ve belki de çocukça dikkatler bana şehrin

hayatını bir kat daha öğretti. Hayır, burada yaşamak çok güçtü. İnsan her an sert bir talihle karşılaşıyordu. O zaman Doktor Adil Bey'in babama İstanbul için anlattığı şeylere hak verdim. Burada millî cephe için çalışmak da güç olacaktı. Halbuki M...'de bu açıktan açığa yapılıyordu. Vâkıa kasaba İtalyan işgali altında idi. Fakat garip bir şekilde ve çok çabuk bu işgal, belki de siyasî rekabetler yüzünden, ve şüphesiz biraz da İtalyan mizacının tesiriyle bir opera-komik çeşnisi almıştı. Anadolu'da Millî Mücadele başlamasaydı elbette işler çok değişir, orada da medeniyet namına bizi terbiye etmeğe başlarlardı. Fakat Anadolu silâha sarılmıştı. Küçük sahil şehri halkına, bütün milletimiz gibi sabır ve emniyetle beklemek kalıyordu. İşte bu bekleyiş orada, İstanbul'dan çok kolaydı. Anadolu dağları o kadar yakındı ki...

Burada ise aramıza gece gelirken demir külçelerini gördüğüm gemiler girmişti.

Evimiz Şehzadebaşı ile Horhor arasında yukarıda camiinden bahsettiğim Elâgöz Mehmetefendi mahallesindeydi. Bu mahalle camiin etrafına toplanmış beş sokakla onların açıldığı bir tramvay caddesine muvazi ve oldukça geniş, öbürü Aksaray tarafında onun karşılığı, fakat kargacık burgacık iki sokaktan ibaretti. Dört evliyamız, camiden başka bir ahşap mescidimiz, biri Lale devrinden diğeri biraz daha evvelden kalma iki medresemiz, birinin içinde "Yeşil Tulumba" adı verilen bir de soğuk su kuyusu bulunan birkaç küçük mezarlığımız vardı. Bu yeşil tulumbanın önünden biraz aşağı inildi mi Ağayokuşu'na ve Şirvanîzade'nin Ekşi Karadut mahallesindeki konağının bulunduğu arsaya inilirdi. Mahallenin tramvay caddesine bakan tarafında Hamamizade İsmail Efendi'nin babasının kiralamış olduğu hamam vardı.

İstanbul mahalleleri yirmi, otuz senede bir çehre değiştire değiştire yaşarlar ve günün birinde park, bulvar, yol, sadece yangın yeri, "hâlî arsa" geleceğe ait çok zengin ve iç açıcı bir proje olmak üzere birdenbire kaybolurlar. Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi

icat ettikleri gün, bir imkânı bize hazırlamışlardır. Tarihte ve bilhassa felsefedeki "sebep ve netice" davasının bu en iyi misalidir. Böylece ta beş asırdan beri biz, son derecede "imarcı" bir millet olmaya hazırlanmış olduk. İstanbul mahallelerini her nesil için yeni baştan denebilecek şekilde vücuda getiren bu yirmi otuz senelik merhaleleri tarihî hadiseler hazırlarlar. Nitekim hadiseler sıkışınca bu gelişmenin de yürüyüşünü o nispette arttırdığını hepimiz görmüşüzdür.

Dedem bu mahalleye Kırım Muharebesi'nin getirdiği çerçeve içinde yerleşmiş ve orada Aziz devrinin belli başlı iki vezirine, Şirvanîzade Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'ya komşuluk etmişti. Evimizin bir sokak arkasında oturan Giritliler, bu Kırım Muharebesi'ne ait çerçeve üzerinde, yukarıda saydığım paşalar gibi Aziz devrinin yaptığı ilâvelerdi; ve o zamanki Girit karışıklıkları üzerine İstanbul'a gelmişlerdi. Yanı başımızda anne tarafından Zagrep âyanı Selim Paşa'nın torunu olan İhsan Beylerin evleri vardı. Onlar bizden daha eskiydiler. Yine arka sokaklardan birinde oturan Moralılar gibi İkinci Mahmut devrinde mahalleye gelmişlerdi. Fakat eski konakları artık oturulacak hâlden çıktığı için yıktırmışlar ve 1909 sonlarına doğru yeniden yaptırmışlardı. Biz o zaman babamın memur bulunduğu Sinop'tan yeni gelmiştik.

Orada mektebe gitmediğim günlerde, bazen de kaçarak sabahtan akşama kadar evimize çok yakın olan ve bir kısmı kalenin eteklerine düşen kumsalda, Delibaş Mehmet Ağa adında bir ustanın bugünkü adını mazur görürseniz chantier'sinde, hakikatte ise deniz kenarına kurulmuş genişçe bir çalışma yerinde, çam tahtaları, iyi yontulmuş, adeta cilâlı kalaslar, talaşlar, katranlar, halatlar içinde çekiç ve rende sesleri arasında vakit geçirirdim. Bu merakım, babamı ve beni çok seven mutasarrıfın pek hoşuna gittiği için, beni korusun diye maiyetime bir de jandarma onbaşısı vermişti. Adı Kasım olan bu onbaşı, Sinop'un bütün çocuklarının dostu olan Deli Ömer'le beraber en yakın ahbaplarımdı. Fakat

Deli Ömer'i ustalar inşaat yerine sokmazlardı. O bana kumsala kadar ancak yoldaşlık eder, orada salyalı ağzını eğerek –bu veda şekliydi– ayrılırdı. Akşamüstü yine yolumu bekler böylece bir deli ile jandarma arasında baba evine ellerim, yüzüm, dizlerim, tahta cızıkları ve katran zifti içinde dönerdim.

Gariptir ki, dost ihanetini ilk önce o kadar sevdiğim ve bana bağlı olduğunu da bildiğim bu Ömer'den gördüm. Bir gün Kasım Ağa'nın bir dalgınlığından istifade ederek boğazıma sarıldı; eğer adamcağız vaktinde yetişmeseydi muhakkak öldürürdü. Tevekkeli tehlikeli dostluklardan sık sık bahsedilmez.

Kasım Ağa'nın deniz inşaatına pek merakı yoktu. O daha ziyade bir filozoftu. Gün boyunca ya deniz kenarında uzanır, dünyanın faniliği hakkında uzun ve ruh besleyici murakabelere dalar, yahut da denize, olduğu yerde taş atmakla masum masum eğlenirdi. Sonuna doğru bu işte o kadar ilerlemişti ki, fırlattığı tekerlek çakıllar, suyun üzerinde altı yedi defa sekmeden bir türlü batmazdı. O zaman Kasım Ağa taşın düştüğü yere birkaç saniye hüzünle sanki "sen de gittin gelmeyecek şeylerin dünyasına gömüldün; bir daha dönmen, güneşi görmen imkânsızdır..." der gibi uzun uzun bakar, sonra etrafında, bu mühim işi yeniden ve eskisi kadar başarıyla tekrarlamak için malzeme aramağa koyulurdu. Bu gemi bizim Sinop'tan ayrıldığımız hafta içinde bitti; işte o gün hayatımda muvaffakiyet denen şeyin nasıl büyük bir sevinç olduğunu gördüm. Şurasını da söyleyeyim ki Kastamonu ormanlarının hemen dibindeki bu şehirde gemi inşaası öteden beri esaslı bir sanattı. Şehirde her çocuğun küçük yelkenli oyuncakları vardı. Rumlar Paskalya mevsiminde geceleri kapı kapı, çalgı çalarak ellerinde büyük bir yelkenli maketi ile gezerlerdi. Bu maketlerden birini Hürriyet ilânında hükûmet dairesinin kapısı önüne süsleyerek koymuşlardı. Onun için gemi bittiği zaman, şehir tam bir bayrammış gibi sevindi. Bütün iskele donanmış, pehlivan güreşleri, yağlı direğe tırmanma, iskeleye ufkî olarak ve denize doğru bağladıkları

bir gemi direği üstünde güreşler yapıldı. Kurbanlar kesildi, davullar çalındı. Herkes, Deli Ömer, Kasım Onbaşı ve tabiî ben de dahil, en yeni elbiselerimizi giymiştik. Yüzlerce kol sabahleyin halatlara asılmış ve yağlı kızaklar üzerinde, tahtalarında, benim de emeğim olan, Kastamonu ormanlarının kokusuna karışan tekneyi beraberce suya indirmiştik.

İstanbul'a dönüşümüzde yanı başımızda bir ev yapıldığını görünce çok sevinmiştim. Bu sefer de tatil aylarımı duvarcı ustalarına ve marangozlara yardımla geçirmeğe başladım. Ne ev halkının azarları ne ustaların kovalaması kâr etti. O kadar ki ev bittiği zaman İhsan'ın babası Ulvî Bey bana yepyeni bir marangoz takımı hediye etmişti. Babamla çok sevişen bu güzel ihtiyarın, gülerek "Cevdet Bey, hakikaten Cemal Bey oğlumuzun üzerimize hakkı geçti. Evin inşasında az gayret sarf etmediler" deyişi hâlâ hatırımdadır. İşte benden on iki yaş kadar büyük olan İhsan Bey'i bu ev yapılırken tanıdım.

O da benim gibi elle çalışmaktan hoşlanıyordu. Bir gün ustaların öğle tatilinden istifade ederek elime geçirdiğim rende ile uflaya puflaya yontmağa çalıştığım bir pervaz tahtasını görünce "Dur, demişti. Mademki bu işler hoşuna gidiyor. Bari doğru dürüst yap! Hem etrafa hem kendine faydan olsun!" diye yanıma yaklaşmış ve bana hiç üşenmeden marangozluğun ilk sırlarını öğretmişti.

– Evvelâ malzemeyi tanımak lâzımdır, diyordu. Kokusuyla, rengiyle, şekliyle tanıyacaksın. Sonra âleti öğreneceksin! Ne işe yaradığını, nasıl tutulduğunu öğreneceksin. Ve bana birer birer tek rendeyi, çift rendeyi, dişli rendeleri, perdahta yarayan planyaları, düztabanları, kalem ve fitil rendeleri, aralarındaki farkı, kullanış şekillerini öğretti.

Büyük başlı, iri ve atletik vücutlu, dalgın bakışlı bir delikanlıydı. Şimdi iyi hatırlıyorum ki, o yaştaki gençlerde tabiî olan giyinme merakı yoktu. Evde kimin nesini bulursa sırtına geçirir, hatta sokağa onunla da çıktığı olurdu. Yüzü gözü sivilce içindeydi ve en aşağı

üç günlük sakalı vardı. Ağır ağır, hiç acele etmeden, varılacak yere behemehal varmayı kafasına koymuş hikâyenin kaplumbağası gibi konuşurdu. Öne doğru çıkık alnı son derece sakindi.

– İnsan, elidir kardeşim, anladın mı? Bizi biz yapan elimizdir. Elin, düşünceni terbiye etsin! Bütün varlığınla kendini eline ve elindeki işe ver. Göz, el ve kafa hep beraber çalışmalıdır. Sonra fikrini tashih ederek ilâve ediyordu:

– El çalışmalı, öbürleri adeta fark etmeden onunla beraber yürümeli. Yani elinin emrine girmelisin!

Bana ilk güzel yazı dersini de o verdi. İhsan o sene Galatasaray'ı bitirmişti. Ertesi sene Avrupa'ya gitti. 1913'de memlekete döndüğü zaman bizim hocamız oldu.

Babamın yetiştiği zamanlarda mahallemiz 93 Muharebesi'nin ve Hamîd devrinin ilk yıllarının yeni baştan çizdiği kadro içindeydi. Artık ne Abdülaziz devri paşalarının kapısı herkese açık konakları, ne bir ucu israfa varan, fakat şehirli halkını pek kıskandırmayan debdebe ve kalabalığı, ne de ağızlardan düşmeyen şöhretleri kalmıştı. Onların yerini, daha ziyade bir mabeyn kedisini andıran iki Abdülhamit paşası almıştı. Bunlardan birinin konağı bizim evimizin biraz yukarısında ve karşımızda idi. Erenköyü'ndeki, o devir köşkleri gibi bahçe içinde etrafı çam ağaçlarıyla süslü, yine bu köşklere benzeyen büyükçe, süslü bir bina idi, bu içi baştan başa avizelerle, billur merdiven tırabzanları aynalarla süslü, bir yığın malzemesi Viyana'dan getirtilmiş bu köşkü görmüş, çocukluğuma rağmen şaşırmıştım. Bu paşalar dostsuz, misafirsiz, kendi hususî hayatları ve devletten gördükleri ikbal içinde, bir mahbus gibi yaşıyorlardı. Akif Paşa'nın konağının altındaki konağa da yine bu devirde Mekke'de ve Mısır'da kadılık etmiş mühimce bir zat gelmişti. Birisi saraydan hediye edilen iki muhteşem arabası ve çok güzel atları vardı. İhsan'ların evindeki inşaat bitince, ben bu atlara merak sardırmıştım. Mekke kadısı ile –yaşım yüzünden dost olamayacağım için– seyisiyle ahbap olmuştum. Bu Anadolu

çocuğunun yanık yanık türküler söyleyerek atlarını yıkamasına bayılırdım. Annem akşamları bana "Saçlarının dibine kadar gübre kokuyorsun!" derdi. Fakat ben bundan müteessir değildim. İhtiraslarımız daima böyledir.

Babamın anlattığına göre mahallemize bu son devrin getirdiği en büyük değişiklik, yeniden yapılan evlerin ölçüsünde olmuştu. İmparatorluk küçüldükçe, orta sınıf şehirli evi de küçülüyor, hizmetçi kadrosu daralıyordu. Onun için bu üçüncü devirde ev hanımları, konak yavrusu denen evleri tercihe başlamışlar ve Meşrutiyete doğru ise "kutu gibi", "iki bakla bir nohut", "şöyle idaresi kolay" tabirleriyle tarif edilen ölçüye inmişlerdi. Mahallemizdeki Sofya, Vidin, Filibe muhacirleri, bu 93 Muharebesi'nin, oldukları yerlerden söküp İstanbul'a getirdiği ailelerdi.

Biz Sinop'tan döndüğümüz zaman mahallemiz asıl şeklini Balkan Muharebesi'nde alacak olan dördüncü devreye girmeye hazırlanıyordu. Çünkü Meşrutiyet ilânıyla hayli değişiklikler olmuştu. Abdülhamit paşaları artık şehir içinde oturmuyorlardı. Yeni tayinler, nasplarla birçok mahalleli dışarıya gitmiş, dışarıdaki vazifelerine son verilen bir yığın insan da İstanbul'a dönmüştü. On dört sene iş bekleyen sarayı gücendirmiş ihtiyar bir kayınakam birdenbire nail olduğu mutasarrıflığın haberini alır almaz sevincinden yarı çılgına dönmüştü. Mahallemizin belki en dikkate değer çehresi olan Müraî İbrahim Efendinin ise vazifesine son verildiği için kederine had yoktu. İbrahim Efendiye Müraî lakabını babam koymuştu. Tevazuu ve iltifatı, âşikâr bir alay şekline kadar götüren ve şer'î mahkemelerde yalancı şahitlik yapmak, bir de canı pek sıkıldığı zaman yalancıktan haberler uydurup etrafı alt üst etmekten başka kabahati olmayan bu adamcağız, hakikatte sadece dünya ve insan işlerini bir türlü ciddiye almayan bir septikti. Müraî lakabını babamın kendisine taktığını işitince kızmamış, hatta mağlûp olmadığını, yahut da bu olayın üstünde olduğunu göstermek için babama eski üslûpta çok acayip bir mektup yazmış

ve altına da "Hulûskârınız Müraî kulları" diye imza atmıştı. Babam bu mektuptan o kadar üzülmüştü ki hemen bir başka vazifeye tayinine çalıştı ve muvaffak da oldu. Yine o senelerde mahalleye adı gazetelerde sık sık geçmeye başlayan, bazı ikinci derecede İttihat ve Terakki azasıyla, Hareket Ordusu'nun bir iki subayı da taşınmıştı. Fakat hayatları, şöhretleri kadar parlak olmadığı için mahalleli bu yeni devrin sahiplerine büyük bir alâka göstermemişti.

3

İşte Elâgöz Mehmetefendi Camii, benim yalnız dört devresini saydığım bu içtimaî jeolojinin her şeyi ve bütün hayatı etrafında toplayan merkeziydi. O, bu hayatı hem aşağı yukarı tanzim eder, hem de onun tesiri altında kalırdı. Etrafında olup bitenlerden hissesini, hareketin şiddetine ve mahiyetine göre alırdı. Aziz devri paşaları zamanında küçücük camiimiz pırıl pırıl imiş. Durmadan tamir edilir, halılar, kilimler, hasırlar, yazı levhaları hediye edilirmiş. Hamîd devrinde bu hediyeler, nezirler, adaklar azalmış. Balkan Harbi'nden sonra ise az çok bakımsız kalmıştı. Evkafın yaptığı cüzî yardımı ancak mahalle halkının müşterek yardımı tamamlayabiliyor, böylelikle akşam ve teravih namazları kılınabiliyordu.

Camiin iki kapısı vardı. Biri bizim evin tam karşısında idi. Buradan –bütün mahalleli için olduğu gibi– benim çocukluğuma girilirdi. Çünkü bu kapıdan asıl camie giden yolun etrafındaki ağaçlar, bizi bir sadık lala gibi senelerce sırtlarında taşıdılar.

Otuz, kırk metre uzunluğunda olan bu yolun sonunda bahçe birdenbire genişler, yolun kendisi de tam bir zaviye ile asıl binanın önünden aşağıki sokağa doğru inerdi. Camiin karşısında iki odalı ahşap bir daire vardı. Mahallemiz zenginken ve imamlar kendi evlerinde otururken bu odalarda kayyumlar, müezzinler yatarmış.

O zamanlar, mahallenin erkekleri akşamüstleri, bir de cuma günleri namazdan evvel yine bu odalarda toplanırlarmış. İmam evi olduktan sonra artık kışları bu toplantıya son verilmişti. Yalnız

iyi havalarda cami ile bu iki odanın arasındaki küçük, yarı bahçemsi avluda otururlar, konuşurlardı.

Bundan otuz, kırk sene evvel insanlar, sadece iş veya eğlence için bir yere gelmezlerdi. Hatta asıl birleştirici olan şey, bunlar değil ibadetti. İman dediğimiz duyguyu içinde duysun veya duymasın herkes evinden çıkarken onun kisvesine bürünürdü. İman, sadece bizi Allah'a bağlayan bağ değil, müşterek kıyafet, yüz ifadesi, muaşeret şekli, hülâsa cemiyet hayatında nezaket ve merasim dediğimiz şeylerin, yani karşılıklı münasebetlerin tek kaynağıydı. Onu içlerinde gereği gibi bulamayanlar, yahut onun emirlerine gereği gibi itaat etmeyenler de sanki her evin taşlığında, veya kapının yanı başında küçük bir dolap varmış gibi onun hâllerini, o kendinden geçme, çok yüksek bir varlığa bağlama ve tevekkül maskesini yüzlerine geçirmeden dışarıya çıkıp insanların içine karışmazlardı.

Yukarda bahsettiğim Müraî İbrahim Efendiye bile akşam saatlerinde, yahut ikindi ezanında yolda tesadüf etseniz muhakkak o akşam veya ertesi sabah bir melek kanadı tedarik edip cennete doğru uçacak zannederdiniz. Halbuki o esnada İbrahim Efendi Küçükpazar'da, bir çıkmaz sokak içinde, asıl karısının ve çocuklarının haberi olmadan, hatta ayrı isimle evlendiği ikinci karısını düşünüyordu. Fakat yanınızdan geçerken öyle bir Allah!... deyişi vardı ki...

İşte her akşam saatinde, ya kalplerinden gelen bir itişle, yahut da isteyerek ve yolunu bildikleri için, birbirine bu kadar benzeyen, aralarında çok yavaş sesle konuşan, birçok girift meseleleri tek bir bakışla hâlleden ve yine tek bir bakışla çok zalim hükümler veren bu insanlar, bu iki oda ile cami kapısının önünde birleşirler, karşı duvarın kenarındaki çiçek tarhlarına, etrafı kiremit kırıklarıyla çevrili Acem lâlelerine, kadife çiçeklerine, şakayıklara, bahar rüzgârında üşür gibi titreşen cılız gül fidanlarına bakarak, hazırlanan çayı içerler, mahalleye ait işlerden bahsederler, korka

korka devrin fenalığından şikâyet ederler, yahut da dar ve ufuksuz hayatlarının tek eğlencesi olan küçük, çoğu bu yedi sokağın arasında geçen şeylere ait dedikodular yaparlardı.

Benim çocukluğumda bahçenin iki incir ağacıyla, mürdüm eriği ve büyük ceviz ağacı semtte meşhurdu. Aş eren hanımlar – mevsimine tesadüf ederse– mutlaka bu erikten yemek isterlerdi. Bu, o devrin mahallemize mahsus, herkesçe kabul edilmiş bir isterisi idi. Koca mahallede, hatta semtte, o mevsimde bir gebe kadın behemehal bulunacağı için biz çocuklar, ister açık kalmış kapıdan girelim, ister duvardan atlayalım, bu imrenme ve iştihaya hürmet ederdik. Hatta o kadar haşarı olan, bir şeyi behemehal yapması için yasak edilmesi kâfi gelen Sabiha bile, bir kere olsun bu ağaca dokunmamıştı. Zaten o daha ziyade, hiç kimse yokken ve bilhassa akşam loşluğunda camiin içinde saklanmayı, yarı aydınlıkta sekiz on kişilik cemaatin teker teker toplanmasını seyretmeyi severdi. Sonra namaz başlayınca yavaşça bulunduğumuz yerden çıkar, arka pencereden dışarıya süzülür ve oradan o yıllarda sayısı epeyce azalmış olan kandillerin, bu küçük kubbe altındaki karanlıkta ince, titrek çırpınışlarını seyrederdik.

Mürdüm eriğinden bizim hissemiz ancak yere düşenlerdi. Kim bilir belki de böyle yapmakla, bu sokakların bütün dünyaya kapalı yalnızlığında bizi zaman içinde devam ettirecek, bizden sonra, yaptığımız şeyleri yapacak, bu camiin bahçesine girecek, macunculara şarkı okutacak, keten helvacı ile konuşacak, çamaşır sepeti satan Yahudiye takılacak, yeni çıkan şehirli türkülerini ağızdan öğrenerek gelecek yaşlarının "psychose"unu, o hüzün ve daüssıla kompleksini kendi içinde hazırlayacak yeni yolcuya, hülâsa bizden sonra biz olacak mahalleliye bir nevi kolaylık ve dostluk gösterdiğimizi sanıyorduk. Onun için bu ağacın etrafından alarga geçilir, onun yüklü dalları, mukaddes bir gebenin karnı gibi uzaktan ve adeta dinî bir hürmetle seyredilirdi. Ceviz ağacı böyle değildi; onun meyvesi herkese mübahtı. Dibindeki evliya bile onu

muhafaza edemezdi. Zaten bu evliyanın çocukları çok sevdiği âşikârdı. Her ağaçtan ufak tefek düşmeler olur, düşenlerin kolu, dizi, başı yaralanır, ceviz ağacından, o kadar yüksek olmasına rağmen kimse düşmez, nâdir olarak düşen de, bir kedi yavrusu gibi derhal ayağa kalkardı.

Bu ceviz ağacının bir başka meziyeti daha vardı. O da mahalledeki evlenmelere yardım etmesiydi. Aşağı sokakta oturan berber İsmail Efendi –Filibeli, iri yarı, pehlivan yapılı bir ihtiyar– dört kızını iki sene içinde onun sayesinde evlendirmişti. İsmail Efendiye göre hadise, ağacın dibindeki evliyaya her sabah bir Fatiha okumak suretiyle olmuştu. Fakat mahallenin dedikoducu kadınları bu işin daha ziyade, ceviz ağacına çıkan semt delikanlılarının, onun yüksek dalları arasından İsmail Efendinin kızlarını tahta silerken seyrede ede olduğu fikrindeydiler.

Camiin iki kapısına giden yolların teşkil ettiği zaviyenin dış tarafında, Hamîd devrinde gümrük nazırlığı yapmış İbrahim Ali Beyefendi'nin konağı vardı. Vaktiyle bu konağın yerinde camiin medresesiyle mütevellîlerin evi bulunduğu, sonra bir sıkışık zamanda çaresi bulunarak satıldığı da söyleniyordu.

Bu konak otuz, otuz beş odasıyla, dört beş iç güveysi, altı gelini, yedi sekiz yetişmiş kızı ile acayip, dışarıya kapalı bir insan ambarına benzerdi. Dikkatimi ilk çektiği anlarda onunla, Karadeniz'den bizi yeni getiren büyük, siyah boyalı, her tarafı gıcır gıcır temiz Fransız posta vapuru arasında bir nevi benzerlik bulmuştum. Bilhassa daima kapalı kafeslerini, hiçbir ses taşırmayan boyasız tahta duvarlarını seyrettikçe, hatırıma hep bu vapurun, Sinop'tan çıkar çıkmaz tutulduğumuz çetin fırtınada bütün pencere ve deliklerini sımsıkı kapatması, güvertelerini adeta boşaltması gelirdi ve kendi kendime "Muhakkak o zaman dışardan bize baksalardı bu ev gibi görünürdük!" derdim. Konakta bir asker doktor, iki hakim, bir şûra-yı devlet azası, bir temyiz azası, mabeyin kâtipliğinden emekli olmuş bir ihtiyar, biri Tıbbıye'ye, ikisi Galatasaray'a, biri

Mülkiye'ye giden dört talebe, bir de mahallenin kendisine meslek olarak mirasyedilikten başka bir şey bulamadıkları Nuri Bey vardı.

1300 senelerinde etrafı, toza dumana katarak eğlenen bu Nuri Bey, bütün semtin ve benim çocukluk senelerimin en güzel kızlarının babasıydı. Hiçbir işi yoktu, satıp savmakla, biraz da Yanya taraflarındaki arazisinin geliriyle evinin masrafını, o kadar güzel giydirdiği kızlarının tuvalet paralarını, damadının maaşına ilâve ettiği cep harçlığını, nihayet komşu çocuklarına vermeği hiç unutmadığı hediyeleri öderdi. Bu hediyeler sedef saplı çakı, kalemtıraş, üstünde kalem kesilecek fildişi makta'lar, ceviz veya billûr yazı takımları, deve derisinden Karagöz takımları gibi şeylerdi. Bazen de kendisine Mısır'dan hediye olarak gelen kamış kalemlerini dağıttığı olurdu. Yontulunca kahverengi kamışın derisi altında adeta ten pembesi beyazlığıyla ve bir meyve yumuşaklığıyla insanı şaşırtan bu kalın telli kalemlere ben bayılırdım. Bir kere de bana son parçasının nerde ve nasıl kırıldığını şimdi bilmediğim Yıldız işi, muhteşem bir yazı takımı hediye etmişti. Bütün bu hediyeler o mucizeli evden geldiği için beni devamlı bir büyü içinde bırakıyorlardı. Küçük masamın üstünde o yazı takımını gördükçe şaşırır, kalemlere ise dokunmaya kıyamazdım. Gariptir ki Nuri Bey hiç kitap hediye etmezdi. Belki de, fikrin mesuliyetini üzerine almaktan çekinecek kadar derin düşünceliydi.

Konağın hiçbir üslûbu yoktu. Hatta ne pencerelerinin sayısı ve birbirleriyle aralıkları, ne çıkmaları, içinin vaziyetine dair dışardan bana bir fikir vermezdi. Bununla beraber düşüne düşüne evin taksimatını kendi muhayyilemde icat etmiştim. Söylemeğe hacet yok ki, çocukluğumun bütün masalları, ilk okuduğum roman ve hikâyelerin sahneleri hep bu pencereleri sımsıkı kapalı konakta geçerdi. O zamanlar Nuri Bey'den başka konak halkından pek az insanı tanıyordum. Bunlardan biri de Muhlis Bey'di. O da Ata Molla Bey'le bacanak oldukları için evimize gelirdi.

Benim çocukluğumda Muhlis Bey Galatasaray'ı yeni bitirmiş-

ti; çok çalışkan ve zeki olduğunu, Tıbbıye'ye gireceğini, musikiye merak ve istidadını daima söylerlerdi. Bazı akşamüstleri evlerinin önünden geçerken onun kemanını işitirdim. Koca konakta tek açık pencere onun odasının penceresiydi. Ara sıra da yolda kendisine tesadüf ederdim. Mağrur, atletik cüsseli, soğuk bakışlı bir delikanlıydı. Kendinden küçüklere hiç iltifat etmez, tesadüf ettiği kadınların arkasından başını çevirip bakmazdı. Mahallede galiba tek sevdiği, konuşmaktan hoşlandığı insan İhsan Bey'di. Gariptir ki İhsan Bey, ona karşı daima çekingen davranırdı. Aynı mektepte okudukları hâlde, elinden geldiği kadar ona rastlamamaya çalıştığını sonra öğrendim.

Muhlis Bey gibi bu hatıralarda adı sık sık geçecek olan Kudret Bey de bu konaktandı. Fakat o zamanlar Avrupa'da olduğu için henüz tanımamıştım. Yalnız babamı çok sevdiğini, acayip bir izdivaç yaptığını, tuhaf huyları olduğunu, bu hususiyetlerin üzerinde hiç düşünmeden biliyordum.

O yıllarda benim için bu konak, hiçbirini tanımadığım, evimize nadir olarak geldikleri zaman gizlenip kaçtığım, yolda rastladığım zaman saçlarımın dibine kadar kızardığım genç, güzel, yetişkin kızlarının büyüsü ile mevcuttu. Hiçbirinin yüzünü doğru dürüst görmemiştim. Kadın ve genç kız dostluklarına çok alışkın olmakla beraber, onlardan daima kaçmıştım. Onlar benim için pek nadir karşılaşmalardan bir nevi iç kamaşması gibi, içimde yerleşip kalmış dağınık çehre çizgileri, çok etli bir dudak, zaptedilmiş bir tebessüm, mütecessis bir bakış, rüzgârda peçe altından nasılsa fırlamış bir tutam saç, ucu kalkık kaşlar, bileklere kadar çıkan eldivenler, ince peçe, her renkten çok kıvılcımlı bir yığın çarşaf, istilâ eden bir koku ve biraz kesik kahkaha, şiveli çığlıklar ve edalı konuşma parçaları idi. Haddizatında çok az olan bütün bu şeyler, çok tesirli ve hakikaten o zamana kadar işitmediğim bir yığın ismin etrafında birleşirdi. Nuri Bey kızlarına, zamanın modasına uyarak Neclâ, Mücellâ ve İncilâ adlarını vermişti. Bugün olsa bir vodvile

yakıştıracağım bu seri malı adlar, benim için o zaman kibarlığın, üslûbun ta kendisiydi. Enistesi Mehmet Bey'in iki kızının adı Fahriye ile Suat idi. İkisi evli olan bu beş kız, daima beraber gezerler ve bu beraberlikle –hizmetçimiz Paraskevi bu işi hiç beğenmez "ne o sanki, araba atı gibi hep beraber geziyorlar..." derdi– üzerimdeki prestijlerini arttırırlardı. Öyleki konak yavaş yavaş, benim için herhangi bir ikametgâh olmaktan çıkmış, bir nevi şahsî mitolojinin sarayı olmuştu. Bu sarayda yalnız adlarını bildiğim, hatıraları kulaklarımda dolaşan bu beş mabude tek başlarına, tanımadığım, bilmediğim şekilde, nadir parçalarını işittiğim konuşmaları kadar maddesiz, sadece işaret ve semboller ile dolu bir hayat geçirirlerdi. Yukarıda seslerini işittiğimi söylemiştim. Hakikatte bu da doğru değildi. Çünkü bu seslerin kime ait olduğunu bilmiyordum. Hatta buna ses de denemezdi. Sadece muhayyilem zamanla bir nevi bahar koruluğu gibi onlardan gelen bir yığın cıvıltı ile dolmuştu. Yoksa o berrak gülüş Neclâ'nın mı idi? Sesi o kadar alaycı olan İncilâ mı idi? Daha ziyade kelimeleri incecik dişleriyle ısırır gibi konuşan ve bazen de geniş ve avize gibi etrafı ışık içinde bırakan Fahriye mi, Suat mı idi hiç farkında değildim.

Gümrük nazırlarının konağının üzerimdeki tesiri Sabiha'ların mahallemize taşındığı güne kadar devam etti. Bu hırçın, kavgacı, bir erkek çocuk kadar atılgan mahlûk hayatıma karışır karışmaz, bu konağı ve içindekileri unuttum.

O vakit Sabiha on üç, on dört yaşlarında vardı. Fakat babası Süleyman Bey'in yenilik fikirleri yüzünden henüz çarşafa girmemişti. Onlar mahallemize, Balkan Harbi'nin o kadar acı olan son senesinde taşındılar. Sabiha hemen o gün mahallenin erkek, kız bütün çocuklarıyla ahbap oldu. Güzel miydi? Hiç olmazsa o seneler için bunu iddia edemem. Durgun bakışlı, geniş alınlı, yumuk çeneli yüzüyle çirkin de denemezdi. Fakat etrafına daha ziyade hususî cazibesiyle ve sokulganlığıyla tesir ettiği muhakkaktı. İstediği insanla hemen dost olur, aradığını bulamazsa –Kim bilir,

neyi?– hemen oracıkta bırakıverirdi. İhtiyar, genç yanına biraz yaklaşıp da istediğini yaptırmayacağı insan yok gibiydi.

Bu sevimlilik ve sokulganlığın altında çok ürkek, alıngan, sabırsız, henüz kıvamını ve istikametini bulmamış iştiha ve hırsların idare ettiği bir mizaç, daha o yaşta kendisini gösteriyordu.

Annesinin hastalığı, babasının içki ve eğlence düşkünlüğü, aralarında hiç eksik olmayan kavga, hülâsa bütün bir huzursuzluk, onda daha o küçük yaşlarda bir yığın tehlikeli mekanizmalar işletmişti. Hiddetli insan çehresinden, hiddetli insan sesinden, o anda ölecekmiş gibi korkardı.

Böyle zamanlarda Sabiha'nın vücudu katılaşır, yüzü sapsarı kesilir, gözleri herkesten gizlenirdi. Evet böyle zamanlarda ne yıldız benekleriyle dolu yeşil gözlerini ne de ellerinin o mesut çocuk işaretlerini görebilirdiniz. Halbuki konuşmayı sever, konuşmadan, yalnız başına yarım saat bir yerde duramazdı. Kaç defa "Ben konuşmazsam çıldırırım!" dediğini hatırlarım. Bir gün annesiyle babasından bahsederken, "galiba ikisinde de haysiyet denen şey yok..." hükmünü vermişti. Bir kere de "Bizim ev cehennemdir!" diye şikâyet ettiydi. Bunlar o yaşta bir çocuğun ağzında, hiç olmazsa o zamanlar, garip gelen sözlerdi.

Daha o zamanlar psikoloji ifriti ona musallat olmuştu. Bu yüzden kendine ait her şeyi, üzerinde durduğu ve derinleştirdiği için, çok ciddiye alıyor, etrafındakileri ise en zalim dikkatlerle delik deşik ediyordu. "Ben, hiç konuşmadan durabilir miyim? Çalışırken bile yalnız kalamam!" dediği zaman bu huyu ile ve herhangi bir itiyadı ile hiçbir mücadale etmeyeceğini, edemeyeceğini söylemiş oluyordu. Sabiha bütün ömrünce etrafını ne kadar kuvvetle reddetmişse, kendisini de öylece olduğu gibi kabul etti.

"Ne babamda, ne annemde haysiyet denen şey yok... Anlıyor musun Cemal! İkisi de biçare insanlar..." diye bana dert yanışında ise, bütün bir erken uyanma vardı. Bunu bizim eve ilk geldiği gün söylemişti. Bu küçük ve haşarı çocuktan –Sabiha, düz duvarlara

tırmanırdı– çok hoşlanan annem, bir gün bana:

– Şu küçük ahbabını, o arsız kızı eve getir de yakından göreyim!.. demişti.

Ben o zamanlar Vefa'nın ilk sınıfındaydım. Ve yıkılışının arifesinde hâlâ kendisini eski Avrupa monarşileri gibi tanzim etmeğe, yeni gelenekler kurmağa çalışan Meşrutiyet İmparatorluğunun idadiler için kabul ettiği lâcivert, sarı düğmeli, çapraz yakalı üniformayı yeni giymiştim. Mektepten döner dönmez Sabiha'yı bulmak için sokağa fırlardım. Sonra da geç vakte kadar şurada burada dolaşırdık. Son konuşmalarımız evlerinin hemen yanı başında bulunan kuytu, geniş sayvanlı bir bahçe kapısında olurdu. Sabiha'ya annemin bu teklifini söyleyince ilk önce tereddüt etmiş, sonra çiseleyen yağmura bakarak "Haydi gidelim!" demişti. O gün onun annemle konuşmasına çok şaşırmıştım. Sanki kendisinden o kadar büyük olan annemle karşılaşır karşılaşmaz, onun da yaşı büyümüş, hayat tecrübesi artmıştı. Nerde ise Sinop'tan beri bizi bırakmayan ve o gün hasta olan hizmetçimiz Paraskevi'ye böbrek sancıları için ilâç tavsiye edecekti.

Annem bu ilk ziyaretten o kadar hoşlanmıştı ki, benim bulunmadığım zamanlar dahi pencereden, onun geçtiğini görürse çağırır, konuşurdu. Giderken:

– Annene selâm söyle! Bir gün ben de size geleceğim! Çok ayıp oldu. Hiç ziyaret edemedim, demişti. O zaman Sabiha birdenbire durmuş, sonra bir dudak büküşüyle:

– Annemi görüp de ne yapacaksınız? demişti. Çekilir insan değildir.

Bu cevaba annemin içerlemesinden çok korkmuştum. Çünkü eninde sonunda Sabiha, kendileriyle münasebette bulunmamızı istemiyordu. O zamanları biraz bilenler, eski şehirli hayatının ne kadar alıngan olduğunu, herkesin nasıl diken diken, rutubetten nem kaptığını hatırlarlar. Bu, Osmanlı tarihinin kapı yoldaşlığı devrinden millî hayata yâdigâr bir taraftır. Bütün tarih boyunca bir

tek kelime üzerinde oynayan dargınlıklara, kinlere tesadüf ederiz. Vâkıa Sabiha, annesinin çekilmez olduğunu söylüyordu amma... Halbuki annem, ne alınmış, ne de Sabiha'nın kendi annesini zemmetmesine fazla ayıp bir şey gibi bakmıştı. O, Sabiha'nın yüzünün, bu sözleri söylerken tatlı değişmesine dikkat etmişti. Nitekim:

– Şu bücüre bak, demişti. Adam olmuş da anasını beğenmiyor..." Senelerden sonra annemin beceriksiz bir çehre ve ses oyunuyla Sabiha'nın o günkü konuşmasını taklit ettiğini gördüm.

Sokağa çıktığımız zaman ona:

– Annen için böyle şeyleri nasıl söyledin? Hem neden annenden utanıyorsun?" diye ona çıkıştım. Bana:

– Utanmıyorum. Sadece doğruyu söylüyorum... Ben bu işi o kadar düşündüm ki..." demiş, sonra da yavaşça yukardaki hükmü vermişti. Bu zalim hüküm, ikisini de sevmesine mâni olmuyordu. Bununla beraber babasını tercih ederdi.

– Babamın yerinde bir başkası olsaydı, annemle on gün oturmaya razı olmazdı...

Ona göre babası, annesinin yüzünden hayatı alt üst olmuş bir bîçare idi. Bu hükümler, onun evdeki uzun kavgalardan sonra yatağına çekildiği zaman "Babam, annem niçin böyleler?.." diye uzun uzun düşündüğünü gösteriyordu. Sarhoş ve keyifli olduğu zaman kızıyla o kadar iyi ve tatlı konuşan, ona adeta ufuklu hitabelerde bulunan Süleyman Bey'in kusurlarına, israflarına, eğlence düşkünlüklerine hep annesinin kabahatiymiş gibi bakmağa alışmıştı. Daha sonraları ise onun çapkınlıklarına hiç olmazsa tabiî bir şey gibi bakmağa başlamıştı. Babasının, evde içtiği zamanlar ona anlattığı şeyler, annesinin şikâyetlerinden, kadınların dedikodularından öğrendiği çapkınlık hikâyeleri, bizim mahalleye gelmeden evvel Süleyman Bey'in bir komşu kadınıyla olan münasebeti –Nişantaşı'ndaki evlerinden bu yüzden çıkmışlardı–, onun üzerinde çok derin izler bıraktığını, sonra sonra düşündüğüm zaman anladım. Sabiha bu vak'aları bana her gün anlatırdı. Fakat

bu sevimli mahlûkun ağzında her şey o kadar değişirdi, göz süzmeleri, el işaretleri arasında öyle lezzetli veya eğlenceli bir masal olurdu ki işin aslı ortadan kaybolurdu. Zaten ikimiz de işin aslının ne olduğunu galiba bilmezdik.

Yine sonradan üzerinde düşününce anladım ki bir türlü uyuşamayan bu ana baba, Sabiha'yı daha ilk yaşlarında birbirinden çalmağa gayret etmişler, senelerce her biri ayrı ayrı onunla konuşmuşlar, birbirinden dert yanmışlar, sonra çocuk kendilerini dinlemekten bıkacak bir yaşa gelince birdenbire bu işten vazgeçmişler, ona o yaşta ne yapacağını hiç bilmediği bir hürriyet vermişlerdi.

Sabiha bu hürriyeti zaman zaman sert dayaklarla, anasının bitmez tükenmez şikâyetleri, nasihatleri ve gözyaşlarıyla öderdi. Fakat yine mesuttu. Zamanına istediği gibi sahipti.

4

Bir gün mahallemizin üstünden geçen bir tayyareyi seyretmek için çıktığı bir ağaçtan düşmüştü. Kucaklayarak güç belâ evlerine kadar götürdüm. Ağacın dibinde en keskin çığlıklarla ağlıyordu. Fakat kucağıma alınca birdenbire hıçkırıkları kesildi. Uyur gibi, ıslak kirpiklerini yumdu. Evin kapısı önünde kucağımdan yere atlayarak, sürüne sürüne içeriye girdi. O hâlinde hasta hayvan, tehlikeli dişi, hayatını harcamaya hazır rahatsız ruh, belki de bilmediği şeylere, kendisini başkalarından o kadar ayıran, etrafında herkesle pençe pençeye getiren yaradılışına isyan, hepsi vardı. Fakat ben anlayacak yaşta değildim.

Ertesi günü evden çıkmadığı için akşama doğru ben gittim. Yatağında yarı oturmuş kitap okuyordu. "Geçmiş olsun!" dedim. Teşekkür etti.

– Biliyor musun Cemal, hastalık iyi şey... dedi. İnsan rahat ediyor. Çünkü başkaları kendisi ile meşgul oluyor. Sabahleyin doktor geldi. Üç gün çıkmayacaksın! dedi. Üç gün ben böyle yatacağım, canım sıkılsa bile kendime iş aramayacağım, başıma bir yığın dert çıkartmayacağım." Bu benim o zamanlar aklıma gelmeyen bir dikkatti.

Fakat Sabiha üç gün evde kalmadı. Ertesi günü ikindiye yakın onu, Mekke kadısının yıkılan konağı yerindeki bostanda gördüm. Gübre yığınları arasında bostancılarla konuşuyordu. Dudaklarında hafif boya vardı. Yüzü başka türlü renkliydi. Bana

gülerek "Güzelleşmiş miyim?" diye sordu.

– Bu akşam yine dayak yiyeceksin! dedim. Hani üç gün çıkmayacaktın. Ne diye çıktın?

Gözleri birdenbire bulandı, bütün vücudu korku içinde titriyordu.

– Aman söyleme!. Böyle şeyler söyleme.

Sonra düşündü.

– Bak Cemal, dayak o kadar mühim şey değil, dedi. Bizim yaşımızda her çocuk galiba az çok dayak yiyor. İstesem zaten kendimi dövdürmem; fakat bağırmasınlar, hiddetlerini alsınlar, diye bırakıyorum. Ama bağırmak kötü!... Bilmezsin birisi yanımda bağırınca ne hâle giriyorum. Bir gün babamla annem kavga ederlerken ben ölebilirim...

Yine bir akşamüstü onu bizim kapının önünde bir kedi yavrusu gibi büzülmüş oturur gördüm. Beni sokağa bir şey almak için yollamışlardı.. Bu, satıcı seslerinin sıtmalı hüznünü arttırdığı o bahar akşamlarından biriydi. Yanına yaklaşınca Sabiha'nın tir tir titrediğini gördüm.

– Neyin var? diye sordum.

– Hiç! Konuşma! Bak ne güzel! Bu adama bayılıyorum...

Eliyle, evin biraz ötesindeki havagazı lambasını yakan fenerciyi gösterdi. O işini bitirip gidene kadar bir şey söylemedi. Kapısının eşiğinde yan yana oturmuştuk. Nihayet ağlamağa başladı.

– Yine evde kavga var... dedi. Nerde ise çıldıracaktım! Bilir misin artık evde bir saniye durmak istemiyorum! Keşki erkek olaydım!

– Peki niçin bu kadar kavga ediyorlar?...

– Babam içiyor, içtikçe ya neşeleniyor, ya mahzun oluyor. Annem ikisine de tahammül edemiyor. Sonra para meseleleri var. Her gün annemin bir şeyi gidiyor. İlk önce veriyor, sonra "Elin

karılarına yediriyorsun!" diye kavga ediyor. Bıktım artık.

Ve tekrar ağlamağa başladı.

O akşam Sabiha bizde kaldı. Annem evlerine haber göndermiş, çocuğu merak etmemelerini söyletmiş, bizde kalması için izin istemişti. Onlar da yemekten sonra gelip çocuklarını alacaklarını söylemişti. Paraskevi'yi görür görmez Sabiha sordu:

– Kavga bitmiş miydi?

– Eh... Şöyle böyle...

– Bıkmıyorlar, hiç bıkmıyorlar.

Yemekte Sabiha'nın solgun yüzü hepimizi üzdü. Annem durmadan başını sallıyor, babam sanki ömrünün bütün sıkıntılarını bol bir yemekle telâfî etmek istiyor gibi durmadan ona ikram ediyordu. Fakat hiçbiri olan biteni tabiî şeyler gibi göstermeye, yahut unutturmaya, onu oyalamağa çalışmıyordu. Ben onların hâllerine baktıkça adeta tecrübesiz buluyor, içimden biraz daha tabiî olsalar!... diye kızıyordum. Sabiha hepimizden sakindi. Yabancısı sayıldığı bu sofrayı, bu insanları hiç yadırgamıyordu. Yalnız ara sıra başını arkasına atarak sanki kötü bir düşünceyi yahut taliinin şuurunu kovmaya çalışıyordu. Sonuna doğru gülmeye bile başladı.

Bu gülüş, benim çok içime dokunan bir gülüştü. Fakat bu küçük kızın iç âlemini bir taraftan gayet iyi ifşa ediyordu. O gece ben, Sabiha'da o yaştaki bir insan için hakikaten şaşılacak bir talih sezişi, bir vaziyeti olduğu gibi görme kudreti ile, onunla tam zıt yapan, hatta onu yenen bir nevi üste çıkmak arzusunun ve belki de yaradılıştan gelme bir kayıtsızlığın beraber yürüdüklerini hisseder gibi oldum.

Daha sonraları onu yakından tanıyınca bu kayıtsızlığın onda karanlık bir gecede üstü açık bir bostan kuyusu gibi beklediğini gördüm. Bazen, büyük yıkılış anlarında hemen hemen her şeye kayıtsız olurdu. O zaman her şey, herkes, her hadise onun için birdi. Böyle zamanlarda eğer iradesiyle silkinmezse, hususî bir

vaziyet almazsa kül rengi bir boşluk içinde yüzüyor, sanırdınız. Nitekim annesiyle babası geldiği zaman böyle oldu. Bütün gece Sabiha'nın yüzünde tek bir ifade görünmedi. Taştanmış gibi gidecekleri saati annemin dizi dibinde bekledi.

Sabiha'nın ailesini, daha evvel evlerine gittiğim zamanlar görmüştüm. O gece yakından tanıdım. Süleyman Bey elli yaşlarında, kır sakallı, uzun boylu, kolları haddinden fazla uzun bir adamdı. Epeyce sarhoştu. Ve sarhoşluğunu, babamdan gizlemek istedikçe, daha fazla açığa vuruyordu. Kanepenin üstünde bir dizini altına almış, sallanarak ve ellerini ovuşturarak, oynatarak babamla konuşuyordu. Bütün hâliyle bir misafirden ziyade bir kapana tutulmuş herhangi bir mahlûka benziyordu.

Ufluyor, pufluyor, "kader..." diyor, iç çekiyordu. Bu sadece evimizde ve kendisinden çok ayrı tarzda yaşayan babamla beraber bulunmasından gelen bir sıkıntı değildi. Belki bütün ömrünce hâkim olan, kaçmak ve kurtulmak arzusu onu bu hâllere sokuyordu. Süleyman Bey, zevk ve eğlenceden gayri işlerde kendisini bir nevi gurbet diyarında, belki de mutlak pişmanlıkta hisseden insanlardandı. Eminim ki evimize gelirken, "En aşağı üç saat, üç saat orada kalacağım!" diye hesaplamış ve hesapladıkça bu zaman, kendisine olduğundan çok fazla, bitmeyecek kadar fazla ve uzun görünmüştü. Şimdi de babamın yanı başında, kanepe üzerinde oturup konuşmaya mecbur olur olmaz ömrünün bütün hataları, yanlış hesapları, taşkınlıkları teker teker gözünün önüne gelmişti.

Onun için ikide bir elini dizine vuruyor, iç çekiyor, bir yığın kesik, gerisi gelmeyen hareketlerle kımıldanıyordu. Her kımıldandıkça onu oraya bağlayan nezaket ve muaşeret bağlarını hissediyor, kendi kendine "Kader!.." diye söyleniyordu. Bunu der demez sanki bu sihirli kelime ile hayatına ait her cins hadisenin, ömrünü yıkan budalalıkların mesuliyet yükünden bir lahzada kurtulmuş gibi biraz ferahlıyor, sonra yine çehresine gözle görünür şekilde

keder ve sıkıntı hücum ediyordu.

O, "Kader!.." deyip iç çektikçe babam:

– Sabır!.. diye cevap veriyordu. Sonuna doğru bu iki kelime bütün konuşmanın yerini alınıştı. Aralarındaki boşluğu Süleyman Bey'in yarım kalan hareketleri dolduruyordu. Gülmemek için dışarıya fırladım. Çünkü babalarımızın ikisi de, birdenbire birer kukla oluvermişlerdi.

Niçin kadere bu kadar bağlı olan insanlar, bir türlü ona razı olmaz? Ertesi sabah bunu, Sabiha'ya sorduğum zaman bana:

– Hiçbiri kendi hayatını yaşamıyor da onun için, cevabını verdi.

Süleyman Bey'in kaderden şikâyete hakkı vardı. İradesiz ve heveslerine düşkün doğmuştu. Üçüncü çocukları olan Sabiha'nın doğuşundan iki sene sonra Selanik'te tanıştığı bir Viyanalı kadından ayrılmamak için Avusturya'ya kaçmış ve orada bir buçuk sene kalmıştı. Bu müddet zarfında amcasının çocukları miras meselelerini alt üst etmişler, üstelik dönmesine de mâni olmak için saraya, eninde sonunda zararı yalnız kendisine ve ailesine dokunacak bu hareketi devlet aleyhinde bir şey gibi göstermişlerdi. Daha başında kızını ona vermek istemeyen kayınbabası da, "Belki sonunda boşatırım!" ümidiyle bu amcaoğullarına yardım etmişti. Parasız kalınca Viyanalı metresi tarafından terk edilen Süleyman Bey Bosna'ya gelmiş ve orada şunun bunun yardımıyla sıkıntı içinde, karısının ve bir iki dostunun mabeyne dönmesi için ettikleri müracaatların neticesini beklemişti. Süleyman Bey'in kız ve kadın terbiyesi hakkındaki değişik fikirleri, kızına içtiği zaman verdiği hitabeler bu seyahatin mahsulleriydi.

Süleyman Bey memleketine döndüğü zaman bu yeni fikirlerin ve bilhassa gördüğü şeylerin tazyiki altındaydı. İki sene içinde onları anlata anlata hükûmeti şüphelendirmiş, nihayet günün birinde bir irade ile Konya'da ikamete memur edilmişti.

Altı ay kadar orada bütün pişmanlık hisleriyle bağlı olduğu karısına ve kızına ateşli ateşli mektuplar gönderdikten sonra, birdenbire komşularından birinin kızıyla sevişerek onunla evlenir. Sündüs Hanım –Sabiha'nın annesi– her ay, kendi tabiriyle "Bir hazine yükü para gönderdiği" bu adamın bu son nankörlüğü üzerine yine, hediye ve behiyelerle mabeyne müracat ederek Konya'ya kızıyla beraber gitmek için müsaade alır. Ve Süleyman Bey'in bu yeni balayını tam ortasından böler.

Meşrutiyet'in ilânında İstanbul'a yerleşirler. Fakat artık Süleyman Bey eski Süleyman Bey değildir; ne de Sündüs Hanım, eski Sündüs Hanım. Balkan Harbi çıkınca Sündüs Hanım'a babasından kalan "her biri bir vilâyet kadar geniş" dört çiftlik ve yine Süleyman Bey'in tabiriyle "O kadar mevâşî" düşman elinde kaldığı için ailenin geçimi karısının Preveze'den beraberinde getirdiği mücevher ve altınlarla, Süleyman Bey'in babasının vaktiyle İstanbul'da satın aldığı birkaç mülkün kirasına kalmıştı.

Bütün bunları biz, o gece Sabiha'nın babası ile annesinden dinlemiştik.

Sabiha'nın annesi hastalıklı, solgun, sesi ve gözü daima yaşlı bir kadındı. Eve adım attığından bir saat sonra, bütün hayatını, harap olan sıhhatini, kocasından çektiklerini, koskoca bir servetin nasıl yıkıldığını en ince teferruatıyla öğrenmiştik.

Hakikaten bedbahttı. Fakat ne talihsizliği, ne de yüzünden okunan hastalığı –verem olduğunu biliyorduk– anlattığı şeylere ait en ufak teferruatı bile ihmal etmesine hiç de mâni olmuyordu. Şikâyet faslı bittiği zaman Preveze'de bıraktığı mal ve mülkün sayılmasına sıra gelmişti.

Bu dört büyük çiftlik ile iki konağın hususiyetlerini, çiftliklerin mahsullerini, bir kısmı Bulgar, bir kısmı Sırp ortakçılarını, etrafından geçen yolları, ağıllarındaki hayvanların cinsini, meyve ağaçlarının ve bostanlarının lezzetini, konaklarının büyüklüğünü, geniş oda ve sofalarını, içlerinin tertibini, pencerelerinin baktık-

ları manzaraları, civardaki evliya türbelerini ve camileri gündelik misafir ve dostlarıyla beraber yine o gece öğrendik.

Sabiha'nın annesininki kadar sarahatle işleyen bir hafıza pek az gördüm. Hayatında adını yalnız bir kere işittiği bir insanı dahi unutmuş değildi. O kadar ki onu, ilk defa dinlerken, babamın kütüphanesinde gördüğüm o vilâyet sâlnamelerinden birini, fakat tabiatıyla, daha çok geniş ve tafsilâtlısını okuyorum, sandım. Dehâya hürmetsizlik olmasa Sündüs Hanım'ın konuşmasını insan Balzac'a benzetebilir derdim. Yarabbim neleri hatırlıyordu. Bütün çocukluğunu, isterseniz inanmayın buna, hatta doğduğu zamanı dahi biliyordu.

– O zaman Preveze'de İsmail Paşa mutasarrıftı. Siz tanımazsınız oncağızı! Ne iyi adamdı. Alnında vardı küçük bir urcuğu.

Sündüs Hanım İsmail Paşa'nın urundan bahsederken o kadar küçük, minnacık tatlı bir şey yapıyordu ki gayri ihtiyarî bu sevimli tabiat hatası elimize geçse, hepimiz öpüp seveceğimizi sanıyorduk. "Bekir Paşa'nın yerine gelmişti..." Burada uzun bir mûterize açılır, Bekir Paşa'nın kendi baldızını Arnavut Beylerinden Zeynelâbidin Bey'e vermek için çevirdiği dolaplar anlatılır, bu izdivaçtan sonra da zavallı Bekir Paşa baldızının bahtsızlıklarına geçilir, iki ortak arasında ve yarı vahşi bir kabilenin içinde, bu içli İstanbul kızının macerasına, hele ikinci çocuğunu doğururken ölümüne epeyce ağlanırdı: "Gördüm oncağızı bir sabah yatağında, asılmıştı başına udcağızı. Koymazlardı çalsın kız bir kerre, mum gibi söndü gitti kızcağız..." İsmail Paşa'ya dönerdik:

– "Kır sakallı, şişman, bir ayacığı aksar, abdestinde namazında bir Müslümandı. Ama Rumeli toprağı başka şeydir. İstemez, öyle mütekait, ayağı aksar adamı... İster ki devlet paşası atlasın atına, sürsün ovaya..." Bu Evlâd-i Fatihan kızı ata, ovaya, bütün erkekçe oyunlara, davul zurna sesine hatta muharebeye bayılırdı. Kocasını da at üstünde görmüş ve sevmişti.

Sündüs Hanım'ı o sene çok dinledim ve dinledikçe sevdim.

Zihninden eski, mesut, müreffeh bey kızı, bey hanımı zamanlarına çekilmiş gibi garip bir yaşayışı vardı. Onda her şey bu mâzinin özlenişi idi. Yaşadığı hayat daha iyi şartlar içinde geçmiş olsa idi eminim ki Sündüs Hanım gene mesut olmayacaktı. Çünkü ömrü bugün ile dün, Preveze ile İstanbul, yahut mahallemiz ile eskiden oturduğu Nişantaşı arasındaki yaptığı mukayeseler içinde geçiyordu.

Bütün gece Sabiha annesinin yanında, bir eli şakağında, ağzını açmadan oturdu. Hiç kimseye bakmadı. Tek bir kelime söylemedi. Yalnız giderken yavaşça bana "Dediğim doğru değil mi? Gördün işte..." diye fısıldadı. Onun, o akşam babasının ve annesinin ortasında, başı öne eğik bir talih mahkûmu gibi gidişini hiç unutamadım. Bilmem, bütün bunlardan sonra Sabiha'nın ana ve babasından daha o zamanlarda kopmuş bir insan olduğu muhakkaktı. Yazık ki bu isyan ve inkârın sebeplerini layıkıyla izah bizce imkânsızdır.

5

O geceden hemen biraz sonra, Süleyman Bey Viyana ve Bosna ikametlerinde kadın ve genç kız terbiyesi hakkında edindiği fikirlerden vazgeçerek Sabiha'yı çarşafa soktu. Zaten mahallede hafif dedikodu başlamıştı. Gayet gariptir ki erkeklere ait her haddin ayrı ayrı dualarla, düğünlerle tesit edildiği eski örfümüzde, genç kızların çarşafa girme hadisesi çok sessiz sadasız geçerdi. Bununla beraber Sabiha'nınki öyle olmadı. Hiç olmazsa bizim evde, kahkahalar arasında ilk çarşafını giydi. Annemle ne kadar dost olduklarını yukarda söylemiştim. Bu çarşafın kumaşının seçilişi, dikilişi hep onun nezareti ve yardımıyla olmuştu. Ben de bu vesile ile ilk defa kadın giyinmesinde estetik müşavirliği yapmıştım.

Fakat Sabiha bu gibi kayıtlara kolay kolay alışamazdı. Üç gün sonra onu, yine çarşafsız, mahallede kaydırak oynarken gördüm.

Bir gün evlerinin bahçesinde Sabiha babasının içkiye düşkünlüğünü anlatıyordu: "Fena olmuyor, biliyor musun Cemal! Kafasında kurduğu bir şey yoksa, hiç olmazsa neşeleniyor. Hele tadını kaçırmazsa!.. O zaman türkü söylüyor, eski Rumeli türküleri, Anadolu türküleri... Bizim macunculardan, şarkı satıcılarından dinlediklerimizden çok başka türlü şeyler..." Süleyman Bey'in bu halk türkülerini mahallece, hepimiz bilirdik! Onun sesi duyulunca, penceresi açılmayan ev yoktu. Bunlar şehirli hayatının o küçük, yarı şaka, yarı alay ve hissîlik dolu, bir Hüseyin Rahmi romanının sesle illüstrasyonuna benzeyen moda şarkılarından ayrı şeylerdi.

Onları dinlerken bu ötesi yok gibi görünen dar hayat birdenbire gözümde silinir, kendimi büyük dağ başlarında rüzgârların elinde hırpalanır görmek isterdim.

Süleyman Bey'in son derecede erkek, gür, bütün mahalleyi, sanki benim ikide bir patlayan futbol topummuş gibi birkaç nefeste dolduran bir sesi vardı. Bu ses üst üste hicretlerin, hasretlerin içinde yetişmiş, onların içtimaî mirasıydı.

– Bilir misin, hele bir tanesi var, bayılıyorum. Tuna'nın evleri... Ama yalnız bir tanesi mi?

Ellerinin küçük ve beceriksiz işaretleriyle bana bu türküleri dinlerken içinden geçenleri anlatıyordu. Kim bilir, belki babasının sesi de, kızının konuşurken yaptığı el işaretleri gibiydi; ve Sabiha'nın o gürültü ve azap içinde nasıl kendisine mahsus, benliğinin çok derin ve gizli bir yerinde tükenmez bir saadet kaynağı varsa ve bu el işaretleri, konuşurken yüzünde parlayan o ince gülümseme ve gözlerinin parıltısı oradan geliyorsa, Süleyman Bey'in de benliğinde, sesinin cünbüşünü ve hüznünü idare eden böyle bir gizli ve zengin kaynak, bu biçare hayat artığını geniş insanlıkla birleştiriyordu.

Bunu kendisine o yaşımın kelimeleriyle anlattım.

– Belki, dedi. Ama herhâlde başka türlü olsa gerek. Bilmiyorum. O kadar bilmediğim şey var ki... Mektepte durmadan Soeure'lere sual soruyorum. Hiçbirisi doğru dürüst bir cevap vermiyor. Allah diyorlar, iman diyorlar, itaat diyorlar... Razı ol, diyorlar! Bunun alt tarafı yok mu? –Sonra tekrar bir el işareti yaptı– Bunlar hep çıkmaz sokaklar gibi geliyor bana...

– Nerden biliyorsun?

– Etrafımızdakilerden... onlar da aynı kelimelerle konuşuyorlar. Görmüyor musun? Hepsi de çıkmaz sokak, sönmüş lamba gibi insanlar. Ah, bizimle konuşacak bir adam olsa, doğru dürüst bir adam. Bize bir cevap verse, anlatsa bunları... Niçin her şeyle ben

böyle pençe pençeyim? Hiç kimseyi beğenmeden yaşanır mı hiç?.. –Ve yine aynı şikâyeti tekrarladı:– Konuşmadan da yapamıyorum bir türlü... Babam içki içince konuşuyor. İnsanları anlatıyor, gördüğü şeyleri anlatıyor, şarkı söylüyor; ama hep yarı yolda kalıyor... Çok içtiği için olacak herhâlde... Niçin bu kadar çok içiyor?..

O gün Sabiha'nın büyük açılma günlerinden biriydi:

– Gel bak ne kadar çok içiyor... Ve beni bahçenin dibinde, içinde en aşağı otuz kadar binlik şişe bulunan küçük bir tavuk kümesinin önüne götürdü. Kümesin kapısı açıktı. Şişelerden birini eline aldı, kokladı. Bana da koklattı. Sonra birdenbire dibinde kalmış birkaç damla rakıyı sallayarak:

– Acaba nasıl şeydir diye sordu. Ne dersin, şunların dibindekini toplayıp içelim mi?

Gözlerinin içi bu ani ilhamla pırıl pırıldı. İçeriye koştu, büyükçe bir bardak getirdi, şişeleri dikkatle boşaltmaya başladık.

– Bak diyordu. Hatırıma ne geliyor. Ama gülme... Beni azarlama da. Demin çıkmaz sokak dedim ya! Nereden aklıma geldi, biliyor musun? Bütün bu insanlar bana öyle geliyor ki, olacakları şeyi olamamışlar... Bir duvar önünde asıl yollarını değiştirmişler, yahut da oldukları yerde kalmışlar... Bu duvar nedir, sen biliyor musun?

– Hayır, dedim! Belki talihtir.

– Hayır değil... Talih başka bir şey. Sonra sözünü değiştirdi. Dün akşam sinemaya gittik, dedi. *Sefiller* diye bir oyun vardı. Oradaki insanların da bizim gibi talihleri var! İyi, kötü kendilerine göre... Fakat hiçbiri duvarın dibinde durmamışlardı. Ah, birisi bize bunları anlatsa...

– Çok düşünüyorsun sen... Bu kadar düşünme! Biz daha çocuğuz...

Bardağı bana uzattı. Rakıyı içişime baktı. Dudaklarını bükerek:

– Ben çocuk değilim artık... dedi. Emin ol artık çocuk değilim!

– Nesin? Büyük adam mısın?

Fakat sualime cevap vermedi:

– Rakı böyle içilmez, dedi. Yüzünü çok buruşturuyorsun! Bak ben nasıl içeceğim!

Yüzünün tek bir çizgisi bile kımıldamadan birkaç yudum içti. Ben gırtlağım yana yana:

– Sen alışmışsın, dedim. Ve öksürmeğe başladım.

– Hayır, kat'iyen... Ben hiç yalan söylemedim. Ölürüm, yine yalan söylemem! Sonra sözünü tashih etti: Hiç olmazsa sana yalan söylemeyeceğim, emin ol! dedi. Sonra birdenbire eski sözüne döndü:

– Asıl korktuğum şey nedir, biliyor musun? Günün birinde babama veya anneme benzemek... Babam neyse o hiç olmazsa kendine göre yaşıyor, fakat anneme benzemek, onun cinsinden bir şikâyet makinesi olmak...

*

O günlerde mahallemizde mühim bir hadise oldu. 1910'dan beri Avrupa'da bulunan İhsan, memlekete döndü. Geldiğinin ertesi günü yolda rastladık. Ben ilk önce tanımadım. Son derecede kibar giyinmiş, gözleri etrafı delecek gibi bakan bu sert çehreli genç adamla, birkaç sene evvelki, saçları karmakarışık, evin içinde eski püskü, kimin neyi varsa sırtına geçirip onunla çalışan, bazen sokağa o kıyafetle fırlayan, parmakları mürekkep lekesi içinde, yüzü sivilcelerle dolu, ayakkabısının hiç olmazsa bir tekinin bağı çözük delikanlı arasında hiç münasebet yoktu. Fakat o, yolumu kesti:

– Nereye böyle, dedi. Eski tanıdıklara selâm yok mu? Dün akşam, uğrarsın diye bekledim. Bu sabah babanı gördüm ama... Sonra omuzlarımdan tutup silkti. Pazularımı yokladı. "Epeyce büyümüşüz, hım! Hem epeyce..." Yan gözüyle ayaklarıma bakıyordu. "O kadar ki, pantolunumuz, yeni olduğu hâlde kısa geliyor... Saçlar da karışık! Marangozluk ne hâlde?"

– Bıraktım... dedim. Ancak evde çakılacak çivi falan olursa... Sonra tekrar yüzümü okşadı.

– Yarın akşam uğra da konuşalım, olmaz mı?

O zaman İhsan yirmi üç, yirmi dört yaşlarında olmalıydı. Bizim okur yazar sınıf civarında bu yaştaki gençleri henüz çocuk addetmek adetti. Buna rağmen, İhsan bana o akşam olduğundan çok yaşlı, çok büyük görünmüştü.

Ertesi akşam içim ürke ürke evlerine gittim. Akşamki hâli beni o kadar şaşırtmıştı ki onunla baş başa konuşmak benim için güç bir şey olmuştu. Fakat eve girer girmez bu duygu kayboldu. İnsan kendisini İhsan'ın yanında son derecede rahat buluyordu. Nasıl Sabiha, annemle konuşurken birdenbire onun yaşına, adeta hayat tecrübesine fırlamışsa, İhsan da benimle konuşurken sanki bütün dünyasını benim yaşıma, benim kullandığım sözlere indirivermişti. Beni hiç sıkmadan, küçültmeden hayatımı, çalışmalarımı öğrendi. Kendisine şiiri ve tabiat ilimlerini sevdiğimi söyledim. Okuduğum kitapları anlattım. Konuşurken, mektepte bize öğrettiklerinin çok üstünde olan birtakım şeyler bildiğimi anlıyordum. İhsan hangi şairleri sevdiğimi sordu. O zamanlar Fikret'e bayılıyordum.

Bana evvelâ hangi eserlerini sevdiğimi sordu. Ben tabiî *Rübab*'ta kalmıştım. Güldü.

– Daha başkaları var... dedi. Onlardan daha mühim eserleri var. Hatta asıl eserleri onlardır. Bir müddet Fikret'ten bahsetti. Gidip konuşmak istiyordu. "Bu günlerde muhakkak gidip göreceğim" diyordu. Sonra birdenbire ondan vazgeçti.

– Daha başkaları da var... dedi. Hatta bir tanesi var ki, pek az kimse biliyor. Ben Paris'te iken tanıdım. Ve bana Yahya Kemal'den, yapmak istediği şeylerden bahsetti. "Bak, dili ne kadar temiz..." Ve dil temizliğinin ne olduğunu anlatmaya uğraştı.

O senelerde Léon Cahun'ün *Gök Bayrak*'ı tercüme ediliyordu.

Bütün mektep harıl harıl okuyorduk. Bir de Michel Zevaco... Ben aldığım cesaretle onları anlattım. Gülerek:

– O kadar mühim şeyler değil ama, yaş icabı okuyacaksın!.. dedi. Fakat daha mühim kitaplar var.

Yine yaşım ortaya çıkmış, bütün rahatım, konuşma arzum, kendimden, Sabiha'dan bahsetmek ihtiyacım hepsi, oracıkta tükenivermişti. Zaten yemek saati de gelmişti. Ayrılırken İhsan bana Paris'ten getirdiği birkaç resim kitabını hediye etti. Bunlardan biri bugün yadırgayacağımız kadar kötü basılmış bir Leonardo idi.

Bir hafta sonra, İhsan'ı sınıfta tarih hocası sıfatıyla karşımızda gördük. Onun gelişiyle mektebin ve biraz da kafamızın muvazenesi alt üst oldu. Bu genç, düşüne düşüne konuşan ve konuştukça karşısındakini ister istemez düşünmeye mecbur eden adamı sevmek için behemehal onun dengi olmak lâzım değildi. Dersler daha ilk günü bildiğimiz ders olmaktan çıkmıştı. Bize anlayıp anlamadığımızı hiç aklına getirmeden, şiirden, sanattan, Akdeniz medeniyetinden ve hususiyetlerinden, geçmiş şeylerden bahsetmeye başladı. Şiir okuyor, Quartier-Latin'deki talebe hayatını anlatıyor. Hocalarından bahsediyor, fikrin hayatla münasebeti olması lüzumunu söylüyor, "Az okuyoruz, hatta hiç okumuyoruz ve galiba hiç de düşünmüyoruz" diye şikâyet ediyordu. Bilhassa çocukça olduğunu bildiği hâlde okuduğumuz şeyler üzerinde bizimle konuşuyordu.

Bu Balkan Harbi'nin henüz bittiği o meyus, ateşli yıldı. Biz küçükler, bir bakıma zaruretlere baş eğmeyi öğrenmiş olan büyüklerden fazla, hazmedilmemiş mağlubiyetin acısı içindeydik. Bütün mekteplerde güfteleri bestelerinden, besteleri güftelerinden garip intikam marşları söyleniyordu.

Bir gün İhsan, üstümüzdeki musiki dershanesinde söylenen bu marşlardan birini dinledikten sonra başını salladı ve:

– Kötü... Çok kötü, dedi. Evvelâ musiki değil. Bunu söylerken

gözlerinin içi parlıyordu.

Çocuklar hep birden bağrıştılar:

– Efendim, hocamız yazdı onu... Bu doğru idi, bestenin kötülüğüne rağmen ve bu yüzden hepimiz onunla iftihar ediyorduk.

İhsan duymazlıktan geldi:

– Sonra da lüzumsuz... Bu gibi şeyler, sonunda milletlerin hayatlarında içinden bir türlü çıkılamayan kuyular hâline gelir! His üzerine terbiyeyi kaldırmalı artık! Bizim için öbür milletlerden daha tehlikeli oluyor. Çünkü bu yüzden hareket ve düşünce hürriyetimizi kaybediyoruz, lüzumsuz maceralara sürükleniyoruz. İki yüz yıldan beri, alalım düşmandan eski yerleri... diyerek yaşıyoruz ve mütemadiyen kaybediyoruz.

O gün bize İhsan, Balkan Harbi'ne giriş tarzımızı, yapılan hataları anlattı. Bunlar bizim yaşımızdaki çocuklara söylenecek şeyler değildi. Fakat İhsan o zamanlar çok gençti. Ayrıca bir yığın düşüncenin itişi altında idi. Fikirlerini tanzim edebilmesi için behemehal konuşması lâzımdı. Kaldı ki hadiseler, söylediklerinin doğruluğunu birkaç ay içinde ispat etti. Aradan sene geçmeden biz Umumî Harp'e girmiştik. Fakat söylendiği zamanlarda bu sözlerin ne mânasını, ne de istikbal için bir nevi kehanet olduğunu anlamıştım. Sadece garip bir sezişle işlerin iyi gitmediğini hissediyordum. Zaten bir şeye inanmam için İhsan'ın söylemiş olması kâfi geliyordu.

Onu dinledikçe her gün biraz daha hayran oluyor, içimden bütün ömrümce sürecek bir bağlılığın, bir nevi aydınlığa doğru devamlı yürüyüşün başında olduğumu hissediyordum. Bu his İhsan'ın ne istediğini, bize hangi ufukları gösterdiğini bildiğimden değildi. Sadece bende birtakım zemberekleri oynatacağını anlamıştım. Hulâsa İhsan konuşurken bana bilmediğim birtakım ufuklar vaat ediyor gibiydi.

Yazık ki yine tam bu sıralarda onu kıskanmağa başladım. Bir

gün Sabiha'yı evlerine götürmüştüm. Bu tanıştırma adeta kat'î oldu ve aralarında bütün mahalleyi şaşırtan hakiki bir dostluk başladı.

Evlerine sık sık gidiyor, onunla uzun uzun konuşuyor, benim aklımdan geçmeyen, veya, şimdi zamanı değil diye düşündüğüm meseleleri soruyor, onunla, çok defa, ya delil ve bürhan yokluğundan, yahut anlaşılmamak, gülünç surette ısrar etmiş olmak korkusundan yarıda bıraktığı, fakat evden ayrılır ayrılmaz benimle devam ettiği münakaşalara giriyordu.

Onda kendisini hiç gözden kaçırmayan bir hâl vardı. Sanki cazibe denen şeyin sırrını öğrenmiş, durmadan onun peşinden koşuyordu. Fakat bu meseleleri nerden bulmuştu?

Dostoyevski Sibirya'daki mahpusluk hayatından bahsederken, elinde *İncil* ve *Tevrat*'tan başka kitap bulunmadığı için, düşüncesinin her şeyi kendi derinliğinden çekmeye mecbur kaldığını ve bu yüzden çok yorulduğunu söyler. Onun kadar ıstıraplı olmamakla beraber Sabiha'nın o senelerinde buna benzer bir hâl vardı. Bunu söylerken Sabiha'nın bu düşünce ve azaplara dışardan hiçbir yardımsız vardığını iddia etmiyorum. Etrafında onlara yol açan bir yığın şey vardı. Bir kere içinden fıkır fıkır kaynayan bir devirde idik. Balkan Muharebesi'nin korkunç gelişmesi, cemiyette bir yığın seddi yıkmış, bir meseleyi ortaya kendiliğinden atmıştı.

Çok gülünç ve yetkisiz cevaplarla karşılanmasına rağmen bu meseleler her tarafta münakaşa ediliyordu. Bunlar Türkçülük meselesi, kadın meselesi, ferdiyet meselesi, içtimaî kalkınma ve Sabahattin Bey'le başlayan adem-i merkeziyet meselesi, şahsî teşebbüs meselesi gibi davalardı. Fakat asıl mühimi zihinlere gelen şüphe ve tatminsizlikti. Diğer taraftan, İstanbul'da bizim muhitimizden daha açık tabakalarda birçok hısım akrabası vardı. Bunların içinde bilhassa Sakine Hanımefendi kolu, Nişantaşı'nda oturdukları zaman gittiği Fransız mektebi Sabiha'nın bu erken gelişmesinde yardım etmiş olmalıdırlar.

Bu Sakine Hanımefendi o senelerde kurulan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin ikinci reisi gibi bir şeydi. Babası Sabiha'yı her hafta onlara götürüyordu.

Bu saydıklarıma çok hususî bir irsiyeti de katmak lâzım gelecek. Yukarıda Sabiha'nın annesinin gülünç taraflarından bahsettim. Fakat evimizin kapısından girdiği zamanki hâlini söylemedim. Bunu görseydiniz şaşardınız. Dimdik, mağrur yürüyüşünde hakiki bir hanımlık vardı. Bu Evlâd-ı Fatihan kızı birkaç yüz sene en aşağı beş, altı yüz kişilik bir köylü kalabalığını idare etmiş bir aileden geliyordu. Erkekler Tuna boylarında muharebeye gittikleri zaman bu köylülerin idaresi, çiftliklerin bütün işleri, zengin bey ailesi sıfatıyla cemiyet hayatındaki birtakım vazifeleri kadınlara düşüyor, şehirli kadınlarının aklından bile geçmeyen meselelerle onları uğraştırıyordu. Binaenaleyh Sabiha'da doğuşundan bu meselelere hazır bir taraf vardı. İşte ailesindeki uygunsuzluklar, hareketli yaradılışı, bu tesadüf ve imkânları başka bir plana nakletmişti.

Onda beni şaşırtan şey, bu meseleleri kendine bağlayış tarzıydı. Belki başından beri çiftçi bir aileden gelmesi ona şehir hayatını yadırgatmış, bir nevi çok gizli bir fert ve cemiyet problemi ortaya atmıştı. Belki de tabiatında isyan hissi vardı.

Şurasını da söyleyeyim ki bütün bunlar daima yaşının hususiyetleriyle karışırdı. Bu hâl, ister bilerek, ister bilmeyerek yapsın, onun konuşmasına, duruşlarına, bahar başlangıçlarının –tıpkı henüz kat'î şeklini almamış, sağlam, katıksız bir dünya görüşünün malı olmamış bir yığın heves ve fanteziyle dolu bazı sanat eserleri gibi– sıtmalı lezzetini yapan çok tatlı bir tereddüt, bir yarı yolda kalma hissini katıyordu. Hatta daha ileri gidip diyebilirim ki bu erken uyanışta devam edip giden bu çocukluk esas zemini yapıyordu.

Bize olgun görünen insanların çoğunda bu vardır. Çünkü çocukluk, yalnız sonu ergenliğe, rüşde varan bir yol değildir. O aynı zamanda bir yığın tatlı hususiyetin, tabiatla derin kaynaşmanın, hayata her tecrübeden uzak şahsî bir kayışın mevsimidir. Onu

kendinde kuvvetle devam ettirebilenler, daha ziyade şahsiyetlerindeki aksayışlarla sevilirler.

Ben o zamanlar, sadece bulunduğu mektebi bitirmeye dört senesi olan bir Sultanî talebesiydim. Onu bitirdikten sonra da daha yükseğine, meselâ "talebe efendilerinin" kavuk, şalvar, kürk giyerek "İstikbâl-i Osmanî" gününde, ihtifal tertip eden, Fatih'in ağzından ve kendi "kıyafetinde" nutuk veren Türk Ocağı'nın "Aksakallar" heyetinin -bereket versin bu havadisi veren gazeteler bu acayip adın yanı başına istişare kelimesini yazmışlardı- kendileri için hazırladıkları toplantılara devam edip orada Türkçeyi bir hâle yola koymayı öğrenen, konferans salonunda müdürünün himayesi altında "hanımlara mahsus bir müsamere-i terbiyeviye" hazırlanan Darülfünun'a veya o cinsten yüksek bir mektebe girecek, oradan çıkınca Avrupa'ya gidecek, hulâsa etrafımdakilerin bir gün insafa gelip "Artık yeter, oğlum; kâfi derecede okudun, adam oldun! Artık insanlar içine karışabilir, büyüklerin arasında bir köşeciğe oturabilirsin!" diyecekleri zamana kadar okuyacak, durmadan dinlenmeden okuyacaktım.

Terleyen bıyıklarıma, gittikçe uzayan boyuma rağmen kendimi çocuk buluyordum. Bu, etrafın, bütün hayat ve terbiye sisteminin, elebaşıları bazen altı ayda, bazen daha erken değişmesine, birkaç defa mihver değiştirmesine rağmen memleketin iç politikasının beni, bütün yaşdaşlarımla beraber inandırdığı bir şeydi.

Nazırları arasında, Sadrazam Sait Paşa'dan başka kırkını aşmış pek az adam bulunmasına rağmen devlet ihtiyardı. Arkasında sade kendi altı asırlık mâzisi değil, bütün ihtiyar şark vardı. Yaşlılığı, tecrübeyi galiba zincirleme felâketleri görmeyi ve kabul etmeyi bir esas diye alıyordu. İsabetli tek bir hareket veya fikri olmadığını, her gün hadiselerin yumruğuyla yeni baştan bir daha öğrenen bir toplulukta, bu tecrübe kelimesinden ne kastedilirdi, bunu çok sonra anladım. Meğer bu tecrübe denen şey, bizim kitaplardan öğrendiğimiz mânasından çok ayrı bir yerde kullanılırmış. Onun

asıl mânası dünya işlerinde bir nevi sinizmi benimsemek, onun içinde dört tarafını iyice kollayarak, kimseyi rahatsız etmeden, büyüğü kuşkulandırmadan, küçüğü sabrın son haddine getirmeden rahatça, yahut gailesizce yaşamak, hayat yolunda her vesileden istifade ederek ilerlemek, ev, köşk, apartman, han, esham sahibi olmakmış.

İşte ben bu merhaleye ermek için lâzım gelen hazırlık ve bekleme devrindeydim. Bunun adı okumaktı. Hakikatte ise sadece vaktini beklemekti. Çünkü gittiğim mektepte hemen hemen hiçbir şey öğrenmiyordum. Fakat gidiyordum. İsyansız, tiksintisiz, belki yolunu öğrendiğim için her sabah erkenden gidiyordum. Mademki adetti...

Fakat sevmiyordum. Aynı fabrikadan çıkmış iki tuğla kadar birbirine benzeyen hocalar, kıyafet değiştirmiş zabıta memurları gibi aramızda dolaşan mubassırlar, kendi dar çerçevesinde adeta "makam-ı sadareti" taklit eden, bize ancak donanma için iane toplandığı günlerde ikinci kat merdivenin başından hiç de övemeyeceğim bir şive ile nutuk veren ve yine oradan Londra'da yapılan zırhlılar için "nümune-i imtisal" olmak üzere başımızın üstüne doğru "bir adet gümüş mecidiye" fırlatan müdürümüz, hepsi bana, bu bitmez tükenmez çocukluk yüzünden, içinden geçmeye behemehal mecbur olduğum bir makinenin dişleri gibi geliyordu.

Bu makine pek de zalim, ezici bir şey değildi. Tek kabahati can sıkıcı olmasıydı. Onun da biz çocuklar çaresini bulmuştuk. Arka sıralarda oturanlar daha ziyade ayakkabılarını ellerine eldiven gibi geçirerek yavaştan İstanbul'da yeni moda olan boks talimleri yapıyorlardı. Önümüzdeki sırada iki arkadaşım nereden tedarik ettiklerini bilmediğim çıplak kadın resimlerini seyretmekle ve onları kopye ile vakit geçiriyorlardı. Bundan yorulunca birbirlerine çok hayalî aşk hikâyelerini anlatırlardı. Bir kısım talebe dokuz taş oyununu, en pratik vakit geçirme çaresi diye kabul etmişlerdi. Daha az beceriklileri kutu oyunu oynarlardı. Nihayet mühim bir kısmımız

da o senenin forma forma çıkan romanlarını *Güzel Prenses*'i, *Gök Bayrak*'ı filanı gizli gizli okurduk.

Bunlar masumlardı. Yanı başlarında eğlenceyi, vakit geçirmeyi çok açık şekilde yapan bir de hür insanlar tayfası vardı. Babası müezzin olan Muzaffer aksırırdı, hocaların her söylediğini arka sıradan ve tecvid-i Arabî üzere yüksek sesle tekrarlar, Adil taklit yapar, 327 Hüseyin tuhaflık olsun ve dersin ağırlığı üstümüzden gitsin diye ikide bir şamata ile burnunu siler veya aksırırdı. Dübârâ Mehmet ise –numarası 22 olduğu için böyle derdik– Nuri Bey'in hediyesi olan Karagöz takımından kalanlarını benden almış, Karagöz oynatırdı. Fakat en tuhafı, en sanatkârı şüphesiz Adil'di. Satıcı seslerini, sanki hakikaten gündelik hayatımızın –bu faydalı olduğu kadar rahatsız edici unsurları– o anda sınıftan geçiyormuş gibi yüksek sesle taklit eder ve sırrına bir türlü eremediğimiz bir maharetle hocalar, bunu dışarda oluyormuş zannederler ve şaşırırlardı.

Çünkü, –Adil'in asıl artist tarafı da burada idi– zaman ve mekân itibariyle en az münasebeti olan satıcıları taklit ederdi. Meselâ yalnız akşam vakti geçen tahin pekmezci sabahın dokuzunda Vefa Sultanîsi'nin sekizinci sınıfının penceresi dibinde elbette bağırmazdı. Yalnız Mahmutpaşa'ya mahsus ve başka yerde nâdiren görülen o hâlis İstanbul külhanbeyi, sade riyaziye hocasının sabrı tükensin diye Şehzade Camii'nin medreseleri üstünde aynalarını, taraklarını "birer kuruşa" bize hediye etmeye kalkmazdı. Hele mısır patlağı satan, ocaktan yetişme yalnız geceleri görünmesi lâzım gelen bir mahlûktu. Çünkü İstanbul halkı bu nimeti, boza gibi yatsıdan sonra tadardı. Türkçe hocasının dersine daha ziyade ciğerci ayrılmıştı. Zavallı adam ikide bir pencereye koşar, gözleriyle etrafı araştırır, sonra sınıfa dönerek dert yanardı:

– Haydi ciğerci görünmesin, fakat etrafta kedi de yok. Kedisiz, köpeksiz ciğerci olur mu?.. Sesleri bile gelmiyor!

Vâkıa hocamız ciğerciyi ve anane icabı onun peşinden gitmesi lâzım gelen kedi ve köpekleri yine göremedi. Fakat çok geçmeden

seslerini dinledi. O zamana kadar hayvan taklidi yapmayan, bütün sanat kabiliyetini dahilî ticarete –şimdiki hükûmetlerin ekonomi haftaları gibi– inhisar ettiren Adil, Abdurrahman Bey'in bu "arzuyı hususîsini" göz önünde tutarak repertuvarına onu da ilâve etti.

Bir gün sınıfın içi kedi köpek sesleriyle doldu. Tabiatın hediyesi olan istidatlar, tam muvaffak olabilmek için yine tabiatın bazı hususi yardımlarını isterler. Adil bütün sene bizi, hiç kimse kendisinden şüphe etmeden eğlendirdi. Çünkü tabiatın büyük lutfuna mazhardı. O kadar saf, kendi hâlinde, başı önünde, hatta aptalca masum bir görünüşü vardı ki ondan şüphelenmek kabil değildi.

Daima dikkat ettim; insan dediğimiz mahlûk her şeyden evvel çehre ve tavırdır. Adil masum ve günahsız yaratılmıştı; bunu çehresi etrafa kabul ettiriyordu. Cezanın yağmur gibi yağdığı sınıfımızda, o bu çehrenin saçağı altında bir tevbih damlası bile üstüne düşmeden seneyi bitirdi. Halbuki ben, ben ki belki en saflarıydım ve tabiat beni sadece dinlesin, baksın, hayret etsin diye insanların içine atmıştı; ben bir türlü çehremle bu emniyeti kimseye veremiyordum.

Bununla beraber, mektepte yine canım sıkılıyordu. Vaktimin boş geçtiğine emindim. Fakat tahammül ediyordum. Aksi takdirde işin felâket olacağını biliyordum. Evimde herkes bana ve kardeşlerime sabah akşam, okumazsak tulumbacı olacağımızı veya bizi haddehaneye vereceklerini tekrarlardı. Bunlardan başka hayatta yapılacak bir şey yok muydu? Etrafımda elinin emeğiyle iyi kötü geçinen bir yığın insan görüyordum. Anlaşılan bunlar hiç okumaya başlamamış insanlar olacaktı. Bir kere okumaya başlayıp da yarı yolda kalanlar için, hiç olmazsa bizimkilere göre, ancak bu iki meslek vardı.

Bir gün Boğaz'da bizi bir kıyıdan öbürüne geçiren kayıkçıya epeyce dikkat ettikten, güneşli, pırıl pırıl denizin ortasında yaptığı işin ne kadar eğlenceli olduğunu zihnimde ölçüp biçtikten sonra babama:

– Okumazsam pekâlâ kayıkçı da olabilirim! Tulumbacı olmama sebep yok, demiştim.

Babam ilk önce bana, kayıkçıya, sonra da denize, sanki ya kendisini, ya beni, yahut da bana bu münasebetsizliği ilham eden kayıkçıyı atmak istiyormuş gibi, bilhassa, denize hiddetle baktı. O gün akşama kadar benimle konuşmadı. Akşamüstü beni uzun uzun azarladı. On bir yaşındaydım, söylenenleri az çok anlıyordum. O geceden sonra istikbalimin mekteple tulumbacılık ve bir de haddehane arasında hâlledileceğine hiç şüphem kalmadı.

6

Bereket versin sokak vardı. Çocuğun tek yardımcısı sokaktır. Her yerde ve her nesil için çocuğu hayata sokak ayarlar. Büyükler orada evden, mektepten çok başka türlü ve daha tabiî görünürler. Sokakta herkes kendisidir. Orada hayat sıcak bir ekmek gibi karşınıza çıkar. Orada iyice ayıklanmış, sentetik bir ilâç gibi süzgeçlerden geçmiş, aslının dışına çıkmış şeylerle karşılaşmazsınız. İnsanı, işi, hürriyet aşkını, sefaleti, merhameti çocuk orada tadar. Korkutacak şeye rast gelse bile, bu içtimaî makinenin ezen ve değiştiren korkusu değildir. Belki size aksülamel imkânı bırakan, kaçıp kurtulduğunuz zaman peşinizden gelmeyen bir korku ile korkarsınız. Sokak, evinizin kapısından başlayan hayat, ayrıldığınız zaman hüzün duyduğunuz arkadaş, bir humma gibi sizi saran macera ve yarın içine gireceğiniz kördövüşüdür.

Sabiha'yı tanıyana kadar, asıl mektebim bu sokak olmuştu. Orada hayatla arama gerilmiş perde birdenbire kalkar, görebildiğim nispette her şeyi görürdüm. Çünkü burada artık yalnız benim gibiler için hazırlanmış şeyler yoktu.

Sabiha birdenbire içinde alevlenen isteklerle şimdi beni daha geniş bir âleme davet ediyordu. Fakat ben onlara hazır değildim. İhsan'ı tanıyana kadar bilgisini şahsî tecrübe hâlinde bize veren insana tesadüf etmemiştim.

Sabiha'nın böyle şeylerle uğraşması benim de hoşuma gidiyordu. Bu yüzden belki onu daha ziyade seviyordum. Hayatımın

tek mihveri o idi. Fakat yine bu meseleler yüzünden aramızdaki mesafenin açıldığını duyuyordum. Günden güne istekleri değişiyor, hayatımızı küçük ve mânasız buluyor, onun çerçevelerinden fırlamaya çalışıyordu. Bir gün İhsan'a:

– Niçin bizde yazı yazanlar bir meseleyi asıl can alacak yerine varmadan kesiyorlar? Sanki bir yerde duruveriyorlar... Çok kötü bir şey değil mi?.." diye şikâyet etmişti.

İhsan, sevgiyle alay birbirine karışmış bir bakışla onu süzdü.

– Evvelâ, o kadarını biliyorlar... sonra da hürriyet meselesi. Hür değiliz de ondan.

– Hürriyet ilân edildi!..

– Edildi, daha birkaç defa da ilân edilir, ama yine hür değiliz. Hele bu işlerde asla! Fikirler arkalarında kendi kalabalığını isterler. Onu bulamazsa konuşan hür olmaz.

– Ama bu adam bir şey öğretmek istiyor...

– Ama, bir yerde duruyor. Çünkü hür olduğuna, her şeyi söyleyebileceğine inanmıyor. Belki kendisi de kararını vermiş değil! Yani içinde hür değil; başka bir şey daha var. Mahmut Şevket Paşa meselesinde ona benzerlerin bir kısmı şuraya buraya dağıtıldı; bir kısmı da kaçtı. Ona dokunmadılar. Yine korkabilir. Nihayet etrafı için de korkabilir.

– Etrafı için mi?

– Öyle ya. Ağır ve felâketli bir muharebeden çıktık. Belimizi doğrultmak için birleşmemiz, çalışmamız lâzım. Yalan ve yanlış da olsa birtakım şeylerin etrafında toplanmak lâzım. Kendi meselelerimizi münakaşa etmekte hür değiliz. –Sonra bize bir misal verdi.– Bakın Enver Paşa orduyu ayıklamadan evvel bir tamim neşretti, herkesin namazında, orucunda olmasını emretti. Sebebi neydi? Kendisi de biliyordu ki bizde herkes dindardır; namazına, orucuna bağlıdır. O başka bir şey için yaptı bunu! Etrafı kendine, hükûmete çekmek için, göze girmek, efkârıumumiyeye dayanmak meselesi.

Demek kendisini yapacağı işte hür bulmuyordu.

Sabiha bu son güzel sözleri dinlemedi bile. O pencereden dışarıya, parlak gümüş rengi bulutlar arasından, Elâgöz Mehmetefendi Camii'nin tek kubbesi üstünde parçalanan akşam güneşine dalgın dalgın bakıyordu. Neden sonra:

– Hürriyet güzel şey... dedi.

İhsan yine çok dikkatle onu süzdü.

– Ama, senin yaşında değil!

Fakat Sabiha yaşının küçük bulunmasına ehemmiyet vermedi; hepimiz etraftan bunu dinliyorduk, sonra söyleyen de ben değildim.

– Bu kitapta anlatılan şeyler, güzel şeyler. O devirde olmak isterdim. İnsanlar o kadar düşündükleri gibi yaşıyorlar ki.

Sabiha'nın elindeki Ali Kemal'in *Rical-i İhtilâl*'i idi. Ben okuduktan sonra ona vermiştim.

Evden çıkınca Sabiha bana sokuldu, kolumu iyice tuttu:

– Bu hürriyet meselesi hakkında sen ne düşünüyorsun? dedi.

Ben hiçbir şey düşünmüyordum. Daha doğrusu Şehzadebaşı Camii avlusunda top oynayan arkadaşlarımı, onların neşesini düşünüyordum. Hiç hoşuma gitmeyen bir durum içindeydim; sabahleyin koşa koşa mektebe gidiyor, mektep bitince Sabiha'yı bir an evvel görmek için mahalleye dönüyordum. Erkek çocuklardan ayrılmış gibi yaşıyordum.

Nisana doğru mahallemizin hayatı yeni bir havadisle kaynadı. İtalya'da bir yerde konsolos olan Kudret Bey'in vazifesine hükûmet son vermişti. Bu haberi de ötekiler gibi İbrahim Bey'den aldık. Bir gece yatsıdan evvel telâşlı telâşlı kapıyı çaldı ve adeti olduğu gibi hemen arkasından tanınsın diye öksürdü, içeriye girince selâmlaşır selâmlaşmaz, işittiniz mi havadisi, diye söze başladı. Kudret Bey'i İtalya'daki konsolosluktan çıkarmışlar. Kudret Bey

de, Muhlis Bey gibi gümrük nazırlarının akrabasından idi. Konağın biraz aşağısında ayrı bir evi vardı. Hep dışarda olduğu için ben hiç görmemiştim. Babam bu havadise şaşırmıştı.

– Olur şey değil! Kudret Bey gibi bir adam... Hiç bilmiyordum.

– Evet, azledildi. Prens Sabahattin'le mektuplaşıyormuş. Karısı öldükten sonra kayınları düşmanlık için haber vermişler. Mektubunda böyle yazıyor. Ve cebinden çıkardığı kenarı yaldızlı, kalın kâğıt üzerine yazılmış mektubu babama okudu:

"Bana bu fenalığı yapanları biliyorum. Ne yapayım, kız kardeşlerini ben öldürmedim ya... Allah'ın emri. Beraber götürmeğe gelince zaten kendisi istemezdi. Ne kadar tembel olduğunu bilirsiniz! Rahmetli validenin ısrarı yüzünden onun hatırasına hürmeten yıllarca kahrını çektim, bir su kırbasıyla beraber yaşadım. Yine yaşardım; ama ömrü vefa etmedi. Ne ise, hata bendenizde oldu, insan validesi hamamda görmüş beğenmiş diye hiç tanımadığı kadınla evlenir mi? Başıma kayın diye bu belâları sardırdı. Merhum peder valideye daima "Hanım şu mahalle hamamına gitmekten vazgeç, evde koca hamam var... Orada istediğin gibi yıkan!" derdi; ama yine dinletemezdi. Meğer olacak varmış. Arada biz yanacakmışız. Şimdi zatıâliniz, himmet buyursanız da şu kiracıları evden çıkarsanız! Gelince yersiz kalmayalım. Seyahatlerimde bazı eşya ve âsâr-ı nefise edindim. Kira evlerinde ziyan olmasınlar. Heriflerin (kayınlarının) aleyhimde miras davası açacaklarından bahis buyuruyorsunuz; hemşirelerini aldım alalı kursağıma on paraları girmedi. Nişan hediyeleri arasındaki kolalı gömlek düğmelerinden maada, altın namına onlardan bir şey görmedim. Bilakis bizim Asmalımescit civarındaki han onların yüzünden satıldı. Ama yine açacaklarmış, varsın açsınlar! Dünyada adalet kalmadı mı? Aleyhimde karar alacaklarmış; ne yapalım..."

Mektup böylece devam ediyordu. Sonuna doğru "Prens'le muhabereye gelince, çok eski, yani ilân-ı Meşrutiyet'ten evvel Avrupa'da iken tanımıştım. Ahrarlığımız zamanında..." diyor ve

hemen ev meselesine dönüyordu: "İcabında kiracılara tazminat olarak sizdeki paradan bir mikdarını verin! Ta ki evi vaktinde boşaltsınlar. Gelir gelmez yerleşip çalışmaya başlayayım. Düşünüyorum da, hani fena olmadı, diyorum. Meğer İstanbul gözümde tütüyormuş."

Evi boşaltmak, bilhassa kiracılara tazminat olarak para vermek kısmı gelince İbrahim Efendinin elleri birdenbire titremeye başladı, yüzü ter içindeydi. Bu kira paralarını İbrahim Efendinin yediğini hepimiz biliyorduk. Daima zaruret içinde bulunan İbrahim Efendi ilk zamanlar kira bedellerini alır almaz babama teslim ederdi. Fakat mahalleliden gizli olarak ikinci defa evlendiği zamandan beri, bir daha para getirmemiş, hatta ara sıra "Kudret Bey bazı şeyler istemiş birkaç lira verseniz..." diye eldeki paranın bir kısmını da geri almıştı. Babamın tahminine göre Kudret Bey'e şimdi altmış altın kadar borçlu bulunuyordu. Telâşı da bundandı.

Babam mektubu yarı gülerek, yarı müteessir: "Tuhaf şey... Tuhaf şey... Allah encamını hayretsin!" diye dinledi. Fakat İbrahim Efendinin telâşını da gözden kaçırmıyordu. Mektup bitince:

– Vehimdir. İbrahim Bey, vehimdir. Siz Kudret Bey'i bilmezsiniz! Uyanık iken rüya görür. Bir zaman da "Kayınlarım beni zehirleyecek?" diye tutturmuştu. İyi adamdır ama, hâli malûm!

Babam İbrahim Efendi ile politika işlerini konuşmayı sevmezdi. Onun için başka bir mütalaa söylemeden sözü burada kesti. Bu ihtiyatta haklıydı. Nitekim o akşam bizden çıkar çıkmaz hemen aşağıki yolda tam sokağımızın karşısındaki Selâhattin Bey'e uğramıştı.

Bu Selâhattin Bey Selanik civarında bir kazada küçük bir memurdu. Üç çocuğu, karısı, iki baldızı ile şehrin düşmesinden birkaç gün evvel İstanbul'a bir ecnebi vapuruyla kaçmışlar ve kendileri gibi dört aile ile Elâgöz Camii'ne muvakkaten yerleştirilmişlerdi. O zaman çok sıkıntıdaydılar. Fakat birdenbire vaziyetleri düzelmiş, bu eve taşınmışlardı. Mahmut Şevket Paşa vak'asından

sonra ise çok geniş bir refah içinde yaşamaya başlamıştı. Bazı akşamları eve kira faytonuyla dönerdi ki bu bizim mahallede pek az görülen şeydi. Mahallenin hâli vakti yerinde olan eskileri, bir araba satın alacak kadar servetleri olmadığını göstermemek için kira arabasıyla mahalleye hiç girmezler, daha kıt kanaat geçinenler ise böyle bir şeyi israf sayarlardı. Fakat Selâhattin Bey bunlara aldırmıyordu. Bir de, evinde gramofon sesi hiç eksik olmuyordu. Mahallede hemen herkes bu refaha şüphe ile bakıyordu.

İttihat ve Terakki'nin bizim mahalleye düşecek kadar beceriksiz azası –bilhassa izdivaç yoluyla kendilerine para, köşk ve konak tedarik edemeyen kısmı– bile onunla sık temas etmiyorlardı.

İşte İbrahim Efendi'nin bizden çıkar çıkmaz onun evine gitmesi, babamın ihtiyatlı davranmakta ne kadar haklı olduğunu gösteriyordu. Gitmeden evvel babama icap ederse kendisinden yarın kiracılara vermek üzere biraz para isteyeceğini de çıtlatmıştı. Babam: "Hay hay!.. Ne vakit isterseniz?" cevabını vermişti. İbrahim Efendi, bunun üzerine alnındaki terleri silerek:

– Belki de ihtiyaç kalmaz, demişti.

Balkan Muharebesi bittikten sonra, evvelâ Babıâli baskını, sonra da Edirne'nin istirdadı vak'aları olmuştu. Bu sonuncusu üzerimizdeki mağlûbiyet acısını biraz hafifletmiş, millete nefes aldırmıştı.

Hazirana kadar bu sevinçle ve onun arkasından duyduğumuz öbür vilâyetlerin acısıyla yaşamıştık. Hadiseler o kadar yakındılar ki ufak bir gayretle telâfisi imkânı varmış hissini veriyor ve bu ümit içimizdeki ıstırabı arttırıyordu. O senenin haziranında ise Mahmut Şevket Paşa vak'asına girmiştik.

Gün, hafta, ay gibi zaman bölümlerinin yanında bir de hadiselerin iklimi vardır ki, hemen öbürleri kadar, hatta daha fazla insanların hayatını içine alırlar. Bunlar eski takvimlerdeki burçlara benzerler. İçtimaî hayat, ister istemez tesirleri altında kalır. Onlarla

düşünür, onlarla değişir, onların şartları içinde yaşarız. Bunların ehemmiyetçe behemehal birbirinin dengi olması lâzım gelmez. Efkârıumumiye denen kabı dolduracak mahiyette olması yetişir.

İşte Mahmut Şevket Paşa hadisesi bunlardan biriydi. Aradan aylar geçtiği hâlde hâlâ gizli ve açık etrafımızda sürüp gidiyordu. İttihat ve Terakki bu cinayeti, memleketi kendi prensipleri altında toplamak için fırsat bilmişti. Böylece muhakeme bir nevi gizli darbe-i hükûmet şeklini almış, muhalefet denen şey, birdenbire yıkılmıştı.

Dirilmesi ancak dışardan bir hadise ile kabildi. Nasıl Suavi vak'ası Abdülhamit'in mutlakiyetine fırsat vermişse, bu cinayet de aradaki insan, haklı prensipler, memleket birliği farkları hariç, öylece İttihat ve Terakki'nin dizginleri ele almasına imkân vermişti. Cemal Paşa'nın ve Azmi Bey'in himmetiyle mesele birkaç günde hâlledilmiş, suçlular asılmış, daha az suçlular veya tehlikeliler ya hapsedilmişler veya şuraya buraya gönderilmişler, istenmeyenlerin memlekete bir daha girememesi için tertipler alınmıştı. Artık gazeteler bu işten bahis bile etmiyordu.

Fakat serpintileri devam ediyordu. Uzaktan geçen büyük tonajlı bir vapurun dalgasının yavaş yavaş ve kudretini gittikçe kaybederek, adeta yarı ölü bir şey hâlinde önümüzdeki kumsala gelişi gibi, şimdi bu mühim ve herkese mahsus hadise mahallemizin kapalı hayatına ve İhsan dolayısıyla Sabiha ile benim hayatımıza giriyordu. Ayrıca da beraberinde Kudret Bey'i, sonradan o kadar dost olduğum bu sevimli ve biçare adamı getiriyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın içinde öldürüldüğü otomobili daha sonraları, Askerî Müze'de gördüğüm zaman ne kadar şaşırmıştım. Bu 1910 modeli, eski, tekerlek lastikleri çıkarılmış makinenin yol verdiği hadiselerle, tarihimizde oynadığı rolle hiçbir münasebeti yoktu.

İbrahim Efendi gidince babam konuşulan şeylerden kimseye bahsetmememi, bana sıkı sıkı tembih etti. Ben de vaat ettim.

O: "Ama hiçbir kimseye! Anladın mı?" diye tekrarladı. Böylece Sabiha'ya da..., demek istiyordu.

– Siz İhsan'a söylemeyecek misiniz? Haber verseniz fena olmaz, dedim. O zaman birdenbire kızdı:

– Sen benim işime karışma, diye beni azarladı; sonra her zamanki gibi hemen arkasından yumuşadı:

– Tabiî söyleyeceğim! Bu kadar mühim şey söylenmez olur mu? Benim dediğim, senin bu işlere karışmaman. Zaten seni çıkaracaktım odadan ama... nedense yanımda kalmanı istedim. Herifin telâşı malûm; altmış altın az para değil...

Ertesi günü akşama kadar babama verdiğim sözü tuttum. Onun İhsan'ı gördüğünü bildiğim için evlerinde olduğum müddetçe İhsan'ın hâlinde bu konuşmanın tesirlerini arıyordum. Fakat İhsan oralı değildi. Yalnız hürriyet meselesinden bahsederken takındığı tavır, sonra sözleri, sabahleyin aldığı havadisle alâkalı gibi görünüyordu.

Sabiha bana İhsan için "O da korkuyor" dediği zaman ben bu korkunun sebebini az çok biliyordum. Nihayet dayanamadım, içimden "Sabiha'dan mı gizleyeceğim?" diyerek meseleyi ona anlattım. Ben söyledikçe onun merakı artıyordu. Bana üst üste sualler sordu. İbrahim Efendinin borcu olan altmış lirayı işitince:

– Tabiî, dedi. Bütün parasını öbür ev alıyor. Daha dün yeni oda takımı almışlar?

Babamın İhsan Bey'e haber vermesini çok tabiî buluyordu. "Ama kendisi de elbet bilir bunu..." diye düşündü. Onu asıl saran havadis, Kudret Bey'in İstanbul'a gelmesiydi.

– Demek gelecek ha! Kim bilir ne güzel şeyler almıştır. Belki de âsâr-ı nefise dediği resim, filândır. O kadar merak ediyorum ki bu adamı... Düşün, on sene Avrupa'da yaşamış. Tiyatrolara gitmiş, balolara gitmiş, güzel şeyler görmüş...

Düşündükçe heyecandan burun delikleri titriyordu.

– Acaba babam dediğini yapacak mı? Yani şu müzakereler biter de yol açılırsa beni Avrupa'ya götürecek mi? O kadar istiyorum ki...

Sabiha bu seyahati hakikaten istiyordu. Fakat ben hiç istemiyordum. Süleyman Bey'den kendi evlerinde ilk defa Sırbistan'la muahede meselesinin artık bir gün meselesi olduğunu işitince çok sevinmiştim. Sıkıntıdan kurtulacaklar, belki de evdeki kavgalar bitecekti. Fakat biraz sonra Süleyman Bey karısının servetini tekrar ele geçirdiği zaman yapacaklarını anlatınca içim burkulmuştu.

Mahzun mahzun:

– Bizi nasıl bırakacaksın, dedim.

Elini boynuma attı:

– Sen de gelirsin, dedi. Babam seni zaten çok seviyor, beraber gideriz.

– Ya bu sokakları, sevdiğimiz insanları...

– Bu sokaklardan bıktım. İnsan dersen her yerde vardır. Hem yenilerini görürüz. Fena mı? Yeni yeni insanlar. Ben insanları o kadar merak ediyorum ki... Bak şimdi şu Kudret Bey gelecek diye bayağı sevindim. Kim bilir nasıl adamdır?

Ben içimde mukadder gibi gördüğüm ayrılığın kederiyle önümüzdeki sokağa bakıyordum. Eve annesi görmeden girmiştik. Sabiha son zamanlarda hiç kapı çalmıyor, halkasından tutarak kaldırıyordu. Böylece "Nerdeydin şimdiye kadar?" sualinden kurtuluyordu.

Lamba ve şişe satan Yahudi, Isfahan makamıyla sokağı doldurmuştu. Arkasından yoğurtçu, Hüseynî'nin penceresini açtı. Sonra ağır adımlarla fenerci önümüzden geçti, biraz aşağıdaki havagazı lambasını yaktı. Sokağın karanlığı birdenbire sarsıldı. Havagazı ışığı toz hâlinde bir maddeymiş gibi evlerin duvarlarına, pencerelerine, kaldırımlara yapıştı. Ben Sabiha'nın yüzüne bakıyordum. Bana bu sokaktan, bu seslerden çok uzakta, erişemeye-

ceğim kadar uzaklarda gibi görünüyordu.

– Biraz sonra her evin dilencisi gelir... dedi. Bu doğru idi. Aşağı yukarı her evin sarıklı, abanî sarıklı, keçe külâhlı, fesli, derviş kıyafetli alîl veya sağlam bir iki gedikli dilencisi vardı. Bunlar bilhassa akşamüstleri gelirler, küçük evlerin kapısında kendilerine verilen yemekleri yerler, eğer yakında çeşme varsa sahanları yıkayıp dua ederek ayrılırlardı.

– Düşün bir kere, sade bu dilenciler insanı çıldırtır. Hele o bitmez, tükenmez dualar!.. Sizin kapıya gelen topal aşağı sokağa sapınca adımlarını düzeltiyor.

– Yapma, dedim. Adamcağız bayağı topal. Hiç öyle şey olur mu?

– Annemle geliyorduk. Gözümle gördüm. Adeta koşuyordu. Sade bu kadar mı ya, geçenlerde Şehzade Camii'nin avlusunda yine gördüm. Çocuklar top oynuyorlardı; geçerken topa ayağıyla öyle bir vurdu ki... Sen dünyada yapamazdın bunu! Sonra başını pencereden çıkardı;

– İşte konağın ihtiyarı geliyor.

Bu iki gözü kör bir ihtiyardı. Bütün mahalle halkı, büyükler, çocuklar hepimiz severdik; "ğ" leri genzinde araya araya kadın, erkek herkese "Oğul!" diye hitap edişine bayılırdık. Sabiha baş dostu idi. Nuri Bey kaç defa ona "Evinde otur, her ay gel sana para vereyim..." demişti. Fakat o "Olmaz, onu da elimden alırlar, aç kalırım!" diye kabul etmemişti. Çok yanık bir sesi vardı. Çok defa Yunus'un Dolap ilahîsini söyleyerek geçerdi. İlahî bitince durup dinlenir; sonra değneği ile etrafı araştırır, tekrar ilahîsine başlardı.

İş bulmak için otuz sene evvel İstanbul'a geldiğini, bir müddet satıcılık yaptığını, sonra birdenbire derviş olup her işi bıraktığını söyleyenler vardı. Bazıları da "Ne münafıktır, bilmezsiniz!" derdi. Bunlar, Vefa'nın aşağı tarafında bir fukara mahallesinde evli olmasını affetmeyenlerdi. Fakat ihtiyara bulabildikleri kabahat, sadece

kendinden genç karısından ve üvey çocuklarından yediği dayaktı.

– Buna da kör değil diyemezsin ya...

– Hayır, bu başka... Dur şuna bir şey vereyim!

Konsolun üstünden birkaç metelik aldı, merdivenleri dörder dörder atlayarak aşağıya indi. Ben pencereden ihtiyar adamla konuşmasını seyrediyordum.

– Nasılsın baba?.. Al bakalım!

– Allah razı olsun oğul, ellerin dert görmesin...

Sonra birdenbire ihtiyarın sesi değişti, yumuşadı:

– Sen misin hanım kızım, Allah gönlünün muradını versin... Şu torbayı omuzuma yerleştir bakayım! Ah çok düştüm, dizlerimde takat kalmadı...

Sabiha kendine mahsus sokulganlıkla körün yanına yaklaştı, torbasını düzeltti, sakosunun yakasını çekti. İhtiyar onun başını okşadı ve eli hep saçlarında, yüzü Sabiha'nın başının üstünden çok uzaklara dalmış gibi ilahîsine başladı. Onu bu hâlde görüp de içten gelen bir ilhama inanmamak imkânsızdı.

Benim adım dertli dolap,

Suyum akar yalap yalap.

Hâliyle daha ziyade imdadına çağırdığı sanat perisiyle konuşan bir eski zaman şairine benziyordu. Bütün mahalle halkı pencerelerdeydi. Çünkü Sabiha için başka türlü ilahî okurdu. Sabiha ilahî bitene kadar yanında bekledi. Tanıdığım hiç kimse, sevdiği yaşlılarla onun gibi konuşmasını bilmezdi. Bunu sonra Kudret Bey'le olan dostluklarında daha iyi gördüm. Odaya döndüğü zaman gözleri yaş içindeydi.

– Ben bu insanları sevmiyorum mu sanıyorsun? Ben de senin kadar seviyorum, ama kendim olmak istiyorum, bir şey olmak...

– Burada da olursun!

– Hiçbir şey olamam. O kadar hepimiz birbirimize benziyoruz

ki... Sen bu körden pek farklı mı sanıyorsun gördüklerini. Hiçbir şey olamam! Merak etme bir yere de gideceğim yok. Kim bilir neler çıkar? Babamın eline para geçer geçmez ne yapacağını biliyor muyuz? O şimdi durmadan söylüyor, vaat ediyor... Anneme at, araba alıyor, ev alıyor, çifte çifte hizmetçiler tutuyor, bir daha dizinin dibinden ayrılmıyor. Eline bir para geçsin hele... Yüzünü bile göremeyiz. Beyoğlu'nda bir eve kapanır, günlerce çıkmaz! Bilmez miyim ben? Bu sokaklardan insan kolay kolay kurtulmaz. Onlar bizim kaderimiz... Hepimiz birbirimize benzeyeceğiz...

Koluma başını dayamış, ağlaya ağlaya korktuğu akıbetini anlatıyordu.

O gece rüyamda bizim mahalledekilere benzeyen sokaklarda Sabiha'yı arayıp durdum. Onun buralarda bir yerde olduğunu, hatta beni aradığını, beklediğini biliyor, beni çağıran sesini duyuyor, fakat bir türlü kendisini bulamıyordum. Bir sokaktan çıkıp öbürüne giriyordum. Sonra onu bulmaktan ümit kesince sokağın başındaki çeşmenin taşına oturarak ağlamağa başladım. Bunlar belki de, haftalardan beri içimde hapsettiğim gözyaşlarıydı.

Ne gariptir ki aradan altı sene geçtikten sonra, o eylül sabahı mahallemize geldiğim zaman çeşmeyi görür görmez bu rüyamı hatırladım ve o sabah uyandığım zaman içimi saran o tahammülsüz acıyı aynıyla duydum. O gün de Sabiha'yı bu mahallede beyhude yere arayacağımı gayet iyi biliyordum. Kaldı ki ne mahalle eski mahalle idi, ne çeşme, eski çeşme. Vâkıa lülesinden yine su akıyordu; fakat taşı parça parça olmuş, ayna taşı çatlamış, kitabesi bozulmuş, baş ucundaki salkım ağacı kurumuştu. Bu salkım bütün mahallenin bahar şenliği idi. Vâkıa evlerimizin hepsinde bahçe vardı. Ve bu devirlerde insanlar çiçekten, çiçekli ağaçtan hoşlanıyorlar, onlarla uğraşmaktan bıkmıyorlardı. Fakat çeşmenin başındaki salkım gibisi pek azdı. O çiçek açınca, bütün sokak mor bir ışık içinde bir, deniz altı rengi veya Sultanahmet Camii'nin bazı sabah saatlerinin hâline benzeyen bir dolgunluk alırdı.

7

Kudret Bey'in, kardeşleri ile Boğaziçi'nde oturan hanımı bir sene evvel ölmüştü. İnadına beyaz, inadına şişman bir kadındı. Kocasının akrabasını ziyarete geldiği zaman bindiği kira paytonunu, tek başına doldururdu. Onun için hanımıyla beraber gezen Arap halayık arabadan adeta yarı sakat, olduğundan fazla zayıf çıkardı. Bu kadıncağızın bir kusuru da çok terlemesi idi. Hizmetçimiz Paraskevi onu ilk gördüğü zaman "Zavallıcık, ayazma duvarı gibi hep su içinde..." demişti. Sabiha'ların hizmetçisi Pakize Hanım da ondan bahsederken "Lokma hamuru gibi hanımcığım, hep cıvık cıvık..." derdi. Kudret Bey'in hanımı mahalleye bu nadir gelişlerinde bütün komşuları ayrı ayrı ziyaret ederek "kocası olacak didon herifi" anlatırdı. Ve her gittiği yerde, söylediği sözün iki misli ter dökerdi. Mahallenin hanımları, kocasının bir türlü memlekete dönmeğe razı olmamasını hanımın bu illetine yorarlar, "Adamcağızın hakkı da var.." diye baş sallarlardı. "Üstelik biçareyi beğenmiyormuş, kibar bulmuyormuş..."

Kudret Bey karısını hiç sevmemişti. Kayınbiraderleri ise daha ilk günde, onu iç güveysi girdiği evlerinde ezmeye başlamışlardı. Bu hoyrat, hovarda, ikbal düşkünü paşa çocukları için Kudret Bey, frenk biçimi sakalıyla, dikkatini, daha ziyade göze çarpmamasına sarf ettiği kibar kıyafetiyle, musiki merakıyla, hülâsa bütün Kudret Bey taraflarıyla, parasından başka her şeyi, bütün hüviyeti ihmal edilmesi, hor ve küçük görülmesi icap eden bir şeydi. Kudret

Bey de onları hiç sevmezmiş. Karısının ailesinden yalnız Muhtar isminde yirmi iki, yirmi üç yaşlarında bir delikanlıyı benimsemişti. Muhtar bahsettiğim sene Hukuk'un ikinci sınıfında idi. Ölen karısının dayısının oğlu olan bu çocuğa, Kudret Bey'in bütün tahsil hayatında yardım ettiğini öğrendim.

Sabiha, Kudret Bey'i o haftalarda merakla bekledi. Fakat komşumuz, İstanbul'a gelmeden evvel Paris'e kadar şöyle bir uzanmayı tercih etmiş ve Hariciye Nezareti'nden izin de almıştı. Babama yazdığı mektupta: "Derhal gelecektim; fakat ne olur, ne olmaz, tahsilimizi yaptığımız şu Paris şehrini bir daha dünya gözüyle göreyim, dedim. Fransa'daki eski memuriyetimde aldığım bazı eşyayı da emaneten orada bırakmıştım; onları da beraber getireceğim. Siz de himmet buyurur, evin tahliyesi meselesinde İbrahim Efendi'ye yardım ederseniz minettarınız olurum!" diyordu.

– Kudret Bey gecikecek...

Sabiha boynunu büktü:

– Öyle görünüyor... Elbette gelir; görürüz. Sonra İhsan'ın bir gün evvel okumamızı söylediği, kadın meselesine dair bir makaleyi eliyle işaret etti:

– Bu da öyle, dedi. Bunlar ne biçim adamlar! Yazıya başlıyorlar, sonra unutuyorlar.

– Bu kadarı yetmiyor mu? Kadın meselesi beni hiç düşündürmüyordu. O bana, o zaman ilk temelleri atılan izcilik gibi ikinci derecede bir iş görünüyordu. İki oymağın teşekkülünü Selanik'in, Manastır'ın, Yanya, İşkodra, Kosova'nın, Adalar'ın geri alınmasının tek çaresi gibi göstermeye başlamıştık. Zaten o yıllarda her yapılan işe bu çeşni veriliyordu. Ahmet Fehim Efendi'nin tulûat kumpanyası bile, bulvar tiyatrosundan aldığı oyunlarını ilân ederken sonradan o kadar alışacağımız bu ağzı kullanıyordu. Benim için ise; –birçokları gibi– bu beş vilâyet ve bilhassa birkaç günlük bir muhtariyet ile kendini kurtaran Batı Trakya çok mühimdi. Her

gün sınıfta Rumeli haritasını yeni baştan tanzime çalışıyordum.

– Nesi yetsin bunların bana... Bunlar hep kelime! Üşenmesem ben de yazarım. Sabiha böyle konuştukça ben kendime itimadımı kaybediyor, nasıl düşüneceğimi bilemiyor, zorla ahmaklaşıyordum.

Onun için Sabiha'nın bir çırpıda reddettiği şeyleri, günün şöhretlerini behemehal tapınılması lâzım gelen şeyler arasına koyuyor, behemehal onları sevmesi için küçük dostumla mücadele ediyordum.

Muhafazakâr zihniyeti ne kadar iyi anlarım. Onun bir yüzü çok yırtıcı bir didişme ise, öbür yüzü ipin ucunu bir an bıraksanız sizi nerelere götüreceği belli olmayan şüphedir. Bu şüpheyi dünyanızı değiştirmekteki cesaretsizlik, o güvensizlik besler. Meğer ki ufuksuzluk olmasın. Sabiha'yı o günkü hayatımızı yapan iyi kötü ne varsa, onların bütünü içinde ancak kendim için muhafaza edebileceğimi, aksi takdirde onlarla beraber benden de uzaklaşacağını iyice biliyordum.

Hiçbir zaman etrafımdaki terkibin bir parçası olduğumu, o günler kadar duymamıştım. Ve bu terkibin Sabiha'nın kafasında olduğu gibi kalması için her gayreti yapıyor, onu adeta yolunda geciktirmek istiyordum.

Sabiha'yı muhafaza etmenin başka çareleri de vardı. Ona yetişmeye çalışır, daha derinden arkadaş olur, aynı fikirler –eğer bu aksülamellere fikir derseniz!– ve ufuklara doğru beraberce yürürdüm. Yazık ki içinde bulunduğum zihnî tembellik buna engeldi. Yaşıma göre epeyce okuyordum. Fakat okuduklarımın üzerinde düşünemiyordum. Mektepte, her şeyi ayrı ayrı öğrenmek ve kafamda göz göz saklamak itiyadını almıştım. Onun için okuduklarımı içime, hafızam bir dolapmış gibi yığıyordum. İhsan daha ilk derslerde bize Roma tarihinden ve Fransız ihtilâlinden bahsetmiş, "İnsanlığın bütün talihini bu ikisinde görebilirsiniz!" demişti. Üç ayda ben Türkçede bu iki mühim devir için ne bulur-

sam okumuştum. Fakat okuduklarımı insanlığın talihiyle birleştirme şöyle dursun, birbiriyle kaynaştırmak bile aklıma gelmemişti. Belki de kendime bütün bu işler için uzun mühlet vermiştim.

İhsan'ın düşünceleriyle tek başıma kalsaydım, yahut yalnız Sabiha ile okuduklarımız ve gördüklerimiz üzerinde düşünseydik böyle olmazdı. İhsan'la Sabiha'nın o kadar iyi anlaşması işleri büsbütün sarpa sardırıyordu. Bütün bu meseleler, Sabiha'nın çocuk isyanlarına İhsan'ın dikkatleri, onların üzerinde duruşu beni şaşırtıyor, beni aleyhimde kurulmuş bir cephe karşısında gibi harekete götürüyorlardı.

Bununla beraber Sabiha'dan dinlediğim hiçbir şeyi unutmadığım için, onu düşünmenin bir şekli de konuştuklarımızı hemen her dakika hatırlamak olduğu için mektepte arkadaşlarıma hep onları anlatıyor, bir gece evvel Sabiha'nın hatırını kırmaktan, ayrılınca korkacak derecede inat ettiğim bir meselenin, ertesi sabah hafif kekemeliğime rağmen ateşli hatibi kesiliyordum.

O sene çok dost olduğum 171 Vedat artık bu meseleleri dinlemekten bıkmıştı. Böylece biri ondan uzakta, diğeri onun yanında iki ayrı insan gibiydim. Sabiha'yı benden ayırdıkları için düşman olduğum düşüncelere, ondan uzaklaşır uzaklaşmaz, onun en esaslı bir parçası gibi bakıyordum. İhsan için de aynı şey oluyordu. Sabiha'nın yanındayken onu yanımızda olsun veya olmasın delice kıskanıyordum. Fakat sınıfta veya evimizde, yahut babamın bir şey söylemek için beni gönderdiği evlerinde, onu yalnız görür görmez üzerine sıçramaktan kendimi zor tutacak kadar seviniyordum. O da benim için Sabiha'dan bir parça idi.

O gün Sabiha'nın beni düşüncesinin cesaretiyle en fazla şaşırttığı gün olmuştu. Bu ocak sonu İstanbul kuvvetli bir fırtına geçirmişti. Ben iki gündür boğaz ağrısından ateş içinde yatıyordum. Sabiha hemen her akşam bizdeydi. Evin içinde dolaşıyor, başımın ucunda durup ilâçlarımı veriyor, bir türlü doğru dürüst öremediği saçlarını sallayarak bir sürü şeyler anlatıyor, fakat düşüncesi

dönüp dolaşıp sabahleyin okuduğu makaleye geliyordu.

– Bizde kadın meselesi böyle mi yazılır? Evden, aileden bahsedilmeden kadın meselesi olur mu? Londra'da bir kadınlar kongresi toplanacak, İstanbul'a bir lordun hanımı gelecek, beş on beyle konuşacak, zengin hanımlar, nazır kadınları birleşecek! Onların da ne düşündüklerini Allah bilir ya! Sakine Hanım akrabam, biliyorum işte. Kadıncağız, yazları behemehal Avrupa'dadır. Döner dönmez İstanbul'da eşi dostu evlendirmeğe kalkar! Sabah akşam Ahmet Bey zengin, hem çok zengin... Mücella Hanım'ın da yaşı geldi. Hem güzel kız, hem de gün görmüş, okumuş yazmış, piyano da çalıyor. Şunlar evlenseler ne iyi olur?.. Bahar gelince de Avrupa seyahati... Onun kadın meselesi ile alâkası ne? O zaten zengin, zaten hür, istediğini yapıyor.

Sonradan Sakine Hanım'ı tanıyınca Sabiha'nın onun konuşmasını aynen taklit ederek bu son sözleri söylediğini anladım. O yaştaki çocuk nasıl bunları yakalamıştı? Çünkü Sakine Hanım'ın sade konuşmasını değil, çehresini ve el işaretlerini de aynıyla taklit ediyordu. Daha ziyade değirmiye kaçan yüzü onu taklit ederken adeta uzamış, gözleri kısılmıştı.

– Şimdi de İhsan'ı evlendirmeye kalkmış... Hem de kiminle? Mendeburun biriyle...

Tekrar taklit başladı. Fakat bu sefer içindeki hınçla zalim bir karikatür olmuştu. Sakine Hanım'ın gözleri büsbütün küçüldü, yüzü bir muşmula hâlini, sesi bir kuyu çıkrığının gıcırtılı edasını aldı. Gariptir ki yine sonradan Sakine Hanım'ın kelimeleri çekerek, uzatarak ve yine o gün Sabiha'nın yaptığı gibi elini göğsüne götürerek konuştuğunu gördüm:

– O kadar zeki, kibar adam... Hayran oldum doğrusu. O mahallede hâli ne olur? Onun gibiler insan içine girmeli! Yarın mebus olur, nazır olur. Belli ki olacak! Ama parasız, o ücra yerde.

Dedim ki: "Yaza hiç olmazsa Büyükada'ya çıksanız! Daha sık buluşuruz! Sizi etrafla tanıştırırdım. Eğlenirsiniz! –Ve Sabiha,

Sakine Hanım'ın İhsan'ı Ada'ya davet ederken söylediği sözleri tekrarlarken yüzü bir daha değişti; sırrına sahip olduğu imkânlarla adeta hüviyeti genişlemiş gibiydi–. Bana vaat etti. Bakalım, gelirse eğer Fatma Hanım ile tanıştıracağım! Kız zengin, yaşı biraz fazla imiş ne çıkar? Boğaz'da babasının koskoca yalısı var, ayrıca bir yığın irat, akar! Şişli'de o bahçe içindeki ev onların. Fransızca biliyor, Pierre Loti konuşmasına hayran oldu. Ama, ilk önce açmadım. Erkek kısmı bilinmez...". Ve Sabiha'nın sesi erkek tecrübesi o kadar zengin olan Sakine Hanımefendi'nin bütün hatıralarının ve tecrübelerinin yükü altında bu son cümleyi tekrarlarken birdenbire yavaşladı, ezik, biçare, çok görmüş bir şey oldu.

İçim parça parça olmuştu. İhsan'ın henüz bir başkasına ait tasavvur hâlindeki bu evlenme ihtimali, Sabiha'yı çileden çıkarıyordu. Utanmasam ağlayacaktım. Sabiha içimden geçenlerden habersiz, Sakine Hanım'ın konuşmasını anlatmakta devam ediyordu:

– Bizim Aliye de aklıma gelmedi değil! Ama, Süleyman Beyciğim, bilirsin ki, kız inadına esmer erkekten hoşlanıyor. Bir de çok zengin olmasını istiyor. Seyahatsiz duramam, diyor. Ve Sabiha taklidi ile uzaktan istediği kadar ezemediği Sakine Hanım'a, kininden yerinde duramıyordu:

– Nolacak cadı. Münasebetsiz cadı.

8

Sakine Hanımefendi'nin kızı Aliye Hanım'ı hiç görmedim. Annesinin Maçka'daki apartmanına gittiğim senelerde o, çok zengin bir Mısırlı ile evlenmiş, Avrupa'da kocasıyla geziyorlardı. Kızının bu seyahatleri Sakine Hanımefendi için bir mesele olmuştu. Çünkü karı koca bir yerde durmuyorlardı. Halbuki Sakine Hanım, kızıyla aynı yerde bulunmak istemiyordu. Altmış yaşına yaklaşmış olan bu kadın, damadıyla beraber bulunmanın hürriyetini ister istemez azaltacağını da düşünüyordu. Bir de -bana Leylâ'nın söylediğine göre- kendisine huyca benzeyen kızının, mahrem dostlarını öteden beri adet edindiği gibi elinden almasına, artık bir son vermek istiyormuş.

O yaşta bile hâlâ güzel olan ve kırkından fazla göstermeyen bu kadının insan evlendirme merakı hakiki bir hastalıktı. Daha Tıbbiye'nin ikinci sınıfında iken beni bile evlendirmeye kalkışmıştı. Etrafımdakilerin bütün sıkıntısını ister istemez yüklendiğim günlerde idi. Bana:

– Yavrum, demişti. İçinden geçen şeylerin hepsini biliyorum. Kimi sevdiğini, ne düşündüğünü, ne hâlde olduğunu... Dur, beni dinle, öyle kızarma, telâş da etme! İnkâr etsen de bir faydası yok. Ben bildiğimi yine bilirim. Ben elli senedir bu işler içindeyim. Aileni ise çocukluğumdan tanıyorum, -filhakika, sonradan öğrendiğime göre Sakine Hanım'ın ilk âşığı akrabamdandı- sizin ailede ümitsiz aşk ananedir. Fakat Talât Bey'in hikâyesi malûm! Böyle

şeylerden fayda çıkmaz. Ömrünü harcarsın! "Mahur Beste" de her zaman yazılmaz! İstersen seni evlendireyim. Talebe olmanın ehemmiyeti yok, rahat edersin. Alacağım kızın babası ayrı ev açacak. Zaten kızın anadan kalma serveti var. Mesut olursun, istediğin gibi çalışırsın! Bu dedikodudan ve dırdırdan kurtulursun! Nasıl razı mısın? Ben o tarafla konuştum.

Ben, o konuşurken hep yan tarafı patlamış ayakkabılarıma bakıyordum. Bitirince başımı kaldırdım, yanına yaklaştım. Elini yavaşça ve hakiki bir muhabbetle öperek:

– Hanımefendi, dedim, sizi ne kadar sevdiğimi bilirsiniz; fakat hürriyetimi de çok severim, ve kendi işlerimden bahsedilmesini de istemem. Hakkımda bildiklerinizden bahsetmenize darılmış değilim, ama onları kendinize saklarsanız daha minnettar olurum. Evlenmek bahsine gelince, eğer hakikaten dediğiniz gibi bu işleri biliyorsanız, benim evlenmeyeceğimi, evlenemeyeceğimi de, bunun imkânsız olduğunu da biliyorsunuz, demektir. İsterseniz bir daha bu işten bahsetmeyelim.

Sakine Hanım, gözlerindeki o güzel, tatlı istihza ile beni dinledi.

– Peki, dedi. Fakat ben de sana bir şey söyleyeyim! Sakın bu akşam söylediklerine sonradan pişman olma!

– Hayır, olmam... Emin olun olmam, dedim ve ikimiz birden Sabiha'nın bize ikram ettiği çayları içmeğe başladık. Bu konuşmamız 1921 yılında, anlattığım şeylerden yedi sene sonraydı.

Sakine Hanımefendi'nin teklifini reddettiğime hiç pişman olmadım. Fakat ona karşı senelerden sonra içimde garip bir dargınlık başladı. O beni, münasebetsiz teklifiyle dünya nimetlerini reddetmeye alıştırdı. Garip değil midir? Yıllardan sonra ben büsbütün başka şekilde ve hayatım için çok mühim olan bir şeyi, saadetin ta kendisini reddettim. Karşımdaki insan bana, Sakine Hanım'ın son cümlesini sanki biliyormuş gibi aynıyla tekrar etti.

Fakat bu sefer iş başka türlü idi. Hâlâ o darbenin altındayım. İşte Sakine Hanımefendi'ye yıllardan sonra darılmamın sebebi!

O yıllarda, İstanbul'un en parlak, en kıskandırıcı evlenmeleri, Sakine Hanım'ın vasıtasıyla olanlardı. Bu başarının başlıca sırrı, Sakine Hanım'ın çok realist yaradılışında idi. İzdivaç ona göre bir iş, belki en mühim ve ciddi bir işti; her şeyden evvel de hesaba dayanıyordu. Sakine Hanım, bu hesabı sade para üzerine kurmaz, daha doğrusu iki tarafın behemehal zengin olmasını istemezdi. Bir tarafın getirdiği maddî nimetleri, öbür tarafın şöhret, asalet, güzellik, iyi tahsil, görgü, zekâ, mevki, bağlanma kabiliyeti gibi meziyetleriyle birleştirmeğe çalışırdı. Böylece manevî kıymetler de onun izdivaç piyasasında, bir nevi esham ve hisse senedi gibi efektif rolü oynardı.

Hareket Ordusu'nun belli başlı zabitlerini, İttihat ve Terakki erkânının bir kısmını, Birinci Cihan Harbi zenginlerinin bazılarını, hatta pek sevmemesine rağmen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan birkaç tanıdığını hep o evlendirmiş, hiçbirinde de yanılmamıştı.

Sakine Hanım, haddizâtında bütün zaman boyunca büyük ve milletlerarası bir evlenme müessesesi gibi işleyen imparatorluğun tarihî ananesini sanki bilirdi. Ona göre bir aile için evlâttan ziyade, damat mühimdi. Bir gün bana:

– Erkek çocuk evden ayrılacak mahlûktur. Er geç ayrılır. Fakat damat ayrı da otursa ailenindir; ona girmiştir, diye bu tarihî ve sosyolojik görüşü hülâsa etmişti.

Şüphesiz onun da yanıldığı, hatta o keskin realizmi yüzünden yanıldığı olurdu. Eşine rast gelmediğim kabiliyetleri ve bu işlerdeki iyi niyeti, Kudret Bey meselesinde onu en olmaz hayallere götürmüştü.

Yukarıda bahsettiğim ve bana galiba yarım milyon lira kadar bir servete ve anlattığım o kötü itiyada mal olan konuşmadan altı, yedi ay evveldi. Beni, kendisiyle tanıştıran Kudret Bey'le ziyaretine

gitmiştik. Daha doğrusu Sabiha'ya orada tesadüfü ümit ediyorduk. Sakine Hanım'ın beklediği misafir henüz gelmemişti. Şuradan buradan konuştuktan sonra, iğne üstünde gibi oturan Kudret Bey'in hâline dikkatle bakmış ve birdenbire ona:

– Beyefendiciğim, demişti. Niye evlenmiyorsunuz?

Kudret Bey'in bu sualin karşısındaki hâli görülecek şeydi. Sanki ayaklarının dibinde birdenbire bir yar açılmıştı.

– Aman, hanımefendiciğim...

Fakat Sakine Hanım oralarda değildi:

– Bakın, ne düşünüyorum. Size Avrupalı bir kadın lâzım. Sizi ancak Avrupalı bir kadın idare edebilir ve tatmin eder. Çünkü siz sanatkâr ruhlu insansınız. Aşka değil, şefkate, anlayışa ihtiyacınız vardır. Herkes sizi anlamaz. İsterseniz böyle birini tanıyorum. Fevkalade güzel bir kadın, bir inci... Ve Sakine Hanım'ın eli bu inciyi hakikaten baş parmağıyla ikinci parmağı arasında tutuyormuş ve bize o anda gösteriyormuş gibi bir yığın yüzük ve bilezik parıltısı içinde havaya kalktı; –Evet hakiki bir inci beyefendi. Kültürlü, sakin, tecrübeli, olgun, erkek ruhuna âşina bir kadın... İsterseniz gelecek hafta perşembeye gelin, görün!

Zavallı Kudret Bey, o zamanlar, Sakine Hanım'ın anlattığı kadının tam zıddı bir kadını, erkek ruhuna dikkatten ziyade kendi tezatları içinde çırpınan, sükûn denen şeyi ömründe bir kere olsun tatmamış, dünyanın belki en hayalî insanını, bir nevi bahar fırtınasını, hem de delice seviyordu. Onun için Sakine Hanım'ın teklifini red için çırpındı, durdu. Fakat karşımızdaki kolay kolay mağlûp olacak cinsten değildi.

– Bir kere gelin, görün... Bu dünyada rahat denen şey de vardır, Kudret Bey! Pişman olursunuz.

Kudret Bey, ister istemez vaat etti.

Evden çıktığımız zaman hiddetten yarı deli gibiydi. İkide bir yolda duruyor:

– Bu delilik, diyordu. Bu hakaret... Adeta hakaret! Benim yaşımdaki adama böyle şey teklif edilir mi? Lâübalilik efendim. Bir garplı bunu dünyada yapmaz. Şark lâübaliliği... Dünyada gitmem. Bir daha evine ayak basmam.

Fakat Kudret Bey, elli üç yaşında hâlâ yirmi yaşının hülyalı kararsızlığını devam ettiren adamdı. Daha Kadıköy iskelesine gelir gelmez fikri değişmişti:

– Tabiî, kadıncağızın kabahati yok! O, benim iyiliğimi istiyor; şüphesiz iyiliğimi istiyor. Bilse, tabiî böyle bir şeye kalkmaz!

İskeleye çıktığımız zaman, meseleyi başka türlü mütalaaya başladı:

– Avrupalı kadın, dedi, bilir misin Cemal Bey oğlum, –Ben bazen oğlu, bazen de kardeşi olurdum– Avrupalı kadın nedir? Yolun ortasında durdu ve bastonuyla yere küçük bir daire çizdi: "Evvelâ on asırlık bir hürriyet... Evet, hiç olmazsa dört asırlık bir hürriyet terbiyesi". Bastonunun havada yaptığı bir işaret on asırdan geri kalan altı asrı, önünde bulunduğumuz iskele binasına, belki de oradan geldiğimiz vapurla İstanbul tarafına göndermişti. "Sonra cazibe, cazibe ve bağlanış... Erkeğe hürmet". Birdenbire tekrar durdu; fakat hangi milletten olduğunu söylemedi. Bari İtalyan olsa... Romalı veya Floransalı! Ve bana kendi İtalya ikametinin hatıralarını, eski İtalyan sanatçılarının tablolarındaki portreleri anlatmaya başladı:

– Müzede veya kilisede gördüğümüz kadını, üç yüz sene evvelki kadını, yarım saat sonra sokakta görürsünüz!

Evinin önünde.

– Sen de gelirsin, değil mi? dedi.

– Nereye? diye sordum.

– Sakine Hanımlara... Perşembe günü canım! Şu Avrupalı kadını görmek için... –Ve kendi kendine mırıldandı: – Bari Floransalı olsa. Gülerek vaat ettim. Kudret Bey evlenmeğe değilse bile, kadını görmeğe karar vermişti.

Bu karar ertesi günü biraz daha kuvvetlendi, daha ertesi günü bir parça daha. Ve nihayet evlenmenin faydaları hakkında uzun nutuklar dinlemeye başladım. Gün geçtikçe Kudret Bey'in meraklı sabırsızlık şeklini alıyordu. Son üç dört günü hep bu kadının hülyasıyla, onun milleti hakkındaki tahminlerle, gittikçe artan bir sabırsızlık içinde geçirdi. Bu esnada eminim ki, öbürünü de unutmuyor, her gece Sabiha'yı düşünüyor, belki de onun için ağlıyordu.

O perşembe günü büsbütün başka bir Kudret Bey gördüm. Mahallemize döndüğü seneki Kudret Bey dirilmiş, kendisi için o kadar felâketli ve yıkıcı geçen yılların külünü üstünden atmıştı. Bir moda mağazası reklamı bu kadar düzgün ve kibar olamazdı. Siyah ceketi, çizgili pantolonu, parlak glase ayakkabıları, fildişi bastonuyla bütün bir zarafet örneği idi. Fakat ne kadar telâşlı idi. Bir türlü yerinde duramıyor, beni almak için geldiği odamda geziniyordu.

– Avrupa, Cemal Bey, Avrupa evdir, intizamdır, rahattır. Göreceksin her şey ne kadar değişecek. Kolay değil, Avrupalı kadın bu! Evin içinde Avrupalı kadın bir sihirbaz değneğine benzer; her şey değişir ve birden güzelleşir!" Kudret Bey'in beş altı saat evvel, Sabiha için ağlamaktan kızarmış mahzun gözleri, bu değişmenin ve ani güzelleşmenin arasından bana gülümseyerek bakıyordu: "Ama her şey..." Ve son üç gün içindeki hayallere yeniden başladık:

– Muhakkak sana bir oda ayıracağım! Elbette, sen benim en aziz dostum, oğlum ve kardeşimsin! Fikirlerimi sen devam ettireceksin. Talimhane meydanına bakan odayı sana ayıracağım. –Bir akşam evvel denize bakan odayı bana verdiğini unutmuştu–. Evet, o oda senin! Bak seninle nasıl dost olacak. Muhlis Bey, bütün dostlarım evimize gelecek. Oturup konuşacağız, musiki yapacağız, gazetemizi çıkaracağız. Musiki tarihini tamamlayacağım.

Birdenbire durdu; önüme kadar geldi:

– Dün akşam düşündüm. Bu musiki tarihini dört cilt üzerine

yazmak doğru değil! Böyle eser hiç olmazsa altı cilt olmalı! Evet, fikirlerimi anlatacağım, harekete geçeceğim. Herkes kim olduğumu görecek. Beni inkâr edenler, bana zulmedenler, cellâtlarım, boyumun hakiki ölçüsünü görecekler. Şimdiye kadar sadece sustum, fakat şimdiden sonra asla ve hiçbir suretle... Susmam milletime ihanettir. Bu ihanete artık devam edemem. Evet benim gibi bir adam susmamalı! Ben Economie Nationale'e dahilim.

Yeniden odanın içinde gezinmeğe başladı.

Kudret Bey, canı sıkıldığı, heyecanlı olduğu zamanlarda on üç, on dört metrekarelik bir yerde yirmi otuz kilometrelik yol ferah ferah yapan cinstendi. Senelerdir susarak milletimize ettiği fenalığı odanın dört tarafına iyice dağıttıktan ve böylece vicdan azabından kurtulduktan sonra:

– Her hafta toplanacağız, her hafta!.. diye tekrar başladı. Konuşmak lâzım. İhsan, Muhlis Bey, Tevfik Bey, bütün dostlar, senin genç arkadaşların, hepsi gelecekler. Her perşembe... –Elini birdenbire alnına götürüp saçlarını düzeltti; ve daha mahrem bir sesle:

–Perşembe dedik ama, doğru değil! Biliyor musun! Ertesi günü cumadır; o da tatil günü sayılır. Herkesin işi gücü olabilir. İnsanları fazla sıkmamalı! Başka bir gün düşünmek lâzım... Bunu unutma Cemal, iş beklediğin adamları fazla sıkma!

Bu evlenme meselesi çıktığından beri Kudret Bey'i en fazla düşündüren şeylerden biri de evinde vereceği çayların günü olmuştu. Sakine Hanımlardan döndüğümüzün üçüncü sabahı cumartesiye karar vermiş, fakat "hafta başıdır, olmaz!" diye vazgeçmişti. Çarşambayı kendisi uğursuz sayıyor, istemiyordu. Salı gününü de beğenmiyordu; salı günü başlanan işler yavaş gidermiş. Bu sefer tekrar bu meseleyi münakaşa etti. Nihayet haftanın yedi gününe sırf bu toplantı için bir sekizinci gün ilâve edemeyeceğini anlayınca birdenbire önümde, bastonu koltuğunun altında, büyük ve kestirme kararların hakiki hareket adamlarının çehreleri-

ne getirdiği o metîn, her şeyin üstünden bakan ifade ile:

– Buldum, dedi. Pazar, azizim, en iyisi pazardır. Nasıl oldu da düşünmedik bunu. Pazar, tatil olmayan bir tatil günüdür, yani insanlar mecburî olmayan işlerine onu ayırabilirler. Zaten Vak'a-i Hayriye'den sonra Hariciye ve Babıâli, pazar günleri tatil yapardı. Sonra da birdenbire vazgeçti:

– Hayır pazartesi... Evet, pazartesi, hem hafta ortasıdır da. Haftanın diğer günleri çalışacağıma göre hafta ortasında bu dinlenmeye benim de ihtiyacım var. Hoş o da bir nevi çalışmak. Belki en mühimi... Fakat ne olsa konuşmak başkadır. –Hakikaten evlenmiş, hakikaten çalışmaya başlamış, günlerce, aylarca çalışmış gibi yorgun yorgun koltuğa oturdu–. "Sakın unutma, pazartesileri çayımız var. Şimdi bir kâğıt kalem al, davetlileri yazalım..."

– Vazgeçin Kudret Bey... dedim. İlk günü çok samimî olduklarımızı, her gün gördüklerimizi çağırırız. Sonra yavaş yavaş kendileri gelirler.

Bana muhabbetle baktı:

– Doğru, dedi. Üzerine düşmeyelim; biz yalnız başlayalım ve devam edelim; onlar gelirler. İnsanları idare etmek, onlara idealin yolunu göstermek kolay değildir. Hem de benim gibi hem sanat, hem entellektüel ve politik çalışmaları olan bir adam için! Fakat bundan başka çare de yok. Bizden evvelkilerin bütün sırrı, işe yarar unsuru bulabilmesidir. Biz de bulacağız ve yetiştireceğiz. Zaten öyle tahmin ediyorum ki, bu kadın, işlerimizi çok kolaylaştıracak. Avrupalı kadın başka şeydir Cemal, büsbütün başka şey! Sen bunu henüz tanımadın. Daha gençsin, toysun!

Birdenbire zalim bir şüphe ile yüzü değişti, bana yaklaştı:

– Onlara bir şey söylemedin değil mi? İhsan'a, Muhlis Bey'e... Ve cevabımı nefes nefese, tam bir halecan içinde bekledi.

– Hayır, ne münasebet! Niçin söyleyeyim?

Bu sözlerim üzerine yüzü açıldı. Söze hemen bıraktığı yerden başladı:

– Zaten hayatımızın eksiği nedir? İşte asıl meseleye geldik.

Ayakta çizgili pantalonu ve gri siyah ceketi içinde meselenin ta kendisiymiş gibi önümde durdu:

–Para mı? Elbette hayır, aziz Cemal, yüz bin defa hayır. Para nedir? Belki hayatta en az üzerinde durulacak şey. Para her zaman vardır. Bende, sende yoksa, başkasında vardır. O hâlde olmayınca da bulunur. Enerji mi? Nasıl israf ettiğimizi görüyorsun? Fikir mi? Asla! O her yerde, her cemiyette, her zaman mevcuttur.

Sesi birdenbire çok mahrem bir şey oldu ve yalnız ikimiz için konuştu:

– Kaldı ki olmasa da olur. Ve zaten varlığını, yokluğundan ayırmak kabil değildir. Tabiî bu gibi meseleler için söylüyorum. Sonra hayat, kendisi bizi alıp sürükleyecek kadar zeki ve becerikli dir. Hayır dostum, hayır, bunların hiçbiri değil. Bunların hepsi birbirini telâfi eder, paran yoksa enerjini, zekânı kullanırsın. Enerjin yoksa, tembelsen, paran onun yerine geçer, yerine başkasını çalıştırırsın, düşünemiyorsan hayatı hür bırakırsın, o senin yerine düşünür.

–Böylece gizli, açık imalar, kinayelerle etrafı iyice hırpaladığına kani olduktan sonra– çünkü konuşması hep umumî ile benim bilmediğim, takip edemediğim mıntıkalarda gizlenen bir şahsînin arasında dolaşıyordu, asıl eksiğe geldi:

– En büyük eksiğimiz bunlar değildir. En büyük eksiğimiz kadındır, anladın mı azizim, kadın, hayat yolunu erkek için aydınlatan meşale, ilahî yardımcımız! Tek yardımcımız, idealin çetin yollarında ellerimizden tutacak, bizi zahmetsizce yolumuzda yürütecek mahlûk!..

Ellerini bu az bulunur, sade iyilik olan varlık tutsun ve kendisini ileriye, nurlu ufuklara götürsün diye meçhule doğru uzattı;

gözlerini beklediği yardımın sabırsızlığı içinde tıpkı çocukken dinlediğim masallardaki "yum gözünü" deyince yuman kahramanlar gibi sımsıkı yumdu. Fakat Kudret Bey bu mucizeli varlığın hemen o anda gelmeyeceğini biliyordu. Onun için bu bekleyişte çok gecikmedi; o bana sadece hareketleriyle erkeğin kendi kadınına nefsini nasıl teslim etmesi lâzım geldiğini öğretmek istemişti; onun için derhal açtı, şimdi hakikaten bu yardımı görmüş gibi neşeli, değişmiş, şartlarının üstünde bana bakıyordu.

– Eskiler böyle değildi. Annelerimiz, büyükannelerimiz, onların anneleri, büyükanneleri erkeğin yardımcısıydılar. Biz yalnızız şimdi. Yapayalnız!

Bu sefer, Kudret Bey bu yalnızlıkta üşüyormuş gibi küçüldü. Bütün imkânlarını kapatmış bir dünyada tek başına, henüz kaburgalarından Havva'sını çekmemiş bir Âdem çaresizliği içinde bir müddet çırpındı.

– Bilmezsin bir entellektüelin hayatında bu cinsten bir kadın nedir, ne muazzam şeydir.

Kudret Bey'in sesi bu son cümlelerde sanki bazı hecelerin üstüne basarak, bazılarını adeta uğranılmadan geçilen istasyonlar gibi atlayarak, bazılarını çekerek hazırladığı bir boşlukta kendi kadınını yaratıyor gibiydi. Hele son sual bir canlandırma hârikası idi. Bu tesiri elde etmek için Kudret Bey, son "ne"yi sol elinin açık işaretinin yardım ettiği, o yarım notlardan yapılmış bir "chromatique" gibi uzatmış, böylece dikkatle hazırladığı bekleyişten sonra birdenbire her hecesine ayrı ayrı bastığı, hafif nezleli sesinin maddesinden adeta büyük ve taslak modellerle yonttuğu "muazzam"ın ağır ve abide vakarlı yükselişi, beklediği kadını eti ve kemiği ile bu hazırlanan boşlukta canlandırmıştı.

Hemen arkasından gelen "şeydir" in ihmali ve acele düşüşü ise, önümüzde canlanan bu varlığın sadece bir hayal olduğunu açıkça anlatıyordu. Fakat Kudret Bey bu mücerret özleyişte kalma-

dı. O kendi kadınını bulmuştu. Sesi biraz daha yumuşadı:

– Sanki ilahî bir mahlûk, bir "présence spirituelle"! Göreceksin Cemal kardeşim, bir nevi melek toplantılarımızı idare edecek, aydınlatacak. Günlerimizi baştan aşağı şiir yapacak!

Bu son cümlenin ilhamıyla Verlaine'in "Mon rêve familier"sini yavaş, biraz muttarit, bununla beraber içten gelen bir şeyler katmasını bildiği sesiyle okumağa başladı. Zaten son günlerde konuşmalarımız yer yer, hep aynı şairin ehlî hayatı, lamba ışığını, çay masasını, baş başa saatlerin ve akşam gezintilerinin sükûnunu, mahremiyetini özleyen gençlik şiirleri ile bitiyordu.

Fakat bu sefer yalnız bir manzume ile iktifa etti. O bitince cebinden altın saatini, muazzam servetinin bu son artığını çıkardı. Şurasını da söyleyim ki bu güzel soneyi bitiren:

Et l'inflexion des voix chères qui se sont tues

mısraını okurken gözü yaşarmıştı. Acaba Kudret Bey bununla, bu izdivacın hülyasıyla asıl sevdiğini, Sabiha'yı unutmadığına, kendisini inandırmak mı istiyordu?

– Vapura yarım saat var. Yavaş yavaş yürürüz.

Odadan çıktık. Dostumuz odamda kaldığı müddetçe, bu odanın tek aynasında –Behçet Bey'in bana hediyesi idi– kendisini seyretmek fırsatını hiç kaybetmemişti. Sofaya çıkınca pansiyonumuzun sahibi Madam Elekciyan'ın gelinlik çeyizi olan, fakat şimdi belki de beraber yaşadığı Salih Kaptan'a şahit olduğu o hararetli muaşakaları anlatır korkusuyla bu sofaya atılan geniş aynada, plastronunu düzeltti. Aşağıda kapının aralığında portmantonun aynasında şık fesini biraz sağa eğdi. Bütün yol boyunca hiçbir aynayı veya bu işi görecek hiçbir parlak, kendi içinden cilâlı nesneyi ihmal etmiyor, hepsinden gecikmiş, icra kararı çoktan alınmış bir borç gibi kendi hayalini istiyor, onunla karşılaşmadan bir türlü yürümüyordu.

İskeleye geldiğimiz zaman vapura on dakika vardı... Kudret

Bey, şekli bugünlerde daha ziyade kadın şemsiyelerine devredilen düz fildişi saplı, üzerinde altın monogramları bulunan bastonu koltuğunun altında, öbür eli kolumda, rıhtımda dolaşmaya başladık.

– İlk izdivacını bir felâket olmuştu, hakiki bir "catastrophe" azizim. Karım hepimizin bildiği gibi tahammül edilmezin en tahammül edilmeziydi. Daha üçüncü gecesinde yatağı tek başına zaptetti. Çaresiz kanepenin üstünde yatıyordum. Eve gelince bana zaten evde yer yoktu. Koca köşkte kitaplarımı koyacak, levhalarımı, resimlerimi asacak bir küçük oda, tavan arasında olsun bir karış yer bulamadım. Piyanom, geldiği gün hamalların bıraktığı taşlıkta kaldı. Benim olan, bir yemek masasında oturduğum sandalye vardı. Onu da misafir geldiği zaman bırakır, ta öbür tarafa giderdim. Bütün evi biraderler zaptetmişti. İçini çekti ve mırıldandı:

– Allah vere de kardeşleri olmasaydı...

Ben dalgın dalgın sordum:

– Kimin?

– Kimin olacak, bu kadının! Çünkü kayınbirader müthiş bir realitedir. Ben çektim, bilirim. Ne kaynanaya benzer, ne görümceye... Benim başımda beş tane birden vardı. –Elini açarak önünde tuttu; böylelikle bu beş kayınbiraderi saymak fırsatını bana verdi.

– Beş tane...

Sonra tekrar koluma girdi.

– İşte o yüzden bir daha evlenemedim. Fakat bil ki ev, başka şeydir. Zaten göreceksin, bizimle beraber oturduğun zaman göreceksin! O sükûnet, o rahat... Evet iyice tahmin ediyorum ki bu sefer mesut olacağım, hem lekesiz bir saadet... Bastonunun ucuyla inadına kapalı gökyüzünü işaret etti. Ne yapabilirdim? Kudret Bey'e gökyüzünü lekesiz saadetin timsali diye öğretmişlerdi. Bir an bulutları görür gibi oldu:

– Yağmur yağacak galiba... dedi. Fakat bu ihtimalin üzerinde fazla gecikmedi. Ona o anda lekesiz bir gökyüzü lâzımdı.

– Evet, bu gökyüzü gibi lekesiz bir saadet. Hem biliyor musun, içimde garip bir his var. Bu kadın görürsün İtalyan çıkacak, hem de Romalı! Goethe'nin *Elégies Romaines*'inde övdüğü kadınlardan. O hâlisüddem kadınlar... Biz "racée" kadın tanımayız Cemal. Aynı cevherin asırlar boyunca süzülüşü... Tıpkı Raphaello'nun "Madonna"ları gibi yahut Del Sarto'nunkiler... O hafif oval çehre, o durgun, adeta kederli bakışlar, o ceylân edâsı yürüyüşler. Düşün bir kere meselâ uyuyan Venüs'ü... Hani sana göstermiştim, Giorgione'ninkini söylüyorum. Bak azizim, güzellik daima güzelliktir. Meselâ Tiziano'da da kadın güzeldir. Yahut Rubens'in kadınları... Hafif bir şişmanlığa rağmen, o plastik insanı çıldırtır. Fakat ben Romalı veya Floransalıyı tercih ederim. Onlarda maddenin ağırlığı o kadar hissedilir...

Vapur açılmıştı. Kudret Bey, saydığı ressamlardaki örneğini, üst üste boşluğa indirdiği baston darbeleriyle birbiri ardından değiştirdiği bu ideal kadın hayalini orada rıhtımın taşları üzerinde, mevsim yüzünden oldukça erken inen akşama bırakarak yürüdü.

Vapura girerken tekrar elini boynuna götürdü ve plastronunu muayene etti; ayakkaplarının uçlarını gözden geçirdi.

– Beni nasıl buluyorsun? dedi. Yüzüm bozuk mu? Tıraşını, tıraşını nasıl?

Yirmi yaşında ilk randevusuna giden bir delikanlının heyecanı içindeydi. Fakat Kudret Bey tek adam değildi. İçinde asıl Kudret Bey'in hareketlerini, sözlerini kollayan, tenkit eden bir ikinci Kudret Bey daha vardı. İşte bu ikinci Kudret Bey atıldığı köşeden birdenbire uyanmış olacak ki hemen arkasından:

– Bizim berber biçaresi kaç gündür İspanyol nezlesinden yatıyor da... Başka birisine tıraş oldum, onun için soruyorum!

İhtiyar dostum bir çeyrek evvel dükkânının önünden geçerken Berber Abdi'nin elinde temizlemeğe uğraştığı bir kuş kafesi, bir gözü ve şüphesiz aklı da beraber, boncuklu sinekliğin arkasın-

da çırağa emanet ettiği kanaryasında, bizi gülerek selâmladığını unutmuştu. Kudret Bey düştüğü bu tezattan adeta habersiz, bizimle beraber vapura binen hanımlara, yarı acıyan, yarı küçük gören bir gözle bakıyordu:

– Zavallılar, şunlara bak Cemal! Ne hâle koymuşuz kardeşim! Kendi kardeşlerimiz bunlar... Bu çarşaflar, bu peçeler ne zaman kalkacak? Ne zaman bu kadınlara, kendi hayatlarını yaşamak hakkını vereceğiz, "Güneşi rahatça görebilirsiniz artık!.." diyeceğiz? Ne düşünüyorum biliyor musun? Eliyle tekrar kolumu tuttu: – Bu kadın bizim için bir nimet oldu. Hakiki bir nimet. Tam vaktinde gelen bir mücahede arkadaşı, bir yol arkadaşı! –Peçelerini kaldırmış, çarşaflarının pelerinini bir kelebek kanadı hâline indirmiş, Kudret Bey'in bahsettiği biçarelikten ve hürriyetsizlikten habersiz etrafta âşinalık edecek insan arayan kadınlardan, onların talihinden yine bir sıçrayışta öbürüne, yüzünü henüz görmediği, fakat galiba evlendiğine iyiden iyiye inandığı Avrupalı kadına geçmişti.

– O da mücadelimize ayrıca hizmet edebilir. Evet, böyle olacak ve böyle olmalı da. Zaten başka türlüsü tasavvur edilemez. Avrupalı bir kadın çalışmadan duramaz. O da bir kadın cemiyeti kuracak. Bunu behemehal kendisinden isteyeceğim. Belki bu akşam konuşur, tasavvurlarımı kendisine anlatırım. İcabında ısrar edeceğim. Türk Hanımları Tealî Cemiyeti, yahut Türk Kadınları Tealî Cemiyeti... Ne ise, ismin ehemmiyeti yok. Mesele çalışmanın şeklinde. Cemiyeti himayem altına alacağım ve ilerlemesi için ne lâzımsa yapacağım.

Yerlerimize oturduğumuz zaman ben bu Türk Kadınları Tealî Cemiyeti'nden bahsedecek sanıyordum. Halbuki öyle olmadı. Kudret Bey sanki bir dakika evvel himayesine aldığı bu cemiyeti unutmuş gibi, sustu.

Sanki deminki canlılığı, bütün yaşama ve çarpışma aşkı, nefsine hayranlığı, hepsi tükenivermişti. Yüzünde, zaman zaman kendisinde gördüğümüz o derin keder, bu kadar mesut şekilde çocuk

ruhlu ve heyecanlı olan bu adamda insanı şaşırtan bir güvensizlik, bıkma ve her şeyden uzaklaşma vardı.

Sanki Kudret Bey, iki gün evvel yine bu evlenme işinden bahsederken, elini göğsüne, en mucizeli şekilde, hiç boşalmayacak şekilde dolu bir su hazinesini işaret eder gibi götürerek, bana:

– Bunu iyi bil, Cemal! İcabında ve hatta en son anda bile, (Kudret Bey bazen konuşmasına hitabetin her nevi oyununu koymaktan hoşlanır, sözünün ve düşüncesinin "crescendo"larla yükselip kuvvetlenmesine, uzun iç çekişleri hâlinde yavaş yavaş sönmesine, tereddütlerini veya heyecanlarını dinleyen için görünür bir hâle getiren "trille"lerle çırpınmasına ehemmiyet verirdi.) evet, her şey ve her ümit mahvolmuşken yeniden işe başlayabilirim, diyen ve sonra bu cesaret hamlesinin sırrını:

– Çünkü en son dakikasında olsa bile, bu hayat yaşanmaya değer, diyerek çözen ve nihayet bu kadar cesaretle fethedilen bu hayatı, tek ve çok cömert bir jestle: "Bunu kendim için değil, ben neyim? Etrafım için yaparım ve yapmaya mecburum..." sözleriyle hepimize birden hediye eden adam değildi.

Belli ki artık deminden beri söylediği sözleri, birkaç gündür kendisini sürükleyen heyecanları lüzumsuz buluyor, düştüğü tezatları düşünüyor, kendisini "Ben niye böyleyim?" diye sorguya çekiyordu. Tıraşının iyi olup olmadığını bana sorar sormaz, o yaşta bir adam için çok münasebetsiz olan suale hemen bir sebep araması, demin bahsettiğim bu ikinci ve gizli Kudret Bey'in ansızın uyandığını gösteriyordu. Dalgınlığı yüzünden bu münasebetsiz suale bulduğu cevap ise, bu düşmanı büsbütün azdırmış, birincisi çekildiği inin kapısını açmışsa, ikincisi ifriti zorla dışarıya çıkartmıştı.

Böylece Kudret Bey şimdi, kendisini vakit vakit o kadar harap eden, bir hiç için uykularını kaçırtan, en sevdiği insanların arasında bile onu, yalnızlığının ve nefsine güvensizliğinin içinde, tıpkı salıverdiği dumanla kendisini gizleyen bir harp gemisine benze-

ten, hülâsa hayatla arasına birdenbire giren bu düşmanın eline düşmüştü.

Doğrusu istenirse Kudret Bey, kendisiyle lüzumundan fazla meşgul olmanın cezasını çekiyordu. Çünkü bana "Tıraşını nasıl?" diye sorduğu zaman, sadece onun çocuk mizacına içimden gülmüştüm. Fakat bu suale mazeret olarak bir çeyrek evvel beraberce ve sapasağlam gördüğümüz berberin hastalığını düşününce iş değişmiş, kabulü çok tabiî olan ve herkeste başka bir şekilde görülen bu çocukça mizacın yanı başında, dalgınlık, unutkanlık, tahammülsüzlük gibi bir yığın başka kusurları daha görmüş ve onlarla, bize kendisini tanıtmak istediği şekilde Kudret Bey arasında ister istemez bir mukayese yapmıştım. Bu işler daima böyledir. En çok hataya düşenler, kendilerinden kudretlerinin üstünde şeyler isteyenler, kendilerini olduğu gibi kabul etmeyenlerdir.

Pascal, büyük adamdan bahsederken, sadece iki uçta birden bulunmaz, bu iki ucun ortasını da doldurur, der. Kudret Bey'i anlamak için bu cümleyi hatırlamağa muhtacız. O, gülünç ile makulün sınırlarında beraberce bulunur, fakat aralarını dolduramazdı. Bizde, son zamanlarda ve bilhassa umumî işlerde, karşılığı olmayan bir çeke benzeyen bu cins insanlar çok görülür. Kudret Bey'in onlardan farkı, bu tezadı kendisini daima göz önünde bulundurmak suretiyle arttırmasıydı.

İhtiyar dostumun o anda mizacının bütün zayıf taraflarını gayet iyi gördüğüne, bu yüzden bedbaht olduğuna emindim. İçindeki düşmanın, kendisini bir türlü olduğu gibi kabul etmesine, rahatça yaşamasına müsaade etmeyen yaradılışındaki zaafların karşısına her an olmak istediği kuvvetli insanı çıkartan, amansız mukayeseler yapan, ürpertici misaller gösteren, hükümler veren bu ikinci Kudret Bey'in onu baştan aşağı zaptettiği yüzünden okunuyordu.

O, Kudret Bey'e yılan ıslığı gibi batıcı bir dille ömrünün bütün hatalarını sayıyor, tek mesulü olduğu sıkıntıları hatırlatıyor, hayat-

taki mağlûbiyetlerin tesbihini kim bilir kaç yüzüncü defa yeni baştan dizerek bir lânet halkası gibi boynuna geçiriyordu. "Zayıfsın, dostum, zayıfsın! Fakat sade zayıf mı? Dalgın, dikkatsiz, beceriksiz ve budalasın. Ömrün boyunca mahkûm ettiğin her kusur sende... Yaptığın işlerle düşüncelerinin arasında hiçbir münasebet yok! Hiç olmazsa biraz ağırbaşlı olsan! Bu çocuk hâllerini bıraksan! Belki bu kadar gülünç olmazsın! Evet biraz ağırbaşlı ve dikkatli olsan. Ama ne gezer bunlar sende?"

Bu konuşma böyle devam ettikçe Kudret Bey olduğu yerde küçülüyor, büzülüyor, kabahatli bir çocuk gibi dudakları titriyordu. Belki de ona "Sus! Sus! Allahaşkına biraz sus! Bana biraz nefes alacak bir nokta, bir pencere, bir şey bırak! Bütün hayatımı zehirliyorsun. Bütün ömrümce beni ezdin! Fakat sussan da bir şey çıkmaz. Daha iyisi bana bir yol göstermek, bir çare bulmak değil mi? Bana bir nasihat ver! Bir şeyler söyle. Kurtulamaz mıyım! Alçak, söyle. Beni böyle zehirlemekten ne çıkar! Bir kelime söyle! Evet, bir kelime, ben her şeye yeniden başlamağa hazırım! Belki daha her şey mahvolmamıştı!.."

İçindeki ıslıklar bu sefer başka türlü başlıyordu: "Kaç defa Kudret Beyciğim, kaç defa? Kaç defadır bana vaat ediyorsun, tövbeden kendine ev yapıyorsun? Hayır, yok, hiçbir çare kalmadı. Sen hatalarının içinde öleceksin!"

Ben, bulunduğum yerden Kudret Bey'in gittikçe kapanan, gittikçe daha fazla bakır çalığı rengi alan çehresinde bu gizli konuşmayı olduğu gibi okuyordum.

Vapurumuz iskeleye gelince ona yavaşça dokundum:

– Kalkınız, dedim. Muhakkak çok mühim bir şey düşünüyordunuz? O kadar dalmıştınız ki... Ve biraz oyalamak, bu ebedî düşmanın halkaları arasında Kudret Bey'in kurtulmasına yardım etmek ümidiyle devam ettim: – Yoksa, Mahur Beste'nin "harmonisation" işini mi düşünüyordunuz? Bilir misiniz, o başlangıç cümle çok güzeldi.

Mahur Beste, Atiye teyzemin uzak akrabasından Talât Bey'in yukarda bahsettiğim eseriydi. Kudret Bey kendisine yüklediği muhtelif işler arasına, bu besteyi bir senfoni yapmayı da koymuştu.

– Hayır, öyle şeylerden çok uzaktım. Hem ne kadar, bilemezsin... Ah Cemal, ben hiçbir şey yapamadım ve yapamayacağım da. Ben biçare bir adamım.

O kadar bitkindi ki koluna girdim. Onu kalabalıkta adım adım sürükler gibi yürüyordum.

– Bu da nerden çıktı beyefendi? Niçin biçare olasınız? Demin dikkat ettim, koca vapurda en zarif, en kibar insan sizdiniz.

Belki elbisesini buruştururum ihtimaliyle kolunu benden kurtardı ve kendisi kolumdan tuttu.

– Mesele de orada ya... Düşün bir kere oğlum. Elli beşine geldim, hâlâ evlenmek ümidiyle süslenip püslenip görücülüğe çıkıyorum. Böylesi adamdan hayır olur mu? Kaldı ki başka bir insanı seviyorum.

Durdu, yüzüme yeni görüyormuş gibi baktı.

– Hayatımda, sade dostluğu değil, bir kere görmüş olmak bile ebedî bir saadet olan bir kadın var. Bize ait bütün güzellikleri toplayan bir mahlûk. Öyle olduğu hâlde sen kalk, Kadıköy'den elin kokonasını görmek için ta... Hayır, Cemal, hayır. Mesele zannettiğin gibi değil. Danimarka krallığında çürümüş bir taraf var.

Kudret Bey Hamlet'in bu cümlesini bir iki defa tekrarladı.

– Zaten ben daima kendimden biraz şüphe ettim. Yeniden durdu, yeniden bana baktı. Ayağa kalkmış olması, konuşmaya başlaması onu az çok değiştirmişti. Kendisini demin gizleyen sis ve duman şimdi yavaş yavaş dağılıyordu.

Biraz sonra bu bedbinliğini bir süs, bir çeşni gibi taşıyacağına emindim.

– Daima kendimden biraz şüphe ettim. Zayıf bir tarafım var,

burası muhakkak. Sonra meraklı insanım da. Bu merak ne müthiş şeydir, bilmezsin. Tabiî Sakine Hanım'ın dostluğu da ayrı. Onu hiçbir zaman kırmak istemem. Yoksa kadın denen şeyin envaını gördüm, hem nasıl kadınlar...

Ve çehresi hayatına girmiş kadınların bolluğu içinden, sanki kurtulmak ister gibi bana doğru yaklaştı.

– Sahi, dedim. Siz çok geniş yaşadınız!

Kudret Bey'in hayatı hakkında hiçbir fikrim ve sarih bilgim yoktu. Sadece gönlünü almak, memnun etmek için bunu söylemiştim.

– Evet... Doğrusunu istersen artık tecessüsüm kalmadı. Kadın şimdi benim için sade dosttur. Her nevini gördüm. Belki dünyanın en güzel kadınları arasında yaşadım. Artık bıktım. Şimdi sükûnet istiyorum.

–Aradığı sükûneti önünden geçtiğimiz dükkânın vitrin kenarını süsleyen dar aynasında bulmuş olacak ki oradan bir müddet ayrılamadık:

– Sakine Hanım olmasaydı evden adım atmazdım." Bu son sözü hemen eve dönmek istiyormuş gibi söylemişti.

Bununla beraber geç kalmak korkusuyla yine hemen oracıkta bir arabaya bindik. Apartmanın kapısını çalarken hiç görmediğim şekilde heyecanlıydı ve bir eli kalbinin üstünde bana fısıldadı:

– Hâlimde bir şey yok ya... İlk intibalar çok mühimdir. Onun için soruyorum. Avrupalılar bilhassa böyle şeylerde çok titizdirler. Sakın unutma bunu!

Hayatımda birçok hayal sukutu gördüm. Fakat o günkü kadar beni şaşırtanını pek az hatırlarım. Salona girdiğim zaman Sakine Hanım, otuz, otuz beş yaşında gözlüklü, mürebbiye veya hasta-bakıcı olduğu ilk bakışta anlaşılan, kıpkırmızı yüzünden sıhhat, azim, otorite, hülâsa güzellikten başka her şey akan şümullü bir kadınla, daha doğrusu bu kıyafete, bu milliyete girmiş, sırtına hâkî

renkte sağlam, imkânsız derecede sağlam bir kumaştan bir tayyör geçirmiş, ayaklarına belki bir tabur askerin ancak eskitebileceği alçak ökçeli, –en garibi üstü fiyongalı– bir ayakkabı çekmiş, bir nevi dolapla baş başa oturmuş, konuşuyorlardı.

Sakine Hanımefendi bizi görür görmez, adına ve yaşına meydan okuyan bir heyecanla yerinden fırladı, dostumu iki elinden yakalayarak kendisi için hazırladığı saadetin ta önüne kadar getirdi. Bu, o kadar çabuk olmuştu ki kadıncağızı görür görmez Kudret Bey'in yüzünü alt üst eden çok ıstıraplı hayretle, onu tanımanın sevincini ilân eden âriyet tebessüm birbirine karışmış, zavallı baba dostum adeta iki çehreli bir hilkat garibesine dönmüştü. Türkçede bir gözüyle ağlıyor, öbür gözüyle gülüyor, tabiri vardır. Kudret Bey'in o anda hayal sukutunu, şaşkınlık, yeis hatta bir nevi hurafevî korkunun beraberce zaptettiği yüzünü; ve onların üstünde hiçbirini dağıtmak şöyle dursun sanki hepsi teker teker ve daha iyi görülsün diye parlayan o şirin ve terbiyeli tebessümünü, onun sahte sevincini, bu tabir bile anlatamaz. O kadar ki, tanıdığım Kudret Bey ortadan kaybolmuş, yerine aynı kafa hacminde birbirine ebediyen yabancı çizgileri mücadele hâlinde iki ayrı yüz taşıyan bir insan, bir nevi mitolojik mahlûk geçmişti.

Sakine Hanım dostunun bu hâlini fark etmiş miydi? Belki de bize doğru acele acele koşması, Kudret Bey'in ellerinden öyle yakalayıp genç kadının önüne adeta sürükleyerek getirmesi, iki tarafı birbirine bakmaya vakit bırakmadan tanıştırması, iyi niyetindeki bu isabetsizliği fark ettiği içindi.

– İşte size o kadar methini ettiğim aziz muhibbem Fraulein Bettina Van Groeimer! Türkçeyi, Fransızcayı, Almancayı çok iyi bilir. Aziz dostum, büyük entellektüelimiz Kudret Beyefendi! –Genç kadın için bizlere hitaben yaptığı gibi Kudret Bey için de küçük ve övücü bir diğer mülâhaza hanesi açtı: "Kudret Bey aynı zamanda büyük diplomatlarımızdan ve politika adamlarımızdandır."

Sonra biri politikada ve entellektüel hayatta, öbürü iyilikte,

şefkatte ve Avrupalılıkta yürüyen bu gelişmeleri aynı çatı altında birleştirmek için çok tatlı bir tebessümle ilâve etti:

– Birbirinizle çok iyi anlaşacağınıza eminim. Çünkü ikiniz de musikiyi çok seviyorsunuz.

Sakine Hanım bütün bunları, kendisinde genç kızlık devrinden kalma tek hatıra gibi sakladığı sol elinin çok acemice bir işaretiyle yapmıştı. Fakat bir nevi sâfiyeti gösteren bu kol ve el işaretine rağmen, bize konuşmamızın yolunu da evvelden çizmeyi unutmamıştı. Kudret Bey, genç kadının kalbini büyülemek isterse, behemehal musikiden ve politikadan bahsedecekti. Bu, dostumuza yapılan bir teklif değildi; tabiatı düşünülürse bir nevi gizli emirdi.

Daha takdimin başında dolap yerinden kımıldamıştı. Ben ilk önce kapısının açılıp, önünde talihin bu hazin cilvesinden şaşırmış bekleyen Kudret Bey'in, Sakine Hanım'ın saydığı ve saymadığı bütün meziyetleriyle –derin ve birkaç kollu kültürü, hayalî projeleri, zaman zaman gözlerinde kan dökmek arzusuyla parlayan hiddetleri ve ilk defa bir başkasının ağzından işittiğim politika dehâsıyla– içine alacak sandım. Böyle olmadı, ilk bakışta yekpare imiş hissini veren cüssesinde birdenbire bulduğu mafsallarla, çok muntazam bir reverans yaptı, sonra sağ elini büyük bir azimle uzatarak dostumun elini Sakine Hanım'dan teslim aldı. Bakışlarında hemen oracıkta Kudret Bey'i kundaklayacakmış gibi taarruz hâlinde bir şefkat vardı.

Bu şefkat ve bütün yüzünü aydınlatan içi gülümseme dolu bakışlar, bütün konuşmamız boyunca Kudret Bey'i hep böyle, gözümüzün önünde sarıp sarmalayacak, adeta mumyalayacaktır.

Sakine Hanımefendi her zamanki tavus edasıyla odanın içinde birkaç adım süzüldü, sonra tekrar, çocukluğundan en kıymetli hediye gibi sakladığı o isteyerek beceriksiz jestin, tatlılığını arttıran yarım kalmış bir hareketle, kolunu hiç kımıldatmadan sağ elini bana doğru uzattı ve çok ehemmiyetsiz bir şey işaret eder gibi:

– Doktor Cemal... diyerek beni, –alâkalıların birbirleriyle

meşguliyetine nazaran, daha ziyade etraftaki koltuklara, küçük masalar üstünde renkli ipek abajurları içinde, aydınlatmaktan ziyade sırf bu abajurların desenlerini aydınlatmak içinmiş gibi yanan lambalara tam önünde durduğum rahmetli Kerim Paşa'nın, başına takke gibi geçmiş fesi, istanbulini, hafif şişman gövdesi ve alaturka sakalın her çehreye getirdiği iyilik ifadesiyle, bütün sima, yaş, rütbe hususiyetlerinin üstünden Sait Paşa'ya, Kâmil Paşa'ya ve devrin bütün ricaline o kadar benzeyen fotoğrafisine, biraz ilerisinde kim bilir hangi türbeden bir kaza eseri olarak buraya düşmüş, kenarı çerçeveli eski çinilere, hasır paspartudaki hatıra fotoğrafilerine– takdim etti.

Bu suretle ben de, Sakine Hanım'ın böyle günlere mahsus cömertliğinden hissemi almış oldum ve gireli henüz altı ay geçmeyen Tıbbıye'yi bir çırpıda bitirdim. Yazık ki ümitlerimin çok üstünde olan bu başarının bütün tadını çıkaramadım. Çünkü hemen o anda Sakine Hanım'ın belki şahsımı ikinci derecede görmesinin, belki de o kadar çok konuşan bu kadının birdenbire ani bir hidayetle az konuşmaya karar vermesinin sebep olduğu hadise, beni ve etrafımdakileri o kadar korkutan hadise oldu.

Az konuşmak daima iyi şeydir; fakat derli toplu olmak şartıyla. Sakine Hanım beni takdim ederken adımın başına meselâ, müşterek dostumuz, ahbabımız gibi bir şey ilâve etseydi, yahut o affedilmez gençliğime kıymetli, filân gibi bir sıfat ekleyerek adımı söylese idi, şüphesiz Kudret Bey'i o kadar alt üst eden, Fraulein Bettina'ya birkaç dakika içinde ömrünün bütün hesaplaşmasını en kötü bilânçolarla yaptıran bu hadise olmazdı.

Sakine Hanım'dan devraldığı Kudret Bey'in elini –belki de nikâh muamelesi bitmeden– bırakmaya razı olmayan genç kadın beni evvelâ gözleriyle uzaktan, herhangi bir nesne gibi selâmladı. Sonra birdenbire yüzü değişti. Daha dikkatle baktı.

Adeta boyumu ve yaşımı ölçtü. O zaman ben işin olacağını anladım. Çünkü bir fikrin, büyük bir fikrin bir insanı ziyareti daima

belli olur. Sakine Hanım'ın muhibbesinin gözlerinin parıltısında, ben bu cinsten bir ziyareti hissetmiştim. Nitekim hemen anında genç kadın büyük bir heyecanla ve biraz da kendi dirayetine sevinerek:

– Ah, oğlunuz... Oğlunuz değil mi, ah ne kadar iyi, ne kadar mesut oldum... diye haykırdı.

Genç kadının bu gafletini besleyen şeyleri anlamak kolaydı. O evvelâ bir koca, sonra bir ev, sonra da birkaç çocuk istiyordu. İşte bu sonuncusu çok zaman isteyen bir şeydi. Benim şahsımda ise, bu çok zaman isteyen çocuğu bulmuştu. Benim mevcudiyetimle ne kadar zahmetin, hatta belki de imkânsızlığın üstünden atlıyordu.

Kaldı ki beni hakiki bir anne sevgisiyle o anda benimsemekle Kudret Bey'e karşı içinde, tabiî hemen görür görmez, yahut görmeden, sadece kendisine bir imkân olarak bahsedildiği andan itibaren uyanan, fakat bizim o anda orada bulunmamız yüzünden, yalnız bakışlarında toplanan sevgi ve alâkayı, biraz dolambaçlı bir yoldan, fakat müspet şekilde anlatmış olacaktı.

Bu cinsten dolayısıyla anlatılan hulûsların, bağlılıkların en iyi nümunesini, Alphonse Daudet "Papanın Katırı" adlı hikâyesinde verir. Sizi seviyorum, size bağlıyım, demek yerine, size ait şu veya bu şeye, meselâ şu kahve içişinize, yediğiniz yemeği elbisenizin üstüne dökmenize, boyunbağınızı yanlış bağlamanıza, münasebetsiz hiddetinize hayranım, demek arasındaki fark öyle alelâde bir şey değildir. Hele sevginizi göstereceğiniz insanı bir zaafında, bir sevgisinde okşarsanız iş büsbütün değişir. Daudet'nin hikâyesindeki delikanlı adeta Papa'yı ihmal eder, onu görmez bile. Yahut onunla senli benli konuşur. Bütün dikkatlerini katırında toplar. Çünkü bilir ki Papa, kendi kıymetlerini müdriktir. Şüphe ettiği şey katırına karşı beslediği sevgi, o zaaftır. Bu zaafa hitap etmek, onu gözetmek Papa'yı fethetmektir.

Fraulein Bettina bir üvey evlât ne demek olduğunu elbette bilirdi. Ve Kudret Bey'in, belki de bu evlât yüzünden evlenemedi-

ğini de düşünmüş olabilirdi. Bu vaziyette Kudret Bey'i zayıf noktasından fethetmek en tabiî şeydi.

Burada politikadan aşka kadar hayatın her sahasında tecrübe edilen, insan zaaflarının bir nevi yüksek istismar şekli vardı. Ancak zaaflarımızı seven bizi hakkıyla sever, meziyetlerimizi herkes zaten kabul eder.

Yazık ki ben Kudret Bey'in oğlu değildim; ne de Kudret Bey içinden, böyle babalığı kabule hazırdı. O, elli üç yaşında hâlâ ilk ergenlik çağlarının müphem hülyalarını devam ettiren ihtiyar bir bekârdı. Bu yüzden, ömrün tabiî merhalelerini yaşamış, ev bark sahibi olmuş bir insan için, yirmi iki yaşında bir çocuğu bulunmak gibi tabiî bir şey, onun gözünde; değil tahammülü, hatta düşünülmesi imkânsız olan bir felâketti. Böyle bir ihtimali kendisine hatırlatmakla, onu olduğu yerde bıçaklamak arasında fark yoktu. Nitekim, bize üst üste attığı bakışlar da bunu gösteriyordu. Bu bakışların en hazini, en zalimi benim payıma düşenlerdi. Kudret Bey'in melûl bakışları bana birbiri ardınca "Sen de mi Brütüs? Sen de mi Cemal? Sen de mi?.." oklarını gönderiyordu. Ve hakikaten hâlinde dost hançeriyle öldürülen insanların, rönesans kroniklerinde ve bizim eski tarihçilerimizde hikâyelerini okuduğumuz biçarelerin o her nefis müdafaasını lüzumsuz bir şey yapan mutlak ümitsizliği vardı.

Hepimiz şaşırmıştık. Genç kadın o kadar parlak gördüğü istikbalinin hemen eşiğinde yaptığı bu hatayı talihin son darbesi olarak kabul etmiş, gözleri tavanda, parmakları mendilinin üstünde tam bir çaresizlik ifadesiyle kilitlenmiş, kendisine hiç de layık olmadığı bu akıbeti hazırlayan görünmez kudretleri, yaşlı gözlerle itham ediyordu. Ben ise gözlerim, önünde durduğum Kerim Paşa'nın portresinde, onun ağırbaşlı ve babacan ecdat çehresinden himaye ve imdat bekliyor, belki de çerçevesini açar ve beni içine alır, beraberce orada, o vişne çürüğü duvar kâğıdının belirsiz yaldız oyunları üstünde, o hareketsiz, heyecansız sükûnette, başkala-

rının yaptıkları hataları nefsimde o kadar ıstırapla ödemekten kurtulurum diye ümit ediyordum. Sakine Hanım'a gelince, elinde fincanlarımıza içindeki nefis çayı –salonu kokusu almış gibiydi– doldurmaya çalıştığı çaydanlık, olduğu yerde donmuş kalmıştı.

Fakat bizi yine o kurtardı. Birdenbire bu çaydanlık, elinden masanın üstüne düştü. Hepimiz kırılan kadehlerin ve çaydanlığın sesine koştuk. Terbiyesi, kibarlığı icabı en fazla acele eden, bir yığın telâşa düşen Kudret Bey'di. Sakine Hanım, dudaklarında bir vaziyete hâkim olacak anın geldiğini bilenlerin o sâkin tebessümü, böyle vaziyetlerde yapılacak tek işi, zile basarak hizmetçiyi çağırmayı unutmuş gibi, bir müddet dostumuzun bütün telâşıyla ortalıkta çırpınmasına müsaade etti. Sonra hakikaten, bütün olan bitenden Kudret Bey mesulmüş, çaydanlığı hakikaten o kırmış ve hakikaten de masayı temizlemek onun işiymiş de bir türlü yapamıyormuş gibi dostumu, tatlı tatlı azarlamaya başladı:

– Ah Kudret Beyciğim, bir türlü elinden iş gelmez! Daima telâş içindesin. Bakın Allahaşkına, ufak bir kaza yüzünden bakın nasıl şaşırdı. Ayakları birbirine dolaşıyor. Görüyorsunuz ya, azizem, eğer hakikaten bu sevimli adamla, size o kadar muhtaç olan bu adamla istediğim gibi dost olursanız epeyce sıkıntı çekeceksiniz! Fakat değer de... Zaten hangi erkek böyle değildir? Hele sizin gibi büyük fikir adamları. Ah Yarabbim, bak şimdi de en sevdiğim yastığımla masayı temizleyecek! Ayol, o halis Bursa kumaşı... Çocuksun, vallahi Kudret Bey çocuksun... Hiç ceketinizin eteğiyle bu iş olur mu? Hem de bu elbiseniz! Size o kadar yakışıyor ki... sizi ne kadar güzelleştirdiğinin farkında değilsiniz galiba... Hem canım bunlar sizin işiniz değil ki, kız gelir, şimdi kaldırır.

Filhakika Kudret Bey Bursa kumaşı yastıktan ümit kesince çay elbisesinin eteğini fedaya hazırlanmıştı. Bütün yol boyunca ceketin üst cebinden dört tarafa meydan okuyan keten mendili, ıslak bir yumak olmuş, masanın üstünde duruyordu.

Bir dakika sonra hizmetçi kız geldi. Masayı olduğu gibi kaldırdı. Hepimiz kahkahalarla gülüyorduk. Hadise kapanmış, içimize tam bir ferahlık gelmişti. Sakine Hanım'ın tâbiyesine hayran olmuştum. O Fraulein Bettina'nın hatasını tamir etmek için söyleyeceği her sözün, yapacağı her hareketin beyhude bir ısrar olduğunu, iki tarafı da, bu ısrarla olan iş üzerinde beyhude yere daha fazla düşündürmekten başka bir şeye yaramayacağını anlamış, olanı daha üstün, daha gürültülü bir şeyle örtmüş, adeta unutturmuştu. Evet, Sakine Hanım bir hatanın, bir kazanın, olan bir şeyin bir daha düzeltilmeyeceğini biliyordu. Onun için bir benzeriyle unutturmağa karar vermiş ve bunu da yapmıştı. Belki de unutma denen şeyin insan psikolojisindeki yerini, onu nasıl içimizden özlediğimizi biliyordu.

Bu küçük hadise, çünkü birdenbire bu kaza ile Bettina'nın Kudret Bey'i o kadar üzen münasebetsizliği küçük ve çok ehemmiyetsiz bir hadise olmuştu; Kudret Bey'e kendisini toparlamak için muhtaç olduğu zamanı vermişti. Zaten dostumuz sık sık düşmekle beraber, düştüğü yerden kalkmasını bilen cinstendi. Kendisini ancak o gün gören bu kadın pekâlâ onu babam zannedebilirdi. Kabahat kendisindeydi. Yaşıyla, başıyla mütenasip arkadaşlar bulmalıydı.

Fraulein Van Groeimer'in çirkinliğine gelince, ki asıl mesele bu idi, o nihayet Sakine Hanım'ın mesul olduğu bir anlaşmazlık, yahut da tesadüflerin kendisi için hazırladığı bir hayal sukutu idi. Kudret Bey'in hayatında bir hayal iflâsının ne ehemmiyeti olabilirdi? Onun arkasında böyle yüzlerce hayal iflâsı vardı. Kudret Bey için asıl mühim olan bunlar değildir. Mühim olan, yarın iflâs edeceğini bildiği hâlde bu rüyaları yaşamak, onların lezzeti içinde kendisini avutmaktı.

Böylece birbiri arkasından gelen iki vak'a Kudret Bey'de, evlenmesi teklif edilen kadını hülyalarına bu kadar zıt bulmasının tesirlerini gidermiş oldu. Fakat Kudret Bey'e rahat nasip olmadığı

için, bu sefer de, sebep olduğuna hakikaten inandığı kargaşalığın azabı içindeydi.

Nasıl Sakine Hanımefendi, biraz evvel Bettina'nın hatasını birdenbire icat ettiği bir kaza ile unutturmuşsa, o da güzel ve eğlendirici konuşmasıyla, gündelik politika üzerindeki derin dikkatleri ve düşünceleriyle, Damat Ferit Paşa'dan başlayarak o devir adamlarına dair anlattığı fıkralarla sebep olduğu rahatsızlığı, geçirdiği heyecanları, o anda içinden çok tenkit ettiğine emin olduğum kendi telâşını unutturmağa çalışıyordu.

Günün bundan sonrası dostumuz için hakiki bir zafer oldu. Sanki Kudret Bey, kendi hayatının tezatlarından çıkar çıkmaz başka bir adam olmuş, düşüncesini, bahsettiği reel âlemin, menfaatlerin, hırsların, mizaçların birbiriyle çarpıştığı âlemin kanunları idare etmeye başlamıştı.

Sakine Hanım iyi görmüştü. Kudret bey politikadan anlıyordu. Fikirleri tahlil etmesine, menfaatleri sezmesine hiç diyecek yoktu. Üstelik bunları çok tatlı bir dille, bir yığın karikatür ve mimikle süslemesini de biliyordu. Bu muvaffakiyetin belli başlı sırrı şüphesiz burnunda idi.

Kudret Bey'in burnundan şimdiye kadar bahsetmedim. Bu, bir ihmal değil, belki hikâye sanatında bir burundan müstakil bir şahsiyet gibi bahsetmenin adet olmaması yüzünden düştüğümüz bir cesaretsizliktir. Vâkıa Gogol'da müstakil denebilecek bir burun hikâyesi vardır. Fakat o burun sahibinden ayrılır. Kudret Bey'in burnu ise kendisinden hiç ayrılmamış, bütün huysuzluğuna rağmen, belki de dostumuzun irade zaafından faydalanarak, tıpkı hiç anlaşmadan aynı çatı altında yaşayan iki karı koca gibi, çekişe çekişe olsa bile daima beraber yaşamışlardır.

Kudret Bey'in kaşlarının arasından bir küçük kabarıkla başlayan ve gittikçe artan bir hırs ve iştiha ve üstünlük iddiasıyla çehresini evvelâ iki ayrı kısma ayıran –mütevazı bir burun daima birleştirir– ve sonra da sanki bu ikiliğe dayanarak bu çehrede

mutlak bir hüküm süren bu burun, dudakların üstünde küt, bütün hayata ve her nevi yaşama isteğine dargın bir veto gibi birdenbire biterdi. Onun Kudret Bey'in dudakları üzerindeki asılışını görüp de dostumuza acımamak mümkün değildi. Sanki "Ben varken sizin konuşmanıza lüzum yoktur..." der gibiydi.

Bilmem söylemeye hacet var mı? Kudret Bey'in burnu, hayatında belli başlı bir trajedi unsuruydu. Kudret Bey, okuyucularımızın anladığı gibi idealist bir insandı; burnu ise inadına realist, hatta daha büyük bir ihtimalle "existentialiste" bir burundu. Evet, bunu yanılmamızdan korkmayarak iddia edebiliriz ki bu burun "existentialiste" bir burundu. Çünkü "existence", yani varlık başlangıcından beri mevcut olan bir şeydir. Bu itibarla Kudret Bey'in Jean Paul Sartre, Jaspers, Gabriel Marcel gibi bu felsefe mektebinin muasır filozoflarından çok evvel doğmuş olması yahut Heidegger ve Kierkegaard gibi onlardan daha evvelkilerini tanımış olmaması, hatta adlarını işitmiş bile olmaması burnunun tam bir "existentialiste" olmasına bir mâni teşkil etmez.

Kaldı ki bu burun, kendisi de hakikaten mevcuttu, yani vardı. Kaç defa? Bunu söylemek güçtür. Bana kalırsa her an vardı. Hiç olmazsa Kudret Bey'in bu fâni hayata gözlerini açtığı andan itibaren vardı. Hem de yüzünün dörtte üçünü kaplayacak şekilde, yani bir nevi şiddetle, irade ile, mütearrız bir şekilde vardı. Ayrıca bahsettiğimiz felsefenin esasını yapan zıddiyetin mekanizması ile Kudret Bey'e bir nevi "autrui", yani gayr yahut öbürü imiş gibi düşman muamelesi yapardı.

Bununla da kalmazdı, varlığını bütün etrafına ihsas ederdi. Bu belki de iyi bir psikolog olmadığı içindi. Şurasını da söyleyeyim ki Kudret Bey'in burnu burada tamamiyle mazurdur. Çünkü hepimizin bildiği gibi, iyi psikoloji, derin tahlil Marcel Proust'la başlar, çünkü psikoloji, varlık gibi kendiliğinden ve başlangıçtan mevcut bir şey değildir. O ancak muayyen kaynaklardan öğrenildikçe vardır. Hikâyemizin geçtiği zamanda ise, bu büyük muharririn o

kadar hayran olduğumuz eseri henüz tamamlanmış değildi.

Kudret Bey ve burnu olsa olsa Stendhal ve Dostoyevski gibi ikinci derecede psikologları ve sathî tahlil adamlarını tanımış olabilirlerdi.

Kudret Bey'in burnu bir muhalefet partisi gibi ebedî bir memnuniyetsizlik havası içinde yaşardı. O, tenkitten hoşlanan bir burundu. Beğenmemek, beğenmediğini göstermek, böylece ehemmiyet kazanmak isterdi. Diğer taraftan hodbin ve istilâcı idi. Yukarda yüzünün dörtte üçünü nasıl kapladığını söylemiştim. Bununla da kalmamış, yaradılışından entrikacı olduğu için bir nevi mevziî anlaşmalarla bu çehrenin diğer uzuvlarını da peşinden sürüklemeye başlamıştı. Kudret Bey'in bazı anlarda insana o kadar kederle bakan o büyük gözleri, hatta hareketli ve gür kaşları hemen hemen onun emrindeydi.

Bununla beraber bir fil hortumu kadar zeki ve marifetli olan, bazı vaziyetlerde şaşılacak kadar intibak kabiliyeti gösteren, çehre ve mâna değiştirmesini, icabında kendisini ve düşüncesini gizlemesini bilen bir burundu. Onun kendisine mahsus dikkatleri, iştihaları, tecessüsleri, sezişleri, dargınlıkları, nefret ve sevgileri vardı. Denebilir ki yetiştiği ve şaşırtıcı bir bereketle büyüdüğü dar coğrafya içinde hiç mahpus kalmaz, her fırsatta hayatın sonsuzluğuna doğru uzanırdı.

Bütün bunlar, asıl Kudret Bey'in o kadar mahrum olduğu meziyetlerdi ki, bazen dostumun herhangi bir meclise, mühimce bir davete, mukadderatının hâlledileceği bir topluluğa kendi yerine burnunu göndermemesine şaşardım.

Ah, Kudret Bey, sizin yerinize burnunuz görse, konuşsa, teklif etse hayatınız böyle mi olurdu hiç! Belki etrafınıza sizi o kadar sevdiren birçok şirin hâllerinizi kaybederdiniz, fakat neler, neler kazanırdınız!.. Hiç olmazsa onun ihanetinden kurtulurdunuz. Bu ihanet sizi kaç defa müşkül, tahammülü imkânsız vaziyetlere soktu? Kayınbiraderlerinizle olan davalarınızı, her şeyi kendisine

bırakmadınız, ilk nasihatlerini dinlemediniz diye size darıldığı için kaybetmediniz mi? Torino'dan dönüşünüzde, sizden o kadar genç olan Muhlis Bey'in verdiği tavsiye ile Talât Paşa'ya iş istemek için gittiğiniz zaman, bu nüfuzlu nazıra derdinizi anlatacağınız yerde burnunuzla kavga etmeseydiniz muhakkak o gün bir sefirlik elde ederdiniz. Burada da kabahat sizindir. O size sadece mütevazı olmanızı, az konuşmanızı tavsiye etmişti. Halbuki siz kalktınız, ona inat olsun diye muhalefetin hukukunu müdafaa ettiniz, ancak sokakta bir miting esnasında verilecek nutuklara giriştiniz! Bakınız Kudret Bey, son İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndaki hayatınız için bunu söyleyemem. Burada kabahat bir bakıma göre tamamiyle burnunuzundur. Onu iyiden iyiye darıltmıştınız. Onun için o kadar kibirli, etrafa aldırmaz bir tavır takındı. Hemen hemen herkesi ve her şeyi tenkit etti. Sizi sevimsiz bir insan yaptı. Halbuki siz ağzınızı bile açmamıştınız. O kadar ki dışardan hayatınızı göz önünde tutanlar sizi birdenbire dilinizi yutmuş sandılar. Ne çıkar! Burnunuz sizin yerinize konuşuyordu. O kadar çok konuşuyordu ki siz ağzınızı açmadığınız hâlde etrafınız sizi adeta bir geveze, bir laf ebesi, her şeye itiraz eden bir adam addetmeye başlamıştı.

Buna mukabil hususî hayatınızda burnunuz sizi daima korumak istedi. İlk evlenmenize tek itiraz eden oydu. Her gün "Yapma Kudret'çiğim, vazgeç bu işten! Ben varken seni hiçbir kadın beğenmez!" diye tekrarladı. Fakat siz dinlemediniz! Sakine Hanım'la evlenmek hülyasına düştüğünüz zaman, yine burnunuz sizi bu sevdadan vazgeçmeye davet etti. "Olmaz!.. Olmaz!.. Seni beğenmez." dedi. Fakat siz bu izdivacın hayatınıza getireceği rahatlığı düşünüyordunuz; onun için kulak asmadınız! Nihayet işte gördünüz. Siz onunla evlenmek isterken o size belki de alay etmek ve haddinizi bildirmek için bu Hollandalı kadını teklif etti.

Burada da burnunuz hakikati sizden çok evvel keşfetti. Aksi takdirde, sabahleyin onu bu ziyarete razı etmek için o kadar sıkıntı çekmez, o kadar yalvarmazdınız. Gelirken her aynanın önünde

duruşunuzun sebebi biraz da bu değil miydi? Acaba ne yapıyor? Ne hâldedir? Yine itiraz mı ediyor? Bana verdiği sözü tutacak mı? Yoksa beni yine herkesin karşısında maskara mı edecek? diye merak ettiğiniz için o aynalara bakmıyor muydunuz?

Bütün bunlar başınıza niçin geldi, biliyorsunuz değil mi? Çünkü burnunuza layık olduğu hürmeti ve itibarı göstermediniz. Onu beğenmediniz, gereği gibi benimsemediniz! Bir insan her şeyden evvel burnuyla anlaşmalıdır. Öbür işler çok sonraya kalır. Burun dışarı hayatın anahtarıdır. Dargın bir burun şahsiyeti dağıtır, yok eder. Halbuki siz burnunuzu kaba, çirkin, kibirli, kıskanç, dedikoducu ve fazla rahatsız edici buldunuz! Kaç defa yolda yürürken onu düşürmeğe, hatta yanlışlıkla bir yerde unutmağa çalıştınız.

Sizinki kadar zeki, görmüş geçirmiş, üstelik vesveseli bir burun bunu elbette fark eder. Elbette kendisini bu kadar istemeyen, estetik zevklerine uygun bulmayan, hor ve hakir gören, işlerden uzak tutmağa çalışan sahibine düşman olur. Hiç insan burnunu işlerinden uzak tutabilir mi? Yemek için kepçe ne ise, iş için de burun odur. Hatta becerikli bir burun kendi işlerini alelacele gördükten sonra yedi mahalle ötesine yardıma bile gider. Bir burnu işe karışmaktan alıkoymağa çalışmak, tabiat kanunlarına isyandan başka nedir? Veyl o fânilere ki, burunlarını sadece bir süs addederler! İşte siz bunu yaptınız Kudret Bey! Onun için burnunuz hayatınızı alt üst etti, bazen size en münasebetsiz nasihatler verdi, bazen aldattı, bazen açıkça insanları düşman etti, hülâsa işlerinizi bozdu.

Bununla beraber Kudret Bey'in bazen burnu ile tam bir uyuşma ve anlaşma içinde yaşadığı olurdu. Bugün işte bu nadir günlerden biriydi. Onun için bu zeki burun hepimizin kalbini fethetti. Bize çok küçük, çok ölçülü kımıldanışlar, yer değiştirmelerle, her türlü çehre farkının üstünden sahiplerine benzeyen bir yığın karikatürler çizdi, mimikler ve taklitler yaptı.

O gün bir defa daha anladım ki, aktörlük sanatı evvelâ burunla başlar. Büyük komedyenlere bakın, daima burun hususiyeti görür-

sünüz. Kudret Bey'in o günkü muvaffakiyeti ve mesul olmadığı suçlarını Sakine Hanım'a affettirmesi, hiç istemeden genç ecnebi kadınını kendisine o kadar bağlaması hep bu zeki burnun marifetleriyle, uysallığıyla oldu.

Filhakika o günden sonra Bettina, küçük grubumuzdan hemen hemen hiç ayrılmadı. Hele Kudret Bey'i bir gölge gibi takip etti. Onu bahtsız, biçare anlarında teselli etti. Fakat bunlar daha ileride okuyucularımızın kendi gözleriyle görecekleri şeylerdir.

Evet, o günkü sohbetimizin bütün lezzetini Kudret Bey'in burnunun bu uysallığına borçluyuz. Bununla beraber çok izzetinefis sahibi olduğu için oyuna tam girmiyordu. Ne olsa, Kudret Bey'e yapılan muamele kendisine de yapılmış demekti. Onun için kendisinden istenen iş biter bitmez aradan çekiliyor, Kudret Bey'in alnı ile dudakları arasındaki tahtından etrafa, çok müstağni, her şeyden uzak bakışlarla bakıyor, Sakine Hanım'ı ve hazzından kendinden geçen muhibbesini kibirli kibirli seyrediyordu.

Bu hâl, bizi çıldırtıyor ve kahkahalarımızı arttırıyordu.

Nihayet Kudret Bey, bugün için bu kadar yorgunluğu kâfi görmüş olacak ki, izin alarak evden çıktık. Kudret Bey, kapının önünde monoklunu düzelttikten sonra saatlerce hapsedilmiş bir hiddetin birdenbire kanadığı bir sesle:

– Nasıl? diye sordu. Nasıl, beğendin mi? Tam inci idi, değil mi? Ah, melûn, melûn, melûn cadı... Böylece dostumuz o kadar sevdiği Sakine Hanım için, tam yedi sene evvel Sabiha'nın dirseklerini yatağıma dayayarak verdiği hükmü veriyordu.

– Melûn, melûn cadı... Ama ben sebebini biliyorum. Hem çok iyi biliyorum. Zaten kabahat bende...

Sözünü yine birdenbire kesti ve hızlı hızlı yürümeğe başladı. Fakat birkaç adım ötedeki yol fenerinin önünde beni durdurdu ve o ışıkta gözlerimin içine bakarak:

– Anladın değil mi? Bu işleri hep benden intikam almak için

yaptığını elbette anladın... Hem de ne müthiş ve zalim intikam... Düpedüz alay. Fakat benim burnum hiçbir şey sektirmez. Derhal kokuyu aldım. –Hafifçe burnunu okşadı.

– Azizim Cemal, unutma, kadın müthiş mahlûktur. Kadın intikamından daima kork!

Kudret Bey'in o akşam yolda bana anlattığı şeyler doğru muydu? Hakikaten Sakine Hanım kendisini otuz sene durmadan, o kadar derin şekilde sevmiş miydi? Ve yine hakikaten Kudret Bey, sadece erkek gururuyla alay etmekten hoşlanan bu mahlûka haddini bildirmek için otuz sene onu muntazam şekilde red mi etmişti?

– Evet otuz sene, aramızda hep bu mücadele vardı. Otuz sene reddettim. Fakat o da intikamını aldı. Nasıl bir komedi oynadığını gördün. Üstelik çaydanlığı mahsus kırdı ve kabahati bana yükledi. Zaten kayınbiraderlerimi aleyhime teşvik eden, o davaları açtıran, cemiyetle aramı bozup beni Torino'dan azlettiren de odur. Hep o intikam arzusu...

Böylece bize büsbütün başka sebeplerle olduğunu defalarca anlattığı bir yığın hadise, şimdi bu münasebetsiz izdivaç teklifi ile birdenbire birleşmiş oluyordu. Doğrusu istenirse iş büsbütün aksi idi. Bu izdivacı teklif etmekle Sakine Hanım sadece dostumuzun iyiliğini istemişti. Kendisiyle izdivaç meselesine gelince, Kerim Paşa'nın ölümünden beri asıl Kudret Bey'in Sakine Hanım'la evlenmek istediğini Behçet dayıma kadar herkes biliyordu.

Fakat, bu son derecede hususî bir maceradır. Biz yine eski İstanbul mahallesinde kendi varlığının meseleleri içinde bıraktığımız Sabiha'ya dönelim.

9

Sabiha kıskançlığını hiç gizlemeyen bir çehre ile:

– Halacığım, bari İhsan Bey'i Leylâ ile evlendirin. O hiç olmazsa güzel kız, zengin de. Öbürüyle ne yapar İhsan Bey?" dedim. Beni bir payladı: "Sen böyle şeylerden ne anlarsın! Evlenme hesap işidir ama, tek hesabın işi değildir. Hem Leylâ çok küçük. O senin yaşında ya var, ya yok..."

Yüzünü bana biraz daha yaklaştırdı, avucunu, daha ziyade erkeklerde görülen o taaccüp işaretiyle, son üç parmağını içe doğru yarı kıvırarak açtı:

– Leylâ, küçük mü Allahaşkına?" diye sordu. Sen tanıyorsun işte! Artık bize küçük denir mi? "Gözlerini iyice kısmış, uzun kirpiklerinin arasından kim bilir hangi mehtaplı geceden çalınmış bir ışık çizgisiyle bana baktı:

–Mesele o değil, Leylâ'yı oğlu Hayri Bey'e almak istiyor. Şu Harbiye'yi geçen sene bitirene...

Leylâ'yı o haftalarda Sabiha'yı ziyarete geldiği zaman görmüştüm. Sarışın, neşeli, etrafına dikkatten hoşlanan bir kızdı. Mahallemize Fransız mürebbiyesi, dadısı, babasının emektar uşağıyla gelmişti. Bu ziyaret günlerce semtte konuşulmuştu. Kimi hanımlar kızı çok güzel, terbiyeli, kibar buluyorlar, "Allah bağışlasın!" diyorlardı. Bir kısmı da "Ayol, o ziyaret mi öyle? Hısım akraba evine öyle mi gidilir? Hırka-i Şerif alayı gibi küçük bir kız dört hizmetçi ile sokağa çıkar mı?" Annemin fikri ise büsbütün başka idi. Benim gibi o da tesadüfen Sabihalarda bulunduğu için küçük kızla

konuşmuştu; "Bütün ömrünce Sabiha'yı kıskanacak!" diyordu.

Leylâ anne tarafından Sakine Hanım'ın akrabasıydı. Babası Ekrem Bey ise, Süleyman Beylerin yetiştirmesi idi. Filhakika Süleyman Bey'in babası Abdülhamit tarafından İstanbul'da ve gözaltında oturmağa mecbur edildiği yıllarda bahçıvanın oğlunu pek beğenmiş, okutturmuş, yazdırmış, sonra da Sakine Hanım'ın teyzesinin kızıyla evlendirmişti. Ekrem Bey ilerlemesi için yolun başına getirilmesi kâfi gelen insanlardandı.

Küçük bir vazife ile girdiği Babıâli'deki memuriyetini biraz sonra Mabeyn'e nakletmiş, fakat orada kalmayı tehlikeli gördüğü için kendini adamakıllı sevdirdikten sonra Dahiliye'ye geçmiş, fazla rütbe, mansıp istemeden, uzaktan sadakate devam etmişti.

Kendisine eski devirde "gözü tok adam..." sıfatını verdiren bu ihtiyat, Meşrutiyet'ten sonra mevkiini muhafaza etmesine yardım etmişti. Zaten Arnavutluk ve Makedonya'daki huzursuzluğu haber alır almaz Saray'la alâkasını kesmiş, vazifesinden istifa etmişti. Fakat sonra nedense bu ihtiyatı bıraktı.

Balkan Muharebesi esnasında, İttihat ve Terakki'nin, bilhassa Enver Paşa'nın harbe devam arzularına karşı matbuatta şiddetle mücadele edenlerden birisi de o idi. Bu yüzden Mahmut Şevket Paşa vak'asından sonra, Cemal Paşa bir gece içinde İstanbul'u temizlemeğe karar verdiği zaman, onu da birçokları gibi bir mavnaya tıkarak Sinop'a göndermişti. Leylâ bu nefye çok üzülüyordu. Fakat bu üzüntüde, hayatına böyle fevkalâde cinsinden bir vak'anın karışmasının verdiği heyecanın da payı görülüyordu. O gün bize, babasının gece yarısı evden nasıl alınarak götürüldüğünü ve günlerce nasıl habersiz kaldıklarını anlatırken bunu açıkça hissetmiştik.

Sesini, şöhretin hemen hemen eşiğinde gelen bir hastalıkla kaybetmiş eski bir muganniye olan mürebbiyesi ve piyano hocası Matmazel Caroline ile anlaşamadıkları tek nokta, nasıl bir netice vereceği bilinmeyen bu hadiseyi Leylâ'nın biraz da bir macera gibi telakki etmesiydi. Asıl anlaştıkları nokta ise Sakine Hanım'a karşı

aldıkları garip ve ısrarlı tenkit vaziyeti idi. Bu kadıncağızın hemen hemen hiçbir söylediğini ve yaptığını beğenmezlerdi.

Çok muhtemeldir ki Leylâ'nın da, Sabiha'nın da kadın hakları ve kadın hürriyeti meselesi üzerindeki fikirleri, Matmazel Caroline'in Sakine Hanım'ı tenkit ederken söylediği sözlerden gelmiş olsun. Şu farklaki, Leylâ'da her şey akan suya benzer, geçer giderdi. Halbuki Sabiha tek bir cümle üzerinde durur, onu günlerce düşünür, genişletir, büyütür, hayatına mal ederdi. Bir gün ihtiyar kız, onlara:

– Kadın çalışmadıkça kadın hakkı denen bir şey olmaz, demişti. Bu hüküm günlerce Sabiha'nın kafasında dönüp dolaştıktan sonra çarşaf düşmanlığı hâline gelmişti:

– Bu çarşaflarla hiç kadın hürriyeti olur mu!.. Biz kadın değil, esir sürüsüyüz!

Süleyman Bey, Ekrem Bey'den "bizim ailenin yetiştirmesi" diye bahseder, Şişli'deki evlerine kendisine ait bir yermiş, karısının çiftliklerinden birini yoklamaya gidiyormuş gibi giderdi. Bu, darlığa düşmüş asaletin sonradan erişenlerden aldığı bir intikamdı. Halbuki daha eve ilk adımını atar atmaz, o debdebe ve servet içinde şaşırır, cesaretini kaybedermiş. Bunu fark etmiş olan Sabiha, "Babam, onların evine babasının evine gider gibi gidiyor. Orada da şaşkınlığını örtmek için yapmadığını bırakmıyor. Ama Ekrem Bey bize fakir düşmüş, görgüsüz akraba muamelesi yapmıyor!" diye gülerek anlatırdı. Bu gülüşte hiçbir kıskançlık yoktu. Zaten Sabiha bütün ömrünce, kendisine ait işlerde bile hayata oyunun içinde değilmiş gibi bakardı. Onun için Leylâ ile çok dosttular.

– Hiç Sakine halam, İhsan Bey'in hatırı için bu fırsatı kaçırır mı? Babam onu öyle biliyor ki... Amma Leylâ istemiyor. Leylâ ne hoş kız?

– Sen, hakikaten Leylâ'nın İhsan'la evlenmesini istiyor musun?

– Yok canım! Hem bana ne? Ben Sakine Hanım'ı kızdırmak için söyledim. Herkesin işine niye böyle karışıyor, diye? Yoksa

istersem İhsan Bey'e üç günde Leylâ'yı kulaktan âşık ederim. Ben Leylâ'yı bilmez miyim? Benim niyetim cadıyı kızdırmaktı.

Tahammülsüz bir ıstırap içinde idim. Sabiha İhsan'ı seviyordu. Nihayet dayanamadım, bunu kendisine söyledim.

– İhsan'ı seviyorsun, dedim.

İlk önce şaşırmış gibi durdu. Sonra gülümsedi. Bu gülüş belki de o kadar huzursuz ve talihsiz geçecek kadınlığının eşiğinden geliyordu.

– Hayır... dedi. Tekrar gözlerini kıstı. Tekrar o yosun rengi ışık çizgisi ile kirpiklerinin arasından bana baktı. Bu, Sabiha'nın kendisini bir düşüncede toplamak işaretiydi. "Belki de seviyorum, onu da seviyorum, seni de seviyorum". Sonra ayağa kalktı.

– Fakat ikinizden de vazgeçebilirim. İkiniz de birbirinize benziyorsunuz. Sen beni kendinden çok büyük görüyorsun. O beni kendinden çok küçük görüyor. Adeta bir küçük çocuk sanıyor. Onun için ikinizden de vazgeçebilirim. Zaten ben daha kimseyi sevemem. Ben şimdi seyahat ediyorum. İnsan yüzlerinde, huylarında dolaşıyorum. Ama bir gün muhakkak seveceğim. Bizim memlekette insanların yapacağı tek iş budur, hele kadınların. Bir gün birisini çok seveceğim... Onu iyi biliyorum.

– Bunlar nasıl sözler Sabiha?

– Niçin nasıl sözler? Sen sordun, ben cevap veriyorum. Belki İhsan'ı sevebilirdim. Ama dünyası bizden çok ayrı. Sen İhsan'ı kıskanıyorsun. –Tekrar yüzünü bana doğru uzattı:

– Zannediyorsun ki, beni seviyor. O hiç kimseyi sevmiyor. O sadece düşünüyor, bir yol arıyor. Neyin yolu bilmiyorum. Her gittiği yerde bir yığın sual soruyor. Dün akşam babanla konuşurken dikkat ettin mi? Söylediklerini nasıl dinliyordu, ne kadar yavaş konuşuyordu. O düşünmeyi seviyor... Bir şeyler öğrenmek istiyor. Babamla da öyle konuşuyor. Konaktaki Nuri Bey'le de. Her akşam onlara gidiyor, cuma günleri de onunla Topkapı Mevlevihanesi'ne gidiyorlar.

– Nereden biliyorsun bunları?

– Ben şimdi mektebe gitmiyorum. Bütün gün evdeyim, bilmiyor musun? İşitiyorum, görüyorum. Sana gelince, senin işin büsbütün başka! Sen okuyacaksın! Cebinde dört şahadetname olmazsa kendini adam zannedemezsin!

– Okumayayım da ne yapayım?

Çaresizlik içinde yüzüne "Bana bir yol göster!" der gibi bakıyordum.

– Bir şey yapmanı istemiyorum ki... Sadece okuyacaksın, diyorum". Saate baktı. "İlâcının zamanı geldi değil mi?" dedi. Bana ilâcımı verdi. Sonra düşünceli düşünceli başını salladı:

– Ama ben yine ikinizi de seviyorum. Ama yine hayatım başka biriyle geçecek! Belki hiç sevmeyeceğim başka biriyle geçecek! Belki hiç sevmeyeceğim bir adamı seveceğim!

– O nasıl olur? Birisini seversen sevdiğin o olmaz mı?

– Kim bilir, belki de nefret ederim. Düşman olurum. İnsan her sevdiğini sever mi?" Sol elini, baş parmağını altta gizleyerek yorganımın üstüne koydu ve yazmanın çiçek motifini bir tarafından kapadı.

– Böyle daha güzel oluyor, değil mi? Biliyor musun Cemal, ben nasıl bir insanı sevebilirim? Yani senin dediğin gibi sevmek! Babamın söylediği o hapishane türküleri var ya! Yahut oyun havaları... İşte onların insanını severim. Siz hepiniz bizim saatin kâtibine benziyorsunuz. İhsan Bey de, Nuri Bey de, Hayri de, sen de... Kudret Bey gelsin, muhakkak o da öyledir." Sabiha'nın ne kadar doğru söylediğini, Kudret Bey'in belki hepimizden fazla türküdeki Kâtip'e benzediğini bir ay sonra kendi gözümle gördüm.

– Yalnız Leylâ'nın babası ayrı. O başka. Asıl hesap onda! O hesaplı adam... Nasıl oldu da yanıldı...

Çenesini yatağın kenarına koymuş, yarı gülerek tekrar asıl mevzua döndü:

– Benim seveceğim insanı sen de seveceksin değil mi? diye sordu. Ama çok sev. Ömrün oldukça sev. Ne yaparsa yapsın sev, olmaz mı?" Kirpiklerinin kenarı ıslaktı. "İhsan'ı da çok sev. O da seni sevsin, öbürünü de sevsin! Sen şimdi İhsan'ı kıskanıyorsun. Ne kadar fena! Adam ne yapacağını bilmiyor. Şaşırıyor!

Tekrar aynı şüphe içinde sordum.

Bu, benim o günlerdeki düşüncemdi. Sabiha'dan veya İhsan'dan ayrılır ayrılmaz içimde kötü bir hınç başlıyor, kendime haksızlık yapıldığını sanıyor, "Niçin evlenmiyorlar? Neden beni böyle azap içinde bırakıyorlar? Mademki birbirlerini seviyorlar, evlensinler!" diyordum. Hakikatte kendi yaşımda olan Sabiha'ya, yaşadığımız zamanın bu işlerdeki telakkileri içinde, daha ziyade İhsan'a, yahut onun neslinden birisine ait bir şey, bir nevi emanet gibi bakıyordum.

– İstesem evlenebilirim de". Büyük bir emniyetle ve tatlı tatlı konuşuyordu. "Fakat ne çıkar bundan?"

– Mademki seviyorsun?

– Değil işte... Bizim ailede kadınların çoğu at terkisinde evlenirler. Babam tarafının büyük bir kısmı öyle. Yahut ona benzer bir şey. Bak geçen akşam senin akrabanın şarkısını dinledik, o Mahur Beste'yi... Sizler öyle seversiniz. Uzaktan ağlamak için. İhsan o cinsten adam olsaydı, çoktan ya evlenirdim, yahut yüzünü bir daha görmezdim.

Senelerden sonra bir gün İhsanlarda onunla bütün bunları konuşuyorduk.

İhsan, yeni doğan kızına Sabiha'nın adını vermişti. Daha bir aylık olan bu çocuğun gözlerine bilmem nedense uzun uzun bakmıştım. Yeğeni Mümtaz çocuğu annesine götürmek için odadan çıkınca İhsan'a:

– Niçin bu adı verdiniz?" diye sordum.

İhsan her zamanki açık kalpliliğiyle:

– Öbürünü hatırlatsın diye... cevabını verdi. Son zamanlarda onu unutuyorum diye korkmağa başlamıştım; büyük kızımın ölümünden sonra... İnşallah Sabiha'ya benzer...

– Talihi benzemesin, dedim.

İhsan yüzüme adeta Sabiha'nın bakışıyla baktı. Zaten deminden beri onun gibi kesik kesik, kendi içini adım adım yoklar gibi konuşuyordu.

– Evet, talihi benzemesin; fakat kendisi benzesin! Bunu çok istiyorum. O hayat iştihasını, o dikkati istiyorum... Onun gibi konuşurken karşısındakine kendini buldursun!

– Onu seviyordunuz değil mi?

– Kim sevmiyordu ki... Fakat galiba sevgiden daha üstün bir şeydi bu. Belki de... Başka bir şey!

– Ben sizi evleneceksiniz sanıyordum.

– Biliyorum, hepsini biliyorum... Hatta bir gün, yani "M..." den döndüğün zaman, eve geldiğin gün onu bizim evde adeta bulacağını sanıyordun. Daha doğrusu ümit ediyordun?

– O hâlde sizi kıskandığımı da biliyordunuz!

– Onu da biliyordum ve çok azap çekiyordum. Bir gün Sabiha bana "Cemal'i sevin, olmaz mı İhsan Bey! Cemal'i çok sevin..." demişti. Adeta beni manyetize etmek istiyor gibi yavaş sesle konuşuyordu. O gün sade senden bahsetti ve seni çok sevmemi istedi. Senin hastalığın zamanıydı.

Bu, bana söylediği şeylerin aynıydı.

Odaya Mümtaz girince, sözü değiştirdik. İhsan biraz evvelki konuşmasına devam etti.

Jaurès'in, Belin'in, Rosa Luxemburg'un Türk tarihine dair yazdıklarını anlatmağa başladı. Fakat ben onu artık dinlemiyordum. Ben Mümtaz'a bakıyordum. Bu genç adam bana neden hep "M..." den döndüğüm zamanki hâlimi hatırlatıyordu? Nihayet izin alıp gittim.

10

– Biliyor musun, ne kadar uyumak istiyorum! Başını kollarının üstüne koymuş, yatağımın kenarında uyku taklidi yapıyordu. Ben yavaşça onun yatağıma yığılan saçlarını okşuyordum. Hastalığıma içimden ne kadar minnettardım.

– Bilmediğim bir yerde, tanımadığım bir insan var. Bu, ne sensin, ne de İhsan! Kimdir? Nerededir? Nasıl adamdır? Şimdi ne yapıyor? Belki bir dağ başında geziniyor, belki şu dakikada bir ölünün baş ucundadır". Sayıklar gibi yavaş yavaş konuşuyordu. "Onu o kadar merak ediyorum ki... Sonra ondan korkuyorum da. Çünkü biliyorum ki o benim talihim olacak. İnsan talihinden korkmaz mı hiç? Biliyorum, bana çok fenalık edecek... Belki bir gün gelip sana ondan şikâyet edeceğim. Yanında ağlayacağım... Şimdiki gibi değil, şimdi sade ağlamak istiyorum. O zaman belki tam ağlayacağım!

Elâgöz Mehmetefendi Camii'nin minaresinde akşam ezanı okunuyordu. Sokakta satıcı sesleri artmıştı. Mahur, Isfahan, Nevâ, Tahir birbirleriyle karşılaşıyorlar, sonra hep birden benim yatağıma ve Sabiha'nın kumral saçları üstüne dökülüyorlardı. Ve ben garip, hiç duymadığım kadar kuvvetli bir saadet hissiyle ölmek istiyordum. O anda ölmek istiyordum.

Nihayet Sabiha yerinden kalktı. Etrafına bakındı, sonra aşağıya koştu; elinde bir kibritle geldi. Lambayı yaktı. Küçük kibrit alevinin avucunun içini aydınlatmasını yattığım yerden seyredi-

yordum. İşini bitirip yanıma gelince ellerini tuttum ve bu avucun içinden öptüm.

– Artık kıskançlık yok, değil mi?" diye yavaşça sordu.

– Hayır, yok, dedim. Sonra ilâve ettim: Hiç olmazsa sana göstermem!

Ve hakikaten o günden sonra garip şekilde hayatla barıştım. Artık İhsan'ı kıskanmıyordum. Sabiha'yı onunla beraber sevmek hoşuma bile gidiyordu. Dostumu tam anlamış mıydım? Bunu söyleyemem. Fakat hepimizden üstün bir tarafı olduğunu kabul etmiştim.

Nisanın başında iyileştim. Babam benim iki hafta için Göztepe'de kalmamı istiyordu. Fakat ben Sabiha'dan ayrılmağa bir türlü razı olamıyor, pek de umurumda olmayan mektebi ve dersleri bahane ediyordum. Nihayet Sabiha ile İhsan beni kandırdılar. On gün için Behçet Beylere gittim.

Bu, İstanbul'da pek az görülen baharlardan biriydi. Daha ilk günde değişik bir âleme girdiğimi anladım. Her şey tatlı bir tereddüt içinde sallanıyor gibiydi. Her taraf renge boğulmuştu. Köşkün bahçesindeki servilerin yeşili bile insanı şaşırtacak bir tazelik kazanmıştı. Her tarafta bilmediğim ufuklara doğru ve şüphesiz asıl sırrı kendi içimde bir çağırış vardı. Ve yine her şey içimde garip şekilde Sabiha'nın hatırası ile birleşiyordu. Bütün günü kırlarda, yahut bahçede bu renk tufanı içinde geçiriyordum. Bu kadar aydınlığın hücumuna dayanamadığım zamanlar kapısı daima açık mutfağa gidiyor, Şerife Hanım'ın geçmiş zaman hikâyelerini dinliyordum.

Şerife Hanım'ın, ailemiz içinde geçen şeyleri bana anlatırken annemin veya diğer tanıdıkların bilhassa sustukları noktalarda konuşması çok hoşuma gidiyordu. O, on altı yaşında bir genç adamın etrafındaki şeyleri bilmeğe hakkı olduğunu kabul ediyor, benden hiçbir şey gizlemiyordu.

Atiye teyzemle Doktor Refik Bey'in aralarındaki aşk onun her

safhasını beraberce yaşadığı bir romandı. Bu romanı bana her gün parça parça anlatıyordu. O kadar bağlı olduğu Behçet dayıma karşı –yukarıda söylediğim gibi– garip bir kini vardı. İşte bu hikâyeleri anlatırken, hanımının tazelenen hatıraları gibi bu kin de tazeleniyor ve Şerife Hanım, Behçet dayıma yeniden düşman kesiliyor, ondan "Papaz herif, şamama, mendebur cüce" diye bahsediyordu. Talât Bey'in hikâyesi daha tarafsız bir mıntaka idi. Şerife Hanım onu sadece kulaktan dinlemişti. Ailemize Mahur Beste'yi kazandıran bu aşk romanı yine bu beste vasıtasıyla birincisine bağlanıyordu. Şerife Hanım, bana Doktor Refik'in Atiye Hanım'a yazdığı mektupları gösterdiği zaman hakikaten heyecan içinde kaldım. Sararmış kâğıtların üzerinde Atiye teyzemin gözyaşlarının yerleri vardı.

Bütün bu dediklerim şaşılacak şekilde Sabiha'nın hatırasıyla birleşiyor ve her gece yatağıma "Ya, onu bir daha göremezsem, ya hiç göremezsem... Birbirimizden ayrı ölürsek!" korkusuyla giriyordum. Zaten köşkte geceler, hakikaten çekilmez denecek derecede mahzun geçiyordu. Behçet dayım, karısının öldüğünden, daha iyisi Çırçır yangınında kitapları yandığından beri –"dört bin ciltlik el yazısı âsâr-ı nefise o kadar üstat levhası, fermanlar, hatt-ı hümâyunlar, hepsi birden kül oldu."– durmuş bir saate çok benziyordu.

Kitaplarına cilt yapmaktan, saat tamirinden ve İstanbul'a indikçe mezat yerlerinden öteberi eşya yahut yazma kitap almaktan başka, hiçbir şey düşünmüyordu.

Her sabah muntazam şekilde gazetesini okuyan, misafirleriyle günün siyasetini münakaşa eden, kendisini Şûra-yı Devlet azalığından çıkartan İttihat ve Terakki'ye düşmanlığı yüzünden gizli ve aşikar muhalefet yapan bu adamın bir gün bana:

– Cemal, oğlum, Bosna-Hersek vilâyetinde vali kim şimdi? diye sorduğunu söylersem, Behçet dayımın ne cins adam olduğunu anlatmış olurum zannındayım.

Behçet Bey'in, muhtelif merakları arasında ciltçilik ile saat

tamiri ilk safta gelirdi. Onun için, köşkün onun oturduğu odalarında o iç bayıltıcı çiriş kokusu hiç eksilmezdi. Vaktiyle mabeyin sofası olan küçük sofada ise küçük bir masa üzerinde saat tamirine mahsus âletleri ve çözülmüş saatler vardı. Hemen hemen semtte herkes, bozulan saatini bu gayretli amatöre getirirdi. Kendisi de saat ve ayna meraklısıydı. Bu kısa boylu, hiç de güzel olmayan, daha ziyade eski elbiseleri, sivri sakalı, behemehal kolalı gömleğiyle ve otomat tavırlarıyla bir kuklaya benzeyen adam, kendisini her gün en aşağı otuz aynada seyrederdi. Yaşadığı zamanını ise hiç olmazsa elli saat birden sayardı.

Bu saatlerin tıkırtılarının, bazı gecelerde yatağımın başı ucunda, çok uzaklardan gelen dalgalar gibi kırıldığını duyardım. Henüz hakiki mânasını bilmediğim, fakat o tenha saatlerde her şeyin üstünde olduğunu ve her şeyi beraberinde alıp götürdüğünü hissettiğim acayip zaman dalgası... Çünkü hepimiz, her şey, dostluklarımız, kederlerimiz, sevinçlerimiz, Sabiha'nın kendisi olmak için çırpınışları, İhsan'ın kendi kendisini bir imtihana benzeyen konuşmaları, Atiye teyzemin, Talât Bey'in, Şerife Hanım'dan dinlediğim ümitsiz aşkları, Mahur Beste'nin, ben bu hikâyeleri dinlerken hafızamda hakikaten meşk etmişim gibi canlanan cümleleri, Behçet dayımın ömrünün yalnızlığı, Süleyman Bey'in türkülerinde Sabiha'nın işaretiyle benim için yaşamağa başlayan görmediğim, tanımadığım insanların hepsi, daha bilmediğim, tanımadığım yığınlarıyla beraber nereden, varlığın hangi sahillerinden koptuğunu bilmediğim bu dalgalarda idi.

O zaman, yatağımda ürpererek doğrulur, kendi küçük ömrümü dolduran tesadüflerin en mucizelisini, Sabiha'yı, onu tanımak ve sevmek saadetini düşünürdüm.

Stendhal, bir hatıra kitabında "Saadeti atlayıp geçeceğim." der. Niçin bu hatıraları yazarken ben de onun gibi yapmadım? Halbuki başlarken niyetim böyleydi.

İşte bu gecelerin birinde üstüme yığılan bu zaman dalgaları

arasında çırpınıp dururken birdenbire, içeriki odadan bir tanbur sesi işiterek doğruldum. Ses, evin içindeydi. Merak ederek odamdan çıktım.

Behçet Bey, benim odamın karşısındaki koridora açılan geniş odada yatıyordu. Ses odadan geliyordu. Koridora girince, odanın kapısının açık olduğunu gördüm. Annemin eniştesi gecelik entarisiyle kanepeye oturmuş, kısa kollarıyla bir türlü layıkıyla kavrayamadığı tanburunu zıplaya zıplaya çalarak Mahur Beste'yi, Şerife Hanım'ın bana, karısının ağzına son nefesiyle beraber tıkadığını söylediği bir acayip eseri söylüyordu. Ses yavaş, fakat dokunaklıydı. Belki kanepenin öbür ucunda Atiye Hanım'ın gümüş çerçeveli büyükçe bir resmini görmeseydim, bir de Behçet Bey'in yüzündeki o garip durgunluk dikkatimi çekmeseydi, o kadar ürpermezdim. Hatta bütün bu hikâyeleri bilmeyen bir yabancı onu, gece yarısı bu hâlde görmüş olsaydı, şüphesiz gülerdi. Fakat ben her şeyi biliyordum.

Odanın bütün lambaları yanıyordu. Ve Behçet Bey bu ışıkta, ölen karısının resmine, sevdiği, âşıkıyla beraber söylemekten hoşlandığı, onun ölümünden sonra tenhada kendi kendine mırıldanarak bu ölüyü hatırladığı aşk bestesini okuyordu.

Musiki bitince Behçet Bey resmi eline aldı. Uzun uzun baktı. O anda düşündüğü şeyi bilmeyi ne kadar istiyordum. Nihayet başını salladı ve yavaş yavaş yerinden kalktı. Konsola giderek orada gözlerden birine resmi kilitledi. Fakat anahtarı üzerinde bıraktı. Sonra odanın ortasında ne yapacağını bilmeyen bir adam gibi durdu. Demin tanbur çalarken onu gören bir yabancının şüphesiz güleceğini söylemiştim. Fakat aynı adam, yatağına bakarken yüzünün aldığı ifadeyi görseydi, Behçet Bey'i bir daha unutamaz, ona ömrünün sonuna kadar acırdı:

Behçet Bey kendi yatağından korkuyordu. Bu müthiş bir şeydi.

Nihayet kararını verdi. Odanın bir köşesinde üzerinde ciltçilik

takımları duran masaya doğru yürüdü. Sandalyeye oturdu. Kalın gözlüklerini taktı ve kim bilir ne vakit sahaflardan aldığı, adını bile okumadığına emin olduğum eski bir kitabın dağınık formalarını dikmeye başladı. Ben biraz daha bekledim. Belki daha fazla kalırdım; o kadar kendi içime dalmıştım ki... Fakat birdenbire gecenin sessizliğini saat sesleri yıktılar. Evin hemen her tarafından zaman kendini ilân ediyordu. Beyhudedir, diyordu, bütün bu ıstıraplar, unutmalar ve hatırlamalar, ben varken hepsi beyhudedir!

Yavaşça odama çekildim. O zamana kadar Behçet Bey'e gülünç ve biçare bir mahlûk gibi bakmıştım. Bunda da haksız değildim. Bu insan enkazını, kendi hatalarının bu biçare yıkıntısını herkes bu gözle seyrediyordu. Hatta aile içinde ona en müsamahalı davranan babam bile bu yarım yamalak ve hiçbir hürmetsiz dostluğu, karşılığını beklemediği bir iyilik gibi ona bahşediyordu. Fakat bu gece onun sırrını yakalamış, bu biçare mahlûkun içini kemiren azabı, ıstırabı görmüştüm.

Behçet Bey ölen karısının resmine bakarken elbette bütün evlilik hayatını, evleneceği günlerdeki o bir bakıma haklı tereddüdünü, ilk günlerin hayal sukutunu, babasına varıncaya kadar karısını bir türlü ona layık görmeyen etrafın bilerek, bilmeyerek kendisine yaptıkları fenalıkları düşünmüştü. Bunlar gibi Doktor Refik'in evlerine ilk geldiği günü, Atiye Hanım'la yeniden başlayan dostluklarını, onu deli gibi kıskandığı anları, Saray'a jurnal verirken geçirdiği tereddütleri, bu jurnalla rakibinin şöyle izzet ve ikballe –çünkü Hünkâr'ın âdeti böyle idi– uzakça bir yere nefyini beklerken onun ölümünü haber aldığı anı, Atiye Hanım'ın bu haberi aldığı zaman çehresinin sararışını, yangından sonra, o vakte kadar her şeye rağmen, hatırını sayan, ilk zifaf gecesinde salıverdiği kahkahayı bütün ömrünce süren bir itaatle ödeyen bu kadının kendisiyle bir daha bir çift kelime konuşmamasını, evin içinde sessiz bir gölge gibi yaşamasını, hülâsa hepsini hatırlamıştı. Bütün bunlar korkunç, çok korkunç şeylerdi.

Fakat Göztepe'deki tecrübem bununla kalmadı. O zaman on altı yaşında olduğumu söylemiştim. Gelişen uzviyet yavaş yavaş bende de hükmünü sürmeğe başlamıştı. Saint Augustin'in dediği gibi ben de hazların "Kartaca"sını ister istemez tanıyacaktım. Nitekim, anlatmaya hiç de lüzum olmayan bir tesadüfle kadın vücudunu ilk defa orada tattım. Bu, yirmi beş, yirmi altı yaşlarında genç bir dulla oldu. Fakat bana hiçbir şey söylemedi. Sarhoşluk geçer geçmez içimde garip bir acılık, bir nevi ıstırap başladı. Aşkın tecrübesini hazdan evvel geçirmiş olmam bana bu yolu vaktinden çok evvel kapatmıştı. Belki de onun azabıyla on gün yerine haftayı daha doldurmamışken İstanbul'a, evime döndüm. Yolda hep Sabiha'ya artık layık olmadığımı düşünüyordum. Artık ona her zamanki gibi bakamayacaktım. Aramızda bir şey yıkılmış gibi geliyordu.

Bununla beraber herkesin geçtiği bir yoldan geçtiğimi çok çabuk anladım. Sabiha'yı hemen o akşam evinde gördüm. Ve her zamanki gibi konuştuk. Bu da ikinci tecrübem oldu. Fakat bu emniyet bile beni uzun zamanlar "faziletlerin en komiği olan" iffetten ayırmadı.

O günlerde hayatımızda iki büyük değişiklik oldu. Bunlardan biri İhsan'ın bize boşu boşuna çene çalmakla vakit geçireceğimiz yerde, beraberce bir kitap okumamızı teklif etmesiydi. Bilhassa Molière'in *Hasis*'ini beraber okumamızı istiyordu.

– Böyle yaparsak size daha faydalı olurum... diyordu. Haftada iki defa Sabihalarda buluşuruz. Hem de mahalledeki dedikodu biter.

Bu karara ben çok memnun olmuştum. Sabiha ile İhsan konuşurken ben de boş kalmayacak, bir şeyle meşgul olacaktım.

İhsan, yine mahalledeki dedikodudan kurtulmak için Süleyman Bey'den, ders geceleri evinde bulunmasını rica etti. Süleyman Bey'in hayatı, muharebe bittiğinden beri epeyce değişmişti. İyi niyetlerinden hiçbirini, her gittiği yerde ayrı ayrı tekrar-

lamayı unutmayan bu garip adam, karısının çiftliklerine kavuşmak ümidi kuvvetlenince hayat sahasını birdenbire çok genişletmişti. Hemen her akşam Beyoğlu'na çıkıyor, zaman zaman tıpkı Sabiha'nın tahmini gibi orada gecelediği bile oluyordu. Bununla beraber İhsan'ı darıltmamak için razı oldu. Ve hakikaten de sözünü tuttu. İstanbul'dan ayrıldığımız güne kadar, bir cuma veya çarşamba gecesi evde bulunmazlık etmedi. Bu intizam ve dikkat biraz da İhsan'ın bu işte kendisini düşünmüş olmasından geliyordu.

İkinci değişiklik daha mühimdi. Bir akşam eve gelirken Süleyman Bey'e rast geldim. Beni yolda tutarak.

– Buraya bak, dedi. Sabiha'nın Leylâ ile beraber ayak oyunu öğrendiğini sen biliyor muydun?

Sabiha'nın Leylâlarda Matmazel Caroline'den dans öğrendiğini, hatta Tepebaşı'nda o devrin galiba ilk dans mektebini açan Joze Psalti'yi evlerine getirerek ondan yeni çıkan tangoyu da öğrendiklerini biliyordum. Fakat tabiatiyle gizledim.

– Hayır, ne münasebet... Yanlış işitmişsinizdir.

– Yok, yok biliyorum. Zaten o kokonadan dans öğrendiklerini biliyordum. Ama dışardan adam getirttiklerini bilmiyordum. Sakine Hanım bana yalan söylemez. Bir daha Sabiha'yı Leylâlara götürmeyeceğim. Yarın da çarşaf giyecek. Ben böyle kepazelik istemem! Kızın ahlâkını bozuyor! Sakine Hanım kendi işlerini bozmaya kalkışan Sabiha'yı muhitinden uzaklaştırmak istemiş ve hakikaten de muvaffak olmuştu.

– Sabiha'ya bu akşam dans öğrenmek ne imiş göstereceğim! Çarşafı giyip çıkarmayı öğrensin bakayım!

Ve aşağı doğru yürüdü.

İş hakikaten kötü idi. Sabiha'yı hırpalaması çok mümkündü. İster istemez peşinden koştum. Tam sokağı dönerken yakaladım.

– Sakın Sabiha'yı dövmeyin, diye yalvardım. Ona ilişmeyin olmaz mı? O kadar başka türlü insan ki o.

Süleyman Bey yakamı tuttu.

– Kız, benim kızım... Sen ne karışıyorsun!" dedi.

– Durun, dedim. İsterseniz beni dövebilirsiniz! Öldürseniz yine size darılmam!.. Ama sözümü dinleyin.

Yüzüm ateş içindeydi. Ne söyleyeceğimi bilmiyor, bir türlü istediğim gibi yalvaramıyordum. Babam beni çok fena büyütmüştü. İnsanlara yalvarmasını bilmiyordum.

– Bakın, dedim. Sabiha'yı ne kadar seversiniz, biliyorum da onun için söylüyorum. Sabiha'yı dövmeyin! Bağırmayın da. O yaştaki kıza artık bağrılmaz! Hem insan eli insanoğluna kalkmamalıdır.

Bu İhsan'dan öğrendiğim son fikirdi. Süleyman Bey ilk önce bana baktı. Sonra bütün mahalleyi korkutan uzun, geniş ellerine baktı. Ona göre insan eli üç işe; kadın kalçası okşamaya, at dizgini tutmaya ve kızdığını dövmeye yarardı. Bu son ikisini bize kendisi söylemişti. Şimdi elleri bu vazifeden belki en mühimini kaybediyordu.

Ayakta ne söyleyecek diye korkudan titreye titreye bekliyordum. Yüzüne bir defa dahi bakamamıştım.

– Peki ne yapayım? dedi. –Yarabbim ne kadar çabuk yumuşadı.– Sonra ilâve etti:

– Ben bir senedir Sabiha'ya el kaldırmadım. Fakat ne yapayım şimdi? Ya giymem, derse? Bütün mahalle ondan bahsediyor.

– Ben kandırırım... dedim.

Beraberce eve gittik. Süleyman Bey kızına yarından itibaren çarşafsız çıkmamasını söyledi. Sabiha onu dinlerken bir bana, bir babasına bakıyordu:

– Bu mahallede ben nasıl çarşaf giyerim? Herkesi tanıyorum. Bütün erkeklerle ahbabım! Dün beraber oyna! Ertesi günü çarşafla kırıta kırıta yanından geç... Olacak şey mi bu? Hem o kadar küçülüyorum ki, parmak kadar bir şey oluyorum.

Süleyman Bey ilk defa görüyormuş gibi kızına bakıyordu. Belli ki o da kızının konuşma tarzından hoşlanıyordu. Herhalde deminki hiddetin yerinde yeller esiyordu. Nitekim çareyi de o buldu.

– Semtte iken yeldirme giyersin!.. Git bana rakı getir!

Süleyman Bey'i çok sonra anladım. Bu iyi ve hovarda ruhlu, temiz kalpli adamda bazı kıymetler kaybolmuştu. O çarşafa inanmıyordu artık. Hatta insanları dövebileceğine de inanmıyordu. Süleyman Bey, sonra sonra anladım ki yaşadığı dünyadan istifa etmiş bir adamdı.

İhsan'ın dersleri bizim için çok yeni bir şey olmuştu. O zamana kadar düşüncesinin biraz da Sabiha'nın fantezisine, ani tecessüslerine uyarak sağa sola yaptığı sıçrayışları tanımıştık. Şimdi ise bu düşünce bir noktada derinleşiyordu. Onun için her söylediği bize yeni bir keşif gibi geliyordu. O tiyatrodan, muharrirden, aktörden, hayattan ve insandan bahsederken içimde büyük zemberekleri oynadığını, gerildiğini duyuyordum. Dünya etrafımızdan, bu küçük İstanbul mahallesinden onun gündelik hayatından, ne de bu hayatın üstüne her gün bir parçası yıkılan hadiselerden ibaret değildi. Sabiha'da ise garip hırslar, iştihalar beliriyor, onu dinlerken adeta içten verilen kararlarla çehresi sertleşiyordu.

Diğer taraftan İhsan'ın kendisini merak etmeğe başlamıştım. Evvelâ bize olan dostluğu çok garibime gidiyordu. Etraftakilerden bu kadar değişik olan bu adamın, bizlerle böyle düşüp kalkmağa razı olmasını aklım almıyordu. Hatta Sabiha'nın cazibesi bile bunu izaha kâfi gelmiyordu. Bu dostlukta İhsan gibi bir insanı rahatsız edecek bir yığın şey vardı. Nitekim konuşmalarımızı ders şekline sokması da bunu gösteriyordu. Adeta bizimle, yahut Sabiha ile baş başa bulunmasını kendi gözünde tabiî kılacak bir çare aramıştı.

Kaldı ki onun mahallemizin dışındaki hayatı hakkında yavaş yavaş haber almağa başlamıştık. İhsan memlekete dönüşünden bir iki ay sonra İstanbul'un hemen hemen her muhitinde bir yığın dost bulmuştu. Muntazam şekilde Türk Ocağı'na gidiyor, oradaki

münakaşalara iştirak ediyor, Nuri Bey vasıtasıyla eski musikimizi tanımaya çalışıyordu.

Akrabamızdan Tevfik Bey onu İttihat ve Terakki'nin birkaç ileri erkânıyla tanıştırmıştı. Bir bakıma göre büyük bir faaliyet içindeydi. Fakat bu faaliyet arttıkça İhsan durgunlaşıyordu.

Bir akşam bizde, babamla konuşurken ondaki bu durgunluğun sebeplerini biraz öğrenir gibi oldum. Babamla Nuri Bey'e:

– Hadiselerin garip bir zincirlenmesi var ki, yavaş yavaş insanda, bir nevi kader fikrini uyandırıyor ve korkutuyor. Geldiğim zaman Balkan Muharebesi'nin en fena günleriydi. Kâmil Paşa kabinesinin hiçbir suretle işin altından çıkamayacağını herkes biliyordu. Onun için Babıâli baskınına çok sevinmiştim. Ondan sonra olan biteni de zarurî bir iş gibi telâkki ediyordum. Mahmut Şevket Paşa vak'asında İstanbul'un muhalefetten temizlenmesi ve bilhassa meselâ Ekrem Bey gibi Kâmil Paşa ile de uğraştığını şahsen bildiğimiz bir adamın ve onlara benzeyenlerin sürülmesi beni ürküttü. Mahmut Şevket Paşa'ya da ayrıca acıdım.

Edirne geri alındığı zaman iş değişti. Mahmut Şevket Paşa'nın bu cesareti göstereceğini hiç zannetmiyordum. Bunu ancak çok yeni ve genç insanlar yapabilirdi. Tesadüfler ancak bir anlık fırsat verirler. Bu anı kaybetmek ihtimali, kaybetmemek ihtimali kadar kuvvetlidir. Mahmut Şevket Paşa bu anı kaybedebilirdi. Aradan bir müddet geçince Enver Bey'in ve Cemal Bey'in paşalıkları ve Harbiye, Bahriye nazırlıkları geldi. Bunun nasıl olduğunu da hepimiz biliyoruz. Zaten İzzet Paşa'nın ani istifası da bunu iyice gösterdi. Bir nevi diktatoryaya gidiyoruz, demekti. Halbuki Mahmut Şevket Paşa ölmeseydi bu olamazdı. O, hiçbir suretle buna cesaret edemezdi. Ve belki de yaptırmazdı. Saray'daki hoyratça hareketlerine rağmen!

Babam İhsan'a:

– Siz vak'aları bir saati söker gibi mütalaa ediyorsunuz... dedi.

– Ama vak'alar da böyle değil mi? Bırakın da sözümü bitire-

yın. Ben olanlardan şikâyetçi değilim! Yalnız olacaklardan korkuyorum. Bu korku sade bende değil! Dışardaki işleri yakından takip edenlerin hemen hepsinde var.

Babam Nuri Bey'e:

– İhsan Bey'in demin söyledikleri, Ekrem Bey'in bana Sinop'tan yazdığı üç mektupta aynıyla var. Birincisinde benim cemiyetten olduğumu bile bile, şahsına ve arkadaşlarına haksızlık yapıldığını söylüyor, itham ediyordu. İkincisinde de şahsım ezilmiş arada, ne çıkar? Mademki Edirne kurtuldu... diye seviniyordu. Hatta Talât Paşa'ya bir mektup yazarak sadece Edirne'yi görmesine müsaade edilmesini rica ettiğini söylüyordu. Üçüncü mektupta ise "Her şey bitmiştir. Artık Türkiye'yi Cemal Paşa ile Enver Paşa idare edecekler, Talât Paşa ve diğer güvenilecek erkân arada kalacaktır. Bu bizi nereye götürür, Allah bilir orasını!" diyordu.

– Ben biliyorum. Almanya'nın kucağına! Hem de doğrudan doğruya... Bilhassa bir Avrupa harbinin başlaması ihtimali her an varken...

Babam çok iyimserdi.

– Bana mübalâğa ediyorsunuz gibi geliyor. Böyle bir harp ihtimali daha ortada yok...

– Her zaman vardı ve şimdi de var. Zaten bahsettiğim vaziyet, böyle bir muharebe olursa tehlikelidir. Yoksa işlerin düzelmesi için eskilerin dediği gibi çakır pençe bir idareye ihtiyacımız var. Biliyorsunuz, ben doğrudan doğruya siyasetle meşgul olmadım. Galiba olmayacağım da. Fakat vaziyetimiz güç...

– Niçin bu kadar fena düşünüyorsunuz?

Nuri Bey, o yumuşak bakışlarıyla İhsan'ın yüzüne bakıyordu. O senenin yazını Küçük Bebek'te geçirmeğe karar vermiş, bir yalı tutmuştu. Böylece Bol Ahenk Tevfik Bey'le de beraber olacağını düşünüyor, şimdiden seviniyordu. Biraz evvel babamı ve bilhassa İhsan'ı yalıya davet etmişti:

– Balığa çıkarız. Mehtap âlemi yaparız. Siz Tevfik Bey'i iyi tanımadınız; asıl alaturka musikinin hazinesi odur.

İhsan'ın yeni bir harpten bahsedişi, vaziyetin yeniden güçleştiğini söylemesi hoşuma gitmiyordu. Bu dünyada rahat yüzü görmeyecek miydik? Nuri Bey hodbin değildi; sadece ufuksuzdu. Düşüncesi imkânlarının ötesine geçemezdi. Ayrıca rahatını, eğlencesini de çok severdi. O devirde daha meseleler, bugün olduğu gibi insanları kendiliğinden zorlamıyordu. İnsanların onlara gitmesi lâzımdı. Onun için dünyanın her tarafında namuskâr vatandaş denilen insan tipi, az çok Nuri Bey'e benzerdi.

– Bakın, neden fena? Evvelâ tesadüfen muvaffak olmuş insanlar var başımızda... Tesadüfle muvaffak olmak insanı az çok tâalihine inandırır. Sonra efkârıumumiye dediğimiz şey galeyanda. Çok haksızlık gördük, dünyanın en zalim ameliyatını geçirdik. Ortada bu kadar ıstırap varken ve kayıplar o kadar yakınken, aklıselimin sözünü dinletmesi güçtür. Ben ondan korkuyorum. Yani zararlarımızı telâfi etmek fırsatını aramamızdan... Sonra bize Edirne'ye yaptığı kısa bir seyahati, yollarda ve şehirlerde gördüklerini anlattı:

– Bu kadar yıkıntıdan sonra bu memlekete nasıl çalışma cesareti vereceğiz ve hakikaten gidilmesi lâzım gelen yolu nasıl göreceğiz?

Babam gülerek:

– İhsan Bey, oğlum! Senin kafanda bir şeyler var.

– Hayır yok! Daha doğrusu büyük bir şaşkınlık var. Kendimi kaybetmiş gibiyim! Buradan Avrupa'ya giderken kendime mahsus iyi kötü bir dünyam vardı. Onun içinde yaşıyordum. Avrupa'da çok başka türlü bir âlemle ve bilhassa fikir denen şeyle karşılaştım. İyi hocalar ve hakikaten büyük insanlar tanıdım. Bizim şüphe dahi etmediğimiz bir yığın meselelerle karşılaştım. Bunlar beni çarçabuk sardılar. O zaman hülya ile yaşadım. Yani memleketimizi uzaktan, bu fikirlere ve bu meselelere göre düşünmeğe başladım.

Dönünce büsbütün şaşırdım. O zaman, öğrendiklerimin bir işe yaramayacağını anladım. Şimdi sağa sola başvurup duruyorum. İnsanın kendi hayatına istikamet verecek bir fikri bulması ne kadar güç... Ayakkabı değil ki, hazırını alayım. Şimdiye kadar hep kelimelerle ve bir de hadiselerle yaşadık. Kelimeler bizi sarhoş etti; hadiseler kafamıza vurarak uyandırdı. İnsanı, tarihi ve hayatın ihtiyaçlarını göremedik. Bize bir manivelâ lâzım. Bu nedir? İşte düşüncem. Bazen kendimizi kâfi derecede sevmediğimizi sanıyorum. Hele insanı, düşüncemin etrafında toplanacağı insanı bir türlü bulamıyorum. Kimin için yaşayacağım, kimin için çalışacağım? Bu nasıl bir mahlûktur? Dünyası nedir? Ne düşünür? Nasıl yaşar? Ne yapar? Bunu bilmiyorum. Kaldı ki, hadiseler bu süratle giderse, bu insanı hiçbir zaman bulamayacağım gibi geliyor bana?..

– O nasıl şey öyle?...

İhsan, babamın suali karşısında bir müddet açılıp açılmamakta tereddüt etti. Sanki "Bu insanların rahatını kaçırmama ne lüzum var?" diye düşünüyordu.

– Öyle değil mi ya?.. Ben Avrupa'ya giderken bu mahalle böyle miydi? Hepimiz aşağı yukarı aynı merdivenin basamakları üzerindeymişiz gibi yaşıyorduk. Halbuki dönüşümde yahut bugün meselâ, artık eski yerde değiliz. Hayat şekillerimiz birbirimizden ayrılıyor. Bir kısım insanlar çok değişiyor, bir kısmı olduğu yerde kalıyor. Büyük bir iktisadî buhrana girmek üzereyiz! Bu köylümüzü, şehirlimizi ne hâle getirecek? Biliyor muyuz? Hiçbirini bilmiyoruz ki...

Bu son cümleleri, tıpkı Sabiha'nın yaptığı gibi sorguyu başa geçirerek ve yine onun el işaretiyle söylemişti. "Hiçbirini bilmiyoruz ki" derken Sabiha'nın yaptığı gibi adeta hepimiz namına kendi kendisiyle konuşmuştu. İçimde yine eski ifrit canlanır gibi oldu. İhsan, Sabiha gibi konuşuyordu.

Nasıl ben, kendimden ve etrafımızdan ayrılan düşünceleri yüzünden Sabiha ile o kadar çekiştiğim akşamların sabahında,

ondan duyduklarını, o şikâyet ve tenkitleri mektepte arkadaşlarıma aynıyla tekrarlıyorsam, onları uzun uzun müdafaa ediyorsam, İhsan da hemen hemen benimkine benzer bir hayranlığın yolundan giderek Sabiha'nın konuşma tarzını öylece –belki de o anda birdenbire Sabiha'yı düşündüğü için bile bile– taklit etmişti.

İhsan'ın o zamanda kendisinde hiç rastlamadığım bu konuşma şeklini, birdenbire dilinin ucunda bulabilmesi için bu küçük kızı ne kadar dikkatle dinlemiş olması lâzımdı.

Şüphesiz o da benim gibi Sabiha ile geçen saatlerden sonra her vesile ile onu düşünüyor, yüzünün konuşurken kendi içine doğru derinleşen ifadesini, ellerinin mesut çocuk işaretlerini, söylediği sözlerle beraber teker teker hatırlıyor, onun cazibesini yapan şeylerin üzerinde "Acaba hangisi yapmacıktır? Hangisi tabiîdir?" diye soruyor, sonra tabiî veya yapmacık, hepsine birden hayran olduğunu kabul ediyor, o zaman onun bir saat, bir gün, bir hafta evvel söylediği bir cümleyi yavaşça kendi kendisine –tıpkı benim gibi– tekrarlıyordu.

Bunları düşününce bütün gece İhsan'ın birkaç defa Sabiha'nın el işaretlerini tekrarladığını hatırladım. Fakat garip değil mi? Artık kıskanmıyordum. Zihnim, tıpkı Sabiha gibi, onun o akşam bana bahsettiği üçüncü insanla meşguldü. Tıpkı onun gibi ben de bu hiç tanımadığım insanı merak ediyordum. Onun için Sabiha'yı sevip sevmediğini dahi pek düşünmüyordum. Ben seviyordum ya, bu benim için kâfiydi. Göztepe'deki geçirdiğim iki tecrübe beni değiştirmişti. Onun için bu cümlelerle karşılaşır karşılaşmaz içimi alt üst eden sarsıntıya rağmen İhsan'ın yüzüne baktım. İtiraf edeyim ki, bunu çok zalim bir hisle yapmıştım. İhsan'ın yüzünün, o anda Sabiha'ya benzeyeceğini sanıyordum. Eğer bu benzeyişi onda yakalasaydım, meselâ bu tarzda konuşurken Sabiha'nın yaptığı gibi gözlerini kısmış olsaydı, yüzünü tatlılaştırmaya çalışsaydı, ona içimden "Kukla! Sen de bir kuklasın!" diyecek ve belki de üzerimdeki tesirlerini silip atacaktım.

Altı aydan beri bir yığın şeyden kopmuştum. Bu bağı da koparmak istiyordum. Fakat İhsan'ın yüzü hiç görmediğim şekilde sertti. Pek mânasını anlamadığım huzursuzluğunun içinden babama adeta dik dik bakıyordu.

İhsan, bütün bunlardan habersiz, sözünü bitirdi:

– Bilmem korkumu arz edebildim mi? Hadiselerin eline düşeceğiz... Bundan korkuyorum.

Nuri Bey, o susunca, deminden beri kendisini telâşlandıran mektuplar meselesine döndü:

– Ekrem Bey'in size yazdığı mektupları yaktınız değil mi? Aman yakın, nolur, nolmaz bilinmez!

– Hemen alır almaz yaktım. Yalnız ikincisini bir gün adamcağızın işine yarar, diye sakladım. Zaten mühimce birkaç kişiye göstermiştim.

– Bana kalsa o bile tehlikeli... Muhabere ediyor, derler.

Babam omuzlarını silkti. İhsan hayret içindeydi.

Nuri Bey, ayrılırken, ertesi cuma günü Yenikapı Mevlevihane'sine gitmeyi teklif etti. "Tevfik de bulunacak!" diyordu. İhsan, babam razı oldular. İhsan:

– Bana musikimiz, tek bağlanış noktası gibi geliyor. Kim bilir, belki bir gün yalnız onunla kendimizi anlayacağız! Sonra daha yavaş bir sesle kendi kendine ilâve etti. "Belki o da etrafımdaki kuyulardan biridir."

Yüzünde, hakikaten düşünmekten, boğulmaktan korkar gibi garip bir hâl vardı.

11

Molière tercümelerinin asıl tesiri Sabiha'nın üzerinde oluyordu. Bir akşam, İhsan gittikten sonra beni zorla oturttu, kendi dertlerinden bahsetti.

– Ben hep böyle kalacağım! Bir şey yapamayacak mıyım hayatımda?

– Ne yapmak istiyorsun? diye sordum.

– Ne bileyim? Bir şey olmak istiyorum herhâlde. Anneme, babama benzemek istemiyordum. Ne de etrafımdaki bir yığın şımarığa... O kadar insan gelmiş, geçmiş.. Hepsi bir iş görmüş! Ben de bir şey yapmak istiyorum.

– İşte okuyorsun, çalışıyorsun!..

– Sade bununla olmuyor. Onlar dışardan gelen şeyler. Ben içimde bulmak istiyorum. Kendi kendimi yapmak istiyorum... Sonra birdenbire sualini değiştirdi:

– Sen, dedi, kendine bir meslek seçtin mi?..

Ben bu işi hiç düşünmediğimi söyledim. Hakikaten düşünmemiştim. Sultanîyi bitirmem için daha birkaç sene vardı. Kendimi bu mühletin arkasında bir nevi emniyette biliyordum. Bununla beraber denizcilik hoşuma gidiyordu. Arkadaşım Vedat'la mektepte her gün haritayı açarak uzun ve çok uzak seyahatler hülyası kuruyorduk. Bu bir kaçıştı. Fakat neden kaçmak istiyorduk?

– Belki Bahriye'ye girerim... dedim.

Sabiha bir müddet düşündü; sonra elini omuzuma koyarak:

– O da fena değil!.. dedi. Ama ben başka şey düşünmüştüm. Seninkinde insanın yine bir tek hayatı oluyor. Ne isen o kalıyorsun, halbuki benim düşündüğüm büsbütün başka bir şey. Onda her şey, istediğin her şey olabilirsin! Her gün başka bir insan olabilirsin!

– Aktörlük mü diyorsun?

– Evet, aktörlük... Sarah Bernhardt, erkek rollerine bile çıkarmış. Geçen günü Sakine halam söyledi.

– Ama, yine senin bir hayatın olacak! Kendi hayatın!

– Tabiî, ama yine her gün bir başkası da olacağım. Bu akşam çok hasis bir insan, tıpkı bu kitaptaki gibi... Yarın başka birisi. Öbürsü gün daha bir başkası... Bütün insanları tanıyacağım, hepsinin kılığına gireceğim.

– Kadınlar bizde aktör olamazlar...

– Bugün olamazlar ama, yarın olurlar... Yarın, ne olacağını biliyor musun? Her gün bir şey değişiyor. Dün, Pakize Hanım, "Bu çarşaflarla on sene evvel kadınlar sokağa çıksaydı kıyamet kopardı!" diyordu. Hem kimin çarşafı için biliyor musun? Annemin! Sonra ben kendim için düşünmüyorum, senin için düşündüm...

– Benim hiç hevesim yok...

– Hiç değişmek, başka birisi olmak istemiyorsun? Kendinden ayrı bir şey... Ben öyle istiyorum. Her gece uyumadan evvel başka türlü imişim, başka insanmışım gibi hülya kuruyorum". Sonra birdenbire ayağa kalktı, konsolun gözünden bir kitap çıkardı:

– Dün akşam hep bunu okudum. O kadar güzel ki...

Baktım, Abdullah Cevdet'in *Romeo ve Juliet* tercümesiydi.

– Ne dersin Cemal? Şunu oynayalım mı burada, bizim evde, yahut sizde?

Tıpkı bahçelerinde, babasının boş içki şişelerinin bulunduğu

kümesin önünde olduğu gibi gözleri parlıyordu.

– Oku! Bak, o kadar güzel ki... Sonra ikisi birden ölüyorlar... Orası biraz tuhaf ama...

– Bırakmazlar, dedim. Hiç kabil mi? Bu mahallede... Zaten dedikodudan etraf yıkılıyor.

– Hiçbir şey yapmazlar... Kimsenin haberi olmaz ki. Sonra hepsini çağırırız. Gündüz hanımlara, gece beylere...

Gülmekten katılıyordu.

– Sonra bu kadar insanı nereden bulacağız?..

– Senin arkadaşların, benim tanıdıklarım dolu! İhsan Bey bize yardım eder.

Babasının odaya girmesi üzerine bahis yarıda kaldı.

Süleyman Bey o akşam çok neşeliydi. Birkaç hafta içinde seyahate çıkacağını söylüyordu. Dönüşte çiftliklerin işini hâlletmiş olacaktı. Projelerin ondan sonraki kısmı hemen birbiri ardınca, sanki Süleyman Bey üstünde beş on hayatı ayrı ayrı yerlerde yaşayacakmış gibi, değişiyordu. İlk önce Avrupa seyahatine çıktı. Biraz sonra bu seyahati tek başına değil de Sabiha ve annesiyle beraber yaptığını öğrendik. Bununla beraber dönüşte yersiz kalmamak için –yolculuğunun tam ortasında iken– İstanbul'da bir ev ile Boğaz'da bir yalı aldı. Sonra birdenbire ecdadının topraklarını bırakmamağa karar verdi. Evi ve yalıyı olduğu gibi bırakarak memleketine döndü:

– Orada o kadar Türk ve Müslüman var... Onlar bırakılır mı? Ecdat kabirleri...

Sündüs Hanım hastalığın içten kemirdiği çehresiyle bu tasavvurları, adeta çok uzak bir şey gibi dinliyordu. Sonuna doğru:

– Hiç çiftlikleri ne hâlde bulacağını düşünmüyorsun? dedi. Sabiha yan gözle annesine baktı.

Benim bulunduğum geceler, babasına itiraz etmemesini anne-

sinden istemişti. Ana kız sessiz bir bakışla anlaştılar. Süleyman Bey'in ise keyfi kaçmıştı. Sağ eliyle başını kaşıdı. Düşünceli düşünceli:

– Sahi o da var... dedi. O zaman oturur, işe yeniden başlarım! Ve bu kararı verdikten sonra tekrar memalik-i ecnebiyede seyahatine devam etti.

Sabiha yavaşça kulağıma eğildi.

– Bizde ne kadar herkes birbirine benziyor ve yaşadığı dakikayı kurtarmak istiyor.

Sabiha'nın tiyatroya merakı o devirde hayret edilecek bir şey değildi. Balkan Harbi'nin sıkıntısından yeni çıkmış olan İstanbul, belki de eğlenmek istediği için, hemen hemen sadece tiyatroya sarılmıştı. Her gün gazetelerde birkaç tiyatro kumpanyasının ilânı birden görülüyordu. Bunlar hakikatte tiyatro sanatıyla ufak bir alâkası olan şeyler bile değildi. Fakat seyirci seviyesi bu tulûat kumpanyalarından pek farklı değildi. Kaldı ki, burada tahlile kalkmayacağımız bir yığın ihtiyaca cevap veriyordu.

Gençler, yeni yetişenler arasında ise tiyatro en mühim mevzu idi. Sade bizim Vefa'da kimi operete, kimi tiyatroya heves saldırmış yedi sekiz arkadaş biliyorduk. Sündüs Hanım'la yakın akraba olan Nuri Âdil bunların başında geliyordu. Büyük teneffüslerde bahçenin bir köşesinde başına topladığı birkaç kişi ile hep tiyatrodan bahsediyordu. Son sınıf talebelerinin beni görünce takındıkları kibirli tavra rağmen ben onu dinlemekten hoşlanırdım.

O günden beri Sabiha'nın belli başlı mevzuu hep tiyatro olmuştu.

– Nasıl yapıyorlar bunu? Meselâ ben babamın rolüne çıkıyorum. Elbise, sakal, bıyık, onlar kolay. Fakat asıl kendisi olmak var. Onun gibi düşünmek, onun gibi konuşmak!

– Taklit edersin...

– Taklitten bahsetmiyorum ki. Düşünmekten, durmaktan

bahsediyorum. Haydi bakarak öğrenilecek şeyleri öğrenirsin. Belki böyle bir iki şey yakalanır. Meselâ, babamın bir ayağını altına alıp sallana sallana, o gece sizde olduğu gibi, durmadan "Kader, kader!" deyişi. Yahut annem kavga etmeğe başlayınca başını kaşıması. Babam neden bu kadar çok başını kaşıyor sanki?..

– Kim bilir belki düşünceli olduğu için...

– Belki... Yahut fesi sıkıyordur. Ama bunlar hep dışardaki şeyler. Asıl içerde bir nokta bulmak lâzım. Onu bulunca öbürleri kendiliğinden gelir sanıyorum.

Mayıs ortalarına doğru Kudret Bey mahallemize döndü. Fakat Sabiha bu tiyatro merakı içinde o kadar beklediği bu hadiseye ehemmiyet bile vermedi. Yalnız onu o kadar şık, güzel giyinmiş, temiz, adeta yeni yıkanmış bir taşlık gibi pırıl pırıl görünce "İnsanın, mahsustan kirletmek, biraz üstüne çamur filân sürmek ihtiyacı aklına geliyor." dedi.

Gene o günlerde *Romeo ve Juliet*'i, yahut başka bir piyesi aramızda oynamak meselesini İhsan'a açtı. İhsan ilk önce durakladı, sonra gülümseyerek:

– Niye olmasın, dedi. Benim için de bir tecrübe olur... Ama *Hasis*'i oynayalım! Hem Kudret Bey de bize yardım eder. O tiyatro ile çok meşgul olmuş. Cemal'in imtihanları bitince yaparız!

Kudret Bey'in rejisörlüğünü hakikaten görmek isterdim. Yazık ki o esnada babam Anadolu'ya tayin edilmişti. Hatta imtihanlarımı bile vermeden gitmeğe mecbur olduk.

Bu haberi ilk aldığım gün ve geceyi hiç unutamam. Bütün dünyam yıkılmıştı. Sabaha kadar Sabiha'dan nasıl ayrılacağımı düşündüm. Göztepe'deki köşkte Behçet Bey'in karısının fotoğrafına baka baka Mahur Beste'yi okuyuşu gözlerimin önünden gitmiyordu. O hafta benim için hayatımın en azaplı haftası oldu. Gideceğimiz günün gecesi Sabiha geç vakte kadar bizde kaldı. Ne konuştuk? Hiçbir şey bilmiyorum. Yalnız birbirimize hiçbir şey

vaat etmediğimizi, hiçbir teminat vermediğimizi, hatta ayrılmadan bile bahsetmediğimizi biliyorum. Sabahleyin eşyamız arabalara yüklenirken o gene kapımızın önündeydi. Ve biz evcek onu orada, çiseleyen yağmur altında bırakarak sokaktan ayrıldık. Bizim gitmemizi görmek istemişti. Kendisinden bir şey, çok mühim bir şey gizlemiştim. Babam, isteseydim beni İstanbul'da bir yatılı mektebe verecekti. Bunu niçin reddetmiştim? Hâlâ bilmiyorum.

İKİNCİ KISIM
HÂDİSELER

"Dünya gömlek değiştireceği zamanlarda,
hadiseler sakınılmaz bir kader hâlini alırlar!"
Albert Sorel

1

İlk önce evimize uğradım. Kapıyı bana uzun boylu, buğday tenli, genç bir kadın açtı. Saçları birkaç firkete ile alelacele başına toplanmış, yüzü kederle alt üsttü. Sırtında kolları ve yakası açık siyah bir elbise vardı. Ve galiba biraz da bu sade elbise yüzünden, çehresinin perişanlığı, gözlerindeki kızartı daha iyi belli oluyordu. Bana, bütün hayata dargın bir sesle:

– Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Birdenbire bu kadar güzel ve genç bir insanda bu kadar ıstırapla karşılaşmak beni şaşırtmış olacak ki, ev sahiplerinin oğlu olduğumu ve kiracımızı görmeğe geldiğimi güçlükle, kelimelerin yarısını yutarak söyledim. Anlamamış olacak ki, yine aynı sesle, fakat gözlerinin içinden hâlime biraz gülerek:

– Ne dediğinizi işitmiyorum. Biraz yüksek söyleyin! Siz konuşmak bilmez misiniz? dedi.

Elimden geldiği kadar anlaşılır şekilde sözlerimi tekrarladım.

Bu sefer de dikkatim içerden gelen ulumaya benzer bir ağlamaya gitmişti. Genç kadın:

– Evde yok... dedi. Sonra başını içeriye çevirerek yalvardı:

– Susunuz, Allahaşkına biraz susunuz, çıldıracağım! Kaç gündür böyle...

Ben dayanamadım. "Niçin ağlıyor?" diye sordum. Cevap vereceği yerde kapının yanına doğru çekildi; "Giriniz..." dedi.

Ne taşlık, ne de ev bıraktığımız gibiydi. Her şey eski ve küçüktü. Asıl şaşırdığım şey, yemek odasının kapısının, yerinde olacağı yerde, odanın içinden dışarıya doğru yere yatırılmış olmasıydı. İşte bu yere yatırılmış kapının üstünde, tıpkı bir salda oturur gibi, ihtiyar bir kadın çömelmiş, başı dizlerine dayadığı kollarında gömülü ağlıyordu. Genç kadın:

– Kocamı tevkif ettiler... dedi. Üç gün evvel alıp götürdüler. Bu annesi! Öbür oğulları Kafkasya'da öldü... Ne yapacağımızı bilmiyorum. Hep böyle ağlıyor; zaten hastalıklı. Her tarafında yaralar çıkıp duruyor. Kendisini, hayatta kalmış olmasını affetmiyor. O, ağladıkça ben çıldırıyorum...

İhtiyar kadının sesi gerçekten, güç tahammül edilir şeydi. Belli ki, bu evdeki konuşmalara, sükûtlara, dikkatlere her an bu ses refakat ediyordu. Genç kadına baktım. Onun da yüzü bitkindi.

– Siz de iyi görünmüyorsunuz, dedim.

– Bu kapı, dün buradaki sandığı çıkarırken birdenbire devrildi. Nasıl oldu, ben de bilmiyorum. Sandığı, içindeki öteberi ile beraber sattım. Çok sıkıntı çektik. Size de epeyce borcumuz olacak! Belki de parayı alacağınızı ümit ederek geldiniz.

Gözlerinde eşine pek az tesadüf ettiğim bir telâş vardı. Bütün yüzüyle sanki "Olanlardan ziyade olacaklardan korkuyorum..." diyordu.

– Hayır, dedim. Sade görmeğe gelmiştim. O ehemmiyetli değil.. Fakat bu kadıncağız?.. Bunu ne yapacaksınız?

– Çocuklarını geriye verebilir misiniz?

Sanki talihin kendisi imişim gibi, bunları bana söylemişti.

– Sizi rahatsız ettim... hele böyle bir günde. Fakat emin olun ki, para meselesi mühim değildir. Yapabileceğim bir şey varsa yapayım! Ve kapıya doğru yürüdüm. Böyle birdenbire kaçmama sebep, o anda en yırtıcı şekilde Sabiha'yı hatırlamış olmamdı. Bu umumî yıkıntı içinde o ne yapıyordu? Belki de böyle bir evde ağlıyordu.

Geceki sabırsızlığıma rağmen, Sabiha'yı bu sabah pek az düşünmüştüm. Daha doğrusu zihnin o çok tabiî, yarı uyku içinde gibi çalışmasıyla hayatımızın herhangi bir parçası olarak aklımda idi. Onu, düşünmeden düşünüyordum. Fakat daha kapının önünde, genç kadının harap yüzü, daha ziyade bir itiyada, muhayyilenin sathî bir oyununa benzeyen bu düşünceyi kırmış, bana kaybettiğim şekildeki Sabiha'yı iade etmişti.

Sanki onu hakikaten İstanbul'dan ayrıldığımız sabah bıraktığım yerde bulacakmışım gibi, kapıdan çıkıp sokağa, o sabah yağmur altında, küçük, çok küçük ve biçare bir şey, benden ve kendi hayatından beraberce kopmuş, yalnız zihinde yaşayan varlıkların o mücerret kıyafetine bürünmeğe hazır bir şey gibi, durup gitmemizi beklediği yere bakmak istiyordum.

Altı sene onu hep bu kapının önündeki duruşuyla hatırlamıştım. Nasıl olur da tek bir hayal, öbürlerini silerek, yahut unutturarak hepsinin yerine geçer? Şurası muhakkak ki, bu duruş bende o zamanlar Sabiha'nın hatırasının, bu acıklı zihin operasının bir nevi "ouverture"ü gibiydi; ve nasıl bir "ouverture"de, bütün dram, şahıslar, motifler, esas nağme ve fikir hepsi birden mevcutsa, Sabiha'ya ait bütün hatıralarım, ıstıraplarım, onun konuşmasından, dostluğundan hatırladığım şeylerin hepsi bu biçare duruşta kendiliğinden mevcuttu. Şüphesiz diğerleri de kendiliklerinden bende uyanıyorlardı. Fakat onun düşüncesine asıl buradan gitmekle varıyordum. Onun için bende kalan diğer hayaller, hatta hiç hatırlamadıklarım bile bir iki kımıldanıştan sonra yine, kapı-

mızın önündeki o sessiz, kaskatı, yağmura teslim edilmiş duruşa dönerdi.

Genç kadın, başıyla bir çaresizlik işareti yaptı; sonra:

– Hakkınız var, dedi. Evimiz durulacak yer değil! Hiçbir yer durulacak gibi değil. Bir cehennemde yaşıyoruz. Siz nereden geldiniz?

Kendisine, geldiğim yeri ve oralardaki vaziyeti kısaca anlattım. O da İstanbul'un nasıl alt üst olduğunu söyledi:

– Kardeşimi iki ay evvel götürdüler, beş sene evvel evimizin kapısını altı erkek birden açardı. Şimdi yapyalnızız.

Sonra yüzündeki katılık biraz yumuşadı.

– Biraz oturun! Bir kahve için...

Ben ısrar ettim:

– Bir emriniz varsa, söyleyin!

Omuzlarını silkti:

– Hiçbir şey... Tanıdıklar zaten meşgul. İhsan Bey, Allah razı olsun, hapsedildiği yeri buldu. Kroker Oteli'nde imiş, biraz sonra gidip arayacağım. Belki de görürüm. Çamaşır, falan da götüreceğim.

Eliyle yerde, devrilmiş kapının yanında duran, içi çamaşırlarla dolu, henüz düzeltilmemiş açık bir bavulu gösterdi. Temiz, işlemeli bir yastık örtüsü en üstte duruyordu. Bavulun kapağı üstünde bir yatak çarşafıyla havlu ve İstanbul'da çamaşır arasına konması âdet olan o küçük lavanta çiçeği vardı.

– Ay yavrum... ve tekrar ağlamağa başladı.

Korkunç bir şeydi bu. İhtiyar kadına yaklaştım. Elimi omuzuna koyarak teselli etmek için bir şeyler söylemek istedim. Fakat başını kaldırıp; hiçbir mâna taşımayan gözlerle bana baktığını görünce, söyleyeceklerimi unuttum. Genç kadın, yanımıza yaklaşmıştı:

– Bırakın, dedi. Kimi teselli edeceksiniz? Nasıl teselli edecek-

siniz? Çocuklarını geriye verebilir misiniz? Bizi bu hâle soktular işte... Ve sözünü bitirmeden içeriye kaçtı.

Sabiha dışarıda yoktu. Dışarıda dün akşamki yağmurun etrafa getirdiği tazelik arasından daha parlak, insan ıstırabına daha kayıtsız görünen eylül güneşi, arı vızıltılarıyla dolu neşeli, berrak, ömrün o kısa muvazene anlarına benzeyen, her şeye kendi tamamlığı içinde gülen eylül sabahı vardı. Durmadan kendi kendime tekrarlıyordum:

– Altı erkek... Bir erkeğin kadın hayatında ne olduğunu kiracımızın biraz evvel söylediği sözler kadar hiçbir şey anlatamazdı. Aşk, sevgi, güvenme, gurur, hepsi bu sözlerde vardı. "İstanbul'da bu hatıra ile sızlanan, dövünen, talihine küsen kim bilir kaç bin kadın var?"

Kapının biraz ilerisinde başımı kaldırıp camie baktım. Kurşun kubbesi, üzerinden bir eldiven gibi sıyrılıp alınmıştı. Fakat bahçe kapısının üstünden incir ağacı, çocukluğumdaki gibi meyve yüklü dallarını sarkıtıyordu. Biraz uzakta ceviz ağacı manzarayı kapatıyordu. Yarabbim, gök ne kadar güzeldi. Ne kadar kandırıcı bir sesle bana, yalnız kendimi düşünmem nasihatını veriyordu. İlk önce Sabiha ile o kadar hatıramız olan camie girmek istedim. Fakat vazgeçtim. Sabihaların evine gitmek en iyisi idi.

İhsan'ların evinden görülmeyeyim diye tekrar geldiğim yoldan dönerek arka sokağa girdim. Sabiha'nın akşamları ip atladığı sokaktı bu. Evin kapısını çaldım. Kırk beşlik bir hizmetçi kapıyı açtı. Süleyman Beyleri tanımıyordu. Onlar geleli dört ay olmuştu; kimseyi bilmiyorlardı. Bu sefer aşağı yoldan kıvrılarak yine bizim sokağa geldim. Fakat artık aynı insan değildim. Burada birdenbire Gümrük nazırlarının konağının yerinde olmadığını gördüm. Kararmış duvarlardan, ucu isli kiriş parçalarından yanmış olduğu görülüyordu.

Fakat demin niye fark etmemiştim? Bu sual bana mahallemizin geçirdiği tehlikeyi adeta unutturdu. Yüksek setli arsanın üstün-

de koca konaktan, daha eski devirlere ait olması lâzım gelen tuğla bir bina tek başına kalmıştı. Beni asıl şaşırtan şey, kiracımızın da bundan bahsetmemesiydi.

Fakat Sabiha ne hâldeydi? Onu nasıl bulacaktım? Birdenbire içimde bir ümit belirdi. İhsan'la evlenmiş olabilirdi. Bu ümitle zili çaldım. Yarabbim, böyle olsaydı işler ne kadar rahat olacaktı! O zaman, Sabiha için ne kadar korktuğumu anladım.

Kapıyı İhsan açtı:

– Gel bakalım... diye beni kucakladı. Fakat o da eski İhsan değildi. Gözlerinde eski sevinçli gülümseme yoktu. Çenesinde belki dört günlük sakalıyla, eski pantolonu, kolları sıvalı gömleğiyle daha ziyade bana öbürünü, ilk marangozluk dersini veren İhsan'ı hatırlatıyordu.

– Babanın telgrafını dün aldım. Seni bekliyordum. Haydi ilk önce anneme! Seni ne kadar sabırsızlıkla bekliyordu!

Ve yukarıya seslendi:

– Anne, bak kim geldi?

– Büyük bir kaza atlatmışız... dedim. Geçmiş olsun!

– Evet, üç hafta evvel.. Yukarda misafirler var. Bugün gelmeseydin yarın Behçet Bey'de seni arayacaktım.

– Vapur gecikti...

– Haberim var, Muhlis Bey söyledi. O da yukarıda. O da seni merak ediyor.

Muhlis Bey, beni pek tanımazdı. Şaşırmıştım.

İhsan'ın annesini merdivenin başında bulduk. Ne kadar çökmüştü! Sanki Sabiha'yı altı sene evvel karşısına alıp, saatlerce konuşturup gülen kadın değildi artık!

İhsan dikkatimi fark etmiş olacak ki:

– Çok değişmiş değil mi? dedi.

Annesi teker teker bütün ev halkını soruyor: "A ne göreceğim geldi!" diyordu.

İçimde yeni bir kaynaşma vardı; beni bu kadar seven insanlara karşı haksızlık ettiğimi düşünerek kendimi itham ediyordum.

– Bizimkiler de o taraflarda bir yerde... Kim bilir biçareler şimdi ne yaparlar?

Bu sözlerle Anadolu'da bulunan kaynı ile karısını kastediyordu. İhsan'ın annesi kaynını kendi çocuğu gibi büyütmüştü.

– Biz mektup aldık... Çok iyiler, dedim. Buna pek sevindi.

Bir taraftan onunla konuşuyor, bir taraftan da evde Sabiha'nın varlığını gösterecek bir şeyler arıyordum. Fakat her şey o kadar eski, dağınık, bütün hayat birbirini yormadan yaşamaya karar vermiş iki insan için kurulduğunu o kadar geniş sesle ilân ediyordu ki... Hayır, Sabiha burada değildi.

– İhsan'cığım da esaretten döneli pek az oldu.

Daha merdivenleri çıkarken İhsan'ın ayağındaki hafif topallamayı fark etmiştim. "Zaten nasıl olur, askerdeydi?"

İhsan, gözlerinde meraklı bir gülümseyişle bizi dinliyordu.

– Haydi, biz misafirlerin yanına gidelim! Cemal bu akşam bizde kalacak. İyi şeyler hazırladın değil mi? Sonra bana döndü. Çok mühim bir adam göreceksin! Eski bir tanıdık ama, korkarım tanıyamayacaksın. Zaten pek az şeyi eskisine benzer bulabileceksin. Haydi gel!

Kapıyı açtı. Sabiha ile o kadar sık geldiğimiz çalışma odasına girdik. Odada, sokağa bakan pencerenin önündeki kanepe ile iki koltukta üç kişi oturmuş, İhsan'ı bekliyorlardı. Kapının tam karşısına geleni tanıdım. Muhlis Bey, güzel ve mağrur erkek çehresiyle, şık, zarif kendisine hâkim, hatta etrafına karşı istihfafkâr bir tavırla ayak ayak üstüne atmış, sigara içiyordu. Biraz yanı başındaki koltukta yuvarlak sakallı, hâl ve giyinişi ilmiye ile sivil arasında tereddüt eden bir adam vardı. Üçüncü misafir arkasını kapıya çevirmişti.

Muhlis Bey beni görünce:

– Hoş geldiniz... dedi. Tanımasına şaşırarak ve biraz da sevinerek elini sıktım. İhsan'la biraz evvel sizden bahsediyorduk. Vapurun geciktiğini kendisine söylemiştim. Ve masmavi gözlerinde çehresinin sertliğine hiç uymayan bir gülüşle beni yanına oturttu. İhsan, öteki misafirlerine:

– Cemal, benim kardeşim sayılır. Konuşmamıza devam edebiliriz.

– Cemal Bey oğlumuzu ben de tanırım. Hoş geldiniz. Epeyce büyümüş, peder nasıl bakalım?

O zaman, girerken yüzünü göremediğim adamın İbrahim Bey olduğunu anladım. İhsan'ın hakkı vardı. O da tanınmayacak kadar değişmişti. O kendi hâlinde, mütevazı, daima kenarda durup kendisini unuttturmağa çalışan, para sıkıntıları içinde kaybolmuş, biraz heyecanlanınca alnı ter içinde kalan İbrahim Bey, Kudret Bey'in geleceği hafta evimize o kadar perişan bir çehre ile düşen İbrahim Bey sanki bir sihirle değişmişti.

Bu değişiklik evvelâ çehresinde, istediği zaman, göremediğimiz kanatlarla hemen uçacak bir melâike hâlini veren sakalının yokluğundan başlıyordu. Eski hayatımızın bu mühim ve psikolojik unsuru onun çehresini sanki birdenbire terketmiş, ezan saatlerinde o kadar rahmanîleştirdiği bu yüzü çırçıplak bırakmıştı.

Onunla beraber bütün ahiret ve sonsuz mağfiret perspektifi de kaybolmuştu. Şimdi, İbrahim Bey'in yüzünde, altın çerçeveli gözlüklerinin çok parlak çerçevesinden hayata bir nevi araştırma ve hırsla bakan gözleri tek başına hâkimdi. Bilmem, nedense İbrahim Bey'in bir zamanlar gözlerini etraftan gizlemek ister gibi kimseye bakmadan konuştuğunu hatırladım. Değişiklik yalnız bunlarla kalmıyordu! İbrahim Bey'in her zaman tamire muhtaç hissini veren, hatta sırtından "Sakın bana sürtünmeyin. Bir tarafımdan çekmeyin, çok eskiyim!" der gibi yalvaran biçare elbiseleri de yerini çok şık ve zarif bir kostüme bırakmıştı. Bu yeni, lâcivert kostüm içinde İbrahim Bey'in omuzları etrafa meydan okuyor

gibiydi. Evet, yeleğini süsleyen altın kordunu gibi etrafa meydan okuyordu. Fakat İbrahim Bey'in her tarafında altın vardı. Acaba ayakkabılarına da altın çiviletmiş miydi? Baktım, yalnız o yoktu.

Sualini sorar sormaz cevap beklemeğe dahi lüzum görmeden İhsan'a döndü:

– Şimdi kararınız nedir?

Ne kendisi, ne de beraberinde olduğu zatın benim gelişimden memnun olmadıkları yüzlerinden okunuyordu.

İhsan ona doğru eğildi:

– Kararım malûm... Ne fırkanızla, ne hükûmetinizle birleşemem! Değil mabeyin kâtipliği, nazırlık verseniz ben yoğum.

– Sebep ne? Ama efendim, bunun bir sebebi olmalı? Mabeyn-i Hümâyun'da bir vazife ne demek olduğunu galiba zatıâliniz bilmiyorsunuz? Hele böyle bir vazifeyi reddetmenin hiç münasip bir şey olmayacağını...

Adının Arif Bey olduğunu, Hürriyet ve İtilâf fırkasının en müfrit azalarından biri bulunduğunu sonradan öğrendiğim zat, bu suali sorarken hiddetinden bayağı tir tir titriyordu.

İhsan, bu hiddete aldırmadı, bütün tereddütlerinden kurtulmuş, meselelerini kökünden hâlletmiş bir adam sükûnetiyle:

– Biliyorum, dedi. Hepsini biliyorum. Fakat işgal altında bulunan bir şehirde ancak mahallî bir hükûmetin bulunabileceğini de biliyorum. İki sene evvel olsaydı, teklifiniz üzerinde düşünürdüm. Fakat bugünkü vaziyette, buna dahi lüzum yok. Mabeyn'deki vazifenin reddine gelince, siz kabinelerin bile birkaç zamandan beri ne kadar güçlükle kurulduğunu elbette bilirsiniz...

İbrahim Bey tekrar söze karıştı:

– O hâlde Ticaret Nezareti'ndeki vazifeyi kabul edin?

– Çıldırdınız mı siz! Evvelâ, ne selâhiyetle? Ticarette ne işim var benim?

– Avrupa'da okudunuz! Herkes size âlim diyor.

– Ama tarih okudum... Ticaret Nezareti'nde nasıl iş kabul edebilirim?

– Sadrâzam Paşa, behemehal bir iş almanızı istiyor.

– Kolay... Sadrâzam Paşa'ya dersiniz ki, İhsan Bey hükûmetinizin meşruiyetine inanmıyor. Dersiniz ki, Anadolu'da mücadele varken, şehre ait işlerden gayrısıyla uğraşan, Millî Mücadele'nin aleyhinde vaziyet alan bir hükûmetle işbirliği yapmak istemiyor.

– Hükûmetin meşruiyetine inanmıyor musunuz? –Arif Bey adamakıllı darılmıştı.– Doğrusu Beyefendi sizin gibi münevver bir zattan bunu beklemezdim... Aramızda hukuk olmasa, yani pederinizi tanımasam...

İhsan hiç cevap vermeden dik dik Arif Bey'in yüzüne bakıyordu. Sonra birdenbire bundan da vazgeçti. Muhlis Bey ise hemen başından beri onlar yokmuş gibi hareket ediyordu. Arada garip ve sıkıcı bir sessizlik vardı. Bu sessizliği İhsan'la arkadaşı, katlanması zarurî olan can sıkıcı bir şeymiş gibi, Arif Bey nefsine bir hakaret, İbrahim Bey ağır bir itham gibi taşıyordu. Ben ise türlü düşünceler arasında onu sadece seyrediyordum. Çünkü herkesin ayrı ayrı hüviyetler taşımasına rağmen bu sessizlikte oyuncuların birbirine ardı ardına şutlerle gönderdikleri topa benzeyen tarif edemeyeceğim başka bir hâl de vardı. En ziyade ezilen muhakkak İbrahim Bey'di. Belki de onun tesiriyle İhsan'a:

– Siz de onlardansınız maalesef... dedi.

İhsan bir sabırsızlık işareti yaptı. Odaya girdiğimden beri şuna dikkat etmiştim. O, münakaşanın alevlenmesini istemiyor, daha ziyade karşısındakilerle oynar gibi konuşuyordu. Muhlis Bey de bunun farkında olacak ki, İhsan konuşmağa başlar başlamaz, yüzünden belirsiz bir gülümseme geçiyordu. Bu sefer de öyle oldu, sinirlenmesine rağmen İhsan'ın sesi değişmedi.

– Bundan şüphe mi ediyorsunuz? Gazetelerdeki yazılarımı

görmediniz mi? Burada bulunmama bakmayın. Onlardanım. Hepimiz onlardanız. Başka türlü olmasını aklınız nasıl alabiliyor? Ben buna hayret ederim! Orada mücadele var, muharebe var. Mukadderatımız orada hâlledilecek! Asıl sahne orası. Biz burada maalesef sadece seyirciyiz. Sahnenin dışındayız. Fakat bir türlü bunu anlamıyorlar, ikide bir müdaheleye kalkıyorlar. Birdenbire sözünü değiştirdi. İbrahim Bey'e dikkatle bakarak: "Asıl esef edilecek sizsiniz İbrahim Bey! Nasıl olur da böyle düşünmemi bir kabahat telakki edersiniz!"

İbrahim Bey, üçüncü defa alnını sildi. Sonra, belki mevzuu değiştiririm, ümidiyle bana:

– Oğlum, Cemal Bey... İhsan Bey'in bana böyle şeyler söylemesine taaccüp etmeyin! Bütün İstanbul bugünlerde hep böyle konuşuyor. Birbiriyle çekişiyor. Kötü günlerde yaşadığımız muhakkak... Tabiî siz tahsile geldiniz.

Sanki İhsan'ın bakışlarından kurtulur kurtulmaz eski hüviyetini bulmuş gibi, deminki kendine güvenişi ile sesi dolgun ve ağırdı.

– Evet... dedim.

– Beni görmeyi unutmayın, biz eski komşuyuz. Vâkıa artık bu mahallede oturmuyoruz ama yazıhaneye uğrayın.! Meymenet Hanı No. 34-35. Başınız sıkılırsa emrinize âmadeyim. Şimdilik yaz için Ada'dayız ama, bir ay sonra ineceğiz. O zaman Şişli'ye, eve gelirsiniz. Osmanbey gazinosunun yanı başındaki apartmanda. Üçüncü kat. Ama unutmayın. İhsan Beyefendi'den o kadar rica ettim, bir kere teşrif etmediler.

İhsan yine aynı sükûnetle, fakat karşısındakini behemehal çileden çıkarmak istermişçesine bu tarize cevap verdi:

– Niçin gelmediğimi biliyorsunuz. Size beş on defa söyledim. Evinize haysiyetinden şüphe ettiğim insanlar geliyor.

Bu sefer Arif Bey atıldı.

– Yani bizler mi, beyefendi?.. Demek vatanını sevmek, onun

için çalışmak haysiyetsizlik oluyor, öyle mi? Öyle ise beni her şekilde itham edebilirsiniz. Ben vatanımı ve padişahımı seviyorum. Zat-ı şahane milletini düşünüyor. Milletimizin sulh ve sükûna ihtiyacı var. Bu millet artık sergüzeştten bıktı. Altı asırlık bir devlet-i muazzamayı üç günde bu hâle getirdiniz. Bu yetmiyormuş gibi şimdi de elde kalanı mahvetmek istiyorsunuz!

– Elde hiçbir şey kalmamıştır. Mahvedilecek bir şey yoktur. Zaten böyle vaziyetlerde bu tarzda düşünülmez. Dövüşmek lâzım olduğu zaman sadece dövüşülür. Bu gibi işlerde bütün hesaplar durur, anladınız mı? Yalnız, şeref, haysiyet, vazife duygusu kalır. Zat-ı şahaneye gelince, teklifini emrettikleri mütareke şartlarının ilk maddesini lutfen unutmasınlar. Bir devlet batarken hısım ve akrabanın selâmeti düşünülmez.

– Altı asırlık...

– Bırak şu altı asrı. Milletimizi duvarın dibine dayamışlar, siz hâlâ altı asırdan bahsediyorsunuz! Ben size bugüne, bu ana ait işten bahsediyorum. Siz hâlâ, bir devlet-i muazzama diye tutturmuş gidiyorsunuz! Derimiz yüzülüyor, haberiniz yok mu?

– Kabahat kimin? Hürriyet, hürriyet, diye bu milleti batıranlara söyle...

– Fikirlerle hadiseleri karıştırmayın! Hürriyet, her yerde ve her şart içinde, daima istenecek şeydir. O insanlığın bir merhalesidir. Hürriyet için icabında her şey feda edilir, o bir terbiyedir, idealdir. Onunla siyasî hadiseleri, bilhassa bir kısmında şahsen methaldar olduğunuz hataları ne diye karıştırıyorsunuz?

Bir lahza durdu; iskemlesinden tıpkı altı sene evvel bizimle konuşurken yaptığı gibi muhatabına doğru eğilerek: "Siz, Halâskâran Fırkası'na dahildiniz değil mi Arif Efendi?.."

– Ben bu harpten, bu harpte çektiklerimizden bahsediyorum.

– Ben de, daha evvelin, Balkan Harbi'nin hesabını görelim, diyorum. Fakat neye yarar? Şimdi Millî Mücadele devrindeyiz,

onunla meşgulüz!

İbrahim Bey yerinden doğruldu:

– Dün akşam, Muhiddin-i Arabî Hazretlerinden tefe'ül ettim. Ankara muvaffak olacaktır. İslâm'a zafer var, buyuruyorlar. Arkadaşlar bunu başka türlü tefsir etmek istiyorlar ama, ben biliyorum; orada İslâm'dan kasıt, Ankara'dır.

Bu acayip değişmeye hepimiz şaşırmıştık. Fakat en ziyade sinirlenen Arif Efendi oldu. Hiddetten dudakları titreye titreye arkadaşına haykırdı:

– O zındıklarla Muhiddin-i Arabî'nin işi olamaz!

İhsan, bunu işitmezlikten gelerek İbrahim Bey'e sordu:

– O hâlde ne diye bu teklifi bana yapmaya geldiniz?..

İbrahim Bey yeniden, ellerini ovuşturmaya başladı. Sanki deminki adam kaybolmuş, yerine altı sene evvel sabah akşam babama dert yanmağa gelen biçare mahlûk geçmişti. Ancak işitilebilen bir sesle:

– Sizi düşündüğüm için! İlerlemeniz için bir fırsattır diye!

İhsan, Muhlis Bey'e ve bana döndü:

– Bilir misiniz ki, bunda samimidir. Doğru söylüyor; gerçekten böyle düşünmüştür. Beni kendiniz mi sandınız, İbrahim Bey? Yoksa hiç mi tanımıyordunuz? Sonra yine bize döndü, hep ayni sukûnetle: "İbrahim Bey hiç fırsat kaçırmaz! Öyle değil mi Muhlis?"

Muhlis Bey, istifini bozmadan cevap verdi:

– Hayır; kaçırmaz!

Ben, İbrahim Bey'in kızacağını, köpüreceğini sanıyordum. Halbuki demin o kadar taştığı koltuğunda birdenbire küçülmüştü. Yüzü gözü ter içinde:

– Yapmayınız velinimet, siz olsun yapmayınız, diye yalvarıyordu. Fakat Muhlis onu dinlemiyordu. O, şimdi Arif Efendi'ye dönmüştü:

– Siz de kaçırmazsınız, efendi hazretleri, siz de kaçırmazsınız! Nitekim İttihat erkânındandır diye dayınızı mahvettiniz. Ölümünden sonra da sahte bir senetle bütün malını zaptettiniz, oğlunu aç bıraktınız. Sahte senetle ve sahte şahitle..." Bunu söylerken bir parmağıyla da İbrahim Bey'i işaret ediyordu.

– Öyle değil mi İbrahim Bey?

İbrahim Bey cevap verecek hâlde değildi. Koltuğunda bir külçe gibi yığılmıştı.

– Biz daha başka şeyler de biliyoruz efendi hazretleri...

– İftira ediyorsunuz, sizi dava edeceğim, iftira ediyorsunuz!

İhsan arkadaşını tasdik etti:

– Daha başka şeyler de biliyoruz...

Arif Efendi, yerinden büyük bir hiddetle kalktı ve İbrahim Bey'e:

– Ben hakaret edildiğim yerde duramam; isterseniz siz kalın! diyerek odadan çıkmağa hazırlandı.

İhsan hep aynı çehreyle:

– Bir dakika, dedi. Hazır gelmişken başka bir şeyi de konuşmak isterim. Lutfen oturun yerinize de söyleyeyim.

Arif Efendi ister istemez yerine geçti ve İhsan'ın yüzüne baktı. Fakat kendisiyle konuşan Muhlis Bey oldu:

– Nâsır Paşa ile fazla meşgulsünüz, dedi. İnkâr etmeyin! Fazla meşgulsünüz. Bir daha etrafında sizi görmek istemiyorum. Giderken İbrahim Bey size, benim nasıl bir adam olduğumu anlatır. Durun, daha bitmedi. Şimdi bu cebinizdeki kâğıdı da verin bana.

Ayağa kalkmış, Arif Efendi'nin karşısına dikilmişti.

– Evet, evet, dün akşam oradan aldığınız zarfı! Şimdi...

Arif Efendi, tuzağa düşürülmüş bir hayvan gibi etrafına bakıyordu. Gözleri İbrahim Bey'e tesadüf etti: "Alçak!" dedi.

– Bırakın onu da, şu kâğıdı verin! Hesabınızı sonra görürsünüz!

Onun kabahati yok. Deminden beri çektiklerini görmediniz mi?

Çehresi hakikaten korkunçtu. Bununla beraber tek çizgi bile değişmemişti. Arif Efendi ancak bir dakika tereddüt etti. Elleriyle ceplerini araştırdı ve sarı bir zarf verdi. Muhlis Bey zarfı cebine koydu:

– Şimdi güle güle... dedi. İbrahim Bey size yolu gösterir. Yalnız, yeğeninize kendi hakkı olan parayı öyle sadaka gibi vermeyin!.. Bir de bu işten bahsetmek yok ha!

İhsan, yerinden doğruldu:

– İbrahim Bey'i de fazla üzmeyin! Başka türlü yapamazdı. İkiniz de elimizdesiniz, bilin!

Bütün bunlar o kadar çabuk olmuştu ki, şaşırmıştım. Muhlis Bey'i hiç tanımıyordum. Fakat İhsan, tanıdığım, bildiğim İhsan mıydı?

Bu şaşkınlığın içinde odada, mavi, üstü yaldız hâreli duvar kâğıdına, ışığı altında Sabiha ile beraber o kadar gece geçirdiğimiz büyük, mavi abajurlu çalışma lambasına, duvardaki sarısı ve açık pembesi bol halısına kadar her şey, acaba onlar da mı değiştiler? der gibi şüphe ile bakıyordum. Ne kadar hatıranın hücumu altındaydım ve bana bu acayip insanlar hepsini nasıl unuttur muşlardı! Sabiha, biz odaya İhsan yokken girmişsek sağ taraftaki aynanın önünde şöyle bir saçlarını düzeltirdi. Orada büyük lambanın ve hemen masanın arkasındaki halının akisleri arasında başının yüzmesine bayılırdım. İhsan, sanki içimden geçenleri biliyormuş gibi:

– Daha çok şeyler görürsün, dedi. Sonra Muhlis Bey'e bakarak ilâve etti:

– Epeyce yorulduk değil mi? Asıl fenası nedir biliyor musun? İnsanın farkında olmadan münakaşaya girmesi.... Nihayet bizim için mesele onları buraya getirmek ve zarfı ellerinden almaktı.

Muhlis Bey'in uzattığı zarfı aldı ve hemen oracıkta yakmaya başladı.

– Okumayacak mısın?

– Hayır, okumayacağım. Böyle şeylerde insan ne kadar az şey bilirse o kadar rahat eder. Ben esarette iken insan mukavemetinin derecesini anladım

– Bu işi nerden öğrendin?

– Tevfik Bey'den... Şimdi aşağıya inelim, yemek yiyelim! Yemekten sonra Cemal, Tevfik Bey'e gider, haber verir. Aşağı yukarı hadiseyi gördün. Nakledersin. Şimdi Kandilli'de, kız kardeşinde oturuyor. Bu gece sen orada kalırsın! Burada yatmanı isterdim ama, ne olur, ne olmaz, semtte bir iki gün görünmeyeceğim.

Yine Muhlis Bey'e dönerek sordu:

– Mesut'un işini yaptın mı?

Mesut bizim kiracımızın adıydı. Muhlis Bey'in başını sallayarak "Daha değil!" demesine içimden üzüldüm. İhtiyar kadının o korkunç ağlaması daha sürecekti.

Yemekte İhsan, beni tam bir sorguya çekti. Ona babamdan, kendimden bahsettim. Altı senenin tam bir hesabını verdim. Tıbbiye'ye gireceğimi söyleyince, Muhlis Bey:

– O kolay... dedi. Ben oranın Ziyaeddin Efendi'den sonra en kıdemli talebesiyim. Ona ehemmiyet verme! Fakat Behçet Bey'de kalmanı hiç tavsiye etmem; rahat edemezsin. O yalnızlık. Sonra biçare adam çok çöktü. Yer de uzak. En iyisi Kadıköyü'nde sana bir pansiyon bulalım! Daha iyisi benim oturduğum yere gel! Yeldeğirmeni'ne!

Ben onlara asıl ümidimin evimizin kirasında olduğunu, halbuki kiracının vaziyetine bakılacak olursa, ondan ümit kesmek lâzım geleceğini söyledim. Muhlis Bey:

– İhsan, gazetelerde sana bir iş bulur... Şimdilik paran var ya!..

– Hatta zenginim, diyebilirim. Ve onlara gelirken babamın, sanki ayrılışımızın acısını ancak cömertliğiyle unutacakmışım gibi

ceplerimi nasıl mütemadiyen para ile doldurduğunu anlattım: – Hatta, dedim, pantolonumun kemer yerine dikili birkaç altın bile var...

İhsan: "Cevdet Bey bu! Fakat seni nasıl oldu da bıraktı..." dedi. Muhlis Bey:

– Pansiyonda pantolonunu ütüye verirken o altınları çıkarsan fena olmaz! Ben Madam Elekciyan'dan eminim ama, hizmetçisi için taahhüde giremem, dedi. Sonra bana evin adresini verdi:

– Ben yarın akşam orada olayım, olmayayım, yerin hazırdır. Hem eğlenceli evdir. Beraber de oluruz.

Giderken bana Tevfik Bey'e söyleyeceğim şeyleri tekrar öğrettiler. Zarf geriye alınmış ve yakılmıştı. Öbür adamı derhal kaçırırsa mesele hâllolurmuş. Ben daha ziyade Sabiha'dan hiçbir havadis alamadığımı düşünerek:

– Bir şey öğrenmiş olmadım, dedim. İhsan, Tevfik Bey'in bana lüzum görürse işi anlatacağını, belki de bazı talimat vereceğini söyledi. "Sen artık bizimle çalışacaksın!"

Ayrılmak için yanına girdiğim zaman İhsan'ın annesi "Kalmadığına çok üzüldüm. Sana akşama gözleme yapacaktım!" dedi. İhsan annesine:

– Gözlemeni her zaman yiyebilir! Şimdi gitmesi lâzım. Hem bu akşam o tam ziyafettedir. Tevfik Bey'in yemeğini biliyorsun. Kim bilir belki sana rakı da içirir, hele misafiri yoksa, behemehal!

Ayrılmadan evvel aklıma gelen bir şeyi sordum:

– İbrahim Bey sizinle beraber miydi?

– Hayır! Yalnız beni de, Muhlis'i de çok sever. Şimdi o müthiş zengin. Nasıl para kazandı biliyor musun? Babandan Kudret Bey'e olan borcunu ödemek için aldığı altmış yedi altını vermedi. Kudret Bey'e bu borcu affettirdi. Onunla bir bakkaliye dükkânı açtı. Sonra seferberlikte şeker işlerine filân girdi. Hülâsa yapmadığı kalmadı.

– O Muhiddin-i Arabî falı?

– İnanır. Galiba bizde bu cins eski kitapları en iyi anlayanlardan biri. Haydi artık yeter...

Böylece, Sabiha'nın nerde olduğunu öğrenmek için geldiğim evden ona dair tek bir sual sormadan çıktım. İhsan beni annesiyle yarım saat baş başa bıraksaydı, ne olurdu? Bununla beraber memnundum.

2

Boğaz'a gideceğim ve bilhassa Tevfik Bey'i göreceğim için sevinmiştim. Fakat Köprü'de şahit olduğum bir hadise bu sevincimi adeta bıçakladı. Kadıköy iskelesinde başlarında bir çavuş bulunan iki Senegalli nefer bir bahriyelimizi iki kolundan tutmuşlar, ite kaka götürüyorlardı. Bu, benim yaşlarımda bir çocuktu. Kendisini hırpalayanlara "Siz bırakın, ben gelirim!" gibi bir şeyler söyleyerek ve büyük bir gayret sarf etmeden, galiba sadece sözlerinin mânasını anlatmak için hafif hareketlerle kollarını kurtarmaya çalışıyor, bir taraftan da onlara dostça gülüyordu.

Kim bilir belki de neşe ve hayat emniyeti içinde felâketin bile kendisine güler yüzle gelmesini istiyordu. Fakat kuvvet, o kadarcık olsa bile dostluğu ve müsavi muameleyi kabule razı değildi. Ona zaferinin maddî üstünlükleri yetmiyordu. Ayrıca bu zaferin manevî istismarını da yapacak, hayatına hâkim olduğu şehri ve insanlarını da küçültecekti. Kıymetleri muhafaza etmenin imkânsızlığı! Onun için birdenbire bütün iskele halkını şaşırtan bir tokat şakladı. Bunun arkasından bir, bir tane daha geldi. Hemen arkasından da düdük sesleri işitildi. İskele, nerden çıktığını bilmediğimiz işgal kuvvetlerine mensup zabit ve askerle doldu.

Dudağından ve burnundan akan kanlara rağmen gülümsemesini hiç terk etmeden kendisini tutanlardan kurtulmağa çalışan bu çocuğun yüzünü hiç unutamayacağım, ne de onu dövenin gözlerindeki zalim ve haşin parıltıyı! Tam, efendi tokatıydı bu. Onları

atanın bir gün insanlığı kendisinde yeniden bulabileceğinden şüphe edilebilirdi.

İşte o zaman ikinci hadise oldu. İhtiyar, uzun boylu, kuru ve zayıf, parmakları elmas yüzüklerle dolu bir kadın, "Seni domuz herif!" diye ileriye atıldı ve elindeki kalın topuzlu şemsiye ile dövenin tam yüzünün ortasına iki defa indirdi. Bütün bunlar bir an içinde olmuştu. "Seni domuz herif, ne istiyorsun zavallı çocuktan!" Bütün iskele halkı şemsiyenin sapının bu ecnebi çehresinde iki parça olduğunu gördük. O ana kadar asabiyet ve çaresizlik içinde çırpınan halk, harekete geldi. Ortalık tekrar karıştı. Her şey düzeldiği zaman ne ihtiyar kadını, ne de bahriyeliyi görebildik. Halk ikisini de kaçırmıştı. Bununla beraber, bu iki dövme hadisesinden başka hiçbir şey olmadı.

Vapura bu hadisenin heyecanıyla girdim. Kadının vaziyeti, mor çarşafı içinde hiddetle irkilişi, çavuşun şaşkınlığı hakikaten komikti. Komik ve ulvî!

Boğaz vapuru tıklım tıklımdı. Fakat bu, tabiî günlerin o yekpare kalabalığı değildi. Sanki keder ve kinle karışık mütearrız bir sevinç ve şımarıklık insanları ikiye ayırmıştı. Hele deminki vak'anın heyecanı geçince bu daha iyi görüldü. Halkımız yarınsız bir hayatın bütün ağırlığını sırtında taşıyor gibiydi. Bu ıstırap, büyüklerde olduğu kadar çocuk yüzlerinde de açıkça okunuyordu.

Hemen hepsi yavaş sesle, fısıldar gibi konuşuyorlar, yahut sessizce önlerine bakıyorlardı.

Buna mukabil Rumlar ve Ermeniler acayip bir şımarıklık içinde sağa sola küstahça bakıyorlar, çıngar çıkarmak ister gibi davranıyorlardı. Hele Rumlarda her şey bir meydan okuma hâlindeydi. Küçük çocukların hepsini ya mavi-beyaz elbiselerle giydirmişler, yahut da bu renklerde bir işaretle süslemişlerdi. Bir kısmının elinde kâğıttan küçük Yunan bayrakları vardı. Güvertenin daha ilerisinde, merdivenin başındaki açıklıkta birkaç palikarya ağız mızıkasıyla o senelerde pek iyi tanıdığımız bir Yunan marşını çalıyorlardı.

"M..." de, biz yeni yetişenler, bu marşı ve buna benzer şeyleri men etmiştik. Fakat burada çaresiz dinlemeye katlanacaktım. Kendi kendime düşünüyordum. Dünyada başka mesut milletler de vardı. Onların bizim yaşlardaki gençleri, hiç de bizim bu anda olduğumuz gibi bir "olmak ve olmamak" meselesiyle meşgul değildiler. Onlar aşkı, sporu düşünüyorlar, yaşlarının tabiî iştiyakları ve meseleleriyle meşgul oluyorlar, kurulmuş bir hayatın imkânlarından istifade ederek çalışıyorlardı. Biz ise el parçası kadar bırakılmış, çok harap bir vatanda yaşamak imkânlarını düşünüyorduk.

Vapurdaki kalabalığın içinde işgal kuvvetlerine mensup zabitler ve neferler, kendi milletlerine has vasıflarla sadece muzaffer kuvveti temsil ediyor gibiydiler. Fransızlar gürültücü ve şımarmaya hazır, İngilizler soğuk ve kibirli, İtalyanlar nazik, kibar, hatta biraz da güverteyi dolduran güneşte uyumaya hazırdılar.

İskeledeki hadise beni çok sarsmıştı. İstanbul'da yaşamak zannedildiği kadar kolay değildi. Her an bir hadise çıkabilirdi; bunu evvelden biliyordum. Bilmediğim bir taraf kendi zaafımdı. Ânî bir aksülamel gösterememiştim. "İhtiyar kadının hareketi bana bir ders olmalı!" diye düşünüyordum. Vaktinde karşılanabilirse birçok şeyler önlenebilirdi. Kendimden ikinci memnuniyetsizliğim de İhsan'ın evinde her şeye fazla hayran oluşum, hele Sabiha'yı sormadan evden çıkışımdı. Bu ürkeklik ve sıkılganlık hoşuma gitmiyordu.

Göztepe'deki köşke gitmediğime memnundum. Fakat verilmiş bir kararı hemen anında değiştirmekliğim de hoşuma gitmiyordu. Yanı başımdaki kırk beşlik, şişman Rum hanımının iki eliyle kürek çeker gibi durmadan konuşması, vapura bindiğim andan beri beni rahatsız ediyordu. Üsküdar açıklarında hiç de müsavi şartlarla olmayan, –çünkü kaide ve usullerini bilmiyordum,– bu boksdan kurtulmaya karar vererek yerimi değiştirdim.

Fakat o günlerin İstanbul'unda bir Boğaz yolculuğu kolay iş değildi. Biraz sonra oldukça mânasız bir hadise daha oldu. Birkaç

ecnebi zabiti oturdukları yeri beğenmediler ve kırbaçlarını sallaya sallaya kadınların bulunduğu yere gittiler, kapıyı açarak içeriye girdiler.

Yeni geçtiğim yerden onların hâlini seyrediyordum. Bu sefer kadınlarımızın vakarına hayran oldum. Sanki hikâyedeki Roma senatörleri imişler gibi hepsi, çarşafları içinde sessiz, onların vücutlarından habersiz duruyorlardı.

Doğrusu istenirse onlar da pek bir şey yapmıyorlardı. Belki de çocukça bir tebessümle oraya girmiştiler. Fakat ne olsa, yaptıkları şey ağır başlı İstanbul erkeklerinin hoşuna gidecek cinsten değildi. Güvertede bir uğultudur koptu. Biraz sonra bir memur geldi, uzun müzakerelerden sonra kadınlar tarafı tahliye edildi.

Çocukluğumuzda bir sene Göztepe'ye, bir sene de Boğaz'a giderdik. Tevfik Bey'in oturduğu köşkte ise, eniştesi Rasim Bey'in taşrada bulunduğu bir sene, bütün kışı geçirmiştik. Belki çocukluğumun en güzel masalı acı düdük seslerinin yırttığı, karanlığın üzerimize büyük sular vehmiyle yüklendiği ve uykularıma daha ziyade bir deniz altı dünyasında yaşıyormuşum vehminin karıştığı bu kış olmuştu.

Bu hayatın çok kolay olduğu, kadınların tekrar kardeşlerine ve kocalarına kavuşmak için, çocukların karınlarını rahatça doyurmak için mucizeye muhtaç olmadıkları, büyüklerin bile çocuklar kadar kendilerini hiçbir şeyden mesul addetmedikleri rahat devirlerdeydi.

Şimdi yine aynı eve gidiyordum. Fakat aynı şeyleri göremeyeceğime emindim. Otelden çıktığımdan beri karşılaştığım her şey bana, o kadar tanımadığım, yabancısı olduğum çehre ile gelmişti ki... Mahallemizi küçük, sefil, çocuk cıvıltısından mahrum bulmuştum. Kendi evimiz dar, bakımsız, hatta haraptı. Tesadüf ettiğim insanların çoğu bitikti.

İhsan bana, doğru bir arabaya ve tramvaya binerek Köprü'ye inmemi söylemişti. Ben de tramvaya binmiştim. Fakat Bayezıt'a

gelince, çarşıdan geçmek arzusunu yenememiştim. Orada tesadüf ettiğim şey İstanbul'un ne kadar içten yıkıldığını gösteriyordu.

Mahallemizde, İbrahim Paşa hamamının sırasında, fakat Şehzade'ye yakın tarafında, hâli yerinde bir komşumuz vardı. Asaf Bey adında olan bu komşumuzla babam Sinop'ta tanışmış, ev alıp İstanbul'a yerleşmek istediğini söyleyince bu konak yavrusunu ona bulmuştu. İki kızı, anneme teyze derlerdi. Ben de annelerine teyze derdim ve çok severdim.

Hemen her gün bu dört kişiden birisi muhakkak bize uğrardı. Defter-i Hakanî vazifesinden aldığı maaştan başka epeyce bir geliri de vardı. Tam bir refah içindeydiler.

Daha Kapalıçarşı'nın başında bu kadıncağızın, kızlarının kendi eliyle işlediklerini birkaç yıl evvel gözlerimle gördüğüm, hatta o zamanlar nakışlarını dahi tanıdığım çeyiz takımlarını, dövünerek ve ağlayarak sattığını görmüştüm. Harbin ikinci yılında Asaf Bey, kalpten ve kederden ölmüş, ev satılmış, kızlar da ertesi sene birbiri arkasınca veremden ölmüştü.

Kadıncağız mahallemizin arka tarafında tek bir odada yaşadığını söylüyordu. "Bir türlü ayrılamadım. Her gün o sokaklara geliyorum. Kızlarımı görür gibi oluyorum!" diyordu. "Bunları dünyada satmazdım. Fakat ne yapayım ki, ev kirasını veremedim... Hepimiz böyleyiz. Birkaç zenginden, işini bilir insandan başka herkes bu hâlde!" Gariptir ki, rastladığım herkes hâlini anlatır anlatmaz, felâketin umumî olduğunu söylüyordu. Mesut Bey'in hanımının hakkı vardı. Hakiki bir cehennemde idik. Daha doğrusu bir cehennemin alevinden öbürüne geçmiştik.

Bununla beraber vapurdaki halkı, harp arasında ve mütarekenin ilk günlerinde İstanbul'a gelip gidenlerin anlattıkları kadar düşük kıyafetli bulmamıştım. Bulmamıştım ama, ne var, ne yok,diye girdiğim ikinci mevkide de bir lahzadan fazla duramamıştım. Hele Marmara sahillerinden gelen muhacirlerin hâli çok haraptı. Yollarda başları yemeniyle örtülü, sırtlarında yeldirme,

ellerinde çıkınlar kadın kafileleri görülüyordu.

Bununla beraber deniz sakin ve aydınlıktı. Güneş varlığın arızasını, içimizdeki perişanlığa varıncaya kadar bir altın meyve yapmıştı. İki kıyıda yalıların arasındaki bahçeler, tepelerdeki korular, yaz denen ihtişamı adım başında bize uzatıyorlardı. Rıhtımlarda, iskele yanlarında, sahile inen dar sokakların ağzında denizde yıkanan küçük şamatacı kalabalıklar vardı.

Kandilli'yi Fransızlar işgal etmişti. Biz iskeleye çıktığımız zaman küçük meydanda bir manga Fransız askeri galiba nöbet değiştirmeğe gidiyorlardı. Bu askerlerin, bir itisafı, bir haksızlığı yaparken takındıkları ciddiliğe ister istemez şaşırdım. Biz belki zayıftık; fakat silâhsız bir şehir ortasında, bu ciddilikleriyle onlar gülünçtüler.

İskelenin etrafındaki kahvelerde, bu kahvelerin önlerindeki alçak iskemlelerde, tıpkı vapurdakiler gibi, bir yığın yarının şüphesi ve korkusu bakışlarında toplanmış insanlar oturmuşlar, dalgın dalgın etrafa bakıyorlar, yahut birbirleriyle konuşuyorlardı. Bunlar mağlup kafilesiydi. Ve sade insan eliyle hazırlanan talihleri ile öbürlerinin yanında ne kadar asildiler.

Yokuşun başı kalabalıktı. Birkaç Fransız neferi ihtiyar bir adamı zorla bir evin kapısından uzaklaştırmağa çalışıyorlardı. Bir zabit uzaktan bu manzarayı seyrediyordu. Kapının önünde, bu akşama yakın saatte evinden atılan ailenin zarurî eşyası yığılmıştı. Açık pencerelerden birine baktım. Aziz devrinde İstanbul'da o kadar moda olan yaldızlı bir oda takımı yerinde duruyordu. İhtiyar adamın yere devrilen fesini aldım, başına giydirdim. Bana garip bir şekilde baktı. Sonra "Kabahat bende... Mademki mağlup olduk..." dedi.

Her uğradığım yerden bir cümle kafama kazılıyordu. Kiracım "Kapımızı altı erkek açardı" diye sızlanmıştı. Asaf Bey'in karısı "Üçü birden öldüler" demişti. İhsan, esarette insan mukavemetinin derecesini öğrenmişti. Bu ihtiyar adam da kabahatin kendisinde olduğunu itiraf ediyordu.

Mandalı çekerek köşkün bahçe kapısını açtım ve içeriye girdim. Çocukluğumdan beri tanıdığım ağaçları yerlerinde görünce içim ferahladı. Sağ tarafta, duvarın dibindeki ayvayı bu köşkte oturduğumuz sene babam, bahçe meraklısı olan Rasim Bey'i memnun etmek için dikmişti. Onun yanındaki dut da bizim Sinop'tan saksı içinde getirdiğimiz ve Şehzadebaşı'ndaki bahçeyi iki senede kapladığını hayretle gördüğümüz dut ağacının akrabasıydı. Fakat bu eski dostlara uzun zaman bakamadım. Bahçenin ortasında, kuyunun yanı başındaki manolyanın dibinde bir kız çocuğunun oyunu dikkatimi çekti. On bir, on iki yaşlarında vardı.

Rasim Bey'in Nuran adında bir kızı olduğunu, hatta küçükken bir kere gördüğümü hatırlıyordum. Beni görünce eliyle beklemem işareti yaparak oyununa, daha doğrusu, yetmiş santim uzunluğunda ve aynı boyda çok iyi cilâlı bir tahta masa üzerinde, iki kolunu yana açarak büyük bir süratle ve dikkatle dönmekte devam etti. Yüzü yaptığı hareketin sevinci içindeydi.

O kadar hoşuma gitmişti ki başka hiçbir şeye dikkat edemedim. Kız güzeldi, uzun kumral saçları iki örgü ile tarandıktan sonra başının iki yanına toplanmıştı. Böylece boynu açık kalıyor ve başı bugünkü bazı kadın tuvaletlerini andıran "antique"e yakın bir sadelik kazanıyordu. Sırtında mavisi bol, kısa bir entari vardı.

Yanına yaklaşınca ayaklarının çıplak olduğunu ve sağ ayağının baş parmağıyla ikinci parmağı arasında bir çivi bulunduğunu gördüm. Olduğu yerde dönebilmesi bu yüzden mümkün oluyordu. Ne bu tahtayı ne de bu oyunu o zamana kadar görmemiştim. "Herhâlde İtilâf kuvvetlerinin çocuklara eziyet etmek için icat ettikleri bir işkence değildir" diye kendi kendime düşündüm.

Kız gittikçe artan bir süratle birkaç defa daha döndü. Sonra yere atladı ve yüzünü elleriyle kapatarak bahçenin çimenleri üzerine oturdu. Birkaç dakika böyle dinlendikten sonra ayağa kalktı. Benzi hafif sararmıştı. Yine gülerek: "Of, çok yoruldum" dedi. O zaman:

– Bu nedir?" diye sordum. Büyük, yeşil gözlerini üzerime dikerek:

– Bilmiyor musunuz?" diye cevap verdi. Mevlevîlerin dönmeyi öğrendikleri tahta işte! Hani âyin yapıyorlar, ya! Babam beni bir kere götürdü. Tevfik dayım da götürdü.

– Siz Mevlevî misiniz?" dedim.

– Yok, a canım!" dedi. "Kadından Mevlevî olur mu, hiç! Tevfik dayım icat etti işte! Ben de merak ettim". Sonra iki elini birbirine çarparak meselenin bu kadar basit olduğunu bana bir daha ispat etti.

O zaman kendimi tanıttım ve dayısını görmek istediğimi söyledim. İlk önce koşarak evin kapısına doğru gitti. Fakat içeriye girmedi.

– Aşağıki sokakta bir adamı evinden çıkarıyorlar... Daha iyisi siz yukarıya çıkınız. Şimdi bahçeye inerse sağdan soldan haber alır, gürültüye karışır.

Bu sözler o kadar hoşuma gitmişti ki çenesinden tutarak:

– Peki, dedim. Dediğinizi yaparım. Ama biraz konuşalım. Öteki işler nasıl? Bütün yüzüyle bana güldü:

– Çiçekleri mi soruyorsunuz? Bu sene çok iyi. Ama şimdi kalmadı! Yani son çiçekler var! Sonra bir kaşını kaldırarak kederli kederli ilâve etti:

– Yalnız Mercan hastalandı. Siz Mercan'ı tanımaz mısınız, gelin size göstereyim. Beni bahçenin bir köşesindeki köpek kulübesine kadar götürdü. Cinsini bilmediğim büyük, uzun sarı tüylü bir köpek kulübenin içinde yatıyordu. Onu görür görmez iki ayaklarını öne doğru uzatarak gerindi, gözlerini birkaç defa açıp yumdu. Bütün başı, kulakları, kuyruğu, vücudu sevinçten ürpermeler içindeydi; fakat yerinden kalkamadı. Küçük kız başını okyaşınca hastalığını kendi de kabul etmiş gibi tekrar eski hâline döndü.

– Nesi var? dedim.

– Bilmiyorum, belki üşütmüş olacak. Bunu geçen sene bizim köşke zorla yerleşen Fransız binbaşısı bana hediye etti. Tevfik dayım olmasaydı, evden çıkmayacaklardı. Biz o zaman Sultantepe'de otururduk. Tekrar köpeği okşadı:

– Gözlerine bakın, adının niye Mercan olduğunu anlarsınız! Dediği doğruydu. Köpeğin koyu bal rengi sarı gözlerinin etrafında çok ince, mercan gibi bir halka vardı.

Biz kulübeden dönerken Tevfik Bey pencerede göründü.

Kız yalvardı:

– İşte dayım. Aman dışarı çıkartmayın. Ne kavgacıdır bilmezsiniz. Bu akşam hep beraber mehtaba çıkacağız... Sizi de götürürüz.

Tevfik Bey çocuk sevmezdi; onun için çocukluğumda bana pek az yüz vermişti. Zaten tiryaki tabiatli, rahatına düşkün bir adamdı. Sevmediği bir adamla, işini gördükten sonra iki dakika durmak elinden gelmezdi. Belki bu tiryakiliği yüzünden onu çok severdim. Tek taraflı sevgilerde daima bir tereddüt payı vardır. Onun için yukarıya çıkarken göreceğim kabulden şüpheliydim. Hiç de böyle olmadı. Beni "Hoş geldin evlâdım!" diye sofanın merdiveninde karşıladı.

Bu ıstırap günlerinde insanların, yanı başlarından biraz uzaklaşmış olanları tekrar görünce deli gibi sevindiklerini sonra öğrendim. O zamana kadar örfümüzde kucaklaşmak vardı, fakat öpmek yoktu. Hatta sevincin gösterilmesi bile ayıptı. Fakat İstanbul'dakiler, gidenlerin dönmemesine o kadar alışmışlar, insanlarımız altı yıldır, birbirlerini tekrar görmekten o kadar ümit kesmişlerdi ki, Tevfik Bey gibi, biraz canını sıkan misafirini kovan, çocuğunun doğduğu gece kendisine müjde vermeye gelen kadıncağızı kovduktan sonra yorganını başına çekip uyuyan bir adam bile beni görmekten ağlayacak derecede mesuttu.

Arif Efendi'den zorla alınan ve gözümün önünde yakılan zar-

fın hikâyesini Tevfik Bey'den öğrendim:

– Zarfın içinde, Maydos'taki malzemeyi Anadolu'ya kaçırtanların adı vardı. Bu hadise Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın istifasına sebep olmuştu. Listeyi Nâsır Paşa kendisi için tanzim ettirmişti. Arif Efendi, onun dalgınlığından istifade ederek ele geçirdi. Paşa, ArifEfendi'ye o kadar emindi ki, şüphe bile etmiyordu. Ben yanındaydım. Nihayet onun o zaman evde bulunduğunu öğrendim. İhsan'a koştum. Arif Efendi'nin bu listeyi derhal teslim etmeyeceğine emindik. Daha doğrusu İhsan: "O, envai türlü pazarlık etmeden onu vermez, üstünde taşır... Siz bana yarın gönderin!" dedi. Ben de Ticaret'teki müdir-i umumîlikle mabeyin kâtipliğini uydurarak İbrahim Bey'i teşvik ettim. "Bu işi yapabilirseniz, siz yaparsınız! İhsan için iyi olur.

Ama sizin hatırınız yetmez. Arif Efendi'yi de götürün!" dedim. İhsan iyi idare etmiş. Aferin İhsan'a...

– Memuriyet hikâyesi yalan olduğuna göre o kadar münakaşa niçindi?

– Gençsin, daha anlamazsın! Bazen insanlara, haklarında ne düşündüğünüzü söylemek ihtiyacını yenemezsiniz. Mamafih İhsan'ın elbette bir düşündüğü vardır. Meselâ sinirlendirmek, çileden çıkarmak için yapmış olabilirler.

– Ben, dedim, ne yalan söyleyeyim, bu sabah İbrahim Bey'e acıdım...

Tevfik Bey kaşlarını çatarak:

– Höt! Orada kal, dedi. Öylesi insanlara acınmaz. İyi tarafları vardır. Fakat âdi tarafı da çoktur.

– Peki, o gidecek adam?

– Mühimce bir zat! Yarın sen, zaten onunla meşgul olacaksın! Sonra büyük bir ciddiyetle ilâve etti. Yarın Anadoluhisarı'nda Sami Bey'in yalısına gideceksin. Orada kendisini bulamazsan evde ihtiyar bir hizmetçi kadın bulursun. O zaman "Araba nasıldır?"

dersin. O sana tarif eder. Hisar iskelesinde arabayı beklersin; çiftliğe gidersin. Belli başlı yollarımızdan birisi orasıdır. En aşağı beş yüz zabit, ihtiyat zabiti kaçırdık oradan. Beykoz'dan da malzeme işini hâllediyoruz. Mamafih bakma, her taraftan oluyor bu işler... İstanbul tarafında İhsan'la birkaç arkadaşı var. Muhlis Kadıköy'de çalışır, bazen de Beykoz'da. Asıl evi de Beyoğlu'ndadır. Sami Bey'le ben de buraları tutuyoruz. Bütün Boğaziçi'nde köy köy teşkilât var. Türkler geceleri mahallelerini bekliyorlar. Her an bir azgınlık olabilir.

– Bari silâh var mı?

– Şehir için tabiî var. Boğaz'da herkes aşağı yukarı silâhlıdır. İşgal orduları silâh toplamağa epeyce çalıştılar. Her gece birkaç kahve basılıyor, yollar tutularak gelen geçenin üstü aranıyor ama para etmiyor. Zaten lüzum da görmüyorlar. Asıl mücadele öbür tarafta, Anadolu'da oluyor. Biz burada sadece herhangi bir ihtimale karşı müdafaa vaziyetindeyiz. Vak'a falan çıkarmıyor, belki vak'a çıkmasını önlüyoruz. Vatan meselesi çıkınca insanoğlu değişiyor. Galata'yı tutanlar kimlerdir, bilir misin? Polis, sabıkalılar, külhanbeyler, falan. Evet polisle sabıkalı el ele verdi. Garip değil mi? Ama adı üstünde, Millî Mücadele bu! Bu ateşte sabıka falan kalmaz, hepsi temizlenir!

Tevfik Bey'i hayretle dinliyordum. Bu eski İttihatçıyı hepimiz işinde gücünde ve biraz da eğlencesinde sanıyorduk. İşin garibi böyle idi de. O günlerde Tevfik Bey, ticaretine devam ediyor, yani mukadder bir iflâsa doğru çok muntazam bir şekilde yürüyordu. Karısını, tıpkı yirmi sene evvel olduğu gibi kıskançlıktan çıldırtıyordu. Üstelik de bu işleri görüyordu.

– Yüzüme öyle ne bakıyorsun? İçeride bir fotoğrafım var, al götür; evde doya doya seyret!

Bu da doğru idi. Ona ilk defa görüyormuşum gibi bakıyordum. Elli altı, elli yedi yaşlarında olmalıydı. Bununla beraber kırkından fazla görünmüyordu. Esmer yüzü, kara kalkık kaşları, büyük kestane rengi gözleriyle hâlâ güzel adam denebilirdi.

Birdenbire aklıma Sabiha'yı Tevfik Bey'den sormak geldi:

– Bugün, dedim, bizim mahallede hiçbir yere uğrayamadım! Bizim Süleyman Beylere gidecektim. İhsan o kadar acele etti ki unuttum.

Tevfik Bey "Bize de mi?" der gibi yüzüme baktı, benim sır sandığım şey epeyce malum olmalıydı. Çaresiz görmezlikten geldim.

– Süleyman Bey mahallenizde oturmuyor artık! Beyoğlu'nda bir yerde oturuyor. Karısı öldüğünden beri vur patlasın, çal oynasın eğleniyor.

– Kızı ne oldu?

– Kızı, sizin Kudret Bey'in akrabasından Muhtar diye bir çocuk vardır, onunla evlendi. Ama ne yapıyorlar? Nasıldır? Bilmiyorum! O Muhtar da acayip bir adam ya... Kadıköyü'ne geçince Kudret Bey'den sorarsın! O da Talimhane'de oturuyor şimdi, eski sütninesinin evinde. Muhlis'e sık sık gelip gidiyor. Sen otur, ben şu aşağıya bakayım! Rasim nerdeyse gelir... Adamcağıza ağzının tadıyla bir rakı içireyim. Bir ayağı yaz dolayısıyla cemakânı kaldırılmış merdivenin bir basamağında, ilâve etti: – Yani, istakoz getirecekti. Bulamamış, sünepe herif. Fakat İstrati, güzel barbunya getirdi. Adamdır şu İstrati vesselâm!..

Oturduğum sofa, akşamla dolmuştu. Karşı tepelerin üstü bir şahdamarı kesilmiş gibi kan içindeydi. Biraz ileride, aşağıda deniz, kuş bakışı süzülüyordu.

İçimde garip bir çöküntü vardı. Göztepe'de o gece Behçet Bey'e niçin o kadar acıdığımı şimdi biliyordum. Ben de onun gibi ebediyen kaybedilmiş şeylerin arkasından ağlayacaktım!

Birdenbire içimde bir ses yükseldi. Sabiha bana kendi içimden!

"– Şimdi adını öğrendin değil mi? diyordu. Kim olduğunu biliyorsun artık. Unutma! Onu sevmeğe mecbur olduğunu unutmazsın değil mi? Beni sevdiğin gibi seveceksin! Zaten bana vaat ettin."

3

Sofayı saran ten rengi ve bulanık akşam havası içinde Muhtar'ın çehresini hatırlamağa çalışıyordum. Benim kendisini gördüğüm zamanlar –Kudret Bey'in İstanbul dönüşünden sonra– yirmi iki, yirmi üç yaşlarında sarışın, ince, sarı bıyıklı, dar alınlı, daima kısık göz kapaklarının arasından etrafa bir nevi istiğna ile bakan bir delikanlıydı. Bol ve kıvırcık saçları, çok düzgün burnu ve toplu dudaklarıyla kendine mahsus bir güzelliği vardı. Daha o zamanlarda kadınlarla fazla düşüp kalktığı söyleniyordu. Bir aralık da oyun merakından bahsetmişlerdi.

Vefa'yı, daha mektebimiz idadi iken bitirmişti. Fakat talebe arasında, bilhassa sınıf mubassırımız Galip Efendi'de çok canlı hatıraları vardı. Mektebin bakkalı ise ona borç olarak verdiği kırk lirayı hiç unutmadığı için her vesileyle hatırlar, hele, "Nasıl yaptın bu işi Ramazan Efendi?" dediğimiz zaman, hiç üşenmeden, Muhtar'ın kendisine gelip: "Ramazan, yarın bana kırk lira getireceksin, anladın mı? Kırk, otuz dokuz değil!" deyişini, ertesi günü on beşi karısının boynundan alınan bu kırk lirayı ona eliyle teslim ettiğini anlatırdı. Fakat biz "vah, vah,..." deyince kendisini toplar:

– O Muhtar Bey, yine istesin, varsa veririm... derdi.

Mubassırımız Galip Efendi'yi o kadar sinirlendiren şey de Ramazan'ın bu hâliydi. Biçare bir sıkıntı zamanında kimseden iki mecidiye bile ödünç alamadığını yana yakıla söylerdi.

Galip Efendi'nin, elinden o kadar sıkıntı çektiği Muhtar'da

bulduğu kusurlardan biri de ani hiddetleriydi. Ben bir gün bu hiddetlerden birisine şahit olmuştum. Yüzü birdenbire sararmış, sesi değişmiş, korkunç bir mahlûk olmuştu. Muhtar için İbrahim Bey'in babamla Kudret Bey üzerinde konuşurken anlattığı hikâye daha korkunçtu. Güya daha on, on iki yaşlarındayken sokakta bacaklarına sürtünen ve kendisini o kadar seven bir köpeği, kör bir kuyuya bacaklarından asmıştı.

İşte benim, Sabiha ile evlendiği için sevmeğe mecbur olduğum insan böyle bir insandı.

Sabiha'nın evlendiğini "M..." de, babama gelen bir mektuptan öğrenmiştim. Babam, bu mektubu harbin üçüncü senesinde İbrahim Bey'den almıştı. Fakat Sabiha'ya ait işlerde o kadar hassas olan, dedikoduyu seven İbrahim Bey, beklenmedik bir şey yapmış, sadece havadisi vermekle kalmıştı. Zaten mektup daha ziyade İbrahim Bey'in değişen vaziyetini anlatmak için yazılmıştı.

Fakirlik; gözü tok, muvazeneli, seciyeli insanlarda bir nevi asalete benzer. Muhteris ve zevkine düşkünlerde ise daima küçültücü olur. İbrahim Bey bu sonunculardandı.

Mektubunda, o kadar zilletle taşıdığı fakirliğinden kurtulduğunu en dolambaçlı yollardan bize ilân ediyordu.

Meselâ "Şeker işi yapıyorum!" diyerek ticaretinin genişlediğini haber vereceği yerde, babam, hakikaten onun şekerle meşgul olduğunu evvelden biliyormuş gibi "Bizim şeker işi de umduğumuz gibi çıkmadı, pek cüz'î kâr getirdi! Doğrusu, başka türlü ümit ediyordum!" diyor. İttihat ve Terakki erkânıyla olan dostluğunu "Ehibba dediğimiz yadigârların nazından bıktım artık! Merkez-i Umumî'de iseler bana ne? Kendilerine muhtaç mıyım sanki?" cümlesiyle, adeta cihana kafa tutarak haber veriyor, değişen talihini ve artan servetini ise, "Bu yaz, Büyükada'da pek sıkıldık. O kadar kalabalıktı ki, tarif kabil değildir. Çocukların sıhhatini düşünmesem bir lahza durmazdım. Hele akşamları ta yazıhaneden Köprüye inmek, oradan vapurla çalkana çalkana Ada'ya

gitmek, güç, pek güç vesselâm! Nizam'da almak gafletinde bulunduğumuz hane ise pek pahalıya mal oldu. Vâkıa manzarası çok latif, kendisi de genişçe ve bahçesi büyük, meyvası bol ama çuval dolusu –evet, İbrahim Bey servetini artık çuvalla ölçüyordu– para döktüğümüz hâlde henüz ne tamirini, ne de döşemesini ikmal edebildik!" satırlarıyla, bulanık bir aynadan seyredilen bir sabah manzarası gibi, geçici birtakım sıkıntıların arasından anlatıyordu. Mektubun yazılmasına sebep "M..." deki süngerler için babamın kendisine faydalı olup olamayacağını sormaktı. "Bir de, diyordu, bizim Elâgöz Mehmetefendi Camii'nin arka tarafındaki arsayı Evkaf, bendenize satmaya razı oldu. Yalnız imam vekili müşkilât çıkarıyor. Camiin sizin eve bakan yolu ile beraber satın alabilsem orada şöyle rahatça bir evceğiz yaptırır, âhir ömrümü yine beraberinizde geçirirdim." Babam bu son satırları okur okumaz buruşturup atmış, sonra da günlerce insan talihinin garipliğine gülmüştü.

Böyle bir mektupta, elbette ki Sabiha'nın evlenme hikâyesinden, bizim eski hayatımıza ait şeylerden o kadar fazla, yahut lüzumu kadar bahsedilemezdi.

Tevfik Bey'in eniştesi ve babamın mektep arkadaşı Rasim Bey, ilk önce benim rakı içmeme itiraz etmişti. Bu vasîlik hiç de hoşuma gitmeyen bir şeydi. Belki de o kadar temkinli içişime sebep o oldu.

Yemekler hakikaten nefisti. Tevfik Bey, İstanbul'un birinci sınıf aşçılarındandı. Sofrada bize yemek hakkındaki fikirlerini her zamanki cümleleriyle tekrarlamıştı.

– Bazı budalalar, yemek pişirmeyi kadın işi addederler. Hata... Yüz bin defa hata! Kadın kısmı pişirmesini de, yemesini de bilmez! İkisi de erkeğe vergidir. Misal mi istiyorsunuz? İşte bizim hanım. Şimdi eline verseydik, bu patlıcan kızartmasını kömür yapardı. Bakın, Allahaşkına şuna, yemek yiyeceği yerde kendini yiyor...

Tevfik Bey'in, ne hanımını, ne de oğlu Yaşar'ı hiç sevemediğini, fakat Talât Bey'in aşk macerasından sonra ailede kadın boşamaktan herkes korktuğu için tahammül ettiğini bilirdik. Zaten

bu eski İstanbul efendisi, karısını, bu cins iğnelemeler bir tarafa bırakılırsa, bütün kusurlarına, kıskançlığına, kibirli oluşuna, soğuk mizacına rağmen hoş tutardı. Onu adeta bir kalemde hayatından silmiş gibiydi.

– Vâkıa bazı kadınlar da iyi yemek pişirirler amma, onlarda az çok erkek mizacı hâkimdir. Nuran'ın annesi böyledir. Enişte mizde ise daha ziyade çelebilik vardır.

Rasim Bey de, karısı da bu sözlerin sırf biraz evvel iğnelediği karısının, dolaşık yoldan gönlünü almak için söylendiğini biliyorlardı.

Otelden çıktığım andan beri her gördüğüme hayatımı ve tasavvurlarımı anlatmağa mecbur olmuştum. Bu sefer de Rasim Bey'e eski tabirle, "izahat-ı lâzime"yi verdim.

Sofrada Muhtar için biraz daha bilgi edindim. Rasim Bey, o gün Kudret Bey'e rastlamıştı.

– Biçare adam, diyordu. Çok düşkün ve bitik! Kayınbiraderleri yetmiyormuş gibi, şimdi de o Muhtar serserisi musallat olmuş, soyup soğana çeviriyor. Zavallı farkında bile değil. Yarım saat konuştuk, hep ondan bahsetti:

– Muhtar Üsküdar'da İtalyan işgal kuvvetleri için bir çamaşırhane açtı. İyi kazanıyor. Bir de mum fabrikası var... Yakında bütün aldıklarını iade edecek. Bana teminat verdi." deyip duruyor. Bilmiyor ki herif sabaha kadar Süleyman Bey'le beraber Beyoğlu barlarında, Moscovit'te –Tepebaşı'nda, şimdiki Yani lokantasının bulunduğu yerde mülteci Rusların açtığı bir lokanta idi: İki Rus dilberi bulmuşlar, kayınbaba, damat, vur patlasın, çal oynasın yaşıyorlar...

Zavallı Sabiha! Bütün dedikleri çıkıyordu. Rasim Bey ise bana yaptığı fenalıktan habersiz, kayınbiraderine hemen o gün edindiği bilgileri sıcağı sıcağına veriyordu:

– Muhtar, orada tanıdığı Rus kadının kardeşiyle –galiba

Mihailof adında biri– Beyoğlu'nda bir de eroin fabrikası kurmuş. Oyun dersen gırla... Herifin üç metresi var. Hele o Süleyman Bey budalası, içler acısı doğrusu...

Muhtar, geçen akşam Moda'daki Glycine'e Kudret Bey'i davet etmiş. Budala, yirmi bin liraya mukabil gördüğü ikrama hayran...

– Monşer, tasavvur edemezsin! Tam bir Avrupalı gibi hareket etti. Doğrusu İstanbul'dan bir kere bile çıkmamış, dünya görmemiş bir adamda hayret edilecek şey! O şampanyalar, havyarlar... Hele kadınlar, monşer, hele kadınlar... Hepsi elmas gibi..."

Ben bunları dinledikçe ister istemez kadehe sarılıyordum.

Tevfik Bey hatırını o kadar saydığı eniştesini kırmadan bahsi kapatmak için musikiye başlamaktan başka çare bulamadı. Fakat bu akşam her şey benim aleyhimde idi. Çünkü onun eniştesinin sözünü kesmek için üst üste söylediği besteler, içimdeki hüznü daha derine geçirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Bol Ahenk lakabını hiç de haksız yere kazanmayan Tevfik Bey'in o akşam sofrada söylediği besteler ve şarkılar, adeta bende, bundan böyle şahsiyetimin temeli olacak bir kompleks yaratıyorlardı.

Bundan sonra onu bu şarkıların arasından, onların taşıdığı hasret ifadesiyle sevecektim. Gariptir ki, Sabiha bunu da bana söylemişti. "Siz o şarkılarda olduğu gibi arkasından ağlamak için seversiniz..." demişti. Ve hakikaten o dakikada, içimdekileri tam tahlil etmemekle beraber, hatta beni nerelere kadar götüreceğini bilmemekle beraber, onun dediğini seviyordum. Birdenbire "ben muhakkak bir sihirbazı seviyorum!" diye düşündüm.

Bu düşünce ve hatıra bana, sofraya oturduğumuz dakikadan itibaren küçük Nuran'ın ısrarlarına dayanamayarak Tevfik Bey'in Mahur Beste'yi söylemeğe başladığı zaman gelmişti.

Yine kendisinden, annemden, Behçet Bey'den bütün çocukluğum boyunca dinlediğim bu güzel eser, sanki talihimin aynasıy-

dı. Bu aynada ben, sanki demin karşı tepelerin üstünde bir şahdamarı kopmuş gibi dört tarafı kan rengine boyayan o talih çehreli akşamın kızıllığı içinde Sabiha'yı ve kendimi görüyordum.

Şunu da söyleyeyim ki bütün acılar, hatırlamalar ve düşünceler, kuvvetlerini arttıran alkolün, benimle etrafım arasında gerdiği tül kadar ince, fakat bir türlü delinip öbür tarafına geçilmesi kabil olmayan bir perdenin, bir nevi şeffaf zarın arkasında oluyordu.

Etrafımdaki her şeyi onun arasından görüyor ve onun arkasından belki de başkaları için kaybolmuş gibi yaşadığımı sanıyordum.

Bu duygumla kendi kendime "belki de ölüm dediğimiz şey böyledir. Tül kadar ince ve bulanık bir zarın arkasında gizlenmek, oradan etrafı dinlemek, görmek, oradan sevdiklerine hasret çekmektir" diyordum.

Bununla beraber üzerimdeki kontrolümü bir saniye bile kaybetmedim. "Yarın belki Sabiha'yı görür, her şeyi öğrenir ve onun etrafından bir daha ayrılmam! Belki de bu evden çıkar çıkmaz ilk rast geldiğim tenha koyda kendimi denize atar, yahut da ilk elime geçirdiğim tabanca ile beynimi patlatırım! Fakat bu akşam, burada son derece sakin olmağa mecburum" diye düşünüyordum.

Bu iradenin kendisi de şüphesiz alkolden geliyordu. Fakat beni tutuyordu. O kadar ki, dilimin ağırlaştığını hissettiğim için kendimi konuşmaktan men etmiş gibiydim. Hele, yeni bir şey daha öğrenirim korkusuyla hiçbir sual sormuyordum. "Kendim görür ve anlarım. O zaman öğrendiklerim, yaşadığım şeyler olur. Halbuki burada başka bir ağızdan dinlemek beni şaşırtıyor, deli ediyor. Bu geceyi sakin geçirmeliyim".

Yemek bitince denize çıktık. İskeleye inerken zihnimde hep Sabiha vardı. Onu ne zaman görecektim?

Boğaz, bu eylül gecesinde musiki kadar güzel ve derin, onun insana sunduğu hayaller, açtığı âlemler kadar imkânsızdı. Her şey, aydınlık, akis, gölge birbirini devam ettiriyor, tamamlıyordu. Sanki

oluş hâlinde bir dünyadaydık. Sanki kâinat bizim için ve bizde yeni baştan yaratılıyordu. Bu maddesiz bir dünya idi. Çünkü etrafta bulunan ne varsa hepsi aydınlığın oyununa terk edilmişti. Ve ben ilk defa olarak aydınlığın, her şeklinde aydınlığın adeta musikinin nizamına benzer bir nizamla saltanatını kurduğunu görüyordum.

"M..." de çok muhteşem sabahlar, bütün varlığı ortadan kaldırmak istiyormuşçasına her şeyin yerine geçen, ağır, ölüm gibi yekpare ve arızasız öğle saatleri görmüştüm. Aydınlık kartalının bilinmez bir yerden üzerimize hücum ettiği, bizi mücevher kanatlarıyla hırpaladığı, kör ettiği, parıltılı uçurumlarda yuvarlayıp tükettiği saatler...

Bunlar herhangi bir kıyas kabul etmeyen şeylerdi. Burada ise ışığın tesiri başka türlü oluyordu. Boğaz mehtabı adeta hatırlayarak yaşanan, daha ziyade zihnî bir şeymiş hissini veren bir güzellikti.

Bununla beraber yukarıdan beri bahsettiğim değişiklik burada da vardı. Çocukluğumda o kadar yekpare şekilde bizim olan, bizim zevkimizi veren Boğaziçi'nde şimdi birkaç ayrı musiki birden duyuluyordu.

Rum halkın bindikleri sandallardan kitara ve mandolin sesleri geliyordu. Kanlıca koyundan bir türlü çıkmayan genişçe bir istimbotta ise, Amerikan neferleri kendilerine balalayka çaldırtıyorlardı. Bütün bu yabancı akisler bizi öldüresiye rahatsız ediyordu.

Bu nasıl oldu, ben de anlayamadım. Kanlıca koyundan, tam çıkmak üzereydik ki, Tevfik Bey birdenbire Yani'ye: "Dön! dedi, şu heriflere bir ders verelim!" Ve birdenbire denizin ortasından aya karşı bu toprakta, bu şehirde yaşayanların sesi, kendi medeniyetimizin sesi, en geniş şekilde yükseldi.

O anda, bütün Boğaz tepelerinin, Tevfik Bey'in okuduğu gazeli birbirine gönderdiği muhakkaktı.

İlk önce kitara ve mandolin sesleri sustu, sonra istimbottaki-

ler sustular, sonra bütün etraf sustu. Tevfik Bey'in sesi Boğaz'ı tek başına zaptetmişti. Tevfik Bey Yani'ye:

– Bebek'e çek! dedi.

Hâlinde, malikânesinde isyan çıkmış da onu tenkil etmeğe gidiyormuş gibi bir eda vardı. Bebek'e doğru döndük. Fakat bu sefer tek sandal değildik. İstimbotun dışında bütün yoldaki sandallar bizimle beraberdi. Artık yanı başımızdan ayrılmayan bir sandaldaki tanbur, ud, keman, Tevfik Bey'in emrine girmişti.

Bebek koyunda da aynı şey oldu. Yolda sadece Şakir Ağa'dan bir beste ile Hacı Arif Bey'in iki şarkısını söyleyen Tevfik Bey, körfeze girer girmez tekrar gazele başladı. Ve hemen arkasından halkımızın bütün hüzün ve hasretiyle dolu bir maya geldi.

Tevfik Bey'in sesi Boğaz gecesinde "Oğul... Oğul..." diye sızlanırken biz Boğaz tepeleriyle Bingöl dağları öpüşüyor sanmıştık. Hepimiz, galiba Yani ve İstratos da beraber, ağlayabilirdik.

Fakat Tevfik Bey coşmuştu. "Şimdi doğru eve..." diyordu. "Eğer bu gece bir zeybek oynayamadan yatarsam hasta olurum." Neredeyse biraz evvel tenkil ettiği, susturduğu sandalların içindekileri köşke davet edecekti.

Karısı ve kız kardeşi yorgunluğumdan bahsederek onu zorla bu işten vazgeçirdiler. Bütün bu anlattığımız şeyler esnasında Rasim Bey sessizce gülüyordu. O kayınbiraderine çıldırırcasına bağlıydı. Onun hatırı için bu gece yarısında Kandilli'yi gürültüye vermekten bile çekinmezdi. Bana gelince yorgunluğuma rağmen Tevfik Bey'in zeybeğini de görmek isterdim.

Kandilli'ye aynı ahenkle, peşimizde yirmiden fazla kayık ve hemen her neviden el çalgısı, tepemizde mehtapla yarış eden ve galiba onun kadar bilinmez hasretlerin arasından aydınlık ve cömert ve yine onun gibi suların üstünde ve kalbimizin içinde pul pul –tıpkı ince rüzgârlarla sapında dağılan büyük ortanca yaprakları, yahut Uzakdoğu ressamlarının peyzajlarına serpiştirdikleri o

çay çiçekleri gibi– dağılan Tevfik Bey'in sesi olduğu hâlde geldik.

Sandalımız en önde, muzaffer Akdeniz çıkışlarından birinden, bir yığın ganimetle dönen bir kaptan paşa gemisi gibi gurur ve azametle yol alıyordu.

Macera çok hoşuma gitmişti. Fakat içimdeki bir tarafla da gülmekten kendimi alamıyordum. Tevfik Bey bu işe o kadar telâş ve ciddiyet katmıştı ki... Bununla beraber gözlerinin içinde, etrafla ve kendisiyle alay ettiği zamanlar peyda olan ve "Ben şu anda daha ziyade bir muziplik yapıyorum!" diyen bir parıltı vardı.

Bu parıltıyı ne kadar iyi tanırdım. Cemal Paşa'nın yeni bahriye nazırlığını konuşurlarken babama:

–A Cevdet Beyciğim. Cemal Paşa kim, bahriye kim? Adamcağız daha kürekle dümeni birbirinden ayıramaz!

Yahut:

– Bizim Yaşar mı? –Yaşar oğlu idi,– vazgeç vazgeç efendim; onu Mülkiye'ye verip kendi okuduğum mektebi elâleme rezil eder miyim hiç? Bütün arkadaşlar davacı olurlar benden, hatta ruz-ı kıyamette bile...

derken, bu söylediklerine üst üste her türlü yeminle babamı behemehal inandırmağa çalışırken gözlerinde seyrettiğim parıltıydı bu!

Tevfik Bey'in Boğaz sularını kendi zevkinin malikânesi addettiği âşikârdı. Orada kendi İstanbul efendisi zevkini ve kulak terbiyesini tırmalayan yabancı ahenkleri dinlemeyi aklı almıyordu. Bu yüzden, pek haklı olarak güvendiği sesiyle onları susturmak istemişti. Nitekim peşimizden gelen kayıkların birçoğu demin mandolin ve kitara çalanlardı. Fakat işe kattığı ciddiyet komikti ve bunu kendisi de biliyordu. Buna rağmen, sandaldakilerin "Yaşa Tevfik Bey!" alkışı arasında iskeleye çıktığımız zaman:

– Pis herifler... Burnumun dibinde bana bu işi yapsınlar ha! Boğaziçi'nde bu kepazelik!" diye söylenmekten kendini alamadı.

"Yani, söyle bu heriflere, bir daha böyle rezalet istemem!"

Bütün bunlar o kadar latif şeylerdi ki, eve dönünce dayanamayıp kendisine söyledim. İlk önce biraz hiddet taklidi yaptı, sonra vazgeçerek kendisi de güldü.

Birinci katta denize bakan odalardan birinde bana, lavanta çiçeği, Girit sabunu ve eski sandık kokan temiz çarşaflarıyla insana tek başına dinlenme hissi veren bir yer yatağı yapmışlardı. Işığı söndürünce deniz rüzgârlarının taşıdığı parıltılarla, mehtapla odanın içinin dolduğunu gördüm. Dışardan gelen her çıtırtı, her ses, yakın korularda eşlerini çağıran kuşların sesi, kendi kalbimin gürültüsü, birbirini artık güçlükle kovalayan düşüncelerim, bu müphem ışığın yaptığı bol yaldızlı mavi zemin üzerinde, küçük alevden gölgelerle tutuşup sönüyor gibiydiler.

Ne vakit uyudum? Uyku bana nasıl geldi? Gözlerim Sabiha'nın hayali üzerine mi, yoksa Kanlıca'da musiki ile beraber seyrettiğimiz mehtaba mı kapandı? Buralarını bilmiyorum. Yalnız uykumda bile İstanbul'da olmanın, pencereleri Boğaz mehtabına açık bir odada yatmanın, Sabiha'yı bulup görme ihtimalinin verdiği sevinci unutmadığım muhakkaktı.

Çoğu günün olup biteninden canlanan bir yığın hayal, bu sevincin yanı başında yürüyor, birbiri ardınca gelen rüyalarda, günün olan bitenini adeta tekrar yaşıyordum. Sonuna doğru bütün bu hayaller birbirine karıştı. Hepimiz birden yemek odasının devrilen kapısı üstünde Boğaz sularında çalkanıyorduk. Mesut Bey'in annesi dizine başını koyarak uzanmış olan Muhtar'ın üstüne doğru beyaz saçlarını tarıyor, Tevfik Bey karşısındaki İhsan'a ve bana şarkısını söylüyor, en uçta Köprü'deki ihtiyar kadın elindeki kırık şemsiye ile ayakta ona tempo tutuyordu. Mor çarşafının pelerinleri havada eski gemilerin başındaki zafer heykellerinin kanatları gibi, sert rüzgârlarla bir yelken gibi dolup boşalıyordu.

4

Sal birdenbire devrildi ve ihtiyar kadın bir müddet sularda çırpındıktan sonra yerini Sabiha'ya bıraktı. Tıpkı senelerce evvel kapımızın önünde yağmur altında, gidişimizi beklerken gördüğüm zamanki vaziyetinde duruyordu. Fakat bu sefer ben yanı başındaydım ve muttasıl gözlerine bakmak istiyordum. O gözlerini benden kaçırıyordu. İçimde tahammül edilmez bir azap vardı. Bu azapla uyandım.

Bir müddet olduğum yerde gözlerimi kapayarak düşüncelerimin durulmasını bekledim. Yarabbim, yüzü ne kadar dargındı ve gözlerini nasıl bir ısrarla benden kaçıştırmıştı? Rüya o kadar vâzıhtı ki gözlerimi açsam, Sabiha'yı yanı başımda görebilirim hissi vardı içimde. Neden sonra, rüyalarımı böyle alt üst eden şeyin çok tatlı ve hasretli bir ses olduğunu anladım. O açık pencerelerden dalga dalga girerek beni içinde kıvrandıran kâbusu, Sabiha'nın ayrılığı hissiyle dağıtmıştı. Çünkü etrafımda bütün olan bitene rağmen benim için realiteye dönmek, Sabiha'yı düşünmek, ondan yıllarca habersiz yaşadığımı hatırlamak mukadderdi. Pencereye koştum. Rasim Bey üstümdeki odada, sabaha karşı ailemiz içinde o kadar meşhur olan, fakat benim o zamana kadar doğru dürüst dinlemek fırsatını bulmadığım taksimlerinden birini yapıyordu.

Sabah sanki Rasim Bey'in neyinden Acemaşiran taksiminden bir parça, yahut onun hava boşluğuna döküldükçe maddeleşmesi, ışık, ağaç, su, gökyüzü olmasıymış gibi bu nağmelerin arasından

silkiniyor, kımıldıyor, karşı tepeleri ve sahili hemen önünden oldukça dik bir meyille denize doğru alçalan Kandilli evlerini teker teker zaptediyordu.

Kanlıca koyuna doğru gelen aydınlık Rumelihisarı'nın önüne büyük kitlelerle düşüyordu. İskele binası birkaç dakika bu aydınlıkta bütün etrafından ayrılmış gibi tek başına yüzdü. Karşı evlerin camlarında, ayrı ayrı küçük güneşler parlıyordu. Havada küçük, iyi taranmış yün yapağılarına benzeyen bulut parçaları renk değiştiriyorlardı.

Buna mukabil önümdeki evlerin damları üstünde, Boğaz'ın aşağı taraflarında sabahın sisleri hâlâ devam ediyordu.

Tepedeki sultan köşkünün korusunda, etraftaki bahçelerde ispinozlar, karatavuk yavruları, kuyruksallayanlar ötüyorlar, karabatak ve martılar sahil boyunca sabahın mavi kordelasını çığlıklarıyla birbiri ardınca makaslıyorlardı. Rasim Bey'in neyi, bu oluş hâlindeki dünyada benim için durmadan Sabiha'yı arıyordu.

Rasim Bey'in taksimi bittikten sonra giyindim, aşağıya indim. Bahçe sabahla sarmaş dolaştı. Sonbaharın saltanatına yavaş yavaş hazırlanan ağaçların yapraklarında, çimenlerde gecenin çiğleri parlıyordu. Her tarafta arı vızıltısı, böcek sesi vardı.

İçimde behemehal harcanmasını istediğim bir hazine vardı. Bir şeyler yapmalıydım. Fakat ne yapacağımı bilmiyordum. Otelden çıktığım andan beri gördüğüm, işittiğim şeyler, üst üste geçtiğim ruh hâlleri hepsi birden bu sabah saatinde üstüme yüklenmiş gibiydiler. Birdenbire aklıma denize girmek geldi.

Yani iskelede balığa gitmeye hazırlanıyordu. Beni akşamdan kalma dostlukla karşıladı. Ve çarçabuk yıkanabileceğim yanmış bir yalı rıhtımına götürdü. Yolda bana gecenin havadislerini verdi. Sarıyer'de İngilizlerin oturduğu küçük bir yalı yanmıştı. "Bereket versin etrafı bahçe olduğu için çabuk söndü". Ortaköy'de kim oldukları bilinmeyen birkaç kişi bir millîciyi öldürmüşlerdi. Yine

Ortaköy ve Arnavutköyü'nde İngilizler bütün meyhaneleri, kahveleri basmışlar, silâh muayenesi yapmışlar, yedi sekiz kişiyi tevkif etmişlerdi. Bunların arasında Arap Ahmet adında bir bıçkın da bulunuyormuş. Ama, bizim polis ne yapıp yapmış, onu kaçırtmış.

– Hiç bırakırlar mı beyim, Arap Ahmet sekiz insana bedeldir. Sonra daha düşünceli, ilâve etti:

– Allah vere de bir daha yakayı ele vermese... Komiteciler bu sefer temizlerler.

Anadolu kıyısında deniz, yer yer sümbül tarlasına benziyordu. Yalıların arasında sabah güneşi bir iğfal, bir nevi bahar sıtması gibi suya düşüyordu. Yani'nin beni götürdüğü boş yalı rıhtımından denize girdim. Su, tahmin ettiğimden soğuktu. Bir iki çırpınıştan sonra geceki içkinin ve iki gecelik uykusuzluğun tesirinden kurtuldum. Eve döndüğüm zaman herkesi kahvaltı masasında beni bekler buldum. Tevfik Bey:

– Biz seni uyuyor, sanıyorduk! Uyandırırım diye doğru dürüst sabah keyfi yapamadım... dedi ve mahrum olduğu bu keyfi tamamlamak ister gibi iki üç defa gürültüyle aksırdı. Onda her şey, aksırışına varıncaya kadar nispet değiştiriyordu. Ben, cevap olarak "Deniz çok güzeldi!" dedim. Sonra gece kendisinden sormağa karar verdiğim şeyleri teker teker sordum.

– Babamın, dedim, 1914'de nezarette o kadar iyi bir mevkii varken taşraya tayininin sebebini biliyor musunuz?

Yüzüme hayretle baktı.

– Bunda bilmeyecek ne var? Komşunuz Selâhattin Bey, Ekrem Bey'le babanın mektuplaştığını Merkez-i Umumîye haber vermiş, hatta babanı tehlikeli bir adam gibi göstermişti. Birdenbire Nuri Bey'in o geceki telâşını hatırladım.

– İyi ama Talât Paşa bu mektupları biliyordu; babamı da tanır, severdi.

– Fazla ısrar ettiler. Muztar kalmış. Yahut bize öyle söyledi.

Babana taşraya çıkmasını teklif etmeden üç defa benimle konuştu. "Çok sıkıştırıyorlar; böyle bir adamın nezarette olmasını istemiyorlar" dedi. Ben de ister istemez babana açtım. Sonra babanla beni çağırdı ve ona şimdilik hatırı için, dışarda bir mutasarrıflık kabul etmesini rica etti. Baban da razı oldu. Bilir misin, çok nazik ve sevimli adamdı. Ötekilerin hiçbirine benzemezdi. Onda mıknatıs gibi bir şey vardı, insanı çekerdi. Sözü kolay kolay reddedilmezdi. Zaten babana çok geçmeden İstanbul'a alacağını vaat etmişti. Fakat sonra baban harp yüzünden istemedi, hatta sahil şehri olsun diye kaymakamlığa razı oldu.

Ben gerisini dinlemiyordum. Kurtulmuştum. Altı senedir içimde çöreklenen azaptan kurtulmuştum. Demek babamı, annemi beyhude yere itham etmiştim. Ellerinde olduğum için bana zulmetmemişlerdi. Kardeşimin ölümünden ben mesul değildim, ne de onlar... Sabiha'yı istediğim gibi sevebilirdim. Sokağa çıkıp herkese bağırmak istiyordum! "Konuşun! Etrafınızdaki çocuklarla, kendinizden küçüklerle konuşmaya tenezzül edin! Onlara anlatın! Her şeyi bilsinler! Siz onların bir hiç yüzünden ne kadar azap çektiklerini bilmezsiniz!"

Tevfik Bey içimden geçenlerden habersiz Talât Paşa'yı anlatıyordu:

– Harp içinde çok ıstırap çekti. İlk önce her şeyi idare edeceğini sanıyordu. Fakat daha Babıali baskınında dizginlerin elinden kaçtığını gördü. Mahmut Şevket Paşa vak'asında ise idare paşalara geçmişti. Bilhassa Enver damat olduktan sonra... Harbin sonuna doğru her şeyi biliyordu ve hiç rahatı yoktu.

Gitmeden evvel bana biraz da İhsan'la Muhlis'ten bahsetmesini rica ettim:

– Muhlis'te çekilmez taraflar vardı. O, doludizgin harekettir, dedi. İhsan ise başka türlü adam. Evvelce sevişmezlermiş. Belki sen daha iyi bilirsin! Fakat cephede dost olmuşlar. –Etrafına bakındı;– Muhlis mektebi bitirmediği hâlde gönüllü olarak harbe girdi.

Kafkasya'da bir muharebede, doktoru olduğu piyade taburuna zabitânın şahadeti üzerine kumandanlık bile etti. Yani binbaşı vazifesi gördü. Hem de birkaç gün, hem de muvaffakiyetle... Muhlis'in gözü pektir, yapmayacağı iş yoktur. Kışın Kafkasya'da buzlu su ile yıkanırmış. Acayip adam vesselâm... Ama ben, yine İhsan'ı tercih ederim. O sağlam ve geniş adamdır. Bizim teşkilâtın ruhu odur. Ah, razı olsa...

Yazık ki sözünü başka bir sualle kestim. Çünkü sonradan o kadar merak ettiğim bu "razı olsa..."nın gerisini bir daha ondan dinleyemedim.

– Teşkilât dediğiniz, asıl resmî teşkilât mı?

– Hayır, fakat onun emrinde çalışıyoruz. Sonra yine etrafındakilere bakarak devam etti:

– Büyük bir şey değil. Fakat şehrin Türk halkının hayatını kolaylaştırıyoruz. Burada bir milyon insan var. Ama yine İhsan'ın dediği gibi, asıl yemek orada pişiyor. İstanbul'da, bizim gibi başka teşekküller, münferit hareketler de var. Eğer Anadolu'nun istediğini kabul etseler, bu kabine maskaralığını bıraksalar, işler daha kolaylaşır. Politika güç iştir. Dostu idare güçtür, düşmanı zararsız yapmak güçtür. Her şey güçtür. Dirayet ister! Her şey dirayet ister! Bazen sabredersin, zaaf olur; bazen zaafın kuvvet görünür. Paşa'da bu dirayet var, anladın mı? Daha çok şey olacak, görürsün! Adamı çıkınca her şey olur... Sıhhatin için dediğin şey olmasaydı, ben yarın akşam seni Anadolu'ya yollardım. Asıl iş orada, adam da orada... Bizi hadiselerin elinden kurtaracak adam...

Birdenbire tekrar İhsan'ı düşündüm. 1914 baharında evimizde babamla konuşurken söylediklerini hatırladım. Tevfik Bey aşağı yukarı İhsan'ın ağzıyla konuşuyordu. Tevfik Bey'i evvelden de severdim. Bu akşam ve bu sabah daha fazla sevmiştim. Giderken onun da, Rasim Bey'in de ellerini öptüm. Yengelerim "Sık sık bekleriz..." diyorlardı. Tevfik Bey beni kapıya kadar götürdü.

– Sen de az adam değilsin... Bir kere iyi içiyorsun! Canın istedi

mi gel! Bizim mendebur, –Almanya'da olan oğlundan bahsediyordu– siyah biradan başka içkiyi sevmezmiş, bir de Fransız şarabı... Sözü tekrar bana çevirdi:

– Yalnız bir nasihatım var sana, kederini çoğaltmak için içme! Dağıtmak için iç... Geniş ol, geniş yaşa...

Bahçe kapısının önünde durmuş, konuşuyorduk. Küçük Nuran benim gideceğimi anlayınca koşup yanımıza gelmişti. Bir taraftan iyileşen, ve şimdi muhabbetinden durmadan üstüne sıçrayan Mercan'a "Dur be Mercan, bak dayım, ne akıllı akıllı konuşuyor!" diye söz anlatmağa çalışıyor, bir taraftan da bizi dinliyordu. Biraz ötede dün akşam küçük kızın üzerinde döndüğü çivili tahta güneşte onu bekler gibiydi.

– Dünya çok değişti, daha da değişecek! Şunu görüyor musun? Şu küçük tahtayı? Onun üstünde semâ yapmayı öğrenmiştim. Onu yeğenime, oynasın, diye ben verdim. Ben ki etrafımdan bir çivinin yer değiştirmesine razı değilim...

Onun ve Nuran'ın "Güle güle.."leri ve Mercan'ın sabah güneşinin çıldırttığı sevinci arasında kapıdan çıktım. İçimde tahammül edemeyeceğim kadar kuvvetli bir saadet hissi vardı. Tevfik Bey beni hürriyetime kavuşturmuştu.

Anadoluhisarı'ndaki yalıya geldiğim zaman saat on buçuktu. Bina, bütün o kıyının yalıları gibi çukurda kaldığı için en üst katından giriliyordu. Bu yüzden yolda bakılınca yayvan, düz bir ev gibi görülüyordu. Beni aldıkları taşlıkta birkaç sene evvel ölmüş olan ev sahibinin çocuklarına on dört maddelik bir nasihatnamesi asılıydı. Belki de bir faydasını görürüm, diye okumak istedim. İlk maddede "Başkalarının işine karışma!" sözü yazılıydı! İstanbul'a geleliden beri yaptığım işleri düşünerek güldüm. Nasihatnameyi bitirdiğim zaman rahmetlinin erkek evlâtlarına hayatta nefes alacak bir yer bırakmadığını gördüm.

Sami Bey beni bu nasihatnamenin karşısında, iki elim cebimde, bu kadar iyi niyetin bende uyandırdığı hayret içinde buldu.

Daha ilk bakışta, bu on dört maddenin yarısından fazlasıyla alâkası olamayacağını anladım. Hele eğlence, içki, hovardalık ve bilhassa benim burada bu sabah vakti bulunuşuma göre, yalnız kendi işine bakması maddeleri muhakkak onun için değildiler. Fakat yüzünün layıkıyla tutamadığım bazı çizgileri yalan söylemeyeceğini, kendisine güvenilebileceğini, bir noktada kırılmazsa eğer, bazı ihtirasların onu çok uzaklara götüreceğini söylüyor gibiydi.

Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü bir adamdı. Yüzü yumuşak ve ince çizgiliydi. Sırtında siyah kadifeden, beli bir kemerle sıkılanmış bir ceketle, zıhları çıkarılmış eski bir süvari pantalonu vardı. İkisi de havi dökülmüş ve eskiydiler. Fakat çizmeleri yeni, cilâlı idi ve yine çok temiz bir beyaz gömlekle koyu vişne çürüğü örme boyunbağısı bu karışık kıyafete hususî bir itina getiriyordu. İlk önce bana sonra babasının nasihatlerine baktı; –kim bilir, belki de hakkımda derhal tatbik edeceği bir madde bulamadığı için– gülümsedi:

– Babam iyi adamdı. Bizim de iyi olmamızı istiyordu...

Ben bir şey söylemiş olmak için, "Elbette!" diye başımı salladım.

– Onun yaşadığı zamanlarda insanlar bizim kadar etrafından mesul değildiler. İyi olmaları için kendilerini korumaları kâfiydi. –Bir şeyler daha söylemek ister gibi ağzını açtı, fakat vazgeçti. "Buyurun, içeriye gidelim" diye önüme düşerek beni, iki taraflı merdiveninden aşağı katlara inen genişçe bir sofaya götürdü.

– Evin hâline bakmayın!

Sofada şuraya buraya serpiştirilmiş birkaç koltuktan başka eşya namına bir şey yoktu. İlk dikkatimi çeken, henüz tamir edilmiş perdesiz pencerelerin, boyanmamış alelâde tahtadan pervazlarıyla, eski ve çok daha iyi tahtadan itina ile yapılmış kasaları arasındaki tezat oldu. Bu pencerelerden, ancak tepelerini görebildiğimiz sık ağaçlı bir bahçe ile yer yer dalların arasından deniz adeta olduğumuz yere giriyordu. İç içe hendesî motiflerle süslü

renkli tahta bir tavan ve ortada sarkan çok güzel bir avize bu evde işlerin vaktiyle nasıl bir refahla başladığını gösteriyordu. "Kim bilir, pencereleri böyle tamir ettirebildikleri için ne kadar memnun olmuşlardır!" diye düşündüm.

Sami Bey başının etrafında uçan bir arıyı eliyle yakaladı ve açık pencerenin aydınlığına fırlattı. Sonra bana köşedeki koltuğu gösterdi. Deniz vurmasına benzeyen bir baş dönmesi içindeydim. Sofaya dikkat ettikçe perişanlığa hayret ediyordum. Doldurulmuş alçı duvarın tirşe rengi hemen hemen kaybolmuştu. Dışardan geldiği muhakkak olan parke döşemenin bir kısmı çıkarılmış, yerine alelâde tahta konmuştu. Bu döşeme üzerinde, biri yerde serili, öbürleri katlanıp duvar dibine yığılmış bir yığın ince şilte ve yorganımsı şeyler vardı. Her renkte bezden birkaç çıkın onların yanında duruyordu. Merdivenin sağ tarafındaki duvara, içinde kuru fasulye, nohut gibi şeyler bulunması lâzım gelen çuvallar dayanmıştı.

– Geyve taraflarından gelen muhacirler. Otuz kadarını eve aldık. Ne yaparsın! Bir kısmı evin içinde, bir kısmı da bahçedeki çadırda yatıyor. Bir kısmı da çiftlikte. Fakat erkekleri çok işe yaradı.

İçini çekti; ihtiyar bir kadının getirdiği koruk şerbetini bana ikram etti:

– Ne kadar iyi insanlar, sonra ne kadar biçareler... Topraktan ayrılır ayrılmaz iki elleri böğürlerinde kalıyor. Halbuki Ruslar üç ayda İstanbul'u değiştirdiler.

Etrafına baktı:

– Evde tamirat yapıyorduk. Parasızlıktan kesmeğe mecbur kaldık.

Hem Tevfik Bey'in kendisine verdiğim mektubunu kaşlarını kaldırarak dikkatle okuyor, hem konuşuyordu.

– İyi ki, evimize tekrar gelebildik, diyelim! Çünkü evvelce çıkarmışlardı. Sonra sağa sola başvurup bu hâliyle kurtardık. Bütün taşkınlıklarına rağmen Fransızlarla vaziyetimiz iyi. O saye-

de evi kurtardık. Ama, şimdi İngilizler musallat. Bereket versin, karım çok metindir. Birkaç defa tevkif edildim. Onlar annemle ve yeni doğan çocuğumla günlerce bu yalıda tek başlarına kaldılar. Karımın usulü şu: İngilizler geldi mi, başörtüsünü başına atıyor, çocuğunu kucağına alıyor, evinden bir adım öteye kımıldamaktansa ölmeği tercih edeceğini söylüyor. İngilizler onun da annemin de Türkçesini anlıyorlar. Zaten annem daha ziyade yanlarındaki tercümanlara çatıyor, açıyor ağzını, yumuyor gözünü... Bütün bunlar olmaz ama, bizim edepsizler kışkırtmasalar... Artık düşmandan ziyade kendimizle mücadeledeyiz... Ne olsa ilk günlere rağmen vaziyet iyidir.

Mektubu tekrar cebinden çıkardı, baktı.

– Ama hep tehlike içindesiniz...

– Epeyce... Ben kendim, talih yardım etmeseydi çoktan giderdim. Arkamdan yedi sekiz defa silâh atıldı. Bir kere de tam pusuya düşürülüyordum. Çiftliğe giden yolu bilir misiniz, bilmem! Kanlıca'dan Otağtepe'ye doğru giderken bir kireç ocağı vardır. İşte orada. Bereket versin o akşam yolumu değiştirdim. Dedim ya, talih! Hemen her gece yakınlarda birkaç çarpışma oluyor. Bazen de çiftliği basıyorlar. Şimdi bu muhacirlerle kuvvetliyiz. Birkaç gece çiftlikle kalırsanız görürsünüz! Zaten sizi davet edeceğim.

Birdenbire sözünü değiştirdi:

– Ben de sizi bekliyordum. İhsan Bey sizi görmek istiyor. Bugün behemehal Sultanahmet'te, setlerin üzerindeki birinci kahvede bekleyecek. Saat birden itibaren onu bekleyeceğim, diye bana, hem de Tevfik Bey'e haber göndermiş.

Bir dakika evvel çiftlikteki gece eğlencelerine beni o kadar saflıkla davet etmesine, gülmek üzereydim. Fakat İhsan'ın böyle beni aratmasını söyler söylemez, hiddet ve isyandan çıldıracak gibi oldum. Güya okumak için geldiğim bu memlekette, hiç kendi kendime kalamayacak mıydım? İki günün uykusuzluğu, geceki

içki, Sabiha'nın hayatına dair öğrendiğim şeyler, Muhtar'ın yolsuzlukları, hepsi birden üzerime yüklendiler.

O, içimdeki değişikliği fark etmiş gibi ısrar ediyordu:

– İhsan Bey, beyhude yere telâş etmez, muhakkak mühim bir şey vardır.

– İyi ama ben daha çamaşır bile değiştirmedim.

Ve gömleğimin ceketten taşan kirli kollarına baktım.

– Aldırmayın, yolda tıraş olursunuz, yeter! Gömleği kıvırın içeriye.

Demek etrafına dikkat eden sade ben değilmişim. Şurası var ki sabahtan beri, içten içe o gece öğrendiğim şeyler beni rahatsız ediyordu. Sündüs Hanım'ın ölümü, Süleyman Bey'in hâli, Sabiha için ayrı ayrı üzüntülerdi. Kaldı ki tabiatlarının garipliğine rağmen bu iki insanı ben de çok severdim. Zavallı Sabiha, yanında olmayı ne kadar istiyordum!

– İhsan çağırmasaydı, sizi behemehal çiftliğe götürecektim. Orada dinlenirdiniz. Ama bugün meşgulsünüz. Başka vakit gelirsiniz!

Saatini çıkarıp baktı.

– Vapura yedi, sekiz dakika var.

Muhakkak ki eğlence ve dinlenme hakkındaki fikirleri benden çok ayrıydı. Ben kapıdan çıkarken ilâve etti:

– Tevfik Bey'i yazdığı iş için ben görürüm.

Ne karışık işlerdi! Hakikaten bir şey yapıyorlar mıydı? Yoksa sadece birkaç kişi toplanmış, gizli cemiyet oyunu mu oynuyorlardı? Böyle düşünmemin sebebi, dün sadece bir zarfın yakıldığını haber vermek için İhsan'ın beni Kandilli'ye kadar yollamasıydı. Eğer yapılacak bir iş varsa o da, ben gelmeden çok evvel hâlledilmiş oluyordu. Yahut sonraya kalıyordu.

Yalıdan, hürriyetimi bu kadar hiçe sayan bu insanlarla hemen

o gün alâkamı kesmek, akşamı Behçet Bey'in köşkünde geçirmek ve ilk fırsatta daha müspet iş görülen yerlere gitmek kararıyla çıktım. Hatta ayıplamazsanız, vapuru kaçırmak için elimden geleni yaptığımı da ilâve etmek isterim.

Fakat Boğaz vapurlarıyla bahse girmek kolay değildir. Hele o zaman bu büsbütün imkânsızdı. Yolda her yalı duvarında veya kapı önünde gördüğüm kediyi okşayarak, bahçe duvarlarından sarkan incir ve narlara bakarak, sararan ayvalarla beraber sonbaharın yaklaştığını düşünerek epeyce zaman geçirdiğim, üstelik iskeleye yakın bir dükkânda mükellef bir tıraş olduğum hâlde gene beni İstanbul'a götürecek vapuru iskelede on dakikadan fazla bir zaman bekledim.

Şurasını da söyleyeyim ki bu hiddet ve etrafımın ciddiyetine inanmamak hissi, sonuna kadar devam edecektir. Fakat bunun, sade etrafımdakilerin kabahati olduğunu söylersem haksızlık ederim. Hakikatte ben garip bir tembellik içindeydim. Uzleti, sükûnu, hülyayı arıyordum. Sabiha ile olan maceram, içimde bir şeyi yıkmıştı. Altı sene insanlardan uzak yaşamıştım. Ve bütün bunlar çok genç yaşımda olmuştu. Diğer taraftan İhsan'ın üzerimdeki tesirini hoş görmüyordum. O evvelâ ferdî saadetimi yıkmıştı; İstanbul'dan gidişim de biraz bu yüzdendi. Şimdi de zamanıma tasarruf etmeğe kalkmıştı. Benimle hiçbir ciddi anlaşma yapmadan bu tasarrufa ne hakkı vardı? Diğer taraftan Tevfik Beylerde geçirdiğim gecenin münasebetsizliğini, öğle sıcağıyla başlayan hâlsizlikte daha iyi hissediyordum. Bizi o kadar coşturan o mehtap safası ve musiki zaferi haddizatında gülünç şeylerdi. Bu şakalarla vakit geçiren insanlara nasıl itimat edilirdi?

İskeledeki yolcuların sefaleti, düşüncelerimin istikametini değiştirdi. Ne İhsan'ın babadan kalma evinde, ne Rasim Bey'in köşkünde, hatta o perişan hâline rağmen biraz evvelki yalıda, bu sefaletten eser yoktu. Onlar, arasından çıkıp geldiğim insanların hayatıyla hiçbir alâkası olmayan yerlerdi. Halbuki bu küçük

Boğaz iskelesinde gördüğüm düşünceli memur, yaralı elini çorabı kadar kirli bir askıya asmış, ince bir değneğe dayanarak topallaya topallaya yürüyen, henüz terhis edilmiş nefer, ağlamaktan yorulmuş gözlerini yüzlerinde behemehal aramak lâzım gelen ihtiyar kadınlar, ebedî bir vazgeçtimde her şeyden uzaklaşarak zihnî bir şehvet içinde yaşayan, aşkı da, cinsiyeti de küçük, iğrenç, insandan ayrı itiyatlar hâline getiren her yaşta insan, sadece ıstıraplarıyla, kendilerini yakalayan alâkasızlık veya dört taraflarını saran ihtiyaçla öbürleriyle birleşiyordu. Bu matematiği Trakya'dan Van'a, Van'dan Çin Denizi'ne kadar götürebilirdiniz. Bu şarkın sefaletiydi.

Ne kadar, ama ne kadar çok insan yerinden, yurdundan edilmişti. İskele yolcularının çoğunun gözünde iklim yabancısı nebatların yadırgayışı vardı. Bu altı sene garip bir nadastı, bunu sonra öğrenecektim.

İhsan, Sultanahmet'te set üstündeki kahvelerin birincisinde, fesini başından çıkarmış, yüzünü güneşe uzatmış, yanındaki esmer, orta yaşlı, zayıf, siyah ve gür bıyıklı adamla konuşuyordu.

Bu kahveden "M..." deyken bana bahsetmişlerdi. Yazın Darülfünun talebeleri sık sık buraya gelirlermiş. Bazen de Yahya Kemal'in uğradığı olurmuş. Nitekim kahve benim yaşımdaki gençlerle doluydu. Öbek öbek oturmuşlar, bir kısmı münakaşa ediyor, bir kısmı tavla, domino oynuyorlardı. İçlerinde çok şık olanları, yoksulca giyinmişleri vardı. Fakat hiçbirisinde vapurlarda ve sokaklarda gördüğüm halkın ümitsizliği yoktu. Bir kategoriye ayrılmak, beraber yaşamak, bir işin içinde bulunmak onları birçok şeyden kurtarıyordu.

İhsan evvelâ yanındakini bana tanıttı.

– Ali Bey, dedi, bu kahvenin sahibidir. Eskiden Anadolu demiryollarında hat komiseri idi. Senin Ali Bey'i sık sık görmen icap edecek! Tavla bilir misin?

Başımla tasdik etmem üzerine:

– İyi, dedi. Beraber oyun oynarsınız! Bu kahveyi benimse! Vaktin oldukça uğra! Talebe kahvesidir. Kimse şüphelenmez! Hele Ali Bey'le tavla oynarsan, oyun esnasında rahatça konuşursunuz. Ve sonra Ali Bey'e döndü:

– Cemal benim güvendiğim adamdır. Geldiğine çok sevindim. Siz de benim gibi güvenebilirsiniz.

Ali Bey, evvelâ beni dikkatle süzdü, sonra İhsan'a baktı. Böylece rızam ve fikrim sorulmadan, şahsım üzerinde yeni bir pazarlık daha yapılmıştı. Fakat bende deminki isyan, her şeyi kırıp atma hevesi kalmamıştı. İhsan'ın dediği olacaktı.

– Geceyi nasıl geçirdin?

Ona evlerinden çıktığım andan beri başımdan geçenleri – Sabiha'ya ait olanlardan başkasını tabiî– olduğu gibi anlattım.

– Bu Tevfik Bey olur şey değil vallahi! Demek ilk önce seni bir âlâ sarhoş etti. Sonra Boğaz'ı musikimiz namına fethetti! Ne sevimli adam amma, değil mi? Sonra eski musikiyi de iyi bilir. Ben zaten böyle olacağını sana evvelden söylemiştim. Şimdi kalk yemeğe gidelim! Seninle konuşacaklarım var.

Bir otomobile bindik, Tepebaşı'na çıktık.

Girdiğimiz lokantanın adının Ruskaya İzyoşka olduğunu öğrendim. Sade, fakat çok temiz giyinmiş birkaç Beyaz Rus kadını masaların arasında dolaşıyorlardı. İhsan esmer, süzgün gözlü, uzun boylu bir kızın masasını tercih etti. Bu kadınlar, lokantanın temizliği, bize getirilen çerezler, etrafımızdaki kalabalık, taşradan yeni gelmiş delikanlının alışkın olduğu şeyler değildi. İhsan yemekleri ısmarladı.

– Daha evvel seninle bir porto içelim, dedi. Sonra hizmet eden kızın arkasından bakarak konuşmağa başladı:

– İstanbul'da çok Beyaz Rus var. Gelir gelmez şehrin hayatına girdiler. Daha sen Beyoğlu'nu iyi görmedin, çok şeyi değiştirdiler.

Bir taraftan portosunu koklaya koklaya içiyor, bir taraftan konuşuyordu.

– Adım başında lokanta, bar, küçük eğlence yeri... Hele kadınları, bize çok şey aşılayacak gibi görünüyor. Şimdiden hanımlarımızın kıyafeti değişti. Gördüğün o tepeden sıkma başlar onlardan geçti. Artık peçe kalktı diyebiliriz. Düzgün zevki de yine onlardan geçti. Kadınlarımızın artık çalıştığını biliyor musun? İlk önce, harbin sonuna doğru fakir kadınlar çöpçü oldular. Yani umumî hizmete girdiler. Sonra okur yazarlar postahaneye filân alındı. Şimdi epeyce memur kadın var. Daha da artıyor. Düşün bir kere, hiçbir zaman istifade edemeyecekleri içtimaî hürriyeti, çöpçülüğe kadar razı olan bu biçareler getirdi. Sonra da işlerinden ilk çıkarılan onlar oldu... Adetleri gittikçe azalıyor. İstanbul'da müthiş para sarf oluyor. Ruslar tombala diye bir oyun icat ettiler, İstanbul'u alt üst etti. Dün akşam Divanyolu'nda Şule diye bir kahvede, zavallı bir memur paltosuna varıncaya kadar her şeyini kaybetti. Müthiş bir kriz geçiriyoruz. Halkımıza artık çok para lâzım... Şimdilik bulunuyorda. Fakat sonu nolacak? Bir vaktin olduğu zaman Florya plajlarına git! Orada kadın, erkek beraberce yıkanıyorlar... Bizim polis de fellik fellik oruç bozanların peşinde... Bugün işlerimiz olmasaydı, beraber giderdik.

Rast geldiğim insanların hiçbiri beyhude vakit geçirmek taraftarı değildi. Ben ise talihimi biliyordum. Daima uzaktan bir serap gibi parlatılan, sonra geriye, muayyen olmayan bir zamana atılan bir eğlence veya istirahatle, ne olduğunu pek bilmediğim, fakat mühim olduğuna inanmam lâzım gelen bir iş arasında kalıyor, birincisini feda ederek ikincisine koşuyordum. Porto ile âsabıma gelen tatlı gevşeklik arasında, bize hizmet eden genç kıza bakarak talihime güldüm. İhsan'ın bahsettiği plajda bu kızcağızla bu sıcak eylül günü, ne kadar değişik olurdu. Bir an soyunmuş hayallerimiz gözlerimde parladı.

– Bütün dünya aşağı yukarı böyle... Müthiş bir ahlâkî buhran

var. Harp sonrası, bütün kıymetleri ortaya attı. Biz Millî Mücadele ile meşgul olduğumuz için daha az farkındayız. Fakat herkes, yani onlar bir cehennemden kurtulmuş gibi yaşıyorlar. Bizde ise... Hayatın kendisi değişiyor. Şu iki üç senede aldığımız yolu tabiî zamanda elli senede geçemezdik. Bir porto daha!.. Etlerimiz olana kadar...

Genç kızı, elbiselerini giydirerek lokantaya iade ettim ve talihin beni mahkûm ettiği bu ciddi bahisleri layık oldukları dikkatle dinlemeğe başladım. Fakat İhsan sözü değiştirdi.

– Şu lokantaya bak, dedi. Yarısından fazlası Rus muhaciri! Birkaç Rum ve Ermeni bezirgânla, bizim mirasyedilerden başka hepsi Rus. Bunların çoğu geleli bir sene olmadı. Mahmutpaşa'da, Sultanahmet'te, Bayezıt'ta birtakım evlere yerleştiler. Amerikalılar fakirlerine günde yirmi, otuz kuruş yardım ediyorlardı. Şimdi hepsi para kazanıyor. Hem nasıl biliyor musun? Kendi sanatlarını bize kabul ettirerek. Sinemalara dekor yaparak, resim yapıp satarak, ev duvarı boyayarak... Bir yığın da musikişinas geldi. Burada, Tepebaşı'nda, baleler, oyunlar veriliyor. Bu akşam galiba çoktan beri ilân edilen bir oyunları var. Yazık ki biz gidemeyiz... Bizim işimiz var. Bu akşam saat dokuzda hapishane-i umumîden genç bir adam kaçırılacak... Onun derhal Anadolu yakasına geçmesi lâzım... Oradan da çiftliğe gitmesi... Üsküdar'a kadar geçmesini, biz temin ettik. Yani İtalyanlar onu Sirkeci'de alelâde bir polis vak'ası yüzünden tevkif edip götürecekler. Valideiatik'te tevkifhane yaptıkları bir ev var. Onun civarında koyuverecekler!– Rus balesi, oyun, tevkifhaneden kaçacak adam...

– Teşkilât epeyce iş görüyor. Fakat bu akşam kaçması lâzım! Sonra birdenbire sözünü kesti. Biri asker kıyafetli –nişanlarına bakılırsa belki de bir general,– üç vatandaşının yanında, onlar tarafından şımartılarak gelen bir Rus kadınını yerinden kalkarak selâmladı.

– Meşhur balerin Tosca, dedi. Vaktinde çarın heyetinde oyna-

dığını söylüyorlar. Harikulâde bir kadın!

Baktım. Ufak boylu, narin, fakat çevik vücutlu, daha ziyade yüzüne bir kedi manzarası veren çekikçe gözleriyle güzel bir kadındı. İhsan daha arkadan giren üç kişiyi gösterdi:

– Şu zabit Ferit Paşa'nın yaveriydi. Şimdi Kuva-yı Milliye aleyhinde teşkilâtla meşgul. Yanındakiler Düzce taraflarındaki isyanları hazırlayanlar.

– Niçin temizlemiyorsunuz!,

– Emir versinler, derhal yaparız. Fakat galiba neticesinden korkuluyor. Şehir içinde açıktan açığa mücadele başlarsa halk çok zarar görür.

– Anadolu, İstanbul'da Müslüman halka karşı bir katliâm yapılabileceğine inanmıyor.

– Hayır, biz de inanmıyoruz. Böyle bir şey olamaz. Fakat sen dediğimi dinle!

Yemeklerimiz geldi. İhsan isteksiz isteksiz önündeki tabağa baktı.

– Hava çok sıcak... dedi. Benim sabrım tükenmişti:

– Hiç olmazsa bunu yiyelim, dedim. Deminden beri o kadar güzel şeylerden kendimizi men ettik ki... Sonra dediklerinize bakılırsa epeyce işimiz de olacak. Ne yalan söyleyeyim, hapishaneden kaçacak zatı benimle yalıya, hatta çiftliğe göndereceklerini, belki de yolda onu taşımağa mecbur olacağımı sanıyordum.

İhsan gülerek:

– Yok, dedi, o işlerle bizim alâkamız yok. Ali Bey onu yapar. Sami Bey de Üsküdar'dan aldırtır. Zaten muhacir kıyafetiyle çiftliğe gidecek. Sen bu işi yarın sabah gazetede okuyacaksın! Bizim işimiz başka... Daha doğrusu senin işin başka. Sen bugün Şişli'de Nâsır Paşa'ya gideceksin!

– Hangi Nâsır Paşa? İzmir civarında kumandan olan mı?

– Hayır, hayır... Bu mülkiye paşası. Eski sefirlerden, birkaç defa nazırlık yapmış bir adam. Hatıratını yazmaya onu kandırdım. Bu hatıratın bizim elimizden çıkması ve bir an evvel çıkması lâzım. Buna muvaffak olursak İstanbul'da birkaç kişiyi tam yıkmış oluruz. Aylardır bu işin peşinde koşuyorum. Mesele birkaç müteredditin ortadan kalkmasıdır. Bittabi kendim üzerime alabilirdim. Yalnız benden kuşkulanıyor. O cins adamlar vesveseli olurlar. Ben işe dahil değilim gibi görünmeliyim. Çoktan beri bir adam arıyordum... Sen geldin. Büyük bir itimat telkin etmen lâzım. Anladın mı? Evvelâ bu işi becerebileceğine, sonra da kendisine bağlı olduğuna inanmalı! Ben her şeyi kararlaştırdım. Haftada üç gün öğleden sonra gideceksin! O sana dikte etmeğe kalkacak. Sonra beceremeyecek, hazırladığı notları verecek. Sonra vesikaları elinden alacağız. Yani tam emniyet etti mi, kendisi verecek. O zaman istediğimiz gibi yazarız...

– Peki kızmaz mı?

– Kızar belki... –Dondurmasını şüphe ile süzdü– Kızsa bile ehemmiyeti yok. Çünkü adının etrafında öyle bir hareket olacak ki... Düşün, kendisini günün kahramanı yapan bir hareket... Paşa unutulmuş olmaktan pek mustarip. Şimdi sana tavsiyeyi vereceğim. Sen son derecede hürmetkâr, terbiyeli ve anlayışlı olacaksın. Bilhassa temkinli ol. Konuşurken düştüğü tezatlara ehemmiyet vermeyeceksin! O beyaz, diyecek, sonra arkasından turuncu olduğuna karar verecek! Sana sorduğu zaman sen epeyce düşündükten, kafanda evirip çevirdikten sonra her ikisinin de doğru olduğunu söyleyeceksin! Zeki görünmeye çok meraklıdır. Bunu unutma, nüktelerine gül. Onun güldüğü kadar. Sonunda göreceksin, çok hoşuna gidecek. Kuliste olacaksın!

Durdu, bir sigara yaktı. Uzaktaki masalardan birine baktı:

– Şu dipteki adam yok mu? Solgun yüzlü fakat şişmanca adam... Bu harp içinde kazandığı parayı kaybetmeyen nâdir insanlardandır. Adı Uncu Hasan Bey'dir. Çok yakında kendisini tanı-

yacağını sanıyorum. İhsan'ın o aylar içinde Sabiha'ya dair bana söylediği tek söz, mânasını pek anlamadığım bu cümle oldu.

– Yanındaki kadın Rus'tur. Güzel kadın değil mi? Hasan Bey ona epeyce para yedirdi. Ha, ne diyordum. Paşa iyi adamdır. Fakat dirayetsizdir. O listeyi Arif Efendi'ye kaptırmasından belli. Bir kere hiçbir alâkası olmadan o listeyi neden tanzim ettirir? Sonra nasıl böyle bir listenin kendisinde bulunduğunu söyler? Ve nasıl ortalıkta bırakır? En aşağı otuz beş kişinin hayatı bahis mevzuuydu.

Lokantadan çıkarken Hasan Bey'in masası önünde durduk. Selâmlaştılar. Beni Hasan Bey'e "Akrabam Cemal" diye takdim etti. Hasan Bey yanındaki kadını "Matmazel Yuneşka" diye benimle tanıştırdı. Esmer, hovarda mizaçlı bir kadındı. Hasan Bey'le baş başa kalmaktan bıkmış olacak ki bizim masalarında beş on dakika oturmamız için ısrar etti. Ne kadar çok pudra sürmüştü! Buna rağmen çok sevimli ve çekimliydi. Hasan Bey:

– Deminden beri işin içinden çıkamıyoruz, diye alay etti. Bu kadın galiba binden başka rakam bilmiyor. İhsan:

– Sen onun dilini bilmediğini kabul etsen daha rahat olmaz mı? Bize içki teklif ettiler. Fakat üzerimdeki mühim vazife dolayısıyla olacak, reddettik. Ayrılırken Yuneşka'nın el sıkış tarzı hoşuma gitti. Bu lokantaya ara sıra gelmeğe ve Yuneşka'yı yalnız bulmağa karar verdim.

Yolda İhsan bana son talimatını verdi:

– Sakın kibirlilik edip, ücret filân istemem, deme. Bir şeyler iste! Meselâ otuz yahut kırk lira. Şimdi gidince seni mavi salona alırlar. Paşa yataktadır. Yahut hanım ile yukarda tavla oynar. Sen mektubumu gönderirsin. Epeyce bekleyeceğini sanırım. Çünkü seni çalışma odasında, masası başında karşılamak isteyecektir. Hatta yarım sayfalık bir şey yazması ihtimali de vardır. Sana okursa, beğenir ve ertesi günü gidişinde bir vesile bulup bazı yerlerinden bahsedersin. Okur yazar görünmeye çok meraklıdır. Çok da okumuştur.

– Hani ben gazeteci olacaktım!

– Olacaksın! Fakat bir müddet sonra. Onu da konuştum. Adliye işlerini sana verecekler. Paşa bizde resimden en iyi anlayan adamdır. Gençliğinde çok güzel ve zeki bir Fransız kadınıyla dost olmuştu. Resim merakını ondan aldı. Yeni resmi çok sever. Sakın beğenmezlik etme! Derhal hayran ol! Zaten anlamağa çalışmamız lâzım gelen bir şey. Ben o kadını Paris'te iken tanıdım. Paşanın hatırı için Türk talebe ile dosttu.

Yolda durdu ve bana dikkatle baktı:

– Sen bugün çok zeki bir kadın tarafından delice sevilmiş bir erkek göreceksin. Paşanın güzel bir Japon estampası koleksiyonu vardır. Çalışma odasında ortadaki masanın üstünde durur. Biraz konuştuktan sonra koleksiyonu merak ettiğini söylersen pek memnun olur ve seni saatlerce bırakmaz! Onunla iftihar eder, ki hakkı da vardır.

5

Konak, paşanın kendisi, beni kabul ediş şekli, her şey onun dediği gibi çıktı. Uşak: "Paşa hazretleri şimdilik biraz meşgul, lûtfen biraz bekleyiniz" diyerek beni mavi salona aldı. Bu salonda, yarım saat kadar tepemden gelen tavla şakırtılarını dinledim. Sonra evin içinde bir gidip gelme oldu. Odasına kabul edildiğim zaman ise paşayı yazı masasının başında, önündeki kâğıtlarla didinir buldum.

Nâsır Paşa altmışına yakındı, fakat dinç görülüyordu. Ahmet Rıza Bey üslûbu kır ve biçimli hatta belâgatli sakalı, parlak, yumuşak, düşünceli ve bilhassa muhatabının söylediğine son derece dikkatli gözleri, geniş alnı, ölçülü burnu ile, tabiî zamanların belki de cazibesini yapan o küçük krizlerde, efkârıumumiyeye kendisini derhal kabul ettirecek politika adamlarındandı. Son derecede ahenkli el işaretleri vardı ve çok nazikti. Altın tabakasından bana sigara takdim edişini ve bu sigarayı yakmamak için, –çünkü devlet adamı haysiyeti, benim yaşımda bir çocuğun sigarasını yakmayı ona men ediyor, fakat kibar ev sahibi sıfatı benim ağzımda yanmamış bir sigara ile etrafımda kibrit arayışımı kabul etmiyordu– masanın üstündeki kibriti hakiki bir telâşla ceplerinde aramasını hiç unutmayacağım. Dostluğumuz da bu fazla etiketli ikramla başladı:

– Paşam, lutfen vazgeçin! Zaten sigara içmiyorum... dedim. Bu birkaç sene evveline kadar devam eden, sonra galiba fazla aristok-

ratik bulunduğu için vazgeçilen o siyah kâğıtlı Yaka sigaralarından biriydi.

Konuşma biraz acele olmakla beraber çok kibardı. Nâsır Paşa bu kusurunu bildiği için kelimeleri ağzında bazen çekiştire çekiştire söylerdi. Muvazene, itilâf, hüsnümuaşeret gibi kelimeler ağzından düşmezdi. Zaten daha ziyade ara bulmak için yaratılmış insanlardandı.

Evvelâ benim gibi zeki, malumatlı bir vatan evlâdını tanıdığından çok memnun olduğunu söyledi. Sonra bu büyük saadeti kendisine temin eden bu vatan evlâdının kim olduğunu, ne iş gördüğünü, nereden, ne vakit geldiğini teker teker öğrenmeğe çalıştı. Sözlerim bitince:

– İhsan Bey, sizin kâtibim olmanızı ve bu hatırat işinde bana yardım etmenizi istiyor, dedi. Onun kefaleti altında olmanız benim için kâfidir. Şahsen de sizi çok beğendim. İnşallah memlekete faydalı iş görürüz.

Bu son cümleyi, bir seneden beri söylenen, fakat bir türlü tahakkuk edemeyen sadrazamlığını göz önünde tutarak söylediği âşikârdı. Paşada bu cinsten, düşüncesine birdenbire ihanet eden boşlukları sık sık gördüm.

– Bugünden itibaren iş arkadaşlığımız başladı... Bunu büyük bir irade ile söylemişti. Ben bir işe girdim mi, derhal bitirmeliyim. Muntazam ve dikkatle çalışmayı çok severim. Konuştukça kararsızlık başlıyordu. Nitekim bu cümleden sonra etrafına bu işten nasıl kurtulabilirim gibi bakındı ve derhal asıl düşüncesini ifşa etti:

– İhsan Bey bu hatıratın bir an evvel çıkmasını istiyor ve beni tazyik ediyor. Ben de yazmam demiyorum, doğrusu, yazmasını istiyorum. Millet hakikati bilmelidir. Yalnız... asıl mesaimize gelecek hafta başlarız. Biraz daha düşünmem, zihnimde yazacaklarımızı şöyle bir tertip etmem lâzım!

Bu bir haftalık zamanı felekten çaldıktan sonra, dünyanın en

rahat adamı oldu. Bana uzun uzun meslek hayatından, tecrübesinden, memleketin talihsiz yıllarında yaptığı faydalı işlerden – meselâ Edirne'nin düştüğü gün Sivas'ta bir çeşme yaptırmış olmak filân gibi şeylerdi bunlar– başarılarından bahsetti. Hakikatte meslek hayatında, aldığı emirlerden zararsız telakki ettiklerini derhal yerine getirmek, kendisi için sonradan zararlı olacakları ise şahsını hiç ortaya atmadan, dostları vasıtasıyla merkeze bir daha sormak veya bekletmek suretiyle zorla te'kîd ettirmekten başka mühim bir iş görmüş değildi.

Asıl başarısına gelince, bunların politika işlerinden ziyade kadın muhitlerinde elde edildiği aşikardı. En ciddi notaya verilen cevaptan, yahut ültimatom mahiyetli bir tebliğden veya ümitsiz bir teşebbüsten bahsederken, araya birdenbire o esnada tanıdığı, sevdiği bir dansöz veya kibar muhit kadınının adı giriyor, onun hatırası bizi derhal, yan yana oturdukları mükellef ve resmî bir ziyafete, yahut da "çok latif bir köşecikte baş başa" yenilen bir yemeğe götürüyor, oradan büyük gezintilere çıkıyor, tiyatrolara, balelere yahut da "bizzat kralın" veya "veliahdının" bulunduğu baloya gidiyorduk.

Bu hatıraların, İhsan'ın işine hangi mucize ile yarayacağını merak ediyordum. Fakat daha o gün devrin ricalinin birçoğunu yakından tanıdığını ve hatıralarını anlatırken onlar için gürültücü ve kendisi için de zararlı bir yığın bilgiyi ortaya attığını, ayrıca Mütareke'nin ilk yıllarında birçok pazarlıklara şahit olduğunu, çarpışan menfaatlerin ve ihtirasların onu bir hakem veya arabulucu gibi seçtiklerini de anladım.

Hulâsa, paşada söyletmesini bilen bir insan için çok şey vardı. Bunlar, İhsan'ın dediği gibi ortalıkta müthiş bir rezalet doğurabilecekleri gibi, onun imzasıyla yazılmış böyle bir hatırata ve bilhassa vesikalarına sahip olmakla, paşanın üzerinde ömrü oldukça devam edebilecek bir nüfuz da temin edebilirdi.

Bu itibarla İhsan'ın hesapları doğru idi. Fakat daha o anda işin

ahlâkî mahiyeti midemi bulandırmıştı.

İhsan, nasıl bir düşünce ile bunu yapmağa karar vermişti? Teklif, bana Muhlis Bey'den gelseydi, üzerinde düşünmeğe bile lüzum görmezdim. Onun böyle bir şeyden çekinmeyeceğini, hatta hoşlanacağını, belki de bu cinsten şeyler arayacağını, İhsanlardaki karşılaşmamızda anlamıştım. Halbuki İhsan, bu cinsten bir şantajın adamı olamazdı.

Saat beş buçuğa kadar zihnim bu suallerle alt üst, Nâsır Paşa'yı dinledim. En büyük endişem Muhlis Bey'in İhsan'ı tesiri altında bulundurmasıydı.

Bilmem Nâsır Paşa'nın şahsiyetini daha fazla anlatmağa lüzum var mı? Fakat beni gülmekle ağlamak arasında bırakan hikâyelerinden birini olduğu gibi nakletmek faydalı olur zannındayım:

O gün gazetelerde Sir Edward Grey'in Balkanlar'da statükonun hiç değiştirilmeyeceği hakkındaki beyanatını okuyunca yıldırımla vurulmuşa döndüm. Sabahleyin çok erken kalkmış, civar ormanlarda bir at gezintisi yapmıştım. Tabiî şehirde beraber görülmemiz dedikoduyu mucip olacak çok latif bir mahlûkla! Bu güzel gezintiden sonra, bu havadisi okumak beni dilhun etti. Derhal kendime gelmek için bir banyo aldım. Çarçabuk giyindim. Ve bilhassa Kontes (X.)'in Paris'ten bana hediye olarak getirdiği boyunbağını takmayı unutmadım. Beraber yiyeceğimiz yemekte, onu üzerimde görmesini behemehal istiyordum. Sonra telefonu açarak başvekilden bir randevu istedim. Devletimizin menafi-i âliyesine karşı yapılan aşikar haksızlığı protesto edecek ve Avrupa kabineleri nezdinde geniş bir müdahelede bulunması için tavassutunu rica edecektim. Kazanacağımız muhakkak olan zaferin böylece önünün kesilmesine hiçbir suretle razı değildim. Bunun için hatta Babıali'den izin bile istemeğe lüzum görmedim. Yaradılıştan cesur olduğum için böyle şeylerde kat'iyen tereddüt etmem. Başvekille buluşmamızın ancak ertesi günü kabil olabileceğini öğrenince

fazla ısrar etmedim. Sadrazam Paşa'nın, mahdumlarının yeni yaptırdıkları konak için İngiltere'ye ısmarlanan mobilyalar meselesiyle meşgul oldum. Bir de hariciye nazırının kızının gelinlik elbisesi ve iç çamaşırları işi vardı. Onları bizzat kendim Viyana'ya kadar uzanarak ısmarlamıştım. Nedense bu merkezlerde bulunan rüfeka bu işleri unutmuş gibi görünüyorlardı. Bunun daha ziyade bir rekabet meselesi olduğunu bilmiyor değilim. Yoksa sefaretlerin bir vazifesinin de merkezin bu gibi işlerinde kolaylık göstermek olduğunu bilmeyecek kıratta adamlar değildi! Tecrübeli insanlardı. Çekirdekten yetişme idiler! Ayrıca M. André isminde, vaktiyle İstanbul'a gelmiş bir iş adamıyla da mühim bir mülâkatım vardı. Ona İstanbul'da hususi yardımımla büyük bir şirketin imtiyazını temin etmiştim. İşte bu imtiyaz işine hem son şeklini vermek, hem de İstanbul'daki bazı zevatın menfaatlerinin kaybolmamasını temin etmek istiyordum. Tasavvur buyurun ki, herif taahhütleri hilâfına olarak işi birtakım hedâya ile ucuzca atlatmak istiyordu. Tarafeyn için bu kadar faydalı şerait içinde akdedilmiş bir mukavelenin bazı menâfi de temin etmesi pek tabiî ve teamülden bir şeydi. Kendim için bir şey talep etmediğimden ısrar edebilirdim. Diğer taraftan zihnimi günlerdir kurcalayan bir mesele vardı. Bize bu sefareti temin eden bazı saray mensupları için aldığımız aksiyonlar maalesef birdenbire düşmüşlerdi. Ben vaktinde bunları sahiplerine gönderemediğim için zararı şahsen ödemem lâzım geliyordu. Bunu ancak M. André telâfi edebilirdi.

Hulâsa iş içinde boğulmuş gibiydim. Yemekte Kontes (X.)'e bunların hiçbirinden bahsetmedim. Zira bu zeki ve güzel kadın yanında erkek işlerinden bahsedilmesini kat'iyen istemezdi. Onun için sadece müşterek dostlarımız hakkında dedikodu yaptık. O günlerde bir lokantada, fazla sarhoş olduğu için düşkünce bir kadına taarruz eden ve bu yüzden hakaret gören bir yabancı devlet sefirinin hikâyesini, benim işittiğim şekilde, biraz da sağını solunu düzelterek kendisine anlattım... Fakat ne dersiniz beyefendi, kadın

zihnen meşgul olduğumu anlamıştı. Ayrılırken bana: "Zavallı dostum, siz bugün zihnen çok meşgulsünüz! Biliyor musunuz ki, böyle giderse idealist ve asil kalbinizde bana sığınabileceğim ufacık bir yer bile bırakmadığı için vatanınızı kıskanacağım..." Evet, aynı aynına böyle söyledi ve bu serzenişte hakkı da vardı; çünkü siyasî hadiseler bütün şuurumu almış gibiydi. Sabahleyin onun Paris'ten getirdiği boyunbağını takacağım yerde hiç de iyi geçinemedikleri ve birbirlerini içten içe kıskandıkları diğer bir kibar kadının hediyesi olan boyunbağını takmıştım." Saat beşte hizmetçi kızın içeriye girmesi, bu sinizm, hodbinlik ve hamakat selini durdurdu.

– Efendim misafirler geldi. Hanımefendi rica ediyorlar...

Ben bunu fırsat bilerek izin almak istedim. Gidecek ve İhsan'la iyice konuştuktan sonra bütün bu budala şeylerden kurtulacaktım. Nâsır Paşa bırakmadı:

– İmkânı mı var, diyordu. Çay içmeden giderseniz karım darılır. Bugün çok enteresan misafirlerimiz var. Onlarla tanışırsınız. Canınız sıkılmaz. Hem birkaç latif hanım da görürsünüz.

İstemeye istemeye razı oldum. Şurası da var ki içimde garip bir his peyda olmuştu. Bu tesadüfler silsilesinin behemehal daha mühim bir şeyle tamamlanacağını umuyordum.

Nâsır Paşa böylece çaya kalmamı sağladıktan sonra biraz evvel yazdığı, yahut tamamladığı lâyihayı dinlememi istedi.

Yazı zararsızdı. Paşa o günün İstanbul ricalinin düşündüğü gibi İstanbul'la Anadolu'nun uyuşmaları lüzumu üzerinde duruyor, fakat müspet hiçbir teklifte bulunmuyordu. Kendince her iki tarafın da görüş ve iddialarındaki haklı noktaları saydıktan sonra aradaki ayrılığın ancak "rüşd-i siyasîye sahip ve devam edegelen muvaffakiyetsizliklerin mesuliyetiyle hırpalanmamış, efkâr-ı cedideye yabancı olmayan, fakat makam-ı muallâ-yı hilâfete de bağlı ve tecrübeli bir zatın" dirayetiyle hâlledilebileceğini söylüyordu. Bu zatın kendisi olduğu şüphesizdi. Nâsır Paşa, eski bir damattı. İlk karısının ölümünden sonra evlendiği Ayşe Hanım da hünkârın

dairesinden çırağ edilmişti. Bu itibarla ümidi beyhude değildi.

– Yarın bizzat Mabeyn'e bırakacağım, ne dersiniz? diye sordu.

Ben, pek münasip olacağını, fakat bir kere de İhsan Bey'le istişare etmesini söyledim. Bu fikrimi pek beğendi ve sonra lâyihayı beyaza çekmek üzere bana dikte etti. Bu iş de bittikten sonra, hemen hemen sadaret mührünü cebine koymuş kadar memnun, "Haydi, şimdi çayımızı içelim! Siz İhsan Bey'e lûften gelip beni görmesini söylersiniz!" dedi. Ben bu işe İhsan'ın adını sırf, yanlış bir şey yapmamak, cevaptan kurtulmak için karıştırmıştım. Hatta verdiğim cevapla kendisini kızdırmış olacağımı sanıyordum, teklifimi bu kadar ciddiye almasına şaşırdım. Muhakkak olan bir şey varsa, o da İhsan'ın bu evdeki nüfuzunun zannettiğimden daha büyük olmasıydı.

Politikadaki gafleti, zevkine düşkünlüğü, sinizmi ne olursa olsun Nâsır Paşa, tam mânasıyla kibar adamdı. Beni, gerek karısına ve kızına, gerek misafirlerine takdim ediş tarzı, kelimeler ve jestler arasından aşikar surette görülen bir yığın tenezzül ve iltifata rağmen, hatta bunları behemehal göstermekteki ısrarı dahi bir bakıma güzeldi; ancak gün görmüş bir adamın yapabileceği bir şeydi. Belli ki, Nâsır Paşa, gençlik senelerini unutmamıştı. Bana etrafındaki insanlar arasında hakikaten bir yol açmak istiyordu:

– Genç ve yeni dostum Cemal Bey! Cemal Bey bana mesaimde yardıın etmeyi kabul etti. Yeni tanıştık ama, çok sevdim. Bundan sonra hep beraber olacağız.

Nâsır Paşa'nın hanımı, kırk, kırk beş yaşlarında, mevkiini ancak sükûtuyla ve kibirli duruşuyla dolduran bir kadındı. Kocasının kendisine bu kötü giyinmiş acemi çaylak yerine, göğsü kordonlu, çevik endamlı, kibar, gün görmüş bir yaver tanıştırmasını tercih edeceği yüzünden okunuyordu. Nitekim birkaç hafta sonra kızı, babasının sadaret ihtirasını annesinin körüklediğini bana söyledi. Tek çocukları olan kızlarına, Rezzan Hanım'a gelince, benimle, daha o günden iyi arkadaş oldu. Yirmi yaşlarında esmer, kıvırcık saçlı,

uzun kirpikli, daha ziyade içinden yaşamayı seven, fakat alaycı bir çocuktu. Bütün hususiyeti, cazibesi tabiîliğinden geliyordu. Bana çok dostça davrandı.

Fakat o gün bunlara dikkat edemedim. Hatta çoğunu tanımadığım insanlarla dolu bu salonda, ilk anlarımı kolaylaştırdığı için duyduğum minnete rağmen, varlığını dahi biraz sonra unuttum. Çünkü salonun bir köşesinde komşumuz Kudret Bey'i, Sabiha'ya gitmesi muhtemel yolların en kısası olduğunu bir akşam evvel Tevfik Bey'den öğrendiğim bu eski tanıdığı görmüştüm. Yaşlıca, fakat hâlâ güzel ve bilhassa edalı bir kadınla, bu hatıralarda ismi o kadar geçen Sakine Hanımefendiyle –bunu yanlarına gidince öğrendim– konuşuyordu. Kudret Bey, altı sene evvele nispetle epeyce ihtiyarlamıştı. Düzgün çizgili ve pırıl pırıl yüzünde kuru meyvelerin kabuğundaki içe doğru çöküşe benzer bir hâl peyda olmuştu. Benim bilhassa dikkatimi çeken husus, anlattığı şeylere kendi de gülmesine rağmen etrafına hep endişeli bakmasıydı. Bununla beraber kıyafeti eskisi gibi muntazam, hatta mübalâğalıydı. Yine bir defa evimizde babamla konuşurken gördüğüm gibi eliyle ara sıra burnunu okşuyordu. Hiç vakit kaybetmeden bulunduğu yere doğru yürüdüm. Yanına giderek kendimi hatırlatacak, yahut yeni baştan tanıtacaktım. Fakat daha üç adım atmadan omuzuma hafifçe bir el dokundu. Geriye döndüm. Sabiha'nın arkadaşı, Ekrem Bey'in kızı Leylâ idi. Fakat ne kadar büyümüş, değişmişti. Gülerek bana:

– Ben sizi tanıyorum... dedi.

– Ben de sizi tanıyorum, dedim. Ama çok büyümüş, çok güzelleşmişsiniz...

– Siz de çok yorgun görünüyorsunuz. Gelin sizi babamla tanıştırayım!

Ekrem Bey'i o zamana kadar görmemiştim. Bir seneden beri "M..." de Hürriyet ve İtilaf'ın ileri gelenleri arasına girdiğini babamın sık sık ve esefle tekrarladığı Ekrem Bey'in yanına gittim.

Ekrem Bey'in millî politakadan ayrılışı, daha ziyade mensup olduğu zümrenin kendisini haksız yere içinden atmış olmasından geliyordu. Onun Sinop'a nefyi hakikatte hiçbir siyasî sebebe dayanmıyordu. O, yukarıda söylediğimiz gibi harbe devamın, daha kötü neticeler vermesi ihtimalinden korkmuş ve sulhün bir an evvel akdi için birkaç makale yazmıştı. İstanbul'un muhalefetten temizlenmesi sırasında bu makaleler yüzünden o da nefyedilmişti. Ekrem Bey, menfasında da rahat durmamış, Umumî Harp başlar başlamaz, Merkez-i Umumî'ye yazdığı mektuplarla harbe girilmemesini tavsiye etmişti.

Harpten sonra İstanbul'a dönüşünde kendisini yapayalnız bulmuştu. Dört harp senesi içinde alıştığı siyasî tenkidin verdiği hızla ve bir de memleket meselelerinin girdiği çetin vaziyette bir şeyler yapmak arzusuyla muhtelif teşekküllere girmiş, fakat asıl mensup olduğu zümre ile bir türlü anlaşamamıştı. Birinci Tevfik Paşa kabinesinde mağdur sıfatıyla kendisine verilen mühimce vazife –nezaretlerden birisinde müsteşar yapmışlardı– ve aldığı işin mesuliyeti içinde kendisini hapseden dar görüşü, bu yüzden gelen aksülameller, bu mizacı yavaş yavaş bozmuşlardı.

Benim tanıdığım zaman Ekrem Bey, iradesi olmadan girdiği –yahut da, aynı etiket altında seyircisi olduğu– bir cürmün cezasını çeken adam hâlinde idi. Vâkıa, teker teker ve çoğu gündelik zaruretlerin çehresine bürünerek kendisine gelen bir harekete az çok iştirak etmişti. Fakat daima kendisinin temiz olduğunu iddia edebilirdi. Bununla beraber içindeki mücrim hâletiruhiyesinin tesiri altında idi. Eski dostlarını ithamı, Anadolu'dan şüphesi hep bu yüzdendi. Böyle zamanlarında insana bir uçurumdan yuvarlanmakta olduğu fikrini veriyordu. Fakat daha sarih olduğu zamanlar, sadece kendisinden şüphe ediyor, nefsini birtakım zaaflarla itham ediyordu. Yaşla hayatın, hatta kendi içimize baktığımız zaman bir gözlük meselesi olduğunu öğrendim. Ekrem Bey dünyaya ve içine simsiyah bir gözlükle bakıyordu. Macerası onda insanlarla

uyuşmak kabiliyetini öldürmüştü. Bir devresinde iştirak ettiği millî hareket esnasında lüzumsuz yere yaptığı şeyler, zaferden sonra ayrılışı hep buradan geliyordu.

Kızı babamın adını söyleyerek beni tanıttığı zaman, dalgın dalgın "Cevdet Bey, bizim Cevdet Bey, öyle ya..." diye babamın bir oğlu olduğunu ve bu erkek evlâdın da herhangi birisinin yerine pekâlâ benim olabileceğimi kabul etti. Sonra ayağa kalkarak elimden tuttu: "Hoş geldiniz, beyefendi..." diye yanı başına oturttu. O zaman muhatabıma baktım. Elli yaşlarında ancak vardı. Saçı sıfır numara tıraş edilmişti. Gayet iri cüsseliydi. O kadar itina ile büyüttüğü bıyıkları bile cüssesine nispetle –bu uzvun insan vücudunun bütününde asgarîye indirilmiş nispetine rağmen– küçücük kalıyordu. Atletik vücuduyla daha ziyade, sonraları gördüğüm o küçük Şarlo filmlerinin, ufak cüsseli muhasımından daima dayak yiyen atlet kılıklı kahramanına benziyordu. Yanı başında yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında çok güzel, adeta Praxitèle'in başlarını andıran bir delikanlı vardı. Bu çocuğun saçlarının adeta kaşının üstünde başlaması ne hazindi. Sonra sesinin de o kadar bet ve çirkin olduğunu gördüm.

Ekrem Bey beni oturttuktan sonra sözüne devam etti:

– Bence bu memleketin bütün felâketi İttihat ve Terakki'dir. Hâlâ bu felâket devam ediyor. Hiçbir iddialarından vazgeçmiş değildirler. Onlar kaldıkça vahdet-i milliye olamaz.

Abdullah Bey sordu:

– Nasıl temizleyeceksin?...

– Öldürürüm. Mesele çok basitti. Ekrem Bey konuşurken heyecana kapılan biçarelerdendi. Kızı bu katliâma beni dürterek güldü:

– Zannediyor musunuz ki bugün muhalefet yapanlar, başka bir şey için yapıyorlar. İttihat ve Terakki düşmanlığını kaldırsanız muhalefet kalmaz.

– İyi ama, biz muhalif değiliz. Bir bakıma göre hükûmet eli-

mizde. Muhalefet veya isyan orada... –Bu dikkat, yalnız İstanbul için doğru idi. Ortada bir divanıharp kararı bile vardı–. Ekrem Bey alay etti:

– Biz mi hükûmetiz? Ödümüz patlıyor. Sonra birdenbire hiddeti kutup değiştirdi. Karşısındakine dik dik bakarak:

– Zaten, bu biz kelimesinin mânasını anlamıyorum, dedi. Ben sizden değilim ve olamam.

–Tekrar sükûnet buldu. Ağlayacak gibiydi:

– Ben sadece müteredditve zayıfım. Sürükleniyorum. Mâzim beni sürüklüyor. Yoksa yaptıklarımın hiçbirine inanmıyorum. Zaten siyasî mahiyette hiçbir şey yapmadım. Fakat ayrılamıyorum da... Çok rica ederim beni kendinizden addetmeyin! Yapılan işlerin hiçbirini yardımımla oldu diye sevinerek hatırlamıyorum...

– Ankara'da olsanız başka türlü mü olacaktı?

– Orada da, korkarım ki, neticenin alınabileceğine inanmayacaktım. Bende bir şey kırıldı. Hadiseler üzerimde fazla tesir bıraktı. Onları birbirine fazla ekledim. Adeta, kendi kendime bir kader icat ettim. Mamafih, orada yapılan işe iştirakten buradaki nefreti duymayacaktım. Yani hiç olmazsa yapılmasına inandığım şeyi yaptığımı zannedeceğim. Abdullah Bey, Medine'nin hurmalıkları için ölmek de güzel bir şeydir.

– Medine'nin hurmalıkları burada...

– Ama sahilleri orada...

Abdullah Bey bu sözü söyleyen patavatsız genci ayaklarının altında ezemediği için bakışlarıyla ezdi. Ben tabiî aldırmadım. Leylâ ile bu tatlı sohbete yeni giren paşanın kızı beni bakışlarıyla alkışladılar. Hakikaten mühim bir söz söylediğimi zannederek Sabiha'nın yanımda olmamasına üzüldüm.

Abdullah Bey devam etti:

– Zaten Ankara'dakiler de çok tereddüt içinde.

– Tahmin ederim. Böylesi bir hareket başka türlü mü olur? Bir kısmı sadece sürüklenir. Bir kısmı daha derin düşüncelidir. Hayatın hareket olduğunu bilirler, doludizgin yürürler. Bir kısmı ilk fırsatta vaziyete hâkim olmayı beklerler. İnananlar da böyledir. Şimdi paşanın etrafında onu kıskanan ve kıskandığı için her şeyin kötü gittiğini zanneden kim bilir kaç kişi vardır? Eminim ki onların çoğu her an "Hayır, hayır, böyle olmayacaktı, böyle olmamalıdır. Ben olsaydım böyle yapmazdım" diye çırpınıp duruyorlar. İttihat ve Terakki öyle değil miydi? Benim henüz girmediğim ve galiba da girmeyeceğim Hürriyet ve İtilâf öyle değil mi?

– Çeteler de çok mezalim yapıyormuş...

Daha o zamanlar İstanbul'daki hadiselerde o kadar kötü bir ad yapan Abdullah Bey hep kendi fikrini takip ediyordu. Zaten bu adamın hiçbir zaman karşısındakini dinlediğini görmedim. Bu itibarla, hemen o anda salona giren ve etrafı şöyle bir süzdükten sonra Nâsır Paşa'ya doğru giderek:

– Mîrim, sultanım, efendim, paşam... diye ellerini sıkan Ali Kemal'e çok benziyordu.

Onun salona girişiyle hepimiz sustuk. Anadolu aleyhtarlığının bu ateşîn kalemi ortadan biraz yüksek boylu, geniş cüsseli bir adamdı.

Leylâ beni evvelâ Sakine Hanım'la, sonra Kudret Bey'le, sonra da Uncu Hasan Bey'le tanıştırdı. Bu kızın yüzü Hasan Bey gelir gelmez ateş içinde kalmıştı; fakat kendine çabuk gelmişti. Şimdi başta ben olmak üzere herkesle alay eder gibiydi. Hasan Bey elimi sıkarken, beni biraz evvel İhsan'la gördüğünü söyledi. Kudret Bey kim olduğumu öğrenince birkaç kişinin ayağına basarak beni kucakladı. Burnuna bir şey olacağından korkmasaydı, muhakkak öpecekti. Babama dair bitmez tükenmez sualler sordu ve sık sık buluşacağımızı vaat etti.

Sakine Hanım, o anda ayağına basan Kudret Bey'i azarlamak-

la meşgul olduğu için beni tanımaktan duyduğu saadeti pek gösteremedi. Zaten böyle bir saadeti duyduğu da münakaşa edilebilirdi. Bana daha ziyade, herhangi bir şeye bakılır gibi bakmıştı. Rezzan Hanım beni böyle herkesin tanımasına şaşırmıştı. Ben yüksek sesle ona:

– Hiç şaşırmayın, dedim. Daha tanıdıklarım da var. Meselâ hanımefendiyi çok eskiden bilirim. Sonra Sakine Hanım'a hitap ederek "Hanımefendiciğim, vaktiyle adınızı her gün dinlerdim. Öyle ki size ait havadis almak benim için bayağı en lezzetli itiyat olmuştu. Akrabanızdan küçük Sabiha, hem komşum, hem de en yakın arkadaşımdı." Sonra tekrar Rezzan Hanım'ın kulağına eğildim:

– Artık dünyada en çok sevdiğim insanı tanımadığımı iddia edemezsiniz, değil mi? Rezzan başını tıpkı Sabiha gibi salladı.

– Hayır... Hiçbir suretle. Sonra sizinle konuşalım, dedi.

Sabiha'nın adını böyle ortaya atmam, Ekrem Bey de dahil, hemen herkeste garip bir tesir yaptı. Hasan Bey sarardı ve bana, kinle diyemezsem bile, dikkatle baktı. Kudret Bey birkaç dakika evvel bize ikram edilen "fine napoléon"u telâşından sigara iskemlesinin üstüne döktü. Leylâ Hanım kaşlarını çattı ve elbisesinin kıvrımlarını düzeltmeğe başladı. Ekrem Bey'le Sakine Hanım uzun uzun bakıştılar. Fakat hiçbirisi sözüme cevap vermedi. Sanki Sabiha'nın adı, Sinop'ta deniz kenarında benimle beraber gezen Kasım Onbaşının denize attığı çakıllardan biriymiş gibi birdenbire genişleyen derin bir sükûta kayboldu.

Bu sükûta pek müteessir olmadım. Ne de olsa ilerlemiştim. Kendi kendime: "Artık Nâsır Paşa'nın kâtipliğini kovulursam bırakırım!" diye düşündüm. Fakat içimde başka bir üzüntü vardı. Bana o kadar iyi davranan küçük Rezzan'a bu kararımla fenalık ettiğimi sanıyordum. Anlatacağım hadiseler bu duygunun haksız olmadığını gösterecektir.

Ali Kemal Bey'in etrafında yükselen geniş ve gürültülü bir

kahkaha bu sükûtu kırdı:

– Tramvay mı, dediniz? Hangi tramvay, monşer!.. Herifler memleketimizde eşek arabası bile kullanacak adam bırakmadılar. Adam kaldıysa ehliyet, ehliyet kaldıysa dirayet kalmadı.

Helvacıya tablakâr lâzım!

Ol kâra da iktidâr lâzım!

Tramvay!.. Tuhaf bir talihim var, ne zaman bu icada binsem, en aşağı bin yaşında, bin Rum karısı beraberimde olur. Müstevli mahlûklar. Zaten ihtiyar kadınlar daima müstevlidir. Buraya kadar nasıl geldiğimi siz tasavvur edin.

Bir hâl ile kim neuzübillâh!

Bunu söylerken iki elini birden açmıştı.

– Bir de sıkılmadan haktan, hukuktan bahsederiz. Birtakım zırtapozlar, hıyar turşuları, lahana yapraklarının başına geçmişler, söylemedik laf bırakmıyorlar. Fakat biz de cevap veriyoruz. Onlara hadlerini:

Bî-muhâbâ reh-i nârefteye gitsem de n'ola,

Kahr-ı hasm etmek için elde asâdır hâmem

Reşit Paşa'nın bu beytini sanki davası bu vezirinki kadar haklı imiş gibi gurur ve azametle söylemişti.

– Evet, yazıyoruz, yazacağız da... Bu milletin hakkını koruyacağız. Bu sergüzeştcûlara Anadolu'nun son ümitlerini de mahvettirmeyeceğiz.

Tıpkı yazdığı gibi, fakat daha canlı konuşuyordu. Fakat hakikaten bu muydu? Çocukluğumda okuduğum o iki kitabın sahibi bu biçare miydi? Sakine Hanım'ın sesi beni bu düşüncelerden çıkardı.

– Anadolu'dan bahsediyor... dedi. Herkes Anadolu'dan bahsediyor, fakat hiç kimse bilmiyor!

– Bilemez de hanımefendi... dedim. Anadolu kolay kolay anlaşılmaz.

Deminden beri beni sinirlendirecek derecede ısrarla süzen Uncu Hasan Bey, gözlerimin içine bakarak:

– Sanki siz biliyor musunuz? dedi. Nerden bileceksiniz? Bir kere yaşınız müsait değil, henüz çocuksunuz. Sonra bir sahil kasabasında oturmuşsunuz.

– Doğru söylüyorsunuz, dedim. Hakkınız var. Yani altı ay evveline kadar bu dediklerinizin hepsi doğruydu. Fakat altı ay evvel kasabamızda öyle bir şey oldu ki... Ondan sonra benim için her şey değişti.

Sakine Hanım:

– İşte onu anlatınız, diye ısrar etti. Ama bize masal okumayın. Yaşının, güzelliğinin, o kadar tecrübe ile dolu mâzisinin verdiği bir kudretle konuşuyordu. Ben Hasan Bey'e cevap vermeden sözüme devam ettim:

– Anlaşılınca da kolay kolay tahammül edilmez. Çünkü Anadolu acıdır, dedim. Eliniz kesildiği zaman, bir yere çarptığınız zaman duyduğunuz şey yok mu, işte onu çok büyültün, tahammül edilmeyecek hâle getirin, işte Anadolu odur...

Sakine Hanım beni bırakmıyordu:

– Bunlar güzel sözler, yani boş zarflar.... Bana gördüğünüz o şeyden bahsedin... Sonra tekrar etti:

– Ama masal veya hikâye olmasın. Gördüğünüz şeyi anlatın!

– Maalesef istediğiniz gibi olmayacak. Yani bir masala veya hikâyeye çok benziyor. Fakat gördüm, gözlerimle gördüm, sade görmedim, yaşadım. Altı ay yaşadım. Bakın size kısaca anlatayım, dedim. Ben altı ay "M..." de bir idam mahkûmuyla bir dost gibi yaşadım. Her sabah, ilk işim, evimizin arkasındaki deppoyda onun ziyaretine gitmekti. Gece sabaha kadar, bütün kasaba halkı, onun penceresinin önünde demir parmaklıklar arkasından söylediği türküleri dinlerdik. Bilmem Anadolu türkülerini sever misiniz? Korkunç şeylerdir. Birdenbire kulağınızın dibinde bir daha içinden

çıkamayacağınız bir uçurum açılıverir... Artık ondan sonra sizden hayır gelmez! Her şey etrafınızda alt üst olmuştur. Çünkü sıcak ekmek gibi insan ıstırabıyla, azmiyle, hasretle, ölümle baş başa kalırsınız!

– Öyle ise orada yaşanmaması lâzım... İnsan kalmaması lâzım.

– Hayır, işte burada aldanıyorsunuz. Yaşanıyor, ama başka türlü. Bahsettiğim adam bir bakıma göre dünyanın en neşeli adamıydı. Tabiî şartlar içinde bundan iyi arkadaş olamazdı.

– Bırakın şu lafları a canım! O adamdan bahsedin, ne yapmış, ne etmiş?..

– Evvelâ müsaade edin de türkülerden bahsetsin! Baksanıza hikâyesini öyle hazırlamış. Sırasını bozmayalım, şaşırır.

Hasan Bey beni sinirlendirmek istiyordu. Fakat kendisi daha sinirliydi. Muttasıl bana çocuk muamelesi yapıyordu. Fakat niçin bana düşman olmuştu? Bunun için, benim yerime Sakine Hanım hiddetlenmişti:

– Çok rica ederim, ikide bir laf karıştırma... diye çıkıştı.

– Hayır, dedim. Sizi temin ederim ki bu vak'a bittiği günden beri kimseye anlatmadım. Ve o kadar acı, utandırıcı bir şeydi ki kendim de düşünmedim. Ben size vak'ayı benim yaşadığım gibi anlatmak istedim. Bu adamın iki türküsü vardı. Birinde şu mısra vardı:

Ben ölürsem benden daha genci var...

Bu bir Sivas türküsü imiş. Öteki ise Seferberlik'in sonlarına doğru çıkan bir türkü idi.

Hükûmetin merdiveni burmalı

Komser beyi odasında vurmalı...

Fakat bunlar böyle söylenince hiçbir şey ifade etmezler. Orada gece yarısı, bütün mahalleyi dolduran sesi dinlemeliydiniz... O korkunç ıstırabı. Eminim ki olduğunuz yerde, hiç görmediğiniz

insanlarla dost olur, bilmediğiniz ölülerin başında beklerdiniz. Bilmediğiniz gidenlere ağlardınız...

– Peki gerisi, gerisi ne oldu? Bir şey söylemediniz ki... Bu çocuk bizi öldürecek!

Yorulmuştum. Bu yaldız süslü salonda, kendi hodbinliklerinde mumyalanmış bu insanlar arasında, Alâiyeli Ahmet'in hikâyesini ne diye anlatacaktım? Anlatsam bile anlamayacaklardı.

– Geldiğinin haftasında, kasabamız yalnız ondan bahsediyordu. Doğrusunu isterseniz, birkaç vilâyet ötesinde bile, geçen harbin son yılından itibaren yalnız ondan bahsediliyordu. Hemen hemen her cephede bulunmuş, bir yığın yara almıştı. Karısının ihanetini, kötü yola saptığını duyunca birdenbire ikrah gelmiş, kıt'asından kaçarak, dağa çekilmişti. Bana söylediğine göre, bir müddet hiç kimseye fenalık etmemiş, kendi kendine yaşamış, erkeksiz köylerde kadınları korumuş. Bütün bunlar şahitle meydana çıkan şeylerdi. Sonra karısının hikâyesini iyice işitince, bu sefer etrafa saldırmağa başlamıştı. Fakat divanıharpteki muhakemesinde, öldürdüklerinin hepsinin kötü insanlar olduğu anlaşıldı. Öyle ki, hâkimler, onun ilâmına, katil, cinayet gibi kelimeleri yazmakta tereddüt etmişlerdi. Daha çok geçen kelimeler, şahsen adalete müdahale, silâhla sirkat ve kıt'asından firar cürümleri imiş. Bunlar da insanı idama götürecek şeylerdi tabiî! Fakat hâkimler onun hakkında ağır cümleler yazmağa razı olmamışlardı. Asıl adı Ahmet'ti. Bilmem nedense Alâiyeli Ahmet derlerdi. Fakat halk arasında Çoban adıyla şöhret kazanmıştı. Seferberlik içinde maiyetinde dört yüz kişi bulunduğunu işitmiştik. Halbuki bana, "Yanımda dokuz uşaktan fazlası bulunmadı!" dedi. Onları da Millî Mücadele başlar başlamaz orduya yollamıştı. Bu esnada hep karısının nerede olduğunu merak ederek vilâyetten vilâyete geçiyormuş. Bir gün Burdur'da çarşıda karısına rastlamış. O kadar görmek istediği hâlde onu görür görmez, utanır, yahut korkar. Ters yüzü dönmüş, kaçmağa başlamış, fakat kadın bırakmamış, peşinden

koşmuş. Beraberce şehrin dışında bir su başına gitmişler. Orada olanı biteni kadın anlatmış. Kocasının nasıl ölü haberi geldiğini, nasıl kendisini aldattıklarını, elden ele geçirdiklerini, hepsini anlatmış. Bütün bunlara küçük, şişman, başı göğsünden çıkmış bir adam sebep olmuş. Kadını evvelâ, hastasın! Kötü hastalık var! diye frengi hastahanesine yatırmışlar! Hepsini bitirince "İlk önce, ne yapayım? Talihim böyleymiş. Başıma geldi mademki, çekerim" diyormuş. Nitekim katlanıyormuş da! "İğreniyordum, ama bu da bir hayat... diyordum. Ama seni görünce iş değişti. Şimdi kabil değil artık! Ne bu ayıpla yaşayabilirim, ne de seninle?.. Ne de sensiz" demiş ve kendisini öldürmesi için yalvarmış, o da peki, demiş. O gece beraber kalmışlar. Ay ışığı varmış. Ağaçlı bir yerde sabaha kadar beraber kalmışlar. "Ne konuştuk... Hiçbirini hatırlamıyorum" diyordu. "Sabahleyin onu öldürdüm. Yaşayamayacağını bildiğim için öldürdüm. Sonra akşama kadar mezar kazdım. Çok derin olmasını istiyordum. İnsan eli değmesin istiyordum. O kadar derin kazdım ki, kendim de içinden çıkamayacağım sanıyordum..." Gece yarısı mezarı örtmüş, sabaha kadar üzerinde uyumuş. Sabahleyin hükûmete teslim olmuş. "Filânı, filânı, filânı öldürdüm. Beni kurşuna dizin!" Hep "Ama bugün beni öldürün, bekletmeyin!" diye yalvarmış, durmuş. Fakat muhakemesi altı ay sürmüş, çünkü hâkimler karısını da öldürdüğünü işittikleri için gömdüğü yeri soruyorlarmış. O da mütemadiyen: "Bırakın zavallıyı, insanlardan çok çekti. Artık insan eli dokunmasın!" dermiş. İkide bir "Ben kimseyi eziyet ederek öldürmedim, bunlar beni eziyet olsun diye bekletiyorlar..." diyordu. Nihayet kâfi derecede cürüm olduğu için vazgeçmişler. Kadın kanunen hâlâ yaşıyor...

Bir müddet sükût oldu. Ben bu acayip hikâyeyi kadınlara anlattığım için müteessirdim. Kendi kendime kızıyor, aptallığımdan utanıyordum. Bu, bütün zenginliği içimizde kaldıkça devam eden şeylerdendi. Fakat Sakine Hanım benim fikrimde değildi.

– Siz bu adamı gördünüz mü? Nasıl adamdı?

– Gördüm. Hemen her gün gördüm. Çok güzel adamdı. İpince, kupkuru bir vücudu vardı. Yüzü o kadar yumuşaktı ki... Bir şair sanabilirdiniz!

– Ölümü nasıl oldu? Burdur'da mı öldürdüler?

– Hayır, "M...." de idam ettiler. Bana bir gün evvel behemehal orada bulunmamı söyledi. Şube reisini, daha doğrusu vekilini çok severdi. "Yüzbaşım..." diye elini öptü. Sonra kalabalıktan beni çağırdı, beni de öptü. Ben ağlıyordum. Bana: "Ağlama!" dedi. "Ölüm o kadar kolay ki..." Bir gece evvel de "Emine ölürken gülüyordu..." demişti. Bu yüzüğü bana o verdi ve parmağımda mavi boncuğu görünmesin diye içeriye çevirdiğim yüzüğü onlara gösterdim. Karısının yüzüğü imiş. "Ona tek hediyem bu idi." Ölürken "En sevdiğine ver!" demişti.

Hepsi susmuşlardı. Ben ise hatırladığım şeylerden mahzundum. O, alaca sabahta patlayan silâh sesleri olduğu gibi kulağımda idi. Fakat Sakine Hanım'ın sualleri bitmemişti.

– Hakikaten sükûnetle mi öldü?

– Sükûnetle öldü... dedim. Ama ölümü sevmiyordu. Birkaç defa bana "Ben yanlış yaptım. İnsanlara fenalık yapmak iyi bir şey değil. İnsanoğlu çok zavallı... Keşke öldükten sonra bir daha yaşayabilsek; o zaman iyi oluruz. Hepimiz iyi oluruz!" demişti.

Sonra, birdenbire üzerime çöken yorgunlukla yalvardım, "Bana artık bir şey sormayınız!"

Biraz sonra Sakine Hanım gitmek için kalktı. Ekrem Bey'le Leylâ, Hasan Bey onunla beraber kalktılar, Leylâ, bana evlerinin adresini verdi ve babasıyla beraber beni beklediklerini söyledi. Ekrem Bey:

– Bana çok şey öğrettiniz... teşekkür ederim, dedi. Şimdi Anadolu kelimesinin benim için bir mânası var.

Sakine Hanım, Kudret Bey'e:

– Sizi bekliyorum, behemehal geliniz. Bu barbar dostunuzu

da beraber getiriniz. Sakın unutmayın! Belki gelecek sefer, bize bir yamyam hikâyesi anlatır. Bütün bunları yukarıda anlattığım o genç kızlığından kalma el işaretleriyle söylemişti. Ben elini öperken:

– Muhakkak gelin, dedi. Küçük dostunuzu beraber alınız.

Yalnız Hasan Bey, yüzüme bakmadan gitti.

Kudret Bey, benim kaş gözle yaptığım ricaları kabul etmiş, kalmıştı. Onunla beraber çıkmayı istiyordum. Beş dakika kadar Ali Kemal'in hâlâ konuştuğu gruba yaklaşıp dinledik.

– Mirim, efendim, hangi Hürriyet ve İtilâf... Hükûmet elimizde olduğu hâlde, hâlâ üzerimizden şu muhalefet damgasını atamadık. Neden bahsediyorsunuz mirim. Neden bahsediyorsunuz mirim. Biz kendi kendimize muhalif dedikten sonra!...

O gün itiraz edemeyeceğim tek cümle bu idi. Daha fazlasını dinlemeğe de takatım yoktu. Kendisine veda ederken Nâsır Paşa ellerimi bir müddet bırakmadı:

– Fena başlamadınız, dedi. Ne yalan söyleyeyim, ben ilk önce telâş ediyordum. Halbuki siz... –Sonra sözü değiştirdi–. İhsan Bey'e, lûtfen bu lâyiha için gelip beni görmesini söylemeyi unutmayın! Bir de bu Ali Kemal Bey'in burada olduğunu benden işitsin; olmaz mı? Vâkıa mühim bir şey değil amma...

Paşa, Kudret Bey'le beni salonun kapısına kadar götürdü. Orada Rezzan Hanım, yarı gülerek:

– Baba, bırakın da kâtip beyi ben teşyi edeyim, dedi. Söyleyecek şeyler var!...

Kapının önünde beni bir kenara çekti:

– Sabiha'yı görürseniz, çok yalnız olduğumu söyleyin, olmaz mı? dedi. Beni çok yalnız bıraktı. Sıkıntılarını biliyorum amma... O hepimizden kuvvetli...

– İyi amma ben Sabiha'yı nereden göreceğim, dedim. Görmediniz mi adını söyleyince herkes put kesiliyor.

– Siz görürsünüz... dedi. Muhakkak görürsünüz! Bu kadar istedikten sonra imkânı mı var?

Ona sıkıntılarını sormak istedim. Fakat neye yarardı? Bizzat ben de onun için yenilerini hazırlamağa çalışmıyor muydum? Kudret Bey'le kol kola sokağa çıktık.

Alâiyeli Ahmet'in hikâyesini anlattığıma müteessirdim. Onun Emine'sini kötü insan elinden korumak için hazırladığı, kazanın içinden çıkamayacağı kadar derin mezar hatırımdan çıkmıyordu. Kendimi, aşağı yukarı bu mezarı açmış kadar mücrim görüyordum. Birdenbire hatırıma o zamana kadar unuttuğum bir tafsilât geldi. Alâiyeli Ahmet, bazı günler karısıyla konuşurdu. Bir gün bana: "Sen bana insanoğlunun sevilebileceğini öğrettin!" demişti. Acaba ne demek istemişti? Zindanının köşesinde onun kömür kadar siyah gözlerinin parıldadığını o anda olan bir şey gibi görüyordum.

6

Kudret Bey'den yolda Sabiha'ya dair bazı şeyler öğreneceğimi tahmin ediyordum. Nitekim öyle oldu. Annesinin ölümünden sonra Sabiha ile Muhtar'ın evlendiklerini, Süleyman Bey'in bu işe başından şiddetle itiraz ettiğini, fakat kızına laf geçiremediğini, Muhtar'ın evlendikten sonra bir çaresini bularak bir daha cepheye dönmediğini, iaşe müfettişliği yaptığını, fakat boş durmayarak el altından bazı teşebbüslerle epeyce para kazandığını, Süleyman Bey'in bu teşebbüsleri elinde kalan birkaç parça şeyi satıp savarak desteklediğini, Mütareke'den sonra da Muhtar'ın, yukarıda Rasim Bey'den dinlediğimiz gibi bir çamaşırhane ile mum fabrikası açtığını bana söyledi.

Daha birtakım teşebbüsleri de var ama, ben bir şey bilmiyorum, diyordu. Mamafih iyi kazanıyor, bol sarf ediyor. Kendisiyle yakında bir matbaa açıp gazete çıkaracağız. Fakat zamanını henüz tayin etmedik... Herhâlde çıkaracağız. Burada millî cepheyi tutmam lâzım. İstanbul'un böyle bir gazeteye şiddetle ihtiyacı var. –Elindeki gazeteleri havaya kaldırarak işaret etti.– Bunlar yapamıyorlar. Şu Sevr paçavrasını bile doğru dürüst tenkit edemediler. Her tarafta millî terkip bozuluyor; herkes, tabiî aklı başında olanlardan bahsediyorum, mücadele lüzumunu söylüyor. Bunu benden başka kim yapabilir?

Bu hususta hiç şüphem olmadığını Kudret Bey'e iyice anlattıktan sonra tekrar Sabiha ile Muhtar'ın bahsine dönmek çarelerini aradım.

– Muhtar'la Sabiha ne zaman tanışmıştılar?

– Evlenmeleri 1916 sonunda oldu. Fakat daha evvelden sevişiyorlarmış. Benim haberim yoktu. Tanışmaları Şehzadebaşı'nda iken hazırladığımız Molière temsili vesilesiyle oldu. Galiba buna siz beraberce karar vermişsiniz. Bilir misiniz Sabiha sizden bana ne kadar çok bahsederdi. Bir müddet durdu, etrafına bakındı:

– Evet, çok güzel bir *Hasis* temsili hazırlamıştık. İhsan'la tiyatro hakkında tam değilse bile bazı noktalarda tama yakın bir fikir beraberliğimiz var. O da benim gibi Molière'le Shakespeare'i diğer müelliflere tercih ediyor. Hakkı da var; öbürleri sadece hususî lezzetlerdir.

Kudret Bey'in düşüncesi, her an yeni bir batağa saplanan bir arabaya benziyordu. Yürütmek için her an atları dizginlerinden tutup çekmeniz, tekerlerinden, arkasından itmeniz lâzımdı.

– Evet, *Hasis* piyesi dolayısıyla diyordunuz?

– Hasis rolünü Sabiha'nın akrabasından Nuri Adil almıştı. Elise rolünü demin gördüğünüz Leylâ aldı. Sabiha Frosine'i tercih etti. Bütün bunları böyle tevzi ettik. Fakat La Flèche'i oynayacak kimse yoktu. Benim hatırıma Muhtar geldi. Doğrusunu isterseniz ben sadece zekâsına güvenmiştim; hakiki bir istidat olduğunun hiç farkında değildim. Sabiha ile ikisi provalarda hepimizi şaşırttılar. İhsan da, ben de, Muhlis Bey de... Hele Sabiha emsalsiz şeydi... Fakat Seferberlik'in ilânı o kadar hazırlığı, gayreti yarıda bıraktı. Bütün o dekorlar, elbiseler... Çünkü hepsini, hepsini yapmıştık. Tiyatroyu öteden beri severdim...

Şimdi her şeyi anlıyordum. Sabiha ile Muhtar'ı bu koca bebek tanıştırmıştı. Fakat İhsan, Muhlis Bey... Belki de sözü değiştirmek için merak ettiğim başka bir şeyi sordum:

– Bu Nâsır Paşa ile Sabiha'nın münasebeti nedir?

– Abdülnasır Paşa hazretleri Sabiha'yı çok takdir eder, beğenir ve sever. Paşanın ve kızının üzerinde büyük tesiri vardır. Paşanın

çalışma odasında resmini görmediniz mi?

Oturduğum koltuğun tam karşısında, küçük, gümüş çerçevesinden bir şeyler söylemek ister gibi bana uzanan genç kadın, Sabiha mıydı? Niçin ona dikkatle bakmamıştım? Belki gözlerinde bir şeyler okuyabilirdim.

– Hasan Bey kimdir? Hani bizimle konuşan ve birdenbire bana düşman olan zat...

– Hasan Bey, Nâsır Paşa'nın akrabasındandır. Şeker işinde çok kazandı. Sonra babadan kalma ticaretleri olan değirmenciliğe döndü. Epeyce zengindir. Leylâ, Hasan Bey'e âşıktır, onunla evlenmek istiyor. Sakine Hanım ise Leylâ'yı kendi oğlu Hayri Bey'e almak istiyor. Hayri Bey şimdi Ankara'da. Annesi, muharebe bitip döndüğü zaman, oğlunun bankada beş on parası, yazıhanesinin gözünde birkaç akarın senedi bulunması fena olmaz, diye düşünüyor; ama Hayri Bey oralı değil. Leylâ'ya gelince, belki de Sabiha'yı kıskandığı için Hasan Bey'in peşinden koşuyor. Çünkü Hasan Bey, Sabiha'ya deli gibi âşık...

Demek, ben Sabiha'nın adını söyler söylemez. Leylâ'nın, Sakine Hanım'ın, Ekrem Bey'in, Hasan Bey'in hep birden çehrelerinin değişmesi bundandı. Fakat ne kadar karışık bir işti bu. Kendimi bir labirentte kaybolmuş sanıyordum.

– Dünkü gazeteleri okudunuzsa Hasan Bey'in ihtikâr suçundan divânıharp kararıyla beraat ettiğini görmüşsünüzdür. Fakat onunki hafif geçti. Nâsır Paşa'nın nüfuzuyla... Nâsır Paşa'nın her an sadrazamlığı bekleniyor. Ferit Paşa etrafı çok bıktırdı. Her tarafta, açıkça gayrimillî addediliyor. Zannedersem Hürriyet ve İtilâf Fırkası da aleyhinde, yakında Ali Kemal ona da çatacak gibi. Doğrusu Nâsır Paşa'ya sizi tavsiye etmekle İhsan Bey büyük bir iyilik yaptı. İstikbalinizi temin etmiş oldu.

Bu kadar sarahatli konuşan bir adamın bu dakikada bana istikbalden bahsetmesi hakikaten şaşılacak şeydi. Fakat Kudret

Bey böyle idi. Konuşurken ilk açılan çıkmaz sokağa dalmaması kabil değildi.

– Hasan Bey bir Rus kadını ile yaşıyor, bunu biliyor musunuz?

– Şimdi İstanbul'da hemen herkes bir Rus kadını ile yaşıyor. Bu, günümüzün modasıdır. Yalnız bir noktayı unutmayın! Ruslarla beraber birçok Müslüman Kafkasyalılar da buraya geldi. Onlar da aşağı yukarı ötekiler gibi yaşıyorlar ve hayatlarını kazanıyorlar.

Bana bir sigara uzattı ve ben farkında olmadan, kendisininki ile beraber yaktı:

– Yani hepsi Rus değil, demek istiyorum.

– Kadını bugün gördüm. Esmer, süzgün bakışlı, şirin bir şey...

– Biliyorum, dedi. Hatta Mihailof isminde bir kardeşi de var. Muhtar'la beraber demin size söylediğim bir ticaret işine de girdiler. Ama, nedir, bilmiyorum. Zaten Muhtar bana kendi işleri hakkında, tam bir netice olmadan izahat vermek istemiyor. Yuneşka bir zaman da Muhtar'la dolaştı.

Böylece dönüp dolaşıp Hasan Bey'e çıkıyorduk. Kudret Bey'in bahsettiği iş, Rasim Bey'in bir gece evvel kayınbiraderine haber verdiği kokain ticareti olacaktı. Sabiha'yı bütün bu insanlardan uzaklarda görmeyi ne kadar isterdim. Bir an gözlerimin önüne, 171 Vedat'la mektepte her gün hülya kurduğumuz dünya haritası geldi. Kaçmak! Fakat kaçmak neye yarardı, Sabiha burada kaldıktan sonra!

– Muhtar, bu günlerde bir buhran geçiriyor. Bir Rus kadını seviyor. Tabiî geçici bir şey! Bu yüzden çok azapta. Çünkü Sabiha'yı da seviyor, hem çok seviyor.

Bu biçare bunak, kendisini Muhtar'la Sabiha'nın aşklarının koruyucu meleği sanıyor, her şeyin isteğine göre gittiğine inanıyordu. Kudret Bey, bir adım atınca en ağır ve boğucu gerçekten hülyaya geçmenin sırrına sahipti.

– Evet çok azapta. Fakat kadına yakalanmış bir kere... Hatta

bu yüzden bizim matbaa meselesini bile ihmal etti. Halbuki kaç defa kendisine icap ederse, elimdeki yazmaları ve diğer âsâr-ı nefise koleksiyonumu bu uğurda feda edebileceğimi söylemiştim. Bunu bildiği hâlde yine harekete geçemiyor. Evvelce söylediğimi yapıp da bu çamaşırhaneyi ve mum fabrikasını çıkaracağı yerde matbaayı açsaydı, şimdi Babıâli'ye sahip olurduk... Bana vaat ettiği hâlde, sonra fikrini değiştirdi.

Her şeyi teker teker, bir kuyudan kova ile su çeker gibi öğrenecektim.

– Siz Muhtar'a evvelce para mı vermiştiniz?

– Tabiî... Yani, ufak bir meblâğ, birkaç bin lira kadar... İkisini de çok sevdiğim için saadetlerine hizmet etmek isterdim. Hatta ben senetsiz, filân verecektim. Fakat Muhtar işlerin çok düzgün olmasını istedi. Tekrar durdu, bir sigara daha yaktı:

– Girişeceğim mücadelede bir iş adamıyla beraber olmaya istiyordum. Muhtar'da bu kudret var.

Ona Sabiha'nın adresini bilip bilmediğini sordum. Bana o kadar müphem cevaplar verdi ki, Muhtar'ın bu adresi Sabiha ile karşılaşmasını önlemek için kendi kendisinden gizlediğini anladım. O, devam ediyordu:

– Hatta bu yüzden biraz borçlandım bile... Geçen aylarda epeyce sıkıntı çektim. Fakat garip değil mi? O esnada kim olduğunu bilmediğim bir insandan mühimce bir para aldım. Şüphesiz eski bir borçlu, yardım ettiğimiz arkadaşlardan biri olacak. Fakat kim? Hâlâ meraktayım. Bu hadise iki defa tekerrür etti.

Bu son cümleleri bir sır gibi yavaş sesle söylemişti. Zavallı Sabiha, Kudret Bey'in içinde bulunduğu sıkıntıyı, belki de bu sıkıntıya az çok kendisinin sebep olduğunu biliyor, ona elinden geldiği kadar yardıma çalışıyordu. Bu demekti ki, Muhtar'ın yaşayış tarzını da biliyordu. Büyük bir ümitsizlik içinde:

– Sabiha, Sabiha ne hâlde şimdi? Hiçbir şey bilmiyor musu-

nuz? Onu görmek istiyorum.

– Dedim ya, çoktan beridir göremedim. Fakat herhâlde iyi olacak. Doğrusunu isterseniz benim de göreceğim geldi: Dün Süleyman Bey'i gördüm; etrafındakilerle o kadar meşguldü ki... Sonra tekrar sırlarını boşaltmaya başladı:

– Süleyman Bey Muhtar'la geçen sene yine darıldılar. Adamcağız müşkül vaziyette kaldı. Bereket versin, Hasan Bey ticarethanesine aldı. Şimdi araları iyi, O Sıraserviler'de bir yerde oturuyor...

Sabiha dört tarafından muhasara altındaydı.

Kudret Bey'den ayrıldıktan sonra uzun bir müddet Sirkeci taraflarında dolaştım. Ne gündüz söz verdiğim gibi İhsanlara, ne de otelime gitmek istiyordum. Kudret Bey'in verdiği haberler beni perişan etmişti. Sabiha'nın hayatı benim için, acıklı tarafı gittikçe artan bir muamma oluyordu.

O akşam ben hasta iken yatağımın başında söylediği sözler, şimdi, her şey olup bittikten, araya bir yığın telâfisi imkânsız şey girdikten sonra hakiki mânasını alıyorlardı. "Sizler, arkasından ağlamak için seversiniz?". Sabiha'nın bu sözü kafamın içinde bir ok gibi dolaşıyordu.

Acaba nerede idi? Ne yapıyordu? Macerasını öğrendiğimden beri ona ait her şey, benim için birdenbire yakıcı olmuştu. Artık bir hafta evvel olduğu gibi onu hatıraların yarı şiir dünyasında görmüyordum. O benim için, içinde dolaştığım bu acayip sokaklar gibi, fakat büsbütün başka cinsten bir gerçek olmuştu.

Her taraftan gramofon, Rumca şarkı, balalayka ve saz sesleri geliyordu. Adım başında önümde bir kapı açılıyor, insan sesi, alkol kokusu, duman ve musiki karışık aydınlığını sokağa kusuyordu. Kaldırımlarda yüksek seslerle ten pazarlıkları oluyor, birkaç kadeh alkolün başıboş bıraktığı ebedî hayvan, en çıplak kelimelerle, fakat böyle vaziyetlerde hayvan sesinin bulduğu o keskin, yaradılışın sırrıyla, ve bir nevi talih hüznüyle dolu perdelere hiç erişmeden

–çünkü, insan kendi hadlerinden uzaklaşınca birçok şeyi birden kaybediyordu– arzusunu ilân ediyor, köşebaşlarında, birdenbire tek bir fonksiyonun şeması olmuş insan vücutları, demir bir tulumba ciddiyetiyle gerilerek mesanelerini boşaltıyorlar; küfür, kahkaha, daha ziyade bir aşiret neşesine benzeyen raks havaları, sidik kokusu birbirine kenetleniyordu.

Uzakta bir yerde birkaç el silâh atıldı; gar binasına doğru bir koşuşma oldu, düdük sesleri bu acayip ses Babiali'de birbirlerini aradılar. Kol kola girmiş, hangi donanmaya mensup olduğunu anlayamadığım birkaç izinli nefer, derelerin sığlık yerlerinde balık avına çıkan pelikan kuşları gibi, caddeyi yalpalı yürüyüşleriyle tarayarak geçtiler. Onlara çarpmamak için sığındığım duvar dibinde, çocuk denecek yaşta bir kızla hiç farkında olmadan kucaklaştım. Birkaç adım ötede çalgılı bir taraça bütün neşesiyle ve müşterisiyle sanki sokağa döküldü. Tekrar birkaç silâh sesi, tekrar geceyi araştıran keskin düdükler, tekrar belki de ölümlerine koşan insanların çivili ayakkabılarından çıkan sesler, ve tekrar "Vay canına yandığımın karısı!..."

Bütün bunları ilk defa burada görmüyordum. Harbiye'den beri bütün yollar az çok böyleydi. Fakat burada, Sirkeci sokaklarında, önümde nasıl geçireceğime bir türlü karar veremediğim bir gecenin düşüncesi, zihnimde Sabiha'nın hepimiz için verdiği o acayip hüküm ile etrafıma ilk defa dikkat ediyordum. Gerçekten dikkat ediyor muydum? Bu da bir mesele idi. Çünkü zihnim hep Sabiha ile meşguldü. "Sizler, arkasından ağlamak için seversiniz!" Acaba Sabiha bunu söylerken ne anlatmak istemişti? Bu bir serzeniş miydi? Yoksa benim şahsımla hiçbir alâkası olmayan bir şikâyet miydi? Belki de saf sezişinde, gelecek hayatının bütün tezatlarını yüklenen bir itiraftı. Onu söylerken etrafında bulunanların hayat karşısındaki cesaretsizliğini mi, yoksa kendisinde yakaladığı bir zaafı, talihimizi içten idare eden o gizli meyillerden birini mi kastetmişti?...

Muhakkak olan bir şey varsa, bir zaman hepimiz onun etrafında toplanmıştık. Hepimiz bilerek, bilmeyerek onu Muhtar'a doğru itmiştik. "Fakat ben, ben o zaman çocuktum... Hiç olmazsa kendimi böyle kabul ediyordum..."

Sabahleyin, altı sene sırtımda taşıdığım bir yükten kurtulmuştum. Altı sene kendi içimden "İyi ama; benim bunda kabahatim yok, diye diye yaşamış, niye bana birisi sormuyor? Keşke sorsalar ve anlatsam!" diye sızlanmış, kendi kendimi durmadan müdafaa etmiştim.

Aradan yirmi dört saat geçmeden aynı müdafaaya tekrar başlamıştım. Tekrar hem hâkim, hem maznun yaşayacaktım. Sabaha kadar bu düşünceler içinde bu sokaklarda dolaşabilirdim. Bereket versin, bir tesadüf beni bundan kurtardı. Yanımdan geçen bir adam bana şiddetle çarptı ve adeta karşı duvara fırlattı. Acı, hiddet ve onların hemen arkasından gelen yorgunluk şuuruyla önümden geçen arabayı durdurdum. İhsanlara gidecektim. Zaten beni bekliyor.

Yukarıya doğru çıktıkça şehir, manzarasını değiştiriyordu. Vâkıa, camları yine aydınlık kahvelere, tül örtülü pencerelerinden saz sesleri taşan eğlence yerlerine yine tesadüf ediyordum. Fakat ne Divanyolu'nda ne de Türbe'de, Sirkeci'nin o karışık neşesi, o çılgın kalabalığı yoktu. Hele ecnebi üniformasına, hiç olmazsa o gece, tesadüf etmedim. Etrafta daha çok rahat, hiç olmazsa bizim olan bir hava teneffüs ediliyordu.

Mahallemize girer girmez, sanki hiçbir tarafından henüz kopmadığım geçmiş zaman beni yakaladı. Perdelerin arasından ışık yerine hüzün taşan bu küçük evlerin dünyasında içimdeki azap, çehresini değiştirdi. Sabiha'nın düşüncesi bile acı ve insanı bıçaklayan bir realite olmaktan çıkmış, adeta arkasında bir nevi tevekkülün ve rızanın beklediği mahzun bir hatıra olmuştu, diyebilirim. Belki o da değildi. Her şey o kadar yerli yerindeydi ki, yarın sabah onu görmeyi umabilirdim. Evin önüne geldiğim zaman İhsan'ı kapıda buldum.

– Senin geleceğinden ümidi kestiydik artık! Hatta annem merak bile ediyordu. Haydi, bir şey ye de çıkalım. Muhlis bizi Bayezıt'ta bulacak!

Ben iştiham olmadığını, hiçbir şey yiyemeyeceğimi söyledim, "Öyleyse gidelim!" dedi. "Yalnız, haber vereyim de, sana yatak yapsınlar!"

Biraz evvel geldiğim yolların yumuşak sessizliğinden tekrar geçtik. Fakat içimde artık deminki geriye dönmüş zaman vehmi yoktu. İhsan'ın yanımda bulunuşu buna mâni idi. Hatta onun varlığıyla demin, bu mahalleye girer girmez, benim için sadece tatlı bir hasret oluveren Sabiha'nın düşüncesi yine değişmiş, yine o zalim realite çehresini almıştı.

Yolda, İhsan birkaç defa bana birtakım sualler sordu. Ben hepsine o kadar kısa cevaplar verdim ki, sonunda vazgeçti; yolun geri kalan kısmını yan yana, fakat kendi içimizde mahpus gibi yürüdük. Belki o da düşünceliydi.

Bayezıt'ta o zamanın meşhur bir musiki heyetinin haftada üç defa konser verdiği büyükçe bir kıraathaneye girdik. Kıraathane ağzına kadar doluydu. İhsan'ı tanıyan bir çırak bizim için zorla bir kenara boş bir masa yerleştirdi. Ne kadar değişik kıyafet vardı İstanbul'da! Tesbihin dizisinin koptuğunu, bu kıyafet değişikliği kadar hiçbir şey gösteremezdi.

O gece ilk defa İsmail Hakkı Bey'i dinliyordum. Fakat buna musiki dinlemek denebilir miydi? Daha doğrusu etrafımda onun ve arkadaşlarının sesi, sazların bir türlü tutamadığım ahengi vardı, bu ahenk beni öbür dinleyiciler gibi alıp peşinden sürükleyeceği yerde, üzerime bir dalga gibi yığılıyor, bazen de sonsuz bir çukur gibi ayaklarımın dibinde açılıyordu. Hülâsa, ona sadece maruzdum, fakat zevk almıyordum.

Her şey insanla bir noktaya kadar yürür ve orada kendisini asıl talihine, yalnızlığına bırakır. O gece ben bu gerçeği nefsimde

ilk defa duyuyordum. Alaturka musikiyi sevmeğe ve hatta biraz anlamağa başlamıştım. Onda, Elâgöz Mehmetefendi Camii'nin tenha ikindi saatlerinde Sabiha ile beraber bir camın arkasından dinlediğimiz mukabelelerden başlayarak bütün çocukluğumu, benim için o kadar aziz olan bir yığın şeyi birden buluyordum. Halbuki bu gece bu musiki, gelişmesini benden çok uzakta yapıyordu. Zaten her şey benden uzaktaydı, terkibin birdenbire dışına fırlamış gibiydim. Bir nevi deniz tutmasına, baş dönmesine benzeyen garip bir hisle bu ayrılığı hem fark ediyor, hem de, insan çehresi, ses, musiki, hepsinin arasında ve hepsine yabancı bir şey gibi yüzüyordum.

Bu yabancılık içimdeki çöküntüden geliyordu. Sabiha için dinlediğim şeyler beni ezmişti. Artık hayata eski emniyetim kalmamıştı. Onu, kendi içimde yeşeren, çiçek açan, meyve veren bir şey gibi değil, ister istemez savletine maruz kaldığımız bir zulüm gibi görmeğe başlamıştım.

Etrafımda, bilerek, bilmeyerek, herkes birbirine karşı bu zulmü işliyordu. Bu nasıl oluyordu? Nasıl tahammül ediyorlardı? Belki de yaşarken bunun farkına varılmıyordu. Zalim mazlûma, öldüren ölene sıkıca yapışmış, selin ortasında onunla beraber akıp gidiyorlardı. Fakat bazen bir dalga insanı bir kenara atıyor, o zaman insan oyunu bütün çıplaklığıyla, korkunç ve sonsuz makineyi her parçası ayrı ayrı işler görüyordu.

İşte ben böyle olmuştum, içinden çıktığım için oyunu görmüştüm. Bundan sonra adetler ve çehreler istediği kadar değişebilirdi; operasyon hep aynı kalacaktı. Artık hiçbir şey beni aldatamaz ve yanıltamazdı. Bütün bu çarklar bire karşı bütünün işlediğini gösteriyordu. Herkes Sabiha'nın sırtında idi. Sabiha da dahil herkes benim sırtımda idi. Herkes bütün hayatı kendiliğinden yükleniyordu. Bilmek veya bilmemek, işi pek az değiştiriyordu. O gece bilmem kaçıncı defa olarak tekrar kendi kendime düşündüm: "Fakat o zaman ben çocuktum, hiçbir şey yapamazdım..."

Ne çıkardı? Kim ne yapabilirdi sanki? İş böyle olunca bilerek yapılan şeylerde bile hissemiz o kadar değişiyordu ki... Arkasında bu muazzam makine işledikten sonra...

Yavaşça İhsan'a baktım. Bir kolunu masaya yatırmış, sağ elinin baş parmağı ile ikinci parmağı arasında tuttuğu sigarasını içiyordu. Omuzları dimdik, yüzü katıydı. Bütün duruşunda sert ve iradeli bir hâl vardı. Kendimi birdenbire geldiğim yerlerde, o eski kasaba eşraflarından birisinin evinde, onlardan biriyle baş başayım sandım. İcabında zulme kadar gidebilecek emirler vermesini bilen, gizli kan davaları güden, en çetrefil meseleleri anında bir kararla çözen, sırlı bir küp gibi hiçbir şeyi dışına sızdırmayan sükûtlarda, en halecanlı vaziyetleri geçiren insanlardan biri...

Bu benim için o kadar beklenmez bir şeydi ki, bir an etrafımda her şeyin kardığını sandım. Tabiatta, hayatın yürüyüşünde, bizi idare eden kanunlarda her lahza karşılaştığımız şeyi, bize zaman zaman hayatın bütün kapılarını kapayan şeyi, sanki onun çehresinde görmüştüm.

Muhlis Bey'in gelişi beni bu düşüncelerden kurtardı. O dışardan gelendi. Sadece bu gelişi ile çemberi kırıyordu. Belki biraz sonra o el ele verilerek yapılan rakslar gibi o da halkaya girecekti. Fakat o anda bir arıza idi. Bu arıza beni kendi düşüncelerimin dışına çıkarmıştı.

Bize derhal yavaş sesle havadislerini verdi. Genç adamı kaçırmışlardı. Her şey yolunda gitmiş, kimsenin burnu kanamamıştı.

Yalnız bu işlerde çalışan gardiyanlardan birini de beraberce kaçırmağa mecbur olmuşlardı. "Ben kendim giderim, hiç merak etmeyin!" demişti. "Unkapanı'nda hemşerilerimin yanında bir hafta gizlenirim. Sonra Anadolu'ya geçerim..."

Muhlis Bey:

– Esasen vak'a, üçüncüsü olduğu için bir adamın hepsini birden yüklenmesi ve ortadan kaybolması, teşkilât için daha fay-

dalı oldu, diye ilâve etti. Merzifonlu, askerden yeni terhis edilmiş bir genç imiş. Bir daha adını duymadığıma göre dediğini yapmış olacak.

Biraz sonra kahveden çıktık. Muhlis Bey bana pansiyon için bir yığın malûmat verdi. Ve "Yarın akşam buluşuruz" diye ayrıldı. Ben kendi kendime "Bana mahsus bir yatak ve odam olacak mı acaba?" diye düşünüyordum. Çünkü bu üç gün hakikaten yorulmuştum. Belki kahvede geçirdiğim fenalık da bu yüzdendi.

Yolda İhsan bana:

– Bu işler benim işim değil pek, dedi. Ben düşünce adamı olmamak isterim. Muhlis hoşlanıyor. Neticesini de kabul ediyor. Halbuki ben kendimi hep mesuliyet altında buluyor ve itham ediyorum. Dün Beykoz'da içlerinde, zabit, denizci, her sınıf halktan insan bulunmak şartıyla yirmi yedi kişi tevkif edildi. Şu dakikada yirmi yedi insan gibi hapisteyim. Asker olmak, elinde silâhı dövüşmek ne kadar rahat bunun yanında...

– Orada da bölüğünüz, taburunuz, her ne ise onu sevk edeceksiniz!

– Amma verilen emre göre. Yahut tayin edilen nizam içinde. Ve bütün cemiyetçe kabul edilmiş şartlar altında. Burada öyle değil!

– O hâlde niye vazgeçmiyorsunuz?

Yüzüme dikkatle baktı.

– Oradakinden daha mühim bir iş göreceğimi, bir mekanizmayı sökeceğimi umuyorum. Nerden kafama girdi, bilmiyorum! Nâsır Paşa vak'asını ima ediyordu. Ona vaziyeti anlattım ve cebimdeki lâyihayı verdim. Sokağın ortasında durarak dikkatle okudu: "Vaziyet-i hâzıranın icabât-ı zaruriyesinden olarak anâsır-ı vataniye ile unsur-ı aslî-i millînin..."

Ne üslûp Yarabbim! İşin garibi ancak böyle yazıları ciddi sanıyorlar! Ve cebine soktu. Sonra:

– İyi, diye söze yeniden başladı. Gelecek hafta gidersin. Bana kalırsa hatta hafta içinde de uğra...

Ali Kemal'in eve geldiğini biliyordum. Daha başkaları da gelir. Ehemmiyet verme. Belki benden gizleyecektir. Asıl mesele seni beğenmesi ve sevmesi. İstediğim tesiri yapmışsın.

– Hepsi böyle mi? Yani bu kadar çocuk mizaçlı mı?

– Hayır, şüphesiz hayır. İçlerinde çok temkinlileri var. Fakat unutma ki, 1918'de hepsi için imtihan açılmıştı. Kazananı biliyorsun. Yalnız o kazandı. Bu demektir ki, vaziyete hâkim olanı az. Daha doğrusu müteredditçok... Bütün azabımız bu tereddütte. Bazı büyük müesseselerin mevcudiyeti, vazife duygusunda insanlarımızı çok şaşırtıyor. Mesuliyet duygusunu herkese şâmil bir hâle getirene kadar insanlık daha çok hata yapar.

Mahallemizin ve çocukluğumuzun gecesi içinde yan yana yürüyorduk. Hafif bir rüzgâr esiyor, Sabiha'nın yanmasını o kadar mucizeli bulduğu havagazı lambaları bir ruh tüter gibi bu rüzgârda çırpınıyor, boş arsaların ot kokusuna, bilmediğim bahçelerin çiçek kokusu karışıyordu. Sokak, gecenin o belirsiz sesleriyle doluydu. Birdenbire kaldırımda bekçinin sopasının sesini duydum. Bu ses, Sabiha'nın ve benim altı sene evvel ayrı ayrı yastıklardaki uykularımızın içinde duyduğumuz sesti.

İhsan adamı durdurdu:

– Kasım Ağa, nasılsın bakalım?

Çok şükür o değişmemişti. O, duruyordu. Ben de hatırını sordum ve eline birkaç para verdim. Bu cömertliği, İhsan'ın yanında yaptığım için çok mahçuptum. Fakat bir daha görecek miydim? Çünkü bu mahalleye artık gelmek istemiyordum. Burada benim pek az şeyim kalmıştı; halbuki bir taraftan da her şey orada, olduğu gibiydi ve bu, beni tahammül edemeyeceğim kadar sıkıyordu. "Mesuliyetten bahsediyor... Acaba Sabiha'ya karşı mesul değil mi?"

Bana, üçüncü katta bir yatak hazırlamışlardı. Fakat daha evvel İhsan'ın çalışma odasına girdik. İhsan, büyük mavi lambayı yaktı. Dışarıdan İbrahimpaşa hamamının su haznesi etrafındaki rutubetteki kurbağaların, yaz böceklerinin sesi geliyordu. Daha birkaç dakikada lambanın etrafı pervane ile dolmuştu. İhsan'a Nâsır Paşa meselesindeki tereddütlerimi, küçük Rezzan'ın benim bilmediğim endişelerini anlattım. O, başını sallayarak:

– Bırak bunları, dedi. Çok mühim ve tehlikeli anlar yaşıyoruz. Bir taraftan bir İstiklâl Harbi yapıyoruz. Öbür yandan da bir iç harbi var. İster istemez kardeş kanı akıyor. Bunun önüne ancak buradaki mekanizmayı olduğu gibi çökertmekle geçilebilir. Burada hiçbir kimseye acımamak lâzım. Böyle anlarda vazife şuurunu duymayan insanlara acınmaz. Nâsır Paşa bize lâzımdır. Onu çevirmeli, ona istediklerimizi yaptırmalıyız...

– Fakat bu hatırat bir şantaj olabilir!

– Olsun... Çok utanacağım bir iş işlersem, sonunda hayatımla ödeyebilirim. Yani zannettiğim kadar kuvvetliysem. Sonra behemehal hatıratın çıkmasına lüzum yok. Hadiseler yakında bir kabine değişikliği olacağını gösteriyor. O zaman meselâ Nâsır Paşa mevki-i iktidarda olursa ve her şeyi açıkça anlatan bir beyanname neşrederek istifa ederse vaziyet çok değişir. Bunu kendisine yaptırmamız mümkündür. Ondan sonra muhalefet birkaç kişiden, kini körükleyenden ibaret kalır. Anlıyor musunuz? Nâsır Paşa, bugün en tehlikeli olan mıntıkalarda nüfuz sahibidir.

– İyi amma, adamı yıkabilirsiniz de...

– Biliyorum. Hatta ölümüne sebep dahi olabiliriz. Bunu kendi hayatımı, hatta senin hayatını esirgeyerek yapsaydım ayıp olurdu. Halbuki her ne şekilde olursa olsun biz şahsen tehlike altındayız. Bak, anlatayım: Ferit Paşa, çok mühim bir çürütme hareketi hazırlıyor. Kendisini iktidarda tutabileceğini sandığı bir yığın oyuna giriyor. Bugün işittim. Divanıharp yakında Yıldız Sarayı'nı soyanların listesi diye bir liste neşredecekmiş. Ayrıca İttihat ve Terakki

tahsisat-ı mesture listesini neşredecekler. Biz niçin mukabilini yapmayalım. Muvaffak olursak işgal altında bazı yerleri olmasına rağmen vatana birliğini iade etmiş olacağız. İnsan tabiî hâllerde ferde karşı mesuldür. Fakat şimdi oyun bütün millet için oynanıyor.

Kanapeye oturmuş, sakin bir sesle, yavaş yavaş, bana hiç bakmadan konuşuyordu.

– Kahvedeki halkın yüzünü gördün. Onların hepsi hayatlarının ıstıraplarında güzel ve büyüktür. Kendi küçük hesaplarında küçük ve biçaredir. Her zaman herkes için olduğu gibi. Fakat şimdi hiçbirinde ümit dediğimiz şey yok. Hepsini tereddüt kemiriyor. Onları bu kurttan kurtarmak istemez misin? Ama Nâsır Paşa arada yanacakmış... Ne yapayım? Mesele tek insan meselesi değil... Beni iyi dinle! Büyük, çok büyük hadiseler olacak. Anadolu gittikçe kuvvetleniyor. Fakat İstanbul'da mazisi olan birtakım müesseseler var. Bunlar haklı davalara karşı şimdi bir kutup oluyorlar. Unsurlar arasında birlik kalmadı. İstanbul, her an bir aksülamelin ocağı olabilir. Ben bunu kökünden hâlle çalışacağım. Belki hülya olacak. Belki hepimizi tehlikeye atacağım. Ama bunu yapacağız. Orada dövüşenlere karşı vazifemizdir. Unutma, insan vazife ve mesuliyet duygusudur.

Acaba, Sabiha'ya karşı aynı mesuliyet duygusunu taşımış mıydı? Yüzüne baktım. Her zamanki emniyet telkin eden çocuk yüzüydü. Kahvedeki sertlikten eser yoktu. Bu hâliyle daha ziyade çok tehlikeli bir silâhla oynayan bir çocuğa benziyordu.

Açık pencereden Elâgöz Mehmetefendi Camii'nin gece ile maddîleşmiş ve büyümüş kitlesi, bahçesinin daha sık görünen ağaçları arasında mehtapla yıkanıyordu. Dışarıdan mahallemizin ve çocukluğumun sesleri geliyordu. Ara sıra, tahtalar gıcırdıyor, bir komşu öksürüyor, bir kuş bilmediğim bir şeyin peşinde çığlıklar atıyordu. İhsan'la konuşmam bütün tereddütlerimi kaldırmıştı. Dediğini harfi harfine yapacağımı kendisine vaat ettim. Beni odama kadar götürdü.

Ertesi sabah başka türlü bir insan olarak uyandım. İlk işim gazetelere bakmak oldu. Darülfünun kayıt müddetini 19 eylüle kadar uzatmıştı. Daha vakit vardı. Otelden eşyamı alarak pansiyona gittim. Benden evvel çıkan İhsan, cuma günü Nâsır Paşalarda bulunmamı annesine tembih etmişti. "Peki!" dedim.

7

Madam Elekciyan'ın pansiyonu İstanbul'un o yarı ahşap, yarı kâgir binalarından biri idi. Taşlıktan girer girmez sağ tarafta bizim "Firavun mezarı" adını verdiğimiz büyük bir salon vardı. Bu tabirdeki "mezar" kelimesi salonun karanlığından ve rutubetinden geliyordu. Firavun ise, odanın alelâde döşemesine nereden ve nasıl katıldığı bilinmeyen çok yüksek, son derecede uzun aralıklı ve bütün döşeme gibi yaz kış sırtından keten örtüsü çıkmayan çok acayip bir koltuk yüzündendi. Bu koltuk bu salondaki bütün eşyayı sadece mevcudiyetiyle ezer gibiydi. İşin fenası Madam Elekciyan'ın rahmetli kocası Fehim Efendi kumpanyasının en istidatlı artistlerinden Kirkor Elekciyan, bu evin satın alındığı yıl bir akşam yemeğinde çok sevdiği karısına ve o kadar bağlı olduğu sanatına bu koltukta, çok ani bir şekilde veda etmişti.

Pansiyona gelir gelmez ilk dinlediğim hikâye bu oldu. Şurasını da ilâve edeyim ki, bu salona bu adı vermekle bir haksızlık yapıldığını, sade bu hatıra yüzünden düşünmezdik. Evin belli başlı süs ve gururu olan iki madenî kanarya da bu salonda asılıydı. Her sabah muntazaman kuruldukları için yapmacık da olsa devamlı bir bahar havasını etraflarına tekrar eden bu kuşlara Madam Elekciyan Tahir ile Zühre adını vermişti.

Evdeki müşterilerle ev sahibinin anlaşamadıkları belli başlı nokta, misafirlerimizin bu salonda kabulüydü. Mamafih sonra sonra bu usul çok işime yaradı. Canımı sıkan misafirleri oraya

almakta devam ederek hepsinden kurtuldum. Çünkü bu salonda insan on dakikadan fazla oturamazdı.

Taşlığın sol tarafında, küçük bir kapısı da bahçeye açılan Muhlis Bey'in dairesi vardı. İki büyük odadan ibaret olan bu kısma bir iki basamak merdivenle çıkılırdı.

Benim odam Muhlis Bey'in salonunun üstünde geniş, rahat bir oda idi. Dışarıya bir balkonu vardı. Yanı başımda sonraları Kudret Bey'in etrafında sık sık gördüğüm ve Muhlis Bey'den sonra Tıbbıye'nin en eski talebesi olan Hasan Basri Elmüntefik oturuyordu. Dört harp senesinin ve Cihad-ı Mukaddes'in İstanbul'dan çıkaramadığı bu son derece azimli talebe üzerinde, kendisini tanıdığım aylarda parasızlık aynı tazyiki beyhude yere yapıyordu. Hasan Basri'nin bir adı da Elmulahhas idi. Çünkü ona göre her ilim en fazla kırk sayfalık bir defterde hülâsa edilebilirdi. Tıbbıye'den bir türlü çıkamaması, büyük bir itina ile hazırladığı ve içine müspet hiçbir şey –ne bir isim, ne bir tarif, ne de fonksiyonu bildiren en ufak bir malûmat– koymadığı bu defterler sayesinde idi. Pansiyona geldiğim zaman bana da imtihanlara onlardan hazırlanmamı ciddiyetle tavsiye etmişti.

Karşımdaki odada şimdi nerede olduğunu bilmediğim, hatta yaşadığından şüphe ettiğim, –çünkü memleketine dönmüştü;– Azerbaycanlı Mehmet Selef Efendi otururdu. Kendisine Bey diye hitap edilmesini suret-i kat'iyede men eden bu esmer, iri vücutlu, zeki adamın parasız kaldığı zamanlar, o zaman pek meşhur olan bir Azerî operetinin makamıyla "Çamaşır parası bulamirim men!" diye şikâyetlerine bayılırdım. Diğer bir hususiyeti de evi addettiği pansiyonda herkesin odasına don gömlekle girmesiydi. Bu yüzden kapı bir komşusu bulunan ve Madam Elekciyan'ın tek kızı Agavni'ye deli gibi âşık bulunan Yahudi delikanlısı ile aralarında kavga eksik olmazdı.

Bu safravî delikanlı ikide bir Mehmet Selef'i öldürmeye kalkar, bu hususta düşündüğü çok masum tedbirleri bize anlatırdı.

Evin belki en şirin insanı bu Musevi delikanlısıydı. Onun her akşam Agavni'ye getirdiği ucuz hediyeler yarım saat sonra bütün odaları dolaşırdı. Madam Elekciyan'ın kızı bu sayede o senelerin en zengin firkete, bağa tarak ve yüksük koleksiyonuna sahipti.

Daha üst katta iki kiracı ile Madam Elekciyan'ın kendisine ayırdığı odalar vardı. Büyükçe bir salaşa benzeyen tahtaboşta ise evin en mütehammil misafirleri olan iki delikanlı yatardı. Orada beraber yatmanın ve bütün sene o havaleli yerde lodos ve poyraza maruz kalmanın tâvizatı olarak Madam Elekciyan onlardan pek az para alır ve bazen de kendi odasında kahvaltı etmelerine müsaade ederdi. Daha doğrusu dostu Salih Kaptan'ın eve gelmediği gecelerde, iyi bir kahvaltı edebilmesi için bu delikanlılardan birisi Madam Elekciyan'ın odasına akşam erkenden girer ve sabahleyin çok geç vakitte çıkardı. Ayrıca bütün üst katlardaki kiracılar gibi Salih Kaptan'ın evde bulunacağı günler, Madam Elekciyan'ın ikinci kat sofasını odası gibi kullanmasından istifade ederek tam yemek zamanı oradan geçmek ve bu sevimli çift tarafından yemeğe davet edilmek hakkına sahiptiler.

Madam Elekciyan'ın garip bir yemek rejimi vardı. Salih Kaptan gider gitmez evde Seferberlik senelerine hasret çektiren sıkı bir perhiz başlardı. Şişmanlamaktan çok korkan bu kadın, çarşamba sabahından cumartesi akşamına kadar çayla kızarmış ekmekten başka bir şey yemez ve etrafındakilerin de yemesini -kendi odasında kahvaltı edenler müstesna- pek hoş görmez, hiç olmazsa yağsız, kuru şeylerle karnımızı doyurmamızı isterdi. Esasen bugünler, çok defa sıkı bir dayak ve oldukça gürültülü bir kavga ile biten -bazen bu dayak ve kavgaya final makamında bir merdivenden yuvarlanma veya taşlıkta bayılma sahnesi de ilâve edilirdi- aşk haftasının yorgunlukları içinde geçerdi. Fakat cumartesi günü öğleden sonra bahçedeki mutfakta başlayan faaliyet yavaş yavaş bir humma gibi bütün evi sarardı.

Evvelâ bakkalın ve kasabın çırakları birbiri ardınca gelirler,

sonra Salih Kaptan'ın adamı Mustafa mevsimin en güzel balıklarını getirirdi. Havan eli durmadan işler, Trabzon yağının kokusu, mutfağın evden uzak olmasına rağmen, belki de hususî bir tertibat sayesinde, merdivenleri sarar, Madam Elekciyan mavi sabahlığı içinde tombul kollarını, Buhtunnasar'ın asma bahçelerini andıran zengin göğsünü, hafif sakatlığına rağmen, hâlâ yirmi beş senelik sahne hayatından bir yığın tatlı melekeyi muhafaza eden bacaklarını bizlerden gizlemeye hiç lüzum görmeden, merdivenlerden kantolar söyleyerek inip çıkmağa başlar, üç günlük tatilde kaybolan sofra eşyası evin her köşesindeki müteaddit dolaplarda aranır, halecan, şevk, iyi bir yemek ümidinin verdiği sabırsızlık ve memnuniyet bütün evi doldururdu. Vaktiyle taganni ettiği sahnelerde Kanarya lakabı verilen Madam Elekciyan'ın sesi, yirmi beş sene evvelki kantolarla bize saadetini ilân ederdi.

O zaman Madam Elekciyan kırk, kırk beş yaşlarında bir kadındı. İlk önce muganniyelikle işe başlamış, 1908'in getirdiği heyecan içinde birdenbire tiyatroya ve bilhassa trajediye heves etmişti. Bu seneler rahmetli bir aktörümüzün sanat dehâsının ve şöhretinin en son haddini bulduğu senelerdi. Gürültülü ve heyecanlı oyunları, en trajik mevzuları zorla bir komedi hâline getiren ve bu suretle devrin epeyce mânasız eserine, yalnız şahsî himmetiyle yarattığı bir planda ehemmiyet kazandıran bu sanatkârın ev sahibimiz üzerinde büyük bir tesiri vardı.

Onun merdiven başlarında, bir zaman Kuşdili ve Şehzadebaşı tiyatrolarında o kadar alkış ve sevgi arasında oynadığı oyunlardan hatırında kalan tiradları büyük bir ciddiyetle tekrarlaması doyulamayacak şeydi.

Madam Elekciyan oynadığı otuz beş, kırk kadar oyun içinde bilhassa Sumru rolüne çıktığı *Eşber*'i hiç unutmazdı. Hangimizi sokağa çıkmak için acele eder görse, derhal:

Kardeş, ne bu gördüğüm tedarik!

diye bağırırdı. Bazen de bütün bir tiradı ezberden okuduğu olurdu.

Bütün bu sahnelerde Madam Elekciyan, üstadının jestlerini ufak tefek değişikliklerle tekrarlardı. Meselâ birincisinin ehemmiyetli vaziyetlerde elini büyük bir azim ve irade ifadesiyle karnına vurmasına – daha ziyade Paris'te şöhretine vesile olduğu söylenen Neron rolünden bir hatıra olmalı– mukabil, o çok kadınca bir ifade ile tombul ellerini, gittikçe ihtişamı artan göğsüne götürürdü. Böylece aslında sadece erkek oburluğunu gösteren bir hareket, onda yumuşak ve rehavetli hatların daveti olurdu.

Madam Elekciyan bu senelerin hatırasına çok bağlıydı. Her vesileyle bize o zamanlar memlekette bulunmayan ustasından bahseder, hele onun atla ve büyük bir ihtişamla sahneye ilk defa çıktığı geceyi hiç unutmazdı. O devrin şairlerinin ve muharrirlerinin kendisi için yazdığı şiirler ve nesir parçaları, hatta aralarındaki mahremiyeti büyükçe bir eser içinde sadece ima eden sayfalara varıncaya kadar yine ezberinde idi. Bu itibarla onu Sakine Hanım'a benzetir ve bazı hazların insana içtimaî merdivenin her basamağında nasip olduğunu düşünerek şaşırırdım.

Şunu da söyleyeyim ki, Sakine Hanım'la aralarında mühimce bir fark vardı. Sakine Hanım'ın aşk hatıralarına hemen herkes hürmet eder, onu, eğer bahsetmek lutfunda bulunursa memnuniyetle dinlerdi. Halbuki Madam Elekciyan'ın aşk hatıraları Salih Kaptan'ı çıldırtırdı. Aralarındaki kavgalar da çok defa bu yüzden çıkardı.

Muhlis Bey, Madam Elekciyan'ın ilk âşığı idi. Fakat uçarı meşrep bir delikanlı olduğu için iki ay sonra kadıncağızı bırakmıştı. Salih Kaptanı ondan sonra tanımıştı.

Salih Kaptan Rizeli'ydi. İstanbul denizcileri arasında elinin sertliğiyle, iş bulmak, para kazandırmak, adam kayırmak hususundaki civanmertliğiyle kendisine mühim bir yer yapmıştı. Beykoz'da, kazancına ellerinin emeğiyle geniş bir şekilde yardım ettikleri hâlde, belki de fazla israfa alışıp ahlâkları bozulmasın diye, kıt kanaat geçindirdiği oldukça kalabalık bir ailesi vardı.

Filhakika oturdukları evin altındaki balıkhanede karısı, beş çocuğu, iki damadı, bir gelini ve yedi yaşında bir torunu sabahtan akşama kadar çalışırlar, mevsimine göre palamut, uskumru, lüfer tuzlarlar, fıçılara doldururlar, kayıkhaneye yanaşan kayıklara yüklerlerdi. Sonradan bu balıkhanenin gizli bir tarafı bulunduğunu, çoluk çocuk adeta bir barut deposu üzerinde oturup kalktıklarını ve Muhlis Bey'in idare ettiği sevkiyatın bir kısmının burada yapıldığını öğrendim. İleride anlatacağım gibi bu balıkhanede, daha doğrusu onun gizli tarafında bizzat ben de bir gece kaldım.

1915 yılında Madam Elekciyan'ın hayatında dört mühim hadise olmuştu. Evvelâ bu evi satın almışlardı. Yazık ki bu sevincin üstünden iki ay geçmeden Kirkor Elekciyan ölmüş, fakat talih bu kaybı telâfi etmek ister gibi, beş seneden beri izini kaybettiği Salih Kaptan'ı karşısına çıkarmıştı. İşte bu ikinci buluşma kat'î olmuştu. Talih bu sefer de bu saadeti kıskanmış olacak ki, hemen arkasından Madam Elekciyan'ın vücudunun güzelliğinde o kadar zararlı bir rol oynayan kaza olmuş, Salih Kaptan'ın bütün ihtimamlarına rağmen, kırılan sol bacağı öbüründen biraz kısa kalmıştı. Fakat Madam Elekciyan Salih Kaptan'ın zoruyla, daha evvelden sahne hayatını terk ettiği için buna müteesir değildi. Evin pansiyon olarak kullanılması yine bu sene içinde olmuştu.

Mütareke'nin başında Muhlis Bey evi kendine bir nevi karargâh gibi seçmişti. Gerek ev sahibimiz, gerek âşığı onun sözünden çıkmazlardı. Zaten Salih Kaptan Muhlis Bey'in sağ kolu gibiydi. Bu cesur ve maceradan hoşlanan adam gizli ve tehlikeli olan her şeyden çılgınca lezzet alırdı. Onun için Muhlis Bey'in teklifini derhal kabul etmiş, altı takasını birden onun emrine vermişti. Evdeki kiracıların Moiz'den başka hemen hepsi yine Muhlis Bey'in getirdiği adamlardı.

Muhlis Bey ilerde göreceğimiz gibi reji dehâsıyla doğmuştu. Ne olursa olsun oyunu idare etmekten hoşlanır, hakikisi yoksa, kendisi icat ederdi. O canı sıkılan ve kudretlerini kendisini oya-

lamaya harceden adamdı. Onda her şey bir nevi "acte gratuite" karşılık beklenmeyen hareketti. Bu itibarla Tevfik Bey'in ondan "doludizgin hareket" diye bahsetmesi kadar tabiî bir şey olamazdı.

Madam Elekciyan'ın pansiyonundan bahsederken Muhlis Bey'in büyük kurt köpeği Busefalus'u unutmamalıydım. Daha geldiğim gün, bana o kadar dostluk gösteren –iki cebimi birden yırtmıştı– bu köpek bu hatıraların belli başlı kahramanlarından biridir. Evde kaldığı günlerde Muhlis Bey'in zamanının çoğu, bu köpekle geçerdi. Fakat beraberinde gezdirmezdi. O evde bulunmadığı zamanlar ise Agavni köpeğe bakardı. Bu kızcağız, bir hafta o kadar zahmetini çektiği bu hayvanın, sahibinin sesini işitir işitmez her tarafı parçalarcasına ona koşmasını bir türlü affedemezdi. Bazı gece sofralarında Muhlis Bey'in bu köpeği yanına aldığı olurdu. Kendisine sorduğum zaman "Arkadaşlığımız çok eskidir" demişti. Onunla dalaşmak, adeta güreşmek en büyük zevkiydi.

*

İstanbul'a 2 Eylül perşembe akşamı gelmiş, ancak salı sabahı pansiyona yerleşmiştim. Yine o gün akşamüstü Behçet Beylere gittim. Hem ihtiyar adamı görecek, hem de kabilse evde cumaya kadar istirahat edecektim. Ayrıca odanın eşyasını beğenmemiştim. Köşkte emanet bulunan eşyamızdan bir kısmını getirmek istiyordum. Eve girdiğim zaman kapıyı açık buldum. Taşlıkta beyaz tüylü bir kedi, bir nevi Nil tanrısı gibi yere yatmış, bir yığın çocuğu birden emziriyordu. Merdivende ise, öteden beri alışık olduğumdan büsbütün başka bir sahne vardı.

Şerife Hanım alt basamaklarda, siyah yeldirmesi, başörtüsüyle, büyük rönesans mezarlarının ağlayan kadınları gibi boynu bükük duruyor, ondan beş basamak yukarda Behçet Bey kendine mahsus talâkatle konuşuyordu. Boyu kısa olan Behçet Bey'in, hizmetçisini merdivende kabul etmek ve böylece aradaki farkı ödetmek âdeti idi. Kendi kendime: "Herhâlde eski kabartmalardaki kral tasvirlerinden daha akıllıca bir tedbir..." diye düşünerek, Atiye

Hanımı'ın zevcinin talâkatini dinledim:

– Bak Şerife Hanım, beni iyi dinle! Üzerimde hakkın var. Senelerdir bana hizmet ettin; sadakatine diyecek yok. Senin yüzünden bazı sevdiğim şeylerden mahrum olsam bile, yine seni severim. Sen merhume zevcem Atiye Hanımefendi'nin bana yadigârısın! Onun için seni sever, kusurlarını affederim. Fakat münasebetsizliğinin de payanı yok, efendim! Bir kere eve aldığın o kedi, kedi değil, bir ifrit, bir canavar. Bir batında yedi çocuk doğurmak, ne demek efendim? Bu zinanın ta kendisi. Bu kadar azgın bir mahlûkla bir evde oturmak istemem doğrusu. Helâl çocuk bir iki tane olur; haydi diyelim üç tane! Fakat yedisi birden. Allah saklasın, beklesin! Evin içinde bereket kalmaz. Zerre kadar iffetten behresi olmayan bir mahlûk. Bir de tutup bana yavrularını getiriyorsun. Güzel mi, çirkin mi? Düşüp kalktığı herifleri görmüyorsun sanki! Yatak odamda böyle şeyler istemem. Çocuk sevseydim, kendim tedarik ederdim. Sonra ikide bir komşuların ahvaline dair bana haber vermene ne lüzum var? Yok, gümrük nazırının torunu Nuri Bey'in küçük kızı, akrabasından Muhlis Bey'e âşıkmış, tentürdiyot içerek intihara kalkmış! Olur ya, insanların zamanımızda senin kedinden farkı mı kaldı?

Pembe konakta saz varmış, Hürriyet ve İtilâf erkânıyla İngiliz zabitleri her akşam oraya gelirlermiş. Allah bir kere razı olduktan sonra ben ne karışırım? İhsan Bey, Doktor Ramiz Bey'in evine sık sık gidiyormuş, kızı Macide'yi pek seviyormuş. Gider ya, baba dostu... Kaldı, kaldı da kırk yıllık ahbabımızın oğlunun dedikodusunu mu yapacağız?

Şerife Hanım bir an yerinde doğruldu ve tashih etti:

– Ramiz Bey, değil beyciğim, Ramiz Bey bildiğiniz gibi Defter-i Hâkanî'de memurdur, ben Doktor Macit Bey dedim.

– Ha Ramiz Bey, ha Macit Bey... –Fakat kendi kurduğu bu eşitliğe kendi de inanmadı–. Pek de öyle değil ya... Macit Bey ise dedikoduya hiç mahal yok. Eski baba dostudurlar. – Söyledikçe

kendisine itminan geliyordu– Hem böyle dedikoduyla meşgul olmak sana yakışmaz. Perdecibaşının evinde oturan Ali Bey'in hanımının işlediği günah sana yazılmaz ki! Fakat onu bana naklet-mekle sen de bir kılığa girersin.

– Beyefendiciğim, Ali Bey değil, Asım Bey...

– Asım Bey veya Ali Bey... Hepsi bir. Hepsi birbirinden beter...

– Olur mu beyefendiciğim, Ali Bey'in hanımı üç sene evvel çocuk doğururken öldü. O başka, o başka... O Göztepe'de oturur, öteki Sahrayıcedit'te... Hem Ali Bey, şimdi bir Rum kızıyla sevişi-yormuş...

– Ya! Bak, bunu işte bilmiyordum. O yaştaki herif ha! O yaptıktan sonra Asım Bey'in hanımı niye yapmasın! Hem, senin Sahrayıcedit'te olan bir işten nasıl haberin oluyor? İnsanoğlu bir kere kötü yola sapmasın! Müslümanıyla da yapar bu işi, gâvuruyla da... Bir kabahatin de, işin mahiyetini öğrenmeden konuşman. İstanbul'da ecnebi zabiti bir tek değil ki! Hangi milletten, efendim? Bir kere bunu tahkik eder insan. Saye-i İttihat'ta Darülhilâfe'ye girmemiş ordu kalmadı. Fransız mı, İngiliz mi, İtalyan mı, Japon mu? İşin aslını öğrenmeden konuşuyorsun...

Şerife Hanım, fahrî olarak üstüne aldığı bu istihbarat işinde yaptığı acemilikten bayağı mustarip oldu:

– Ben ne bileyim, efendiciğim! Hepsi bir cehennemde yana-cak değil mi?

– Hayır, kâfirden kâfire de fark vardır. Cehennem kat kat, kısım kısım! Elbette ayrı yerleri vardır. Bizim İstanbul değil ki, bu hepsi bir yere tıkılsınlar. Hem onlarda infirat davası vardır. Cehennemde dahi bir yerde oturamazlar. Her neyse, gideceğin yer olmadığı için sana yine acıdım. Arada hak, hukuk var. Bugünden itibaren seni vazifene tekrar nasbediyorum. Fakat dedikodu istemem. Çiriş tabağıma kediler pislemesin, dikkat et. Kiraların tahsili de kaldı.

– Ne yapsın adamlar?... Hükûmet maaş vermiyor. Siz bile

tekaüt maaşını alamadınız!

– Evet, orası da var amma... Sonra sabahları başı açık bir delikanlı bahçeye giriyor, fesi hep elinde...

– Ha, beyciğim o mu? Hüseyin Bey'in kızının nişanlısı da... Çok iyi çocuk!.

– Öyleyse zararı yok, ben şu Ruhsar Hanım'a geliyor sandım da... Ona da gelmeyen yok ki. Erkek delisi bir karı. Bu sabah sütçünün sesini işitmedim. Geliyor mu? O kadın, o kadar çocuğu tek başına emziremez... İtina et... Peygamber Efendimiz kedileri severdi.

Şerife Hanım, yanımdan geçerken dişlerinin arasından: "Papaz herif! Dedikodusuz bir lahza duramaz!" diye mırıldandı. Ben yukarıya çıktım. Behçet Bey hizmetçisiyle barıştığı için memnundu.

– Kolay değil oğlum! Yirmi senedir menhusun yüzünü görmeğe alıştım. Sonra ehl-i iffet kadın. Sevdiğim yemeklere düşman olmasa...

O gece orada kaldım. Fakat köşk beni sıkıyordu. Bu yıkılmış adamda başkalarının hesabına sezdiğim hayat iştihası, o muvazenesiz ve kudretsiz iştiha hoşuma gitmiyordu.

Ertesi sabah tekrar pansiyona döndüm. Gelirken odam için lüzumlu eşyayı da getirmiştim. Behçet Bey, bana ayrıca Mahur Beste'nin sahibi Talât Bey'in kendisine hediye ettiği çok güzel bir ayna ile bir İngiliz koltuğu, bir de yazıhane hediye etmişti. Böylece odamı tanzim edebildim. Üstelik evdeki itibarım da arttı. Pansiyonda sık sık Muhlis Bey'le buluşuyorduk. O, beni Acem'in kahvesine, Turşucu adı verilen bir meyhaneye, iskele civarındaki oturulacak yerlere götürdü. Evimizin yanı başında Rusların açtığı Londra barına daha ziyade, Haydarpaşa'daki büyük İngiliz garnizonunun zabit ve neferleri gittiği için çok zaruri olmazsa oraya gitmemeğe karar verdim. Moda'daki Glycine ile Mühürdar Bahçesi ise çok hoşuma gitmişti.

Bütün bu saydığım yerlerde Kudret Bey'e ve onun maiyetine sık sık tesadüf edebiliyordum. Kudret Bey, Kadıköyü'nde tanıdığı eski bir molla beyle dama oynardı. Bazen bu oyunun seyircileri arasında Behçet Bey de görünüyordu.

Bir gün Muhlis Bey, beni Ahmet Haşim'le tanıştırdı. Gül şairinin bir ucu kalkık kaşlarının altından insana çocukça bir neşe ile bakan gözleri, el işaretleri hoşuma gitti. Onun da burnu, Kudret Bey'inki gibi marifetli bir burundu ve o da, başka şekilde olmakla beraber sözlerini burnunun hareketleriyle tamamlıyordu. Konuşması ise baştan aşağı sürprizdi.

Yavaş yavaş yeni hayatıma alıştım. Darülfünun açıldıktan sonra bir gün Edebiyat Fakültesi'ne giderek Yahya Kemal'i dinledim. Yanı başımda saçları birbirine karışık, gözleri melankoli ile etrafa bakan, zayıf bir çocuk vardı. Bana şair olduğunu, fakat henüz hiçbir şiir yazmadığını büyük bir safvetle söyledi.

Nâsır Paşalardaki işim aşağıda anlatacağım gibi beni yormuyordu. Paşadan çıkar çıkmaz İhsan'lara uğruyor, konuşuyorduk. İhsan'ı, gittikçe daha iyi tanıyor, tanıdıkça daha fazla seviyordum.

Bir gün "M...." e odada rast geldim. Beni Nuruosmaniye'deki İkbal'e götürdü. Orada ayrı ayrı tanıdığım Haşim'le Yahya Kemal'i bir arada gördüm. Yine bu arada Vedat bana, Esan isminde Taşkentli bir genç adam tanıttı. O da Tıbbıye'ye devam ediyordu. Fakat bir türlü kendisine yer bulamıyordu. Tıbbıye'de ara sıra ziyaret ettiğim Hangarpalas dolmuştu. Onu Madam Elekciyan'ın pansiyonuna yerleştirdim. Böylece ben de ailenin, nüfuzlu erkânından oldum.

Fakat asıl hadiselerin birbirini kovalaması idi. Eylülün sonuna doğru Ferit Paşa'nın yukarıda bahsettiğim çürütme hareketi başladı. Evvelâ gazeteler 1 Ekimde, Yıldız Sarayı'nı yağma edenlerin listesini çıkardılar. Divanıharbin kararıyla neşredilen bu liste, büyük bir aksülamel uyandırdı. Daha evvel de İttihat ve Terakki'nin tahsisât-ı mesture hesapları neşredilmişti. İstanbul, bu iki hadise

ile alt üst oldu. Fakat bu lüzumsuz ve hatta tahkiki kabil olmadığı için daha ziyade iftiraya benzeyen hareketler, yapanların umduğu neticeyi vermedi.

Artık Ferit Paşa kabinesinin politikası iflâs etmişti. Nitekim biraz sonra da istifa etti. Bugünlerin efkârıumumiyeyi telâşa düşüren vak'alarından biri de Konya isyanı idi. İstanbul daha 1920'de her evde ayrı ayrı olmak şartıyla bir iç harbi yaşıyordu. Hulâsa bir samanlık gibi ilk alevde tutuşmağa hazır bir gerginlik içindeydik.

İsyanın devamı müddetince İhsan ve Muhlis Bey'le çalışan bizler, bir an rahat etmedik. Hemen her gün kahve kahve gezip havadis veriyorduk. İşin garibi gazetelere bu havadisin gelebilmesi iyi idi. İsyanın tenkili haberini ise dokuz kahveye birden haber vermiştim. Yine o gün Kudret Bey, benden aldığı haberle, yazma kitaplar satın almak için gittiği Sahaflar içinde adeta bir miting hitabesi irat etmişti.

Bizi de bu kadar telâşa sevk eden şey, muhalefetin ümidi idi. Hemen her saat isyanın Akseki'den Kayseri'ye kadar yayıldığına, oralardan, o kadar sık dövüşlerle baba topraklarını kurtaran cenup vilâyetlerine geçtiğine dair havadis geliyordu.

Nihayet ocak ayının başında şark zaferinin getirdiği tatminle İstanbul rahat bir nefes aldı. Anadolu sade çarpışmıyordu. Üstelik zafer de kazanıyordu. Hatta Mütareke ile elimizden alınan vilâyetler elimize geçmişti.

Bugünlerin en mühim hadisesi, o vakte kadar mücadelenin kahramanlarının İstanbul'da güçlükle anılan, hele gazetelere pek az yazdırılan adlarının şimdi açıkça sütunlarda geçmesi, Millî Mücadele'nin kabul edilmesiydi.

Fakat sonu ne olacaktı? Hemen herkeste bu sual vardı. Herkes fert olarak bu çarpışmanın bir namus borcu olduğunu idrak ediyor, fakat bir araya toplandığı zaman "Netice, netice ne olacak?" suali ortaya atılıyordu.

Bu sual, şu psikolojik hakikatten geliyordu: Fert olarak herkes şahsen millî namus uğrunda ölüme razıydı. Fakat cemiyet olarak bir istikbal endişesi içindeydi.

Bununla beraber, vaziyet benim geldiğim zamana göre çok değişmişti.

Artık büyük mitinglerin, milletlerarası barış antlaşmalarının yerine getirilmesini isteyen ve politik ihtiraslar yahut onların arkasında gizlenmiş menfaatler kaynaşır kaynaşmaz, birdenbire yosunlanan insanlık duygularına müracaat eden protestoların devri bitmişti. Şimdi, Anadolu çarpışıyordu. Ölsek bile elimizde silâh ölecektik. Bu, büsbütün başka bir şeydi.

Anadolu çarpışıyordu. Her gün doğru, yanlış bir yığın havadis etrafta bir bomba gibi patlıyor, küçük muhitlerden şehre, asıl kalabalığa doğru yayılıyordu. Bu günleri yaşayanlar, meselâ çarşı içinde veya Bayezıt kahvelerinde yahut Darülfünun dershanelerinde, şehrin herhangi bir semtinde, bir devlet dairesinde, birkaç saat içinde çehrelerin nasıl birkaç defa değiştiğini, bir saat evvel gömülmeğe hazır denecek kadar asık yüzlerin, bir saat sonra neşe ile nasıl parıldadığını gayet iyi hatırlarlar.

Hakikatte bütün İstanbul garip bir sinirlilik içindeydi. Dünyanın her cins ajansı, her yolcu haberi, konuşulan şeyi dinlemesini iyi bilmeyen, fakat işittiğini behemehal anlatmaktan hoşlanan her adam işgal altındaki şehrin sinirleri üzerinde bilir bilinez oynuyordu. Borsa; bu iyi veya kötü, doğru veya yanlış bu cins haberlerin belli başlı kaynaklarından biriydi. Her mühimce ameliyenin, hatta ferde ait kazancın arkasında behemehal bir felâket veya zafer haberi bulunuyordu.

Biz gazetelerde çalışan gençler, asıl İstanbul'un içinde bu sinirliliğin önünü almak için, kendi aramızda tedbirler düşünüyorduk. Nihayet şehrin muhtelif merkezlerinde büyük kahvelerde tanıdıklar tedarik etmeğe karar verdik. Böylece yer yer baş başa konuşmalar, yalan felâket haberlerini karşılayacaktı. Fakat biz de

çok defa, resmî bir tebliğ yoksa haber alamıyorduk.

Gazetedeki işimiz biter bitmez arkadaşların toplandığı kahvelere gidiyor, orada vaziyeti münakaşa ediyorduk. O zaman mermer masalar üzerinde haritalar, krokiler çiziliyor, askerlik işlerinde bizden tecrübeliler, Büyük Harp'in, şehrin içinde kalmış artıkları olan ihtiyat zabitleri, mütekait askerler, bu krokilerde cephe hareketlerinin muhtemel safhalarını anlatıyorlardı. Ara sıra kahve sahibi yanımıza geliyor, yavaşça, "Boyalı kalem kullanmayın, Allah aşkına!" diye yalvarıyordu.

Şehir, içten içe kaynıyordu. Hayat, devlete karşı istiklâlini aldığı için tabiî hâllerde tasavvuru oldukça güç bir canlılık, bir humma kazanmıştı. Aklı başında olanların hemen hepsi umumî hayattan kendisini mesul addediyordu. Bu yüzden bütün zihinler gergindi. Fikirlerde ve imanlardaki ayrılık şehrin umumî hayatından, matbuatın manzarasından evlere kadar her şeyi değiştirmişti. Anadolu'daki açık ve hür mücadele işgal altındaki İstanbul'da gizli ve devamlı bir iç harbi şeklini almıştı. Bazen bu gizli harp birdenbire küçük veya büyük bir vak'ada alenîleşiyordu.

Hulâsa, içtimaî tuğla veya kiremit, binanın kendisi olmuş, fertler tek başlarına içlerindeki kıymet hükümleriyle yaşıyorlardı. Fakat kıymet hükümleri ihtiraslarımızla her zaman mücadele edemez. Bunu yapabilmek için kahraman veya mümin olmak ister. Mevki, para, rahat yaşamak ihtirası her an ve herkesin karşısında şeytanî bir iğva gibi gizli sofrasını açıyor ve çok telkinli işaretlerle davet ediyordu. Ve bu davetin kuvveti şartlara ve şahsa göre değişiyordu. Fakat bununla da kalmıyordu. Dağılan içtimaî nizam bir yığın unutulmuş meseleyi, hapsedilmiş davayı ortaya çıkarmıştı. İdealin ve ahlâkın emirlerini kendinde hazır bulmayanların çoğu bu eski imparatorluk payitahtında, çok tehlikeli yol uğraklarında kalıyorlardı. O zamana kadar tarihlerde şanlı bir istilâ devrinin destanı içinde, ondan belki daha kahramanca müdafaa asırlarında birbirine sarılmış gördüğümüz bir terkibin unsurları, bu inkıraz

devrinde birdenbire vaziyetini değiştirmiş, terkip bozulduğu için kendisine hususî bir talih aramağa, hiçbir şey yapmasa bile bir çare bulamadığı büyük yıkılışın azabından nefsini kurtarmak için –çünkü hepimiz iş ve gücümüz arasında bir nevi içtimaî azap yaşıyorduk– onu inkâra başlamıştı. Bir imparatorluk, hatta bir siyasî heyet nedir? Bunu o yıllarda, etrafımdaki hadiseler üzerinde vuzuhla düşündükçe hissettim.

Fakat her zaman bu vuzuhu kendimde bulamıyordum. Etrafımda, iyi kötü, hayat türlü çehreleriyle devam ediyordu.

Ben, bütün arkadaşlarım, herkes günün şartları içinde olsa bile yine her zamanki gibi yaşıyorduk. Ölüm, tırpanını yine işletiyor ve o konuştukça, her zaman olduğu gibi bütün sesler susuyor; aşk, müphem ümitler, yine içimizde yalancı aynalarını oynatıyorlar, herkes yine eskisi gibi seviyor, birleşiyor, ayrılıyor, çocuklar doğuyordu. Fakat hadiselere ve kendimize biraz dikkat ettiğimiz zaman bütün bu işler, tabiat çarkının bu tabiî dönüşü, çok zalim bir şuurun, bir nevi çok zalim bir meleğin emri altında oluyordu. İstanbul esirdi ve hepimizi taşıyan içtimaî gemi alevler içindeydi.

Şehrin manzarası çok değişmişti. Dünyanın her milletinden işgal askerleri, Karadeniz'den gelen vapurların şehre her gün döktüğü Beyaz Ruslar, her cinsten kavim kıyafeti, eski payitahtı bir nevi kadîm İskenderiye'ye, ırkların ve medeniyetlerin birbirine karıştığı ve kaynaştığı devirlerin o büyük yol uğrağı şehirlerine benzetmişti.

İstanbul, Kırım Muharebesi'nden beri bu kadar çeşitli ve karışık bir manzara almamıştı. Fakat doğrusu istenirse Kırım Muharebesi'nin şehre getirdiği değişiklik de bunun yanında ehemmiyetsiz kalırdı. Örfü ve âdeti için çok kıskanç, muayyen hadleri geçişte hemen infilâka hazır, imparatorluğun hiyerarşisine ve haysiyetine, hatta ihtişamına sahip Abdülmecit devri İstanbul'u ile çözülüş devrinin bu müdafaasız, kolları bağlı İstanbul'u arasında münasebet bile yoktu. Burada hayat bir bakıma göre ancak

müsaade edildiği nispette bizimdi. Bu değişiklik para işlerinde de görünüyordu.

İşgal ordularının şehre döktüğü para, kazanç şekillerini alt üst etmiş, refah seviyesi tasavvur edilmeyecek derecede el değiştirmişti. Yabancı kuvvetlerin etrafında, onların gündelik ihtiyaçları için hemen bir yığın yeni iş çıkmıştı. Biraz atılgan, cerbezeli yahut değerlere karşı az çok kayıtsız insanlar bu işlere sarılmışlar, kaybedilmesi, kazanılması kadar kolay servetler elde etmişlerdi. Bu kolay servetin etrafında Beyaz Rus akımının çok başka mecralar ve şekiller verdiği büyük bir eğlence hayatı başlamıştı. Beyoğlu'nda bir yığın lokanta, bar, dansing açılmış, ağırbaşlı İstanbul efendilerinin bir vakitler gazetelerini okuyarak, alçak sesle dünya gidişi hakkında bedbinliklerini birbirlerine naklettikleri, sabah kahvesi ve akşam çayı içtikleri İstanbul kahveleri manzaralarını değiştirmişti. Beyaz Kafkas ceketli, ayağı siyah çizmeli, bol pudra içindeki kumral ve beyaz yüzleri düz çizgili, ince, eski hanımlarımızın kullandığı yemenileri andıran eşarplara sarılmış narin Rus kadınları ve kızları, çoğu prenses, kontes, yahut, yüksek burjuva ailesine mensup olduklarını iddia ediyorlardı! –Öyle ki, batan Çarlık gemisinden hemen herkes bir asalet ünvanı kurtararak gelmişti denebilir– Acayip ve çok tehlikeli bir peri kafilesi gibi, bu sakin baş dindirme mabetlerine, bir kısmı sakat, göğüsleri nişanlarla dolu, yine Kafkas ve Kazak kıyafetli erkekleriyle beraber üşüşmüşlerdi. Her büyükçe kahvede tombala oynanıyor, muayyen saatlerde ışıklar kısılıyor, narin endamlı delikanlılar, Kafkas dansları, kadınlar ufak tefek plastik rakslar yapıyorlar, semtleri dolayısıyla daha kapalı, müşterisi daha az yerlere, hiç olmazsa gezici çalgıcılar uğruyorlardı.

Beyoğlu büsbütün tanınmaz hâle gelmişti. Birdenbire kendisine eklediği Sirkeci'den Tepebaşı'na, oradan ta Osmanbey'e ve Şişli'ye kadar alaturka ve alafranga çalgılı, hiç olmazsa bir gramofonla müşterilerini eğlendiren bir yığın eğlence yeri açılmıştı. Fakat asıl civcivli yer, şüphesiz Tepebaşı'yla Taksim arasında idi.

Yetmiş çeşit milletten insanın hep birden eğlendiği bu birkaç yüz metre uzunluğundaki cadde, kendi tevekkülünün ve ıstırabının gecesine kapanmış eski İstanbul'un yanı başında bugünün ekzotik romanlarında hikâyesini okuduğumuz bir nevi Şanghay veya Singapur gibi asıl maddesine çok derinden yabancı, haşin, köksüz ve gürültülü parlıyordu. Fakat İstanbul'un neresi eğlenmiyordu? Üsküdar iskelesinin hüzünlü manzarası birdenbire bir şehrâyin olmuş, Kadıköy, iskeleden başlayan bir yığın eğlence yeri ve barla dolmuştu. Mühürdar Bahçesi, –o zamanlar Moda, bugünkü gibi parlamamıştı– çalgısıyla, eğlencesiyle İstanbul'un en uzak yerlerinden müşteri çekiyordu.

Fakat bu eğlenen İstanbul'un yanı başında çok bahtsız, mustarip bir İstanbul daha vardı. Daha harp içinde el değiştirmeğe başlayan servet, içtimaî hayatın nizamını bozmuş, beş altı sene evvel müreffeh sanılan ve eski payitahtın asıl hayatını yapan bütün bir orta sınıfı harap etmişti. Umumî Harp içinde çıkan yangınlarda evi barkı yananların çoğu, hâlâ medreselerde idi.

İstanbul'un çapraşık yollu, mescitli, bakkallı küçük mahallelerinde, o tahtadan kutu gibi evlerde, her ne pahasına olursa olsun haysiyetini muhafaza etmeğe, çocuklarını okutmağa, karısını, kızını iyi giyindirmeğe, temiz kıyafetle gezmeğe, misafir kabul etmeğe, şu ve bu vesile ile sağa sola, aile şerefiyle mütenasip hediye vermeğe mecbur insanlar, çoğu eski imparatorluğun rütbe ve nişan sahibi memurları, bir usta elinden çıkmış gibi düzgün zevki ile İstanbul'u ve hayatını benimsemiş insanlar kıt kanaat, gözyaşlarını içlerine akıtarak yaşıyorlardı. Çünkü öbürleri daha az refahlı sayılanlar, ekmeğini her gün kazanmağa mecbur olanlar, yeni başlayan bir yığın meslekle bu geçici ve sun'î refahın bir köşesini zaptetmişlerdi. Onun için oturdukları yere bakılıp orta hâlli sanılan aileler yarı aç iken, küçük kulübelerde, üstü teneke örtülü barakalarda, hatta bazı medrese köşelerinde zurnalı, davullu, utlu, kemençeli eğlenceler oluyordu.

Fakat asıl kazanç büyük iş adamlarında ve onlarla işbirliği yapmış her cinsten atılgan, vesvesesiz, binaenaleyh kıymet fikri az insanlarda idi. Bunların çoğu uçucu bir yıldız gibi parlayıp sönüyorlardı, bir kısmı ise tutunmasını biliyorlar, yavaş yavaş çabuk kazanılmış para, yer ve el değiştirmesi oldukça güç olan emlâk ve akarla değişiyordu. Bu yüzden şaşırtıcı izdivaçlar oluyor ve henüz ananelerini muhafaza eden, mâzisinin izi içinde yürüyen şehir, birdenbire şöhreti hâlâ istikbale ait bir ümit gibi kendilerinde yaşayan bir Tanzimat vezirinin veya büyükçe bir memurun kızıyla herhangi bir sonradan görmüşün evlenmesini kendi haysiyetine indirilmiş bir darbe telâkki ediyor, haberi gazetede okuyanlar başlarını sallayarak: "Ne günlere kaldık!" der gibi birbirlerine bakıyorlardı.

Senegalli nefer, Cezayirli çavuş, siyah sakalı çenesinin altına bağlanmış Hintli gönüllü, İskoçyalı, Kanadalı fedaî, Avusturalyalı zabit, siyah pelerinli Karabineri, Ermeni tercüman, Rum papazından bozma halk hatibi arasında, işte İstanbul'un böyle karışık, derbeder bir hayatı vardı.

8

Sabiha'yı görmekten ümit kesmiş gibiydim. Onun insanlardan gizlendiğine, dostlarıyla alâkasını kestiğine inanmıştım. Bununla beraber arıyordum. Bir gün İhsan'ın annesiyle konuştum. Bana çok mahzun bir bakıştan sonra: "Ben de göremiyorum! O kız içime hicran oldu.... Ne kadar sevdiğimi bilmezsin!" dedi. Yukarda tesadüf ettiğimi söylediğim 171 Vedat'la Nuri Adil'i aradım. Kadıköyü'nde sönük bir tiyatro kumpanyasını kurduğunu haber aldım. Bir akşam kendisini gördüm. Muvaffak olmuş sanatkâr gururuyla bana ancak iltifat etti. Fakat Sabiha'ya çoktan tesadüf etmemişti.

Kudret Bey'le sık sık gittiğimiz Sakine Hanımlarda da onu göremiyordum. Bu latif kadın, beni evin insanlarından biri addediyor, hayatının mahrem sanılabilecek her tarafını açıyordu. O da Sabiha'nın bahsi geçince, İhsan'ın annesi gibi konuşuyordu. Bir gün bana bu vesileyle insan kadrinden bahsetti.

– Ne yazık, Cemal Bey, yavrum, ne yazık ki insan, insanın kadrini, her zaman bilmiyor. Ben Sabiha'ya karşı istediğim gibi davranmadım. Ona üzülüyorum.

Bu sözler bana çok acı geldi:

– Sabiha'dan ölmüş gibi bahsediyorsunuz...

– Hayır, yavrum, öyle değil! Daha mühim bir şeyden bahsetmek istiyorum... Amma, neden? Belki her zamanki tasavvurlarımızdan birinden...

Bu arada ben Yuneşka ile tanışmıştım. Bu kadını Hasan Bey'in yanında ilk defa gördüğüm gün, elimi sıkış tarzı bana mânalı gelmişti. Hasan Bey'in kim olduğunu anlayınca, bize mültefit olduğunu gördüğümüz her kadın karşısında az çok kurduğumuz o bir anlık saadet ve eğlence hayali içimde yer değiştirdi. Yuneşka vasıtasıyla Hasan Bey ile Sabiha arasındaki münasebete dair bazı şeyler öğrenebilirim ümidine kapıldım ve bu kadınla tanışmak çarelerini aradım.

Tepebaşı lokantalarına birkaç defa uğradıktan sonra isteğimde muvaffak oldum. Yuneşka hemen o gün beni Tarlabaşı'ndaki evine götürdü. Garip bir kadındı. Mizacındaki soğukluğu, sanki uysallığıyla telâfiye karar vermiş gibi idi. Onun için tanıdığı erkeklere, uzviyetini kendisine ait olmayan bir şey gibi teslim eder ve sonra sanki çok uzaklardan, adeta zihnindeki bir noktadan bir türlü anlamadığı, sırrına varamadığı bu didişmeyi, merakla, hatta merhametle seyrederdi.

Yuneşka Tarlabaşı'ndaki bu evde, İda isminde şimalli bir kadınla beraber oturuyordu. Son derecede beyaz olan bu kadın, uzun boyu, adeta sonradan üslûplaştırılmış hissini veren yüzü, çevik ve ince endamıyla –sırtının hafif kamburluğunu insan göremezdi– Ibsen'in tiyatrolarında bahsettiği şimal geyiklerine, Cermen efsanelerinde hikâyesi geçen kuğu kuşlarına benzerdi. Harbe dahi girmemiş bir milletten olan İda'nın Beyaz Rus ordularıyla İstanbul'a gelişine çok şaşmıştım. Halbuki aynı ordularla ve onlardan sonra, elli bine yakın Karadenizli Türk de memleketine dönmüştü.

Bu iki kadının sürdükleri hayat, bana kadın dediğimiz mahlûkun, hayatın mutlak şekilde yarısı olduğu hâlde çektiklerini anlatmağa kâfiydi. Uzviyetlerinin, erkek iştihasının, yanlış kurulmuş hayatın, kendi bünye hususiyetlerinin cezasını, her gün her saat ayrı bir işkence ile ödüyorlardı. Yuneşka, maddesini yanındakilerinin ellerine terk ederek, İda, etrafındaki her şeye çılgın dene-

bilecek bir isyanla kadın talihinin kötü tarafını yaşıyordu.

İda'nın en büyük isteği tek bir erkeğin olabilmekti. Fakat bir türlü onu seçemiyordu. Şaşırtıcı bir kültürü vardı. Hiçbir hususî kabiliyeti olmadan musikiyi seviyordu. Muhlis Bey'i çok yakından tanımıştı. Bir gün bana "Acaba onunla yaşayamaz mıyım? Beni yanına almaz mı?" diye sormuştu. Fakat Muhlis Bey aşağıda göreceğimiz gibi, bu cins adam değildi.

Muhtar'ın beraberce gizli iş gördükleri Mihailof, Yuneşka'nın üvey kardeşiydi. Borsa sokağının bir köşesinde bir apartmanda otururdu. Bu apartmanın aynı merdivene açılan iki kapısı –biri servis kapısı– ona iki ayrı işi birden görmek fikrini vermişti. Kapılardan birinin üstünde fotoğrafçı tabelası vardı. Öbürüne de "Psişik Hastalıklar Profesörü" tabelasını asmıştı. Fotoğraf atölyesini oldukça beceriksiz, fakat işinin ehli olan bir arkadaşı idare ediyordu.

Safdil bir müşterisi karşısında, çerçevesiz gözlüklerinin –o zaman daha çerçeveli gözlük modası yoktu– çok parlak camları arkasında birdenbire bulduğu soğuk ve keskin bakışlarıyla, Mihailof ikinci mesleğini kendisi idare ederdi. Zaten hakikatte bu bir falcılıktan ibaretti. Önüne bir el açıldı mı derhal, durdurulması imkânsız bir şelâle gibi konuşmağa başlar, müspet ve menfi o kadar ihtimal ve imkânı bir arada sayardı ki kendisini dinleyen müşterinin bütün hayatını ve ruhunu açık bir kitap gibi okuduğuna inanmamasına imkân yoktu. Mihailof: "Ben, aynı evde bütün aileye ve tanıdıklara birden bakarım!" diye peşinen söylediği için hemen her söylediği doğru çıkardı.

Mihailof 1922 senesi yılbaşında bir fal kitabı çıkarttı. Ve millî zaferin kazanılacağını efkârıumumiyeye tebşir etti. Bu küçük kitaba son yıllara kadar şurada, burada, rast geldikçe gülerdim. Çünkü hakiki muharriri ben, Doktor Cemal'dim. İlk önce, "Türkçem iyi değil!" diye bana yaptığı yardım ricasını kabul etmiş, fakat sonunda işin gecikeceğini anlayarak yarım saat içinde kendi başıma

bitirmiştim. O gün, fevkalâde memnun oldu. Bana sonsuz teşekkürler etti. Fakat kitap çıkar çıkmaz benimle derhal darıldı, bir daha konuşmadı. Bunda da haklı idi. Onu içinden yıkmıştım.

Mihailof'un evinin büyük hususiyetlerinden biri de "kehanet mağarası" ile fotoğraf atölyesi arasındaki büyükçe odada, işret sofrasının her zaman hazır bulunmasıydı. O da, arkadaşı Petrof da günün her saatinde az çok sarhoştular. Her çeşitten Rus mezesi ile bu sofra benim kâbuslarımdan biriydi.

Mihailof kardeşinin zıddı olarak, sarışın, Fransız sakallı, şişmanca bir adamdı. Rus halk şarkılarını iyi bilirdi. Muhtar'la yaptığı eroin işinden bu atölyede ancak, iş patlak verdiği zaman bahsedildi.

Mihailof'un fotoğrafçılık arkadaşı Leon, Yuneşka vasıtasıyla tanıdığım insanların en enteresanıydı. Yuneşka'ya delice âşık olan ve galiba bu aşkı yüzünden onunla rahatça iki kelime söyleşemeyen bu delikanlıyı, elinde bir keman olmadan pek az gördüm, diyebilirim. Bütün ışıklarını birden yaktığı fotoğraf atölyesinde –bazen bu ışıkları söndürmeyi gündüzleri unuttuğu da olurdu,– gece sabaha kadar keman çalardı. Kemanının garip bir sonoritési vardı ki, biraz yapmacığa, biraz şarlatanlığa veya fazla hassasiyete kaçmasına rağmen, insanı avlamaması kabil değildi.

Hâlâ, büyük keman parçalarından çoğunu, onun daha ziyade derisi ve adaleleri iyice soyulmuş, sade kemik kalmış bir at kafasına benzeyen iri, yarı mongol, kemikli yüzünü, daima içi terleyen uçsuz bucaksız ellerini ve uzun parmaklarını, bu fotoğraf atölyesinin adeta üzerine çullanarak insanı sersemleten ışıklarıyla beraber hatırlarım. Leon Leonoviç'in kemanı Kadıköyü'nde daima münakaşa ediliyordu. Muhlis Bey onun için "Riyazî değil, on para etmez! Fakat gene şaşırtıcı bir tarafı var." der, Kudret Bey, "Leonoviç'i yıkan küçük kalmasıdır. Bir adım ötesinde hakiki ustalık var! Fakat hiçbir zaman ona erişemeyecek!" mütalaasında bulunurdu. Akşamları çaldığı Rus lokantasında bazı bazı onu dinleyen İhsan'ın

fikri ise "Halk ile büyük sanat ananelerinin arasındaki mesafede kaybolacağı" merkezinde idi. Galiba en doğru hüküm de bu idi.

Mihailof'un Muhtar'ın tesiri altında olduğunu, hatta bu falcılık işinde bile onun tarafından idare edildiğini çok sonra öğrendim.

Yuneşka ve kardeşiyle münasebetim dahi, Sabiha meselesinde beni pek ilerletmedi. Muhtar'ı Mihailof'un atölyesinde birkaç defa gördüm. İlk defasında, beni büyük bir dostlukla kabul etti. Sonra kim olduğumu öğrenince, lafı hemen orada kesti, aramıza o kadar düşmanca bir mesafe koydu ki, kendisine Sabiha'ya dair hiçbir şey soramadım. Öbür tesadüflerde hep bu tel örgüler, terk edilmiş siperler, epeyce dinamit döşenmiş lağımlar bulunan o yeni hat arası boşluklara benzeyen mesafenin üstünden selâmlaştık. Bu, beni o kadar rahatsız ediyordu ki, bir gün kendisinden, hemen o anda hayatımda bu kadar kötü rol oynayan bu adamla hesaplaşmak isteyen bir çehre ile izahat istedim:

– Affedersiniz kardeşim, başım o kadar sıkıntıda ki... diye cevap verdi. Bu doğru idi. Eroin meselesi sarpa sarmıştı. Muhtar, Mihailof ve bütün tayfaları tevkif edilmek tehlikesinde idiler. O akşam bunu bana Muhlis Bey anlattı.

Ondan sonra Muhtar, bana karşı daha dost davrandı. Fakat bunun başlıca sebebinin benim, Kudret Bey'le olan dostluğumdan korkması olduğunu tahmin etmek, benim için pek güç olmadı. Muhtar'sa ihtiyar adamın yazma eserleri, yazı koleksiyonu, çini, çeşm-i bülbül gibi eski aile yadigârı eşyası ve bilhassa evinde yersizlikten üst üste bir kenara yığdığı on, on iki kadar Ayvazovski ve Corot tabloları etrafında dolaşıyordu. Bunu sonra anlatacağım.

Muhlis Bey, Muhtar'la kavgaya karar verdiğim ve o kadar şiddetle kendisinden izahat istediğim günün akşamında, Muhtar'ın beni adeta acındıran teslimiyetini kendisine anlattığım zaman, bana:

– Hepsi tevkif edileceklerdi. Bereket versin polis müdüriyetin-

deki tanıdıklar vasıtasıyla işi örtbas ettirdim. Daha doğrusu basılma saatini geciktirerek ortada cürmü ispata yarayacak bir şey kalmamasını temin ettim, demişti. Fakat isimlerin tespit edildiğini, Muhtar'ın bundan böyle elinde bulunduğunu da bana anlatmıştı.

– Tehlikeli adamdır. Her şey beklenir. Binaenaleyh avucumda olmasını tercih ederim.

Muhlis Bey'in bu sözleri söylerken çehresindeki ifadeyi hiç sevmemiştim.

Bununla beraber velev ki bu kadar mühim bir cürmün cezasız kalması pahasına da olsa Sabiha'nın sevdiği adamın bir felâketten kurtulmasına çok sevinmiştim.

O devirde Muhtar, ince, uzun boylu, hafif solgun yüzlü, yorgunluktan morarmış göz kapaklarıyla gerçekten güzel adamdı. Fakat bu güzellikte insanı rahatsız eden bir hâl vardı. Onu görüp de şeytanın vaktiyle bir melek olduğunu hatırlamamak imkânsızdı.

Muhtar'dan "kötülük ruhu", bir elmastan taşan ışık gibi taşıyordu. Garip ve büyüleyici tesiri de buradan geliyordu. Kadınların onu o kadar sevmesi de galiba buradan geliyordu.

Muhtar'ı ondan sonra bir müddet sık sık Kudret Bey'in yanında gördüm. Bir kere de beni ziyarete geldi. Aramızda beni hâlâ şaşırtan uzun bir konuşma oldu. Fakat bu çok sonradır.

O günlerde Muhtar'ı bir kere de Garden Bar'da gördüm. Kudret Bey'le, İstanbul'un hiç tanımadığı kadar muhteşem bir raks trupunu görmeğe gitmiştik. Bu kasımın sonlarında idi. İhsan'la Muhlis Bey'i, o zamanlar İhsan'ın peşinden hiç ayrılmayan iki genç adamı orada bulmuştuk. Muhtar, yanında son derecede güzel ve çok iyi giyinmiş bir Rus kadınıyla biraz ilerimizde şampanya içiyordu.

İlk önce ben bir şey fark etmemiştim. Sonra İhsan'ın yüzündeki değişiklik dikkatimi çekmiş, onun baktığı tarafa bakmış ve onları görmüştüm. Evinde, kim bilir ne türlü kederler, vehimler içinde unutulan Sabiha'nın düşüncesi, geceyi, o harikulâde raks

ve "beşler"in en güzel taraflarını veren musikiyi bana haram etti.

Halbuki o gece ben, insan vücudunu bütün imkânlarıyla ilk defa görüyordum. Sanki insanın miracına varıyordum. Sonradan Amerika'da o kadar şöhret kazanan ve bu son seneler içinde meşhur olan Tosya'nın trupu, adeta zihnimizle ve muhayyilemizle yarış ediyordu. Her hareket, her kımıldanış, her jest, bizim fâni varlığımızdan, bu varlığı ve etrafındakileri çok başka ve çok zengin bir planda yeni baştan yaratmak ve devam ettirmek için ayrılıyordu. Karşımda insan vücudu, büyülü sözün ve değişmez sembollerin o derin belâgatıyla, bütün mutabakatlarını kendi içimde kurarak konuşuyordu.

Yazık ki, Muhtar'ın yanındaki kadınla ikide bir başını eğip konuşması, ellerini muhabbetle sıkması, ışığın kısıldığı anlarda öpüşmeleri, kadının mesut kahkahaları, bu güzel fırsattan zevk almama mâni oluyordu.

İhsan'ın yüzünün gittikçe değişmesi, dalgınlığı, onun da benim gibi bu işten mustarip olduğunu gösteriyordu. Fakat, dikkat edince Muhtar'ın bu hâllerinin hepimizi huzursuz ettiğini anlıyordum. Kudret Bey baştan aşağı ihtilâç içindeydi. Muhlis Bey, ikide bir zehirli bir hayvanı, ayaklarının altında ezen bir insan gibi ayakkabılarını döşemeye sürtüyordu. Ne o, ne de İhsan, Muhtar'ın masasına bakmıyorlardı. Kudret Bey ile ben, gözlerimizi oradan alamıyorduk. Biraz sonra bir sükût fasılasında, Hasan Bey'le Nâsır Paşa'nın bizimkine benzer bir ruh hâleti içinde o tarafa baktıklarını, Nâsır Paşa'nın ellerinin titrediğini, Hasan Bey'in durmadan mendille yüzünü sildiğini gördüm. Yanımda oturan Muhlis Bey'e, onları işaret ettim. Muhlis Bey yan gözle baktıktan sonra, Yahya Kemal'in o günlerde meşhur olan manzumelerinden birinin ilk mısra'ını yüksek sesle okudu:

Mehlika Sultan'a âşık yedi genç!

Hakikaten Sabiha'nın hayatına girmiş yedi insanın yedisi de, oradaydık.

O gece erkek ruhunun garip bir tarafını daha öğrendim. Sevdiğimiz kadının sevdiği ve bize tercih ettiği erkeğin ihaneti hepimizi mustarip ediyordu.

Bu geceden iki üç hafta sonra, yine Mihailof'un atölyesinde, bir sabah, Süleyman Bey'e rastlamıştım. O geceyi geç vakte kadar Tepebaşı lokantalarında Yuneşka ile geçirmiş, sonra mahiyetini bir türlü anlamadığım bir tiksintiyle onu evine bırakarak ben bir otelde yatmıştım. Hayatımın en zalim gecelerinden biri olmuştu bu. İhsan ile Bayezıt'taki Merkez Kıraathanesi'nde, Muhlis Bey gelmeden evvel geçirdiğim marazî hâl içindeydim. Birdenbire sofra başında her şeye yabancı kesilmiştim. Her şey bana, ömrümün sonuna kadar tanımayacağım ve barışamayacağını bir çehre ile, o yabancı ve düşman çehresiyle görünmüştü. Yuneşka, mahremiyetinde soğuk ve kısır, fakat dostluğunda son derecede uysal eğlence kadını hüviyetinin bütün silâhlarını üzerimde tecrübe etti. Hepsi boşa gidiyordu. Nihayet ayrıldık. Fakat asıl azap, gittiğim otel odasında başladı.

Bu odanın tek karyolasını, ceviz rengi çerçeveli aynasını ve onun üzerinde durduğu lavaboyu, hayatıma gerçekten girmiş, bana kötülük etmiş mahlûklar gibi hâlâ hatırlarım.

Bununla beraber dışarıda herkes gibiydim. Sakin sakin otelin kapısından girmiş, bir oda istemiş, eşyam olmadığı için parasını peşin vermiş, yatmak için soyunmuş, hatta yatağa girmiştim. Fakat ne otel, ne oda, ne de eşyası beni kabul etmiyordu. Daha doğrusu, bende mevcut bir şey, içimde uyanan bir nevi ejder, bu otelin eşyası da dahil hiçbir şeyi kabul etmiyor, sadece mevcudiyetlerini bilmek veya hatırlamakla ölesiye rahatsız oluyordu.

Ancak sabaha karşı bir iki saat uyuyabilmiştim. O da yorgunluktan bir nevi sızmaya benziyordu. Zannederim ki, koridorda devrilen bir kahvaltı tepsisi beni uyandırdı. Gözümü açınca bulanık bir ışık dökülen pencereyi gördüm. İşte o anda delice bir intihar arzusuna kapıldım. Bu kül rengi boşluktan kendimi fırlat-

mak, beni kendilerine bu kadar derinden düşman eden her şeyden kurtulmak istiyordum.

Giyindiğim zaman saatin dokuz olduğunu öğrendim. Birkaç defa kendime, acaba sarhoş muyum, sualini sormuştum. Hayır değildim, zaten çok az içmiştim. Sadece tiksiniyordum. İnsandan tiksiniyordum, tabiattan tiksiniyordum, eşyadan tiksiniyordum. Dışarıda lapa lapa yağmaya başlayan kardan tiksiniyordum. Varlığın türlü yüzlerinden tiksiniyordum.

Her şey bana gülünç, budalaca ve iğrenç geliyordu. Yatağa girdiğim zaman yanı başımdaki duvarda bir tahtakurusu eziği görmüştüm. Açık tirşe rengi, dondurulmuş alçı duvarda koyu kahverengi bir nokta, hayvanı ezen parmağın duvar üstündeki küçük hareketini takip ederek soluk pembe bir renge doğru açılıyordu.

Kim bilir ne zaman olmuş bir şeydi bu? Belki de adamcağız onu parmağıyla ezmemişti. Fakat ben, duvarda, içimde ve etrafımda hep bu parmağın hareketini, ince derinin altında, o kadar pis kokulu kanın sıçrayışını, o cıvıklığı görüyordum. Elbette bir ses çıkarmıştır, ne kadar hafif olursa olsun muhakkak bir ses çıkmıştır, diyordum. Parmağının ucundan doğru bütün uzviyetini kaplaması lâzım gelen bu sesle nasıl çıldırmamıştı?

Bütün gece gözümün önünde bu parmak vardı. O, uzanıyor, duvarın üstündeki tahtakurusuna basıyor, onu orada, belki büyük bir haz duyarak eziyordu. Canlı maddenin, canlı madde ile bu mütearrız temasını, hareketin ve sebeplerinin arasında kaybolmuş o lezzeti, arkasından gelen tiksintiyi kendim yaşamış gibi duyuyordum.

Evet, onu gözlerimin önünde olduğu gibi, boğum boğum, mafsal yerlerinin kir toplanmış çetelesiyle, küt tırnağıyla, kıllarıyla, ani hareketiyle, arkasından gelen tiksintisiyle görüyordum.

Sokağa çıktığım zaman, ilk işim yattığım odanın penceresine bakmak oldu. Biraz evvel sandığım gibi sonsuzluğa veya mutlak boşluğa –bilhassa mutlak boşluğa– açılmıyordu. Mutlak boşluk,

adem, belki sonsuzluktan daha büyük, daha şifalı bir şeydi. Birkaç metre aşağısında, şimdi bir karış karla örtülü sokak, bu karın üstünde iki eli cebinde, ayakta, çişi gelmiş gibi olduğu yerde sallanan bir simitçi ile, bir el arabasının üstündeki semaveri etrafına birkaç yolcu birikmiş, seyyar bir Rus çaycısı vardı.

Tekrar pencereye baktım. Kopmuş rezeleri yüzünde saçma yemiş kuş kanadı gibi sarkan pancurlarının arkasında boş ışığa, ebediyen yabancı bir göz gibi bakıyordu.

Yan sokaklardan birine saptım. Bir kapı açıldı. Bir İngiliz bahriyelisi, kirli kombinezonunun altında titreyen, yaşlıca yüzünün boyaları birbirine karışmış bir kadının kucağından zorla ayrıldı. Delikanlı birkaç adım ileride yere tükürdü, sonra avucuyla yüzünün, kadının öptüğü yerini siler gibi bir hareket yaptı; fakat tamamlayamadı. O zaman ellerine baktı ve alabildiğine çabuk çabuk yürüdü. Belki cima sonlarının insandan ziyade hayvanî hüznü peşinden kovalıyordu.

Başka bir zaman olsaydı, beni sevinçten çıldırtacak bir sabahtı bu. Her taraf, evlerin üstü, yollar, gelip geçenlerin sırtı karla örtülüydü. Kar, rüzgârların karıştığı sokak başlarında anaforlar yaparak, tek istikametli caddede dümdüz, fakat daima bir âfet, bir belâ gibi yağıyordu.

O sabah beni Mihailof'un atölyesine sürükleyen neydi? Bilmiyorum. Belki de gazetedeki işlerim için adliyeye gideceğim zamanı rahatça bekleyecek bir yer arıyordum. Belki de Leon'a keman çaldırmayı ümit ediyordum. O gün adliyede bütün İstanbul'u alâkadar eden bir dava vardı. Üç aydan beri Karacaahmet Mezarlığı'nda, katilleri bir türlü bulunmayan bir yığın cinayet oluyordu.

Bu sefer polis, kırk, kırk beş yaşlarında, kendi hâlinde bir adamı yakalamıştı. Hiç kimse, bu cinayetlerde veya asıl itham edildiği son katille –bir pazartesi akşamı Düzceli bir ölünün hançerlenmiş cesedi bulunmuş, yarım saat sonra da bahsettiğim

adam tevkif edilmişti– bu biçarenin hiç alâkası olamayacağına inanıyordu.

Bizler ise adamın günahsız olduğuna o kadar emindik ki, kurtarmak için elimizden geleni yapmağa hazırdık.

Soğuk, bu muhakemenin içimde canlanan hatırası, adamın gözlerinde bir hafta evvelki duruşmada sezdiğim korku, düşüncelerimi yavaş yavaş düzeltti. Yahut, bir tarafımda yavaş yavaş biriktiğini hissettiğim şahsî tecrübeleri bana unutturdu.

Adamın o günkü hâli çok hazin bir şeydi. Konuşan, gülen, menfaatleri için mücadele eden, kızan, çalışan mahlûk, bir kelime ile insan, sadece bir mekanizmanın eline geçmekle küçük, zavallı, ürkek bir mahlûk olmuştu. Gözleri, görmekten ziyade yalvarıyor, zaman zaman da kaçacak bir yer arar gibi etrafına bakınıyordu. Ona merhametten ziyade, insanoğlunun kendi benzerini bu hâle koyuşu, beni çileden çıkartıyordu.

Bu düşüncelerle, Galatasaray'a geldiğim zaman kendimi, sokaklarda işlerine koşan, yahut ağır adımlarla kar altında sarhoşluklarını dağıtan insanların gününe karışmış buldum.

Kapıyı Mihailof'un işlerini gören kadın açtı. Mihailof ortada yoktu. Yalnız Leon Leonoviç asıl fotoğraf atölyesinin eşiğinde, bir elinde kemanı ile yayı, duruyordu. Yüzü kendisini hiç güzelleştirmeyen bir gülümseme ile ikiye bölünmüş gibiydi. Arkasından gelen ve bu soluk sabah ortasında daha başka türlü parlayan lambaların ışığında bu yüz, garip ve rahatsız edici şekilde gölgede kalıyordu.

Beni, tahmin ettiğim gibi atölyeye almadı, yandaki salona soktu. Mihailof'un masası, bol zeytinyağında yüzen balıklarıyla, turşularıyla, hazır etleriyle ortadaydı. Bir tarafta semaver kaynıyordu. Büyük çorba tabağında çay, yanı başındaki buruşturulup atılmış peşkiriyle yarı devrilmiş, yalnız bir kenarıyla bir sigara iskemlesine dayanan sandalye yarım kalmış bir sabah keyfini gösteriyordu.

Belki de bir türlü durdurulamayan bu iskemleye dikkat eder-

ken kanepeye yüzükoyun yatan Süleyman Bey'i gördüm. İki elleri açık, başı sırtının kamburunda adeta ayrı gibi yatıyordu.

– Bir saat evvel geldi, bir şeyler söyledi ve böyle yattı. Metresiyle kavga etmiş, kadın bırakıp gitmiş...

O gün öğleye kadar onunla meşgul oldum. Evvelâ civarda bulunan genç bir doktoru çağırdım. Güçlükle nefes alması, yüzünün tıkanıklığı, beni korkutmuştu. Doktor alelâde bir sarhoşluk vak'ası olduğunu, fakat damar sertliğinin tehdidi altında bulunduğunu söyledi ve sık sık amonyak koklatmamı, hatta bir bardak suya birkaç damla damlatarak içirtmemi tavsiye ederek gitti. Hâlinde hastadan ziyade benim telâşımla alay eden bir şey vardı.

Biraz sonra amonyağın tesirini gördük. Süleyman Bey, şiddetli aksırıklarla kendine geldi. Bu sefer baş ağrısından, mide bulantısından şikâyet ediyordu. Leon Leonoviç, durmadan ona bardak bardak çay taşıyordu.

Süleyman Bey, beni güçlükle tanıdı. Tanır tanımaz boynuma sarılarak ağlamağa başladı. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. İhtiyar adama bu zayıf anında sadece orada bulunmamla fenalık ettiğimi, hiç hatırlamak istemediği birtakım şeyleri hatırlattığımı anladım. Ara sıra hıçkırıklarını kesiyor, tıpkı ilk defa kendisini evimizde gördüğüm gece, babamla konuşurken yaptığı gibi "kader, kader..." diyor, sonra tekrar ağlamağa koyuluyordu. Bu ağlama beni çıldırtıyordu.

Tuhaf bir ağlamaydı bu. Gözlerinden yaş akmıyordu; sadece bulanık ve ıslaktılar. Denebilir ki, yalnız sesiyle ağlıyordu. Sonra baş ağrılarından şikâyet etti. Bir ara ayağa kalkmak istedi. Tutmasaydım devrilecekti. Başının altına bir yastık bularak yatırdım. Tekrar dışarıya koştum; aspirin getirdim.

Eskiden tanıdığım Süleyman Bey de fevkalâde bir şey değildi. Daha ziyade yerli bir vodvil kahramanına benziyordu. Sabiha ile beraber zaaflarını yüzünden okurduk. Fakat bu gördüğüm, adeta yarı kucağımda sızlanan insan harabesi çok ayrı bir şeydi. O, sade-

ce bir sukutun derecesini ölçmeğe yarayabilirdi.

Bununla beraber ona bağlıydım; Sabiha'nın babasıydı. Bu baba ile o kızın arasındaki münasebetin ilk bakışta kavranamayacak şeylerden olduğunu biliyordum. Onlar, ancak ırsiyetin karanlık nizamında, çözülmesi son derecede güç ve gizli tesadüflerinde aranabilirdi.

Şüphesiz Sabiha'nın hayatında, bu adamın zaaflarının büyük tesirleri olmuştu. Onu Muhtar'a doğru itenlerin başında elbette Süleyman Bey vardı. Onun karısıyla anlaşmazlıkları, acayip mizaçları nasıl Sabiha'nın birtakım meselelere çok erken uyanmasına, her şeye kendi içinde cevaplar aramasına sebep olmuşsa, Süleyman Bey'in karısının son hastalık devrinde ve bilhassa ölümünden sonraki hayatı da Muhtar'la evlenmesine sebep olmuştu. Bütün bunları bana anlatan Kudret Bey, Muhtar'da kendisini kuvvetle çeken bir tarafın bulunmasına rağmen Sabiha'nın son dakikaya kadar tereddüt ettiğini de söylemişti. Bu tereddüdün hikâyesini Leylâ'dan, Rezzan Hanım'dan ayrı ayrı dinlemiştim. Bununla beraber Sabiha, babasını yine seviyordu. Son zamanlarda dargın olmalarına rağmen yine sevmekte devam ettiğine emindim.

Süleyman Bey yattığı yerden hem sızlanıyor, hem Sabiha'yı göreceği geldiğinden bahsediyor, talihinden şikâyet ediyordu. Saat bire doğru biraz iyileşti. Evine götürdüm.

Sıraserviler'de büyükçe bir binada (biz bu binalara apartman diyoruz) ikinci katı baştan başa kaplayan bir dairede, bir salonla bir odası vardı. Bize kapıyı, ilk bakışta bütün iyilik kabiliyetleri doğduğu gün, ebesi tarafından çalınmış hissini bırakan bir kadın açtı. Onu perişan hâli, kan çanağı gözleri, sapsarı yüzüyle ve bana dayanmış görünce:

– Yine mi sarhoş?.. diye başını salladı.

O kadar sinirlendim ki, adeta kadını iterek Süleyman Bey'i içeriye soktum. Doğru yatak odasına giderek onu yatağına yatırdım. Burası arka evlerin bütün ışığını kapattığı odalardan biriy-

di. Eşyaya bakılırsa tam bir çıplaklık içinde yaşıyordu. Bununla beraber yatak takımı, çarşaflar, yastık yüzleri son derecede itina ile işlenmişti. Bunlar, Sabiha'nın çok iyi tanıdığım hesap işleriydi. Süleyman Bey, soyunmadan evvel yastık örtüsüne bakarak:

– Yine değiştirmemişler... diye mırıldandı. Bu söz, benim hiddetimi taşırdı. Hizmetçi kadını bulmak için dışarıya çıktım.

Yatak odasına biraz sonra bahsedeceğim salondan girmiştik. Fakat hizmetçiyi aramak için başka kapıdan dışarı çıkmıştım. Kendimi alabildiğine uzanan bir koridorda buldum. İlk önce etrafı gözlerimle araştırdım. Sonra yavaş sesle "Baksanıza!" diye çağırdım. Hiç kimsenin cevap vermediğini görünce alabildiğine bağırdım. O zaman bu uzun koridorun bütün kapıları açıldı. Daha fazla çıplak denebilecek şekilde yarı giyinik, saçları darmadağın bir yığın kadın, kiminin elinde tarak, kiminin elinde sütyeni, hemen hepsinin saçları perişan, dışarıya fırladılar. Bir odanın kapısından acele ile giyinen bir erkek hayali gördüm. Süleyman Bey'in nasıl bir evde oturduğu anlaşılıyordu.

Zavallı komşum, hangi merdivenlerden inerek, ayaklarının altında hangi döşemeler kaya kaya bu eve kadar düşmüştü, bunu sonra anladım. Daha doğrusu şüphelerimin doğru olduğunu öğrendim.

İhtiyar kadını nihayet buldum ve yakasına sarılarak Süleyman Bey'in odasına götürdüm. Yatak çarşaflarını değiştirttim. Odayı tanzim ettirdim, sobayı yaktırdım. Süleyman Bey'in odasını bir daha bu hâlde görürsem evi kapattıracağımı, kendisini polise vereceğimi, bütün bunları yapmadan belki de öldüreceğimi, kendisine iyice tembih ettim.

Fakat hiddetim bu zavallı kadına değildi. Hiddetim Muhtar'a idi. Elime geçseydi o dakikada öldürürdüm. Bütün bu sukutu, adeta riyazî bir şekilde hazırlayan oydu. Nitekim biraz sonra Süleyman Bey, kendisi de bana bunu anlattı.

– Salon daha ziyade onundur. Orada işlerine yardım eden İtilâf zabitlerine, tanıdığı bizim mühim adamlara ziyafet verir, bazen de işleri yüzünden evine gidemezse burada geceler.

Salona bir daha girdim. Toptan alınmış, fakat pahalı, süslü eşya ile döşeliydi. Bir duvar çıkıntısında büyükçe bir divan vardı. Ancak benim asıl hayretimi çeken, muhtelif cinsten kıymetli tabak ve kristal eşya ile dolu birkaç dolaptı. Muhtar'ın bu eşyayı o zaman İstanbul'da sık sık tesadüf edilen müzayedelerden birinden aldığı görülüyordu. Hatta daha ziyade kapanmış bir klüp veya lokanta gibi bir yerden gelmeliydi.

Gitmeden evvel hizmetçi kadınla bir daha konuştum. Günde belki beş altı defa geleceğimi, belki beş günde bir geleceğimi, fakat Süleyman Bey'e yapılacak dikkatte en ufak bir şey değişirse evde her şeyi alt üst edeceğimi kendisine anlattım.

– Biraz sonra doktor gelecek, dedim. İlâçlar vaktinde alınacak, vaktinde verilecek...

Ben bunları söylerken evin kadın halkı, etrafımda genişçe bir halka yapmıştı. Saçlarını başının üstüne hotoz gibi toplamış, boylu, son derecede şişman, orta yaşlı, kulakları, kalın parmakları elmasla dolu bir kadın belli ki, evin sahibi, bana odaları tutanın Muhtar Bey olduğunu, moruğu acıyarak yanına aldığını, kendisi olsa kapı dışarı edeceğini, buna da hak kazandığını söyledi. Fakat ben dinlemedim:

– Aynı şeyleri Muhtar Bey'e de söyleyin. Bu adamın hiçbir şeyi eksik olmayacak. Burada kaldıkça, hepiniz hizmet edeceksiniz!

Beni korkutan Süleyman Bey'in sol elinin hafif uyuşması idi. Babamın dostu olan ve o taraflarda oturan bir doktora kadar giderek adresi verdim ve adliyeye gittim.

9

Ben gittiğim zaman muhakeme çoktan başlamış ve hiç beklenmedik bir safhaya girmişti. Kalabalık yüzünden içeriye girmek kabil olmadığı için büyükçe bir halk kitlesiyle beraber bu safhaları, ağızdan ağıza hayret veren bir çabuklukla yayılan haberlerle medhalden takip ediyorduk. Çünkü salondan başka, koridorlar, merdivenler dahi hıncahınç doluydu.

İstanbul'da Mütareke yıllarının tarihine, divanıharp kararıyla idam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey için yaptıkları cenaze merasimiyle o kadar parlak şekilde giren Askerî Tıbbıye talebesinden mühim bir kalabalık da benim gibi içeriye girememeyenlerin arasındaydı. Belki de onların bulunuşu dikkatimi çektiği için etrafımdaki kalabalığa biraz daha dikkatle baktım. Ferit Paşa kabinesi zamanında millî birliğe o kadar zararlı olanların çoğu burada toplanmıştı. Biraz daha dikkat edince, havanın çok daha elektrikli olduğunu anladım.

Sonradan yukarıdaki kalabalığın hikâyesini dinleyince bu asabiliğin daha derin olduğunu öğrendim. Hakikatte İstanbul, o muhakeme günü, daha sonra Darülfünun hadisesinde Ali Kemal'in derse gelmesi beklenilen gün Bayezıt meydanında geçen şeylerin küçük bir örneğini yaşamıştı. Kendi bulunduğum yerde geçen şeylere gelince, şu kadar söyleyebilirim ki, o zamana kadar İstanbul'da Müslüman halkın birbirine karşı bu kadar aşikar şekilde cephe aldığını görmemiştim. Hadiseler uzadıkça tarafların

kendi davaları etrafında kızıştıkları anlaşılıyordu. Beni asıl şaşırtan ise davanın o güne kadar geçen safhalarının böyle bir asabiyete hiçbir suretle hak vermemesiydi. Çünkü o güne kadar efkarıumumiye sadece haksız yere mahkûm edilmesi ihtimali olan bir zavallının talihi üzerinde durmuştu.

Mütareke senelerinin belli başlı kazançlarından biri de adalet makinesinin işleyiş tarzına halkın dikkati, muhakemeler etrafında, velev ferdî olsun, kızışan asabiyeti idi. Bu, zaruretle girdiğimiz değişme yolunda büyük bir merhale idi. Diğer taraftan adalet müessesesi garip, işgal altında bir şehirde beklenmeyecek kadar istiklâl kazanmıştı. Öyle ki, bir taraftan divanıharp kararları birbiri peşinden en büyük haksızlıkları yaparken öbür taraftan mahkemeler cesaret ve hakkaniyetle insanı şaşırtacak kararlar veriyordu.

Mahkemenin aldığı yeni safha şuydu: O güne kadar İstanbul, öldürülenin Düzce taraflarından, zaman zaman şehre geldiği görülen bir köylü, sanığın da kendi işinde gücünde bir adam olduğunu sanıyordu. Bu sonuncusu için vaziyet yine değişmemişti. Mahkemenin hatta ehemmiyet bile vermeden dinlediği müdafaa şahitleri, başından itibaren iddia ettiği gibi kızının evinden geldiğini, damadının birkaç ay evvel teslim olan –esir zabit ve askerlerinin bir kısmı bir çürütme hilesi olarak Yunanlılar tarafından serbest bırakılan– Trakya fırkalarından birinde yüzbaşı olduğunu, o vakitten beri ortalıkta görünmediğini, adamcağızın üç kızıyla tek başına kalmış olan bu kıza yardım ettiğini, kendisinin daha ziyade *Mesnevi* okutmakla geçindiğini söylemişlerdi.

Vak'a akşamı, adam kızının evinden geliyordu. İki ev arasındaki en kısa yol da –buna kimse itiraz etmemişti– Karacaahmet Mezarlığı'ndan geçiyordu. Adamcağız mezarlıktan tam çıktığı anda vak'a mahallinde bulunan zabıta tarafından tevkif edilmişti. Elinde bir ucu kanlı bir mendil vardı. İthamın delili bu mendildi. Halbuki adamın bunu beraberinde gezdirmesine hiç lüzum yoktu. Nitekim kendisi de uçları çıkın gibi sıkıca düğümlenmiş, fakat içi

dolu olan bu yazma mendili yolda bulup aldığını ilk ifadesinde söylemişti.

Fakat adliye, hafta arası iki müracaat karşısında kalmıştı. Bunlar ölünün vaziyetini değiştirmişlerdi. Birincisinde öldürülen köylünün sık sık Baltalimanı civarında göründüğünü birkaç kişinin haber vermesiydi. Adliyenin bu hususta yaptığı tahkikatta ise, ölünün, Ferit Paşa'nın bahçıvanlarından birisinin akrabası olduğu meydana çıkmıştı. O günkü muhakemede her nedense bu taraftan hiç bahsedilmemişti.

İkinci müracaat ise daha mühim şeyler haber veriyordu. Yine son duruşmadan bir gün sonra, biri Üsküdar'da çarşı içinde sütçülük yapan, öbürü Bulgurlu'da bostan sahibi iki kişi Üsküdar polisine müracaat ederek, o zamana kadar resmen yalnız adı tespit edilen bu adama, vak'a sabahı Üsküdar'da, çarşı içindeki kahvelerden birinde tesadüf ettiklerini, canının çok sıkıldığını, kendisiyle uzun boylu konuştuklarını söylüyorlardı. Kahveci dahi bu konuşmayı tasdik ediyordu.

Konuştukları şey ise büsbütün mühimdi. Adamcağız yanındakilere, üzerinde bulunan emanet para şayet kendisinin olsaydı bütün çoluk çocuğuyla ömrünün sonuna kadar refah içinde geçineceğini söylemiş, o kadar tehlike içinde ikide bir köyünden ve havalisinden, İstanbul'a yaptığı yolculuklardan şikâyet etmişti. Daha sonra ise laf arasında, Çamlıca aşağılarında bir bostanın veya tarlanın kaça alınabileceğini sormuştu. Kendisine istediğinden daha âlâ bir arazinin, tarla ve bostan, bir çift öküzüyle, büyükçe tahta eviyle geçen hafta dört bin liraya satıldığı söylenince:

– Yazık, demişti. Elimdeki para ile şimdi onun gibi on tanesini alabilirim.

İşin garibi bu kadar mühim bir parayı emanet eden insanın o zamana kadar meydana çıkmaması, her zaman gazete dahi okumayan şahitlerin, sırf semtlerinde geçen bir vak'a olması dolayısıyla işten, o da çok sonra alâkadar olmalarıydı.

Baltalimanı'ndaki şahitler ise, bahçıvanın bir gün laf arasında kendilerine "insanı bazen akrabasının ölüsünü bile görmeğe bırakmazlar... Bu devlettir oğul!" dediğini hatırlamışlar, ertesi gün laf kıtlığında tekrar bu meseleye dönünce adamın yüzünün değişmesinden şüphelenmişlerdi. Dediğim gibi adliye işin bu cihetini aleniyete vurmamış, fakat Üsküdar'daki sütçü ile bostan sahibini ve kahveciyi derhal tevkif etmişti.

Bununla beraber o gün mahkemede, yine şahit oldukları kararıyla sorguya çekildiler. Ancak celsenin sonunda "dahil-i dava kararı" verildi. Savcının bu hususta talepnamesinde "meselenin mahiyeti külliyen değiştiği" söyleniyor ve lâzım gelen tahkikatın yapılabilmesi için muhakemenin 17 Marta bırakılması isteniyordu.

Yine o günkü duruşma esnasında aynı adamlar, ölen köylünün bir ara kendilerine, köyünün eski muhtarı olduğunu söylediğini hatırlamıştılar.

Kalabalık çok sinirli bir hava içinde dağıldı. Ben bir müddet Ayasofya'nın kestane ağaçları altında insan kümelerinin sağa sola doğru akışını seyrettim. Sonra muhbir arkadaşlarla buluştuğumuz Babiâli karşısındaki İhsan Bey Kıraathanesi'ne gitmeğe karar verdim. Orada muhakemeyi yakından takip eden arkadaşlardan gazeteye yazacağım yazının tafsilâtını alacaktım.

Emniyet Sandığı'nın önünde Muhlis'le Sami Bey'e rast geldim. Sami Bey köşkte gördüğüm kıyafetle idi. Yalnız başında kalpak yerine fes, sırtında hâki renkten yeşile boyanmış kalın bir kaput vardı. İkisi hararetle konuşarak yürüyorlardı. Yanlarına gittim. Muhlis Bey beni görünce:

– Küçük, ne düşünüyorsun?.. dedi.

Ben, muhakemeyi layıkıyla takip edemediğimi söyleyince:

– Biz içerde idik... dediler. Onun üzerine İhsan Kıraathanesi'nden vazgeçerek o civarda Kafkasyalı bir muhacirin yeni açtığı

ve şenlenmesi için, bahçesi dolayısıyla, yazı beklediği küçük bir kahveye girdik. Bana istediğim tafsilâtın hepsini, muhakeme esnasında bahsedilen Baltalimanı'ndaki teşhisle beraber verdiler.

Sami Bey:

– İş siyasî... diyordu. Eminim ki, tevkif edilen adamın hiçbir kabahati yoktur.

Muhlis Bey, fesini başından çıkararak alnını sildi.

– Hayır, iş başında siyasîydi. Fakat ikinci safhası alelâde sirkat için katldir. Fakat katil kimdir? Bu adamın bize, isteyerek veya istemeyerek mühim bir hizmet ettiği muhakkak. Çünkü bu para beyhude yere İstanbul'dan gönderilmiyordu. Fakat katil kim? O biçareleri beyhude yere tevkif ettiler.

Vakit buldukça avukatlık da yapan Sami Bey, bunun adlî bir zaruret olduğunu söylüyordu. Muhlis Bey, onun gözlerinin içine bakarak sualini tekrarladı:

– Katil kim? Sonra bana döndü:

– Küçük, söyle; katil kim? Sen katili tanıyor musun?

Nedense Muhlis Bey'in katili tanıdığına, hatta benim de tanıdığıma kani olmadım. Daha doğrusu içime, bütün sabah görüp dinlediklerimle yakından bağlı garip bir şüphe düşmüştü.

Belki bu yüzden onlardan ayrıldım. Gazeteye giderek röportajımı yazdım. Yazımda katil hakkındaki şüphelerimden bahsetmeden, fakat bilhassa bu katilin Üsküdar taraflarında oturanlar veya alâkası olanlar içinde aranması lâzım geldiğinde ısrar ederek, Muhlis Bey'le Sami Bey'in mütalaalarını, yani işin başlangıcında siyasî olduğunu, fakat katlin âdi polis vak'ası olduğunu, yeni tevkif edilenler hakkında hiçbir şey söylenemeyeceğini, fakat eski sanığın beraat etmiş olması lâzım geldiğini, Baltalimanı hakkındaki bilgileri de ima ederek söylüyordum.

İhsan, bana sansürün muayyen bir fikir ve ölçü sahibi olmadığını, ekseriya bir yazıda sadece şiddetli ve tarizkâr cümleleri

çıkartmakla kaldığını, binaenaleyh bu cins röportajlarda mahsustan konulmuş çok şiddetli birkaç cümle sayesinde, nispeten mutedil yazılmak şartıyla asıl söylenmek istenenin daima söylenebileceğini anlatmıştı.

– İnsan, her zaman dikkatli olmaz. İtiyat, dikkati körletir. Onun için çok defa dediğim gibi oluyor. Zaten ölçü fikirleri olmadığı için her yazıyı tek başına mütalaa ediyorlar, demişti.

Ben de yazımı bu şekilde yazmıştım. Nitekim ertesi sabah, şuraya buraya serpiştirilmiş yedi sekiz cümleden gayrısı olduğu gibi çıktı. Bu yazı üzerinde bu kadar ısrarım, bu yüzden, hemen ertesi sabah Muhtar'ın beni ziyarete gelmesi yüzündendir.

O akşam Kudret Bey'le Nâsır Paşalara davetliydik. Fakat daha evvel Süleyman Bey'i görmek istiyordum. Onun için yine Nuruosmaniye'deki İkbal kıraathanesine uğrayarak Kudret Bey'e, isterse Beyoğlu'na beraber çıkmamızı, isterse Nâsır Paşalarda beni beklemesini, fakat verilmiş bir söz yüzünden Beyoğlu'nda bir müddet serbest kalmam gerektiğini söyledim.

Kudret Bey, mütekait bir binbaşı ile dama oynuyordu. Sözümü dinlemiş gibi görünerek "Peki!" dedi. Fakat ben bütün gün yemek yememiştim. Bir de sofrada onu beklemek istemediğim için saat yedi, yedi buçukta Kudret Bey'i dama tahtasının önünden behemehal kaldırmasını kahve sahibi kardeşlerden rica ettim. Hem oyuna bir göz atmak, hem de Kudret Bey'e "Allaha ısmarladık!" demek için tekrar masaya yaklaşınca Tevfik Bey alayla beni süzdü ve eliyle "otur!" der gibi bir işaret yaptı. Kendisine bir yığın işim olduğunu, akşam da Nâsır Paşalarda yemeğe gideceğimi söyleyerek beni affetmesini rica ettim. Bunun üzerine Tevfik Bey:

– O hâlde beraber çıkalım, dedi. Seninle konuşacaktım. Araba bulursak Beyoğulu'na seni götürürüm.

Tevfik Bey, ilk önce yaptığım işler hakkında bana bir yığın sual sordu. Kendisine, mektebe devam ettiğimi, fakat vaziyete bakılır-

sa bu yıl imtihanlardan fazla bir şey beklememem icap ettiğini, gündelik hayatımın yorucu, fakat eğlenceli geçtiğini söyledim. O sabah Süleyman Bey'in perişan hâlini, muhakeme hakkında düşündüğüm şeyleri, yazdığım yazıya kadar anlattım. O, beni gözlerinde her zaman tesadüf edilen o çocukça muzip parıltıyla dinledi.

– Müthiş bir faaliyettesin... görüyorum, dedi. Fakat Taksim'de arabadan ineceğim zaman:

– Nâsır Paşa'ya söyle, çok dikkatli olması icap eder. İhsan da öyle... İş değişti. Şimdi İstanbul'da zümreler değil, fertler mücadele ediyor. Unutma, söyle, diye tembih etti.

Kendisine sarih bir şey bilip bilmediğini sorunca:

– Hayır, bilmiyorum. Fakat ortalıkta gözle görünecek şekilde bir şeyler dönüyor. Sen de ihtiyatlı ol! diye ilâve etti. Süleyman Bey hakkındaki endişelerine gelince: Bana kalırsa hiç yorulma, onu ne sen, ne ben ıslah edebiliriz! Ama sen sözümü dinlemeyeceksin. Bunu da biliyorum.

– Ben, sizin sözünüzü her zaman dinlerim...

– Bu meselede dinlemezsin!.. Neyse. Şişli'ye geçtiğimizden beri gelmiyorsun! Ayıp yapıyorsun. Nuran bile seni soruyor. "O karışık saçlı bey bir daha gelmeyecek mi bize?" diyor. İstersen gelecek cuma gel, beraber Yenikapı Mevlevihanesine gideriz. Bâki Bey bize Bayati âyinini vâdetti. İhsan da gelecek! Babana da mektup yaz! Yahut bize uğra da sıhhat haberini verirken yalancı çıkmayalım!

Elini öperek ayrıldım. İçimde karışık bir his vardı. Babama geldiğim günlerde çok hararetli mektup yazmış, ondan sonra hep telgrafla muhabere etmiştik. Fakat beni üzen bu değildi. Tevfik Bey'in İhsan'la Nâsır Paşa için söylediği şeylerdi. Nâsır Paşa'yı çok sevmiştim. İnsana kendisini teslim ediş tarzında acınacak bir hâli vardı. Kızı Rezzan ise, babasının etrafında dönen şeylerden habersiz, bana büyük bir dostluk gösteriyordu. İhsan'ın sözünü dinle-

diğim için onun gösterdiği itimada karşı haksızlık ettiğimi sanıyor ve kendimi itham ediyordum. Nâsır Paşa'nın başına gelecek her şeyde benim de payıma bir mesuliyet düşecekti.

Bu işte beni teselli eden bir taraf varsa, aylar geçtiği hâlde, beraberce hiçbir iş görmememizdi. Fakat ne olsa adamın etrafını sarmıştık. Herkes bu evde bir şeyler döndüğünü zannedebilirdi. Tevfik Bey'in söylediği şeyler de bunu gösteriyordu.

Süleyman Bey'in apartmanının kapısını bu düşüncelerle çaldım. Fakat içeriye onu merak ederek girdim. Birdenbire ihtiyar adamı çok hasta bulmam korkusuna kapılmıştım. Bu korku içinde odadan gelen çifte nara sesini işitmedim, diyebilirim.

Fakat kapıyı açınca gördüğüm manzara beni şaşırttı. Sabahleyin hasta bıraktığım Süleyman Bey, başında beyaz bir takke, sırtında gocuğa benzeyen, yakası kürklü bir palto, yatağında, bir Cemşid azametiyle oturuyordu. Bir elinde pembe renkte, daha ziyade bardağa yakın, içi rakı dolu bir kadeh vardı. Öbür eliyle kucağına yarı uzanmış, güzelce bir kadının kalçalarını okşuyordu. Sabahleyin evde benim telâşlı hiddetime koşan kadınların hemen hepsi odadaydılar, kimi sade bir kombinezonla, kimi sabahlıklar içinde, bir kısmı yerde, bir kısmı sandalyelerde oturmuşlar, köşedeki rakı masasının bir ucundaki çingenenin çaldığı çiftetelliye tempo tutuyorlardı.

Asıl şaşırtıcı olanı bu musiki ve tempo ile yapılan oyundu. Sabahleyin ömründe bir kere bile olsun gülmediğine karar verdiğim ihtiyar hizmetçi ile, tombul ev sahibi odanın ortasında, karşı karşıya göbek atıyorlardı. İkisi de çürük ağızlarında zalim bir şey olan bir tebessümle gülüyorlar, kınası eskimiş, yarı kırçıl, yarı beyaz saçları omuzlarında ve başlarının tepesinde, oyunun ritmine göre dalgalanıyor, yersizlikten birinin adeta bir kadide benzeyen, öbürünün tesbih böceği gibi yuvarlak vücutlarının hareketleri adeta birbirine karışıyordu.

Süleyman Bey, beni görür görmez:

– A be delikanlı, nerdesin be? İnsan hastaya böyle mi bakar? Otur şuraya bakalım, iç bir rakı... Bak sayende eğleniyoruz.

Hakikaten bu eğlence sayemde idi. Sabahleyin evden çıkarken ona, belki lâzım olur, diye epeyce para bırakmıştım.

İkram ettikleri rakıyı içmedim. Fakat eşini Goya'nın fantezilerinde, bence modern romanın başlangıcı o zalim hicivlerde bile bulmak güç olan manzarayı seyretmemek de elimden gelmedi.

Evden çıktığım zaman, artık eskisi gibi Sabiha'yı sadece sevmiyordum. Ona acıyordum da! Süleyman Bey, bu düzensiz ve biçare hayatıyla kızının içinde her gün yeni bir şey yıkıyordu.

Onu görmeyi ve dertlerine ortak olmağı ne kadar istiyordum.

10

Evden içimde, gördüğüm şeylerin iğrençliğini, gülünçlüğünü bana unutturan bu hasretle çıktım. Sanki bu on iki saat içinde birbiri peşinden şahit olduğum şeylerden Sabiha'nın düşüncesine sığınmıştım. Kapının önünde şiddetli bir öksürük nöbeti, onunla beraber bir nevi baş dönmesi geçiriyordum. Yine her şeyi buğulu bir perdenin arkasından görür gibi oldum. O geçince, kendimi apartmanın kapısının eşiğine oturmuş buldum. Bunu fark etmek bana garip bir yalnızlık hissi verdi.

Kendimi herkesten uzak, kimsesiz, bütün tanıdıklarımı bir yük gibi taşımama rağmen kimsesiz hissediyordum. Belki de bu hissin arttırdığı bir yorgunlukla pansiyondaki odamı özledim.

– Muhakkak Nâsır Paşalara gidecek miyim? Herkesi bir günde görmeğe mecbur muyum? Bu komedya, zalim ve gülünç yüzleriyle her yerde aynı olduktan ve hepsinden bu kadar yalnız çıktıktan sonra...

Bir akşam evvel lokantada Yuneşka ile hâlimiz, arkasından ondan bir gece evvel İda'nın odasında onunla ve yine Yuneşka ile geçirdiğim saatler gözümün önüne geldi.

Nereye baksam aynı şeyi göreceğim. Cazip ve sihirli saat, birdenbire önümde çok basit bir makine gibi çözülüverdi. Arzular ve ihtiraslar geçince, her şey zalim ve mütearrız yokluğun aynası oluyordu.

Yalnız bir yerde, hakiki sevgide onu yenebiliyorduk. Fakat ne zamana kadar?

Düşüncelerimi toparlamağa çalıştım. Süleyman Bey'in odasında gördüklerim kendi aleyhime dönüyordu.

– Mademki yaşamaktan vazgeçemiyorum...

Otelin penceresi gözlerimin önünde, yeniden, fakat doğrudan doğruya açıldığı, dar, karla örtülü, kenarlarına gece yolcularının bıraktığı kirli emanetlerle ve onları görmeden simitini ve çayını satanlar ve bu simiti ve çayı yiyip içenlerle canlandı. Bu pencereyi, hem bu odanın içinde bulunduğum andaki davetiyle, hem de açıldığı bu biçare ufukla, bu ufku bekleyen kanlı ve iğrenç macera ile görüyordum. Kaldırımda derisi patlamış büyük ve iğrenç bir ceset...

Böylece bir düşünceden öbürüne atlayarak yoluma devam ediyordum. Hiç olmazsa Sabiha'nın babasıyla olan münasebetini öğrenmiştim. O, Süleyman Bey'e dargın değildi. Sade bu eve gelmek istemiyor, gelemiyor. Hakkı da var. Fakat saatlerden beri hatırlamak, üzerinde düşünmek istediğim şey, sabahleyin Süleyman Bey, bana söyler söylemez zihnimin takıldığı öbür mesele ne idi?

Taksim caddesinin, ta Sirkeci'den kabararak gelen, Noel haftasıyla artmış ışık ve gürültüsü içinde sabahleyin Süleyman Bey'in bana söylediği cümleyi hatırlamağa çalışıyordum. İhtiyar adam, Hasan Bey'de bulunan bir kâğıttan bahsetmişti. Ne demek istemişti? Niçin sormamıştım? Düşünüyorum, çünkü açım.

Bir an geriye, Beyoğlu'na dönüp küçük Rezzan'a bir Noel hediyesi almak istedim. Fakat Sabiha'dan başkasına böyle bir hediye vermek hoşuma gitmiyordu. Bununla beraber, başka bir kadınla, pekâlâ...

Süleyman Bey'in odasında yanında oturduğum, bir aralık elini boynuma dolayan küçük kızın bacaklarını, ceylân süzülüşlü vücu-

dunu, içten gelen arzu ile açılıp kapanan burun deliklerini, nar kırmızısı dudaklarını, başının iki yanına topladığı ve böyle olduğu için çehresini daha süzülmüş gösteren siyah saçlarını, gözlerinin altındaki morartı ile beraber unutmadığımı, o kadar tiksinti içinde, onun yanımda bulunmasından haz duyduğumu hatırlıyorum.

– Sabiha'ya o kadar ıstırap çektiren, babasını görmekten meneden bu evde asla! Fakat bir başka yerde rastlarsam!

Müraî!

Belki de ahlâk yoktu, iyilik yoktu, vazife yoktu. Hiçbir şey yoktu. Sadece bazı şeylere kabiliyetsizlik, bazı şeyleri kendisine nehyetmek vardı. İnsiyaklarından korkmak ve kaçmak vardı. Belki de sadece terbiye ve korku vardı.

– Fakat insana nerede güvenilir, bana onu söyleyin! O kadar iğrendiğim o evde gördüğüm ve reddettiğim bu küçük kız bile beni takip edecek. İkide bir kollarını açıp bana, içimizdeki ademin, meyve yumuşaklığında bir ağız yemiş gibi gösterdiği koltuk altlarını unutmayacağım. İnsana nasıl güvenilir?

Çingenenin yüzü odadakilerden ne kadar başka türlüydü. Birdenbire çifte naranın sesi o oda içinde bulunanlardan nasıl ayrılmıştı? Ben bile peşinden gidememiştim. Gözleri simsiyahtı ve bütün yüzünde ancak uzun riyazetlerle elde edilecek bir kudret, bir çekiliş vardı.

"Üç sene kadın vücudu tanımadan yaşadım. Yalnız onu düşünüyordum. Ondan sonra, ondan başkasıyla sevişmek bana ağır geldi. Zaten onun başına gelen şey, bana bu işlerin zannettiğimiz gibi olmadığını öğretmişti. Sonra kendisiyle konuşunca onun bu işte sade günahsız değil, temiz olduğuna da inandım. Bana hepsini anlattı. Nasıl olduğunu bilmiyorum, diyordu. Fakat hep kaçıyordum. Sanki o yatakta, o adamların kolları arasında değildim. Hep benimle berabermiş. Ölmüş sandığı benimle berabermiş. Şimdi o ölü; ben de onunla beraberim..."

Alâiyeli Ahmet'in gözleri de bu çingeneninkiler gibi, deppoydaki hapishanenin karanlığından insanı çıldırtacak şekilde apaçık bakıyorlardı. Fakat bakışlar ve insanlar aynı değildi. Şüphesiz hiç aynı değildiler. Çingenenin apaçık, üzerimize dikilmiş gözleri sadece kaçıyordu. Çifte narasının bir asma filizine benzeyen sesi takılmış, düşüncemizin, yaldızlı bir arabeski seyrederken birdenbire bilmediğimiz şeylere kaçtığı gibi, bilinmez yerlere kaçıyordu.

Fakat Alâiyeli Ahmet'in gözleri kaçmıyordu. O, çifte ölümünün arkasından bütün hayata bakıyordu. En ince ve mânasız teferruatına kadar gördüğü hayata, bazen güreşmeyi gözüne kestirdiği bir dev, bazen başında beklediği bir hasta gibi bakıyordu.

Çünkü bakmaktan bakmağa, kaçmaktan kaçmaya fark vardır. Çünkü o ve hiç görmediğim karısı, hayata bizden başka türlü bakıyordu.

Süleyman Bey de bakıyordu. İştiha ile, hırsla, şüpheyle, zaman zaman şüphesiz vicdan azabıyla bakıyordu. Sabahleyin başka türlü bakmıştı. Akşam kapıdan girdiğim zaman başka türlü bakmıştı. Şaşkınlığından kurtulduğu zaman başka türlü... Fakat taşıdığı duygular ne olursa olsun, ölmüş bir şey gibi bakıyordu.

Ne garip, bu yaşayan adam, yaşayan ve eğlenen, düştüğü bataklıkta bir nergis tarlasında otlar gibi hazla dolaşan ve lezzet alan adam bir ölü gibi bakıyordu. Sade bir ölü gibi bakmıyordu. Baktığı her şeyi bu bakışlarla öldürecek gibi bakıyordu. Süleyman Bey bir mezarlık gibi ölümle doluydu. Bakışının dokunduğu her yerde irin dolu keseler patlıyor, sağlam uzuvlar çürüyor, ten, et olup kokuyor, kemik, un gibi ufalanıyor, insan eli leblebi gibi küçük kemik parçalarına dağılıyordu.

Halbuki ölü olan Alâiyeli Ahmet, benim içimden bütün hayata gülerek bakıyor. Kendisini her gün birkaç defa öldüren hayata, Muhlis Bey'in beraberce dalaşmak istediği zaman köpeği Busefalus'a baktığı gibi sevgiyle, gördüğünü kendi seviyesine çıkartarak bakıyor. Çünkü hayat dediğimiz şey Alâiyeli Ahmet'in

sadık köpeğidir, hâlâ üstüne bindiği kır attır, sevdiği kadındır, nefes aldıkça türküsünü söylediği ıssız dağlardır.

Atiye teyzenin, Behçet Bey'in konsolundan yıllarca evvel çaldığım resmi de hayata, Alâiyeli Ahmet gibi bakıyor. Bir kâğıt parçası üstünden bu apaçık gözler, her şeyi peşinden sürükleyerek hayata bakıyor. O bakışlarda her şey diriliyor, ezelî bir hasrette bir ölmezlik suyundaymış gibi yıkanıyor. Atiye teyzenin gözleri, yaşanmamış ömrünün arasından hayata dua eder gibi bakıyor.

– Hayır, hayatta çürümeyen bir taraf var.

Süleyman Bey'in odasında gördüğüm kız da bakıyor. O da canlı. Fakat başka türlü bakıyor. Talihinin arkasından bakıyor. Doğmamış çocuklarının gözleriyle bakıyor. Belki doğurduktan sonra, süt verirken üstüne yanlışlıkla abanarak boğacağı çocukların gözleriyle bakıyor. Belki de bu cesareti gösteremediği için; dilenecek, hakaret görecek, şehir kaldırımlarında sürünecek çocuklarının gözleriyle bakıyor.

Fakat onun kendi bakışlarını bilmiyorum. Çünkü o bana uzviyetinde gizli, büyük adem bahçelerinin vaadlarıyla bakmıştı. Asıl bakışları öldükten sonra, küçük orospu hayatı bittikten sonra anlaşılacak. Talihini iyi yüklenebilir, içinde bir tarafı, Alâiyeli Ahmet'in karısını kurtaran o çok küçük şeyi, o çok küçük mucizeyi yüklenebilirse, her şey değişebilir.

Onun hayatı henüz muallaktadır. Bazı insanları sonuna varmadan bilemeyiz.

Fakat bazılarını biliyoruz. Behçet Bey, sabahleyin bol zeytinyağında yüzdüğünü gördüğüm balıkların gözleriyle bakıyor. Ama, muhteşem yaldız çerçeve aynasının içinde Talât Bey'in hiç görmediğim gözleri, bana bu aynayı hediye eden Behçet Bey'den çok başka türlü bakıyorlar. O da hayatın gözleriyle ve hayata bakıyor. Affettiği hayata bakıyor. Mahur Beste'nin ölümü yenen yarı akşam kızıllığı içinden bakıyordu. Çünkü hayat da ölüm de sevdin mi, affettin mi yenilebilir.

– Hayır, her zaman hayat iğrenç değildir. Bazen insan çok temiz tabakalara çıkabiliyor. Bulutların yıldırım ve şimşek kokusunu koklayabiliyor. İnsan hayatla dövüştüğü zaman ona başka türlü bakıyor.

Şimdi Anadolu'da dövüşenlerin hepsi hayata başka türlü bakıyorlar. Hepsinde Alâiyeli Ahmet'e benzeyen bir taraf var. Belki onun gözleriyle bakıyorlar. Kaç kişidirler? Bütün bu bakışları ben nasıl sayabilirim!

Etrafımda çok göz var! Hepsi bana bakıyor. Kimi sadece soruyor. Kimsin, nesin? Kimi yardım istiyor, kimi, peşimden gel, diyor. Bir hafta evvel mahkemede gördüğüm adamın bakışları, sadece gizlenecek yer arıyor; Muhlis Bey'in bakışları, ben hayatın efendisi olmak isterim! diyor. Ben Busefalus'la oynar gibi hayatla oynuyorum, diyor. İhsan'ın bakışları sadece düşünüyor. Ben bu saati iyice çözmeden hiçbir iş göremem, diyor. Ve bir hülyaya çok benzeyen bu işte bazen kendisini, bazen elindeki saati kaybediyor.

Nâsır Paşa'nın bakışları hayalindeki İtalyan bahçelerinden kendisiyle ölecek bir mâziye bakıyor. Kudret Bey, borçlarının, birikmiş kinlerinin, hacaletlerinin arasından çok küçülmüş, biçare bir mahlûk gibi bakıyor.

Sabiha'nın bakışları, Mahur Beste'nin arasından, daha şimdiden Atiye teyzenin, Talât Bey'in bakışlarıyla bakıyorlar. Bazen de bana ebediyen darılmış gibi bakıyor. Bir akşamüstü, yağmur altında yüzüme bakmadan baktığı gibi bakıyor. Fakat akşam mıydı, sabah mıydı! Ne çıkar? Bu aynada akşam, sabah, hepsi bir. Çünkü ben bir mâzi aynasından, benim olmayan bir aynadan, benim olmayan bir yığın aynalardan hayata bakıyorum!

Niçin bana o yaldız çerçeveli aynayı, Talât Bey'in aynasını hediye ettiler? Onu kırsam ne kadar iyi olacak! Onun hayatımı zehirleyeceğini biliyorum. Ona her baktıkça kendimi, bütün hayatıma tasarruf eden bir mâzinin bağlarıyla bağlanmış görüyorum.

Ben Talât Bey gibi olmak istemiyorum. Orada, misafirlerin

ötesinde, çok uzaklarda, belki aç ve çıplak dövüşen kardeşlerim var. Kimi ölüyor, kimi yaralanıyor.

Fakat onlara gitmem için sadece, aradaki dağları, denizleri aşmak kâfi mi? İçimden de bir şeyleri aşmam lâzım. Kendimden sıyrılmam lâzım. Onlar gibi açlığın ve çıplaklığın içinde, ümit kaftanlarını giymem lâzım. Bir de kendime herkesi tercih etmem lâzım.

Biliyorum ki gidemeyeceğim, çünkü ben hayata çok yaldızlı bir mâzi aynasından bakıyorum ve bir zaman başka aynalardan da bakmak istedim. Sabiha'nın gözlerinde onu seyrettim. Alâiyeli Ahmet'in türkülerinde onu dinledim.

Bu türküden bana ilk bahseden Sabiha idi. Fakat şimdi yolumu yine o kesiyor. Yine bana dargın. Yoksa kendisine böyle gecikmeme mi kızıyor?

Ben bütün hayatımla erişmek istiyorum. Kafamın bir köşesinde, Alâiyeli Ahmet'in türküleri ve hatırası, iyi beslenmiş, mesafelere susamış atlar gibi bekliyor. Bir gün onlara atlayacağım.

O zaman dağların, denizlerin, otsuz ovaların ve yanık köylerin üzerinden aşacağım. Aşılması onlardan daha güç, daha imkânsız benlik davalarının üstünden geçeceğim.

Her şey mümkündür. Her şey olur. Fakat bir kere etrafımdaki bu gözlerden, ölü, diri, etrafımı saran bu milyonlarca gözden kurtulsam, onların ağından bir kere sıyrılsam...

Yavaş yavaş yine her şeyi çok ince bir perdenin arkasından görmeye başlıyorum. Kulağımda tanıdığım sesler var.

Ermeni tercüman önümde bir "accent grave" gibi gerilmiş konuşuyor:

– Kepten cenapları, sizin böyle sarhoş herkesin evinin önünde oturmanızın yasak olduğunu söylüyor. Siz muhakkak sarhoşsunuz! Bizimle gelin.

Ne ben sarhoşum, ne de önümdeki çavuş üniformalı adam

kepten! Hatta İngiliz bile değil. Fakat neye yarar? Cebimden birkaç para çıkarıp uzatıyorum.

– Paylaşın, benim çok işim var!..

Ve ben Nâsır Paşalara doğru koşuyorum. Beni yemeğe bekliyorlar...

Nâsır Paşaların kapısını çalarken içimde, sonuna doğru tahammül edilmeyecek bir kudretle duyduğum bugünü, artık bitmiş ümit ediyordum. Şüphesiz tek başıma laalettayin bir yemek yemeyi, Kadıköy vapurunda sabahtan beri cebimde beyhude yere gezdirdiğim gazetelere göz atmayı ve derhal yatağa girip uyumayı, bu yemeğe tercih ederdim. Fakat ne olsa yine, beklenmeyen şeylerin her an taarruzundan kurtulmuş oluyordum. Şimdi dost insanlar arasında güzel bir yemek yiyebilecektim. Beni uzaktan, bir camdaki parıltı gibi alâkadar eden konuşmalar dinleyecektim. Sonra evime gidip yatacaktım. İçeriye adım atar atmaz bu hayalin beyhudeliğini gördüm.

Niçin, gün dediğimiz şey, bazen tahammül edemeyeceğimiz kadar uzar? Şüphesiz bunun sebeplerini etrafımızda geçen şeylerden ziyade kendi içimizde aramamız icap eder. Bununla beraber, bazen de bizde hususî bir çehresi olmayan saf hâlinde vak'a ile karşılaştığımız olur. Burada artık şu veya bu şekilde duyuşumuz, o günkü uyanık tarzımızla, gece gördüğümüz rüya ile, insanları ve hayatı alış tarzımızdaki hususiyetle alâkalı değildir.

Beni uzun zaman beklemişler ve nihayet gelmeyeceğimi sanarak sofraya oturmuşlardı. Nâsır Paşa'nın sinirli hâlini ilk önce buna atfettim ve mutat şakamla özür diledim. "Paşam, elimden ne gelir, ben saatin icadından evvel doğmuş olanlardanım..."

Fakat Nâsır Paşa, her zaman olduğu gibi latifeme gülmedi. Dalgın, hareketlerini idare edemeyecek kadar sinirliydi. Birkaç defa elinden çatalını düşürdü. Bir iki defa da, ev sahipliği vazifelerini çekilmez bir hâle getiren karısına hiddetle baktı. Evine, bir

padişah yatağından aktarma olan bu kadına, bu tarzda muamelesini hiç görmemiştim. Fakat paşa, daha imkânsız şeyi yaptı. Bize Fransız şaraplarını bile methetmeden ikram etti. Halbuki o:

– Bir parmak...

diye kadehimize dökülecek kıymetli iksiri teklif ederken yanı başında behemehal şaraba, şarapçılığa, Fransız mutfağına dair bir yığın şey anlatırdı.

Ben Rezzan'la Leylâ'nın arasında oturmuştum. Karşımızda daha geniş bir mekân içinde Kudret Bey'in bu şaraplarla dahi kendisini "en forme" bulmayan –kendi tabiriyle söylüyorum– neşesi ve Sakine Hanım'ın bir burgu gibi etrafı delen bakışları vardı. O, her zamanki sükûneti ve kibarlığı içinde idi. Kudret Bey, burnunun ucunda o geceye ait bütün ümitlerinin iflâsını ilân eden bir memnuniyetsizlik, ihtiyar bir ağaçkakan kuşuna benziyordu.

– Babamın nesi var?

Rezzan Hanım'ın suali bana idi. Fakat cevabı Leylâ verdi.

– Bu suali kâtip bey için de sorabilirsin.

Bu iki kızın bana kâtip bey demelerine yavaş yavaş kızıyordum. Etraftaki ağırlığı gideririm ümidiyle, onlara muhakemenin tafsilâtını belki de kendimden bahsetmek ihtiyacıyla, bu vesile ile yazdığım yazıdan da bahsederek anlattım. Şurasını da söyleyeyim ki, bu yazıyı artık matbaadan çıktığım andaki kadar beğenmiyordum. Onu bana Muhlis Bey'in dikte ettiğini sanıyordum. "Şüphesiz katil de, sandığım insan değil!"

Onu da bana Muhlis Bey ilham etmişti. Nitekim biraz sonra Paşa da bana aynı şeyleri söyledi.

Nâsır Paşa, bütün dikkatiyle hikâyemi dinledi. Garip şey, ben söyledikçe yüzü sararıyordu. Bununla beraber paşayı o zamana kadar böyle bir sarahat içinde görmemiştim. Kendisine anlattığım şeylerin bir kelimesini kaçırmıyor, üst üste sualler soruyordu. Muhlis Bey'e tesadüfümü söyleyince bütün konuşmayı aynıyla

istedi. Yazdığım yazıyı ise bana hemen hemen cümle cümle ezberden okuttu.

– Tevfik Bey, Tevfik Bey ne dedi?

– Size selâmları var... Bazı mahrem şeyler de söyledi. Sonra anlatırım.

Nâsır Paşa hemen yemek biter bitmez, bizim kahvelerimizi çalışma odasına göndermelerini söyledi. Yukarıya çıktık. Akrabamın dediklerini ona anlattım. Başını sallayarak:

– Hakkı var, dedi. – Sonra sualini bir daha tekrarladı. – Aynen bunları söyledi değil mi? – Bir müddet düşündü. Yazıhanesinin başına kadar gitti. Uzun bir tereddütten sonra orada oturdu. O zaman yazı masasının üstündeki çok ince, zımbalı cep defterlerinden koparılmış kâğıtlar üzerinde birtakım hesaplar yapmış olduğunu gördüm. Ayrıca Sabiha'nın fotoğrafı da masanın üstündeydi.

– Bunu ister misiniz?.. diye bana bu fotoğrafı gösterdi. Size hediye edeyim. Mademki o kadar dostsunuz.

Yüzüm bir kan dalgası içinde, teşekkür ettim. Fakat ben daha kelimeleri bulmadan o yazıhanenin gözlerini açarak büyükçe bir cüzdan uzattı:

– Bunlar da İhsan Bey'e bahsettiğim vesikalardır, dedi. Aralarında size okuduklarımdan gayri birçok not vardır. Hatta bazıları, günü gününe alınmış şeylerdir. İhsan Bey, istediği zaman neşreder. Fakat ben buradan gidince... Ve büyük bir kurtuluş hissiyle sözünü tamamladı: "Sizlerin istediğinizi yapıyorum, demektir. Yalnız ben gidene kadar bekleyeceksiniz..." Sonra, yine bana tek kelime söylemek imkânını vermeden masanın üstündeki küçük kâğıtları da göstererek: "Bunları da alın!" dedi. "Yarın, yahut öbür gün evvelâ Hasan Bey'e gidersiniz, onunla konuşursunuz, sonra da sarrafıma... Para meselelerimi hâlledersiniz. Zannediyorum ki, büsbütün aç kalmam."

Yorulmuş gibi başını sandalyesinin arkasına dayadı, tavana

baktı. Ancak o zaman kendisine sorabildim.

– Siz nereye gidiyorsunuz?

– İtalya'ya... dedi, İtalya'ya. Dün Saray'dan izin istedim. Bir müddet istirahate ihtiyacım var. Doğrusunu isterseniz artık bıktım. Siz o makaleyi yazmayacaktınız. Muhlis Bey size fikirlerini dikte etmiş. Hesaplarını tam bilmediğim adamların içinde yaşamaktan ben bıktım. Bir gün siz de bıkarsınız! Ama, belki siz de o cinstensiniz. Ben bıktım, artık ihtiyarladım da... Öbür tarafa, bu notlar bir hizmet ederse çok memnun olurum. Bir hizmetim dokunmasını isterim. Ben daha başka türlüsünü umuyordum. Fakat vermediler, vermeyecekler... Lüzumlu görürse İhsan Bey istediği gibi kullansın...

O kadar yıkılmış görünüyordu ki, ne söyleyeceğimi şaşırmıştım, sadece dinliyordum. Bir müddet karşı karşıya sustuk. Sonra odanın ucundaki yuvarlak masaya gitti. Beni çağırarak:

– Yemekte hiçbir şey içmediniz. Bari şu "fine"den için, dedi. Allah kısmet ederse ben de bir ay sonra o kokulu İtalyan şaraplarından içeceğim.

– Ama rakı içemeyeceksiniz?

Paşanın sofra âdâbı dışında rakıyı çok sevdiğini biliyordum. Birkaç defa İhsan'la, bir defa da Muhlis Beyle beraber bize bu yazıhanede rakı ikram etmişti. Muhlis Bey bir defasında evden çıkınca:

– Senin Paşa hazretlerinin yanında rakı, kuş sütü oluyor, demişti.

Nâsır Paşa gülümsedi. Ben havanın değişmiş olmasından cesaret alarak:

– Neyiniz var, Paşam... dedim. Elbette bir şey oldu. Bu ani karar beyhude yere olamaz!

– Hayır yavrum, dedi. Beyhude değil. Çok şey oldu ve daha da olacak. Benimle oynadıkları da caba. Ümit ettiğim izni vaktinde alabilirsem, asıl mühiminden kurtulurum.

Tekrar altın tabakasını çıkardı. Bana da bir sigara ikram etti.

– Sizin yüzünüz çok solgun. Neyiniz var?

Kendisine, o gün iki defa geçirdiğim hafif baygınlığı, o yaşadığı andan gayri anda uyanışı anlattım. Dikkatle dinledi:

– "Anémie cérébrale"e benziyor... Dikkat etmeniz lâzım. Çok kesif yaşıyorsunuz. Sizi fazla yordular. Tabiatınız da çok müsait. Muhlis Bey tababetten başka her şeyle meşgul olmasa.. Bu cins doktor bizde yeni peyda oldu. Tıptan gayrısıyla meşgul doktordan bahsediyorum. Rıza Tevfik, Cenap Bey, Bahaettin Şakir ve Nâzım Beyler, Ankara'da da birkaç tane böyle peydalandı. Bu gidişle politikayı onlara teslim edeceğiz. Bir kadeh daha! Tevfik Bey'i yakında görecek misiniz? Görünce, bu sabah kendisine yolladığım mektubu, behemehal muhafaza etmesini tarafımdan söyleyin. Kapı bir komşumdur. Ben de görürüm amma, bu bahsi konuşmam artık. Evi de satacağım. Fakat çocuklar geldikten sonra. Seyahatim müddetince, onları size emanet ediyorum. Tabiî o zaman mobilya ve eşyayı İtalya'ya gönderirsiniz. Yahut siz de gelirsiniz! Sizi bu evde herkes çok seviyor... Şimdi, asıl işimizi görelim. Ne kadar kâğıt varsa yakacağız. Siz masanın gözlerini teker teker buraya getirin. Ben ateşe atarım!

Ben, teker teker masanın gözlerini taşıdım. O, dipteki büyük şöminenin önünde bağdaş kurmuş, o gün hazırlanmış kâğıt destelerini, mavi, pembe kâğıtlı aşk mektuplarını, büyük zarfları, üzerinde takdim edildikleri tarihler ve mevzuları yazılı lâyihaları, küçük, meşin ciltleri bir kadın teni kadar yumuşak cep defterlerini, altlarına atölyelerin adresleri yaldızla yazılmış kadın fotoğrafilerini teker teker, adeta büyük bir dikkat ve ihtimamla ocağa atıyordu.

Her desteyi attıkça kâğıtları parmakları ile ateşin üstüne doğru teker teker, adeta bu işten lezzet alarak itiyor, sonra üstüne atılan şeylerle bir an kararan ateşe adeta sabırsızlıkla bakıyor, alev birdenbire parlıyor, yüzü, gözlerinin içi, elleri, beyaz kolalı gömleği bir akşamı andıran hasret rengine boyanıyordu.

– Ferit Paşa hazretleri iki defa bendenizi nahak yere tevkif ve teb'id etmek istediler. Birinci defa ilk sadareti esnasında idi. Fakat Saray müsaade etmediği için muvaffak olamadılar. Hatta ondan sonra teşkil ettikleri kabinede Dahiliye Nezaretini teklif ettiler. Ben belki milletime bir hizmette bulunurum ümidiyle reddedince kinleri arttı... Aslen Fransızdır. İki sene hemen hemen bir arada yaşadık. O zaman Karmen rolünü en iyi oynayan sanatkârdı. İhtiyarlığında bir defa ziyaretine gittim. Eski güzelliği kalmamıştı ama, o harikulâde zekâsı...

Otuz sene evvel genç olan ve paşanın son ziyaretinde sadece zekâsını, dağılmış bir bahçenin güllerinden çekilen bir ıtır gibi kendisine sunan kadın, tül tül siyah elbisesi, uzun etekleri, kaşının üstünde kıvrılan kâkülü ve göğsündeki gülüyle, kendisini iki defa tevkife teşebbüs eden Ferit Paşa'dan sonra ateşe girdi. Arkalarından mavi zarflı iki üç mektup, üstündeki kadın yazılarıyla atıldı.

Ateş ilk tereddütten sonra birdenbire parladı. Paşa'nın çok muntazam, her cinsten hadiseye üstüne binilecek bir at gibi bakan ve insana bu yüzden değiştirdiği kıymetlerle acayip bir emniyet veren, sakin, vakarlı devlet adamı çehresi, imparatorlukların yıkılışından, devletlerin çöküşünden sonra bile, bu yıkılan ve çöken şeylerin özü, varlıklarının tek hikmetiymiş gibi gazetelerde, gündelik vak'alar arasında ara sıra meydana çıktıkları zaman adeta eski günlerin ehemmiyetiyle benimsendiklerini görüp şaşırdığımız, o her türlü çizgi veya modanın üstünde bir devrin bir zümreye biçtiği çehre, bir an için, otuz yıl evvelinden gelen bu akisle değişti.

– İkinci teşebbüsleri geçen sadaretlerinde, bir parça bu kinlerin, biraz da Arızavur habîsinin telkinâtı yüzündendi. Zaten daha evvel de Malta'ya teb'idim için faaliyette bulunmuşlardı. O zaman sadarette bulunsalardı muvaffak olurlardı.

– Padişah hakkında hiç fikrinizi sormadım.

– Contesta Giovanniedalla... İtalya'da tanımıştım. Trablusgarp'ın İtalya tarafından haksız şekilde işgalini mütakip kendisiyle

alâkamı kestim. Allah bilir ama, kalbim sızlamamış değildi... Bu kadar insan, sadece başkalarından şüphe etmek ve diğer başkalarından da sadakat beklemek terbiyesiyle yetişmiş bir insanın peşine düşer, onu aldatmaya çalışırlarsa... Bilir misiniz ki, bizim vükelâ, hele Ferit Paşa, alelâde çarıklı bir köylüyü aldatamazlar. Fakat Zât-ı Şâhâne'yi kolaylıkla iğfal edebiliyorlar. Galiba kendileri de bunu istiyorlar. Bilhassa Ankara'nın o kadar sarih ve aşikar teklifatından sonra ısrarları...

Kendisine uzattığım Talât Paşa'nın resmine dikkatle baktı:

– Cemiyet içinde tek sevdiğim zattı... Bu, benim gençlik resmim. Fransa'da tahsilde iken alınmıştır. Evvelce askeriyedendim.

Kırk beş yıl evvelki delikanlı, sararmış fotoğrafide pek seçemediğim üniforma içinde öbürlerini takip etti. Paşa, iyi taranmış çocuk saçlarına benzeyen alevler içinde onun macerasını bir an takip etti. Ateş sert ve parlak mukavvayı ilk önce, bir lahzada yaşanmış bir ömür gibi kavrayıp içten kuruttu. Sonra tam ortada bir leke büyüdü ve nihayet her tarafından ateş aldı. Nâsır Paşa'nın yüzünün bir tarafı kendi gençliğinden gelen kızartılarla kabardı.

Paşa, kendi mâzisini, onunla beraber, bütün bu mâziyi yakıyordu. İşin garibi, bunu yaparken hiçbir suretle gizlemeye çalışmadığı bir sevinç duyuyordu. Sanki aldatıcı zamandan, onun türlü oyunları olan ümitlerden, hayallerden, hasretlerden, ihtiraslardan intikam alıyordu.

Mektup, lâyiha, resim, ne varsa hepsi, insan vücudu, insan kanıyla beslenen bir nevi kadîm tanrı gibi, içine her atılanı, kenarlarını kıvırdıktan, ortalarını çökerttikten sonra yalayıp yutan ocağa düşen her şey, muasırlarının o kadar ümitle, yıllarca sadece dirayet dolu bir mahfaza gibi gördükleri, büyük ve âbidevî alnından başlayarak bütün çehresini bir akşam kızıllığına boyuyor, itinalı saç ve sakalı bıyığına, yorgun tenine bazen bir tunç heykel sağlamlığı veriyor, bazen onu tüy tüy dağıtıyordu.

– Geçen sene vefat eden Reşit Âkif Paşa hazretleri. Mücessem

namus ve haysiyet idiler. Allah saklasın, o kadar muhtaç hâlde vefat ettiler ki... Sizin akrabanızdan Selâhattin Reşit Beyefendi, Sultan Mecit devrinde Mabeyn kâtibi idiler. Büyük bir istikballeri vardı. Konağında ecnebi âdâbını ilk kabul eden zevattandır. Pederimi gençliğinde çok himaye etmişlerdi. Evvelce kendilerine Frenküzümü Reşit Bey derlerdi. Ufak tefek yapılı olduğu ve bir de alafranga muaşereti sevdiği için... Sonra bir dessas delilin peşine düşerek Medine'ye gittiler. O zaman, Mücavir Reşit Bey diye anılır. Allah rahmet etsin...

Ve önümüzdeki ateş, Allah'ın hakiki rahmeti imiş gibi yavaşça büyük dedemin fotoğrafını oraya bıraktı. Selâhattin Reşit Bey'in hatırası onun bıyıklarının ucuna bir an takıldıktan sonra söndü.

Reşit Bey'den babam çok bahsederdi. Hakikaten çelebiden bir zatmış. Selim-i Salis'in cülûsuyla ikbali başlayan, Kabakçı vak'asında sönen bir ailenin çocuğuydu.

Fakat bu korkunç bir şeydi. Elli sene ve ufak tefek uzanışlarla daha birkaç nesil evvelâ teker teker, eski bir Moloch heykelinin eteği gibi ağzını açmış soluyan bu ocakta birbiri ardınca yanıyordu. Onlar yandıkça, duvardaki gölgeler büyüyor, küçülüyor, lambasını bilmem niçin kıstığımız odada her şey bir lahzada ölümün sükûnuna gömülüyor, sonra elli, altmış seneyi bizim için birden aydınlatan hatıraların o kısa şehrâyini başlıyordu.

Bu, ateşin, alevin, yakıcı, kül edici şeylerin raksıydı. Arşidükler, generaller, prensler, 1900 modası, beli bir huniye benzeyen dar elbiseleri, bize o kadar yabancı gelen süsleri içinde güzel kadınlar, sahne yıldızları, harp ilân etmiş, beceriksiz sulh muahedeleri akdetmiş, yüz binlerce insanın hayatıyla oynamış devlet adamları teker teker bu acayip zaman raksını kendi gölge varlıklarıyla besliyorlardı.

– Oğlum Abdurrahman Bey... Harb-i Umumi'de, Enver Paşa hazretlerinin idare ettikleri Sarıkamış harekâtında şehit oldu... Size benzerdi, size sevgim ondandır.

– Bari, o kalsın, paşam...

Paşanın gözleri bir an yüzüme takıldı. Sonra hakikaten çok acıklı bir nezri yerine getirir gibi, genç süvari zabitinin resmini ateşe attı.

Nâsır Paşa dinlemiyordu. Ve hiç kimseyi affetmek istemiyordu. O, mâzisini yakacaktı. Hepsini, her şeyi yakacaktı. Mademki her şeyin geçici olduğunu, bütün ikbal hülyalarının beyhudeliğini görmüş, mademki nesillerin ömrüne meydan okuması lâzım gelen şeylerin çöküşüne şahit olmuştu, her şeyi yakacaktı.

– Biraderin mahdumu... Rezzan'la beşik nikâhlısıydılar. Şimdiki düşmanımız olan Clemenceau... Blanqui hadisesi esnasında yine Fransa'daydım, bu resim oradan kalmıştır. Ve ateş, bu üç koldan gelen hatırayı, birbirinden hiç ayırmağa teşebbüs etmeden bir lahzada kül etti.

– Hariciyenin iyi tarafları vardır. Evvelâ insan hizmet fırsatını bulur. Sonra da gezer. Bendeniz dışarıdayken Paris'e sık sık uğrar, oradaki hadiseleri kaçırmamağa çalışırdım. İşte büyük ve mahir bir kumandan... Vâkıa kazandığı hiçbir zafer yoktur, ama liberalleri tutmasını bildi. Bu yüzden kendisini vaktiyle gücendiren İspanya kralına epeyce sıkıntı çektirdi.

Rus nihilisti, Polonya ihtilâlcisi, İspanyol anarşisti, Osmanlı mebusu, Hamîd devri paşası, Baltık devletleri prensleri, meşhur boksör, antrenör, bankacı, sarraf, eşkiya çetesi reisi, sefir, siyasî mülteci herkes sırası geldikçe kendi ateşini yakıyordu.

Bu bir nevi nöbete, sar'aya benziyordu. Paşanın hareketleri gittikçe o kadar çabuklaşmıştı ki, ben artık yetişemiyordum. Arada sırada sabırsızlığından ellerini alevin içine daldırıyor, isimler, fıkralar, hikâyeler birbirine karışıyor, benim uykusuzlukla, bütün günün yorgunluğundan sonra gelen bu acayip sporla ağırlaşan gözlerimin önünden, artık birbirinden ayıramadığım hayalleriyle bir lahza sonra kül olmak için geçiyorlardı.

Sanki zihnim, mutlakında insan işlerinin fâni ve lahzalık akışını seyreden bir ebediyet olmuştu. Her şey gözümün önünde hayalî varlığıyla canlanıyor, parlıyor, duvarlarda, perdelerde küçük akisler yapıyor, sonra sönüyor, bir avuç külün isimsiz ve şekilsiz dünyasında birbirinin aynı oluyordu.

- Jaurès... Bu harbin başlangıcından biraz evvel, bir akşam vakti önünden geçtiğimiz lokantada adeta, gözlerimin önünde öldürüldü. İhsan Bey kendisini çok sever, onu ayırsak mı, dersiniz!.

Fakat yakmak arzusu bana da geçmişti. Ben de etrafımda ne varsa, hepsini bu ateşe, onun doymak bilmeyen ağzına, etrafımda ritmi yükselip alçalan raksa teslim etmek istiyordum.

– Hayır, yakalım...

– Yakalım...

Ve yakıyorduk. Durmadan kırk beş senenin biriktirdiği her şeyi muntazam hareketlerle yakıyorduk. Ben bulduğumu ona uzatıyordum. O, şöyle bir baktıktan sonra ateşe atıyordu. O andaki ruhî hâletimizi anlatmak için, sadece bu mâzi ocağının başında tamtamlarla sıçramamız kalmıştı, diyebilirdim.

– Meşhur Barrès... Kraliçe Victoria hazretlerinin cenaze merasimi... Hükûmet-i seniyye namına merasime iştirak eden heyet arasındaydım... Kayzer Wilhelm'in İstanbul'u son ziyaretinde alınmış resimleri... Sağındaki üçüncü simaya bakın, benim!

– Yakalım paşam...

Bakmak neye yarardı? Yakmak varken... Ve yakıyorduk. Elimize ne geçerse yakıyorduk.

Sanki bütün dünyayı tek başımıza ikimiz temizleyecektik. Uykusuzluktan bunalan, dumanın yarı boğduğu, yaş içinde bıraktığı gözlerimizde yaktığımız şeylerin alevleri yavaş yavaş kan rengini almağa başlamıştı. Ve biz durmadan mâzi dediğimiz o acayip şeyi yakıyorduk! Fakat yakmak da bir şeye yaramıyordu. Yaktığımız her şey zihnimize acayip bir şekilde takılıyor, isimler

birbirini çığırıyor, hayatlar ayrılıyor, hatıralar birbirine ekleniyordu. Boşluk ağzını açmış, biraz evvel aldığını sanki birkaç misliyle üzerimize kusuyordu.

Bizi bu acayip kâbustan paşanın kızı kurtardı. Birdenbire onu yanımızda, ayakta bulduk. Beyaz geceliğinin içinde daha ziyade bir nevi Ophelia rüyasına benziyordu. Halbuki Nâsır Paşa'nın Londra'da 1911 yılında seyrettiği bu piyesin birkaç sahnesini biraz evvel yakmıştık. Hayır, yakmak bir şeye yaramıyordu. Adem, aldığını birkaç misliyle geriye vermesini, çoğaltmasını biliyordu. Hakikatte oyun içimizde geçiyordu. Dışarıda her şey devam ediyordu.

– Babacığım bu ne hâl?... Evin içi dumana boğuldu... Hasta olacaksınız. Kâtip Bey, bari siz bir şey söyleyin!

İkimiz birden genç kızın omuzlarına düşen saçlarına, yüzünde tatlı bir gülümsemeye karışan hayrete şaşkın şaşkın baktık.

Paşa ile birbirimize çok uzak yollardan dönen iki insan gibi bakıştık.

– Zaten bitti kızım... Şurada bir iki zarf kaldı. Onları da kendi eliyle ateşe attı. Fakat yüzünde deminki gerginlik, gözlerinde o acayip parıltı yoktu. Genç kız pencereleri açmıştı. Geniş oda birdenbire dışarının soğuk havasıyla doldu. Beyaz müslin perdeler birbirine karıştılar. Üzerimden büyük bir yük kalkmış gibi nefes aldım.

– Size ne oldu Allahaşkına? Rezzan Hanım'ın gözlerinde alay, korku, endişe birbirine karışıyordu.

– Hiç, dedim. Doğrusunu isterseniz ben de pek bilmiyorum. Sonra yavaş yavaş hadisenin basitliğini görebildim.

– Babanız seyahate çıkmadan evvel lüzumsuz kâğıtlarını yakmak istemişti. Fakat beraber oluşumuz, ikimizi de coşturdu. Bir nevi temizlik hastalığına tutulduk. Yaptığımız iş bizi sardı. Galiba ikimiz de ateşin her şeyi ortadan kaldıracağına, hayatı temizleye-

ceğine, yenileştireceğine inanıyorduk!

Bizi uzaktan dinleyen Nâsır Paşa, başını salladı:

– Birer "fine" daha... Başka türlü uyuyamayız

– İsterseniz size bir çay yapayım!

– Hayır, yalnız biraz bisküvi getirsen! Kızı gidince, bana döndü.

– Demin, bir şeyler olmuştu, değil mi? Hiç olmazsa kendi hesabıma birçok şeylerden kurtulduğumu sanıyordum. Her şeyi unutacağım, her şey yeniden başlayacak gibi bir şey... Halbuki her şey, hepsi duruyor. Bir ömür tasfiye edilmiyor...

– Elini başına doğru götürdü. Saat üçü biraz geçiyordu. Paşa bisküvilere tereddütle baktı. Sonra kadehlerimizi bir daha doldurdu.

Kendi kendime:

– Hiç olmazsa bir masaldan kurtuldum. Ateş hiçbir şeyi ortadan kaldırmıyor. Hiçbir şeyi temizlemiyor. Sadece maddeyi yok ediyor.

Fakat niçin bunları düşünüyordum! Bu da gülünçtü.

Odadan çıkarken masanın üstünde duran Sabiha'nın resmine baktım.

Küçük kız vaktinde yetişmeseydi, belki onu, belki de orada mevcut her şeyi, bütün evi yakabilirdik. Bir an her şey, hepsi bittikten sonra paşa ile kol kola ocağa atılışımızı düşündüm.

11

O gece çok kötü bir uyku uyudum. Bütün gece etrafımda, birkaç saat evvel ateşe attığımız çehreler ve hadiseler dolaştılar. Hepsi küllerini silkerek, yanıma gelerek, yüzüme sanki "Bak, biz yine varız!" der gibi bakıyorlardı. Bir taraftan da yatağa çivilenmiş gibiydim. Sabahleyin, paşa, benimle kahvaltı masasında uzun uzun konuştu.

Tevfik Paşa kabinesinin gelmesiyle İstanbul'da peydahlanan mutedil havanın kolay kolay bozulmayacağını, bunun iyi ve fena taraflarını anlattı: "Siyasî hayatım başlamadan bitti" diyordu.

Bir ara, "İktidar mühim şeydir" diye bir itirafta bulundu.

– Niçin Ankara'ya geçmiyorsunuz? dedim.

– Geç kaldım, dedi. Zaten istemiyorlar. Daha başka şeyler söylemek ister gibiydi. Sonra vazgeçti. Sadece:

– Oraya yeni adam lâzım. Ben çok yaşlı ve lüzumundan çok tecrübeliyim!

Evden saat ona doğru çıktım. İlk önce bana emniyet edilen cüzdanı bankadaki kasaya koydum. Ne Hasan Bey, ne de paşanın sarrafı yazıhanelerinde idiler. Onlarla konuşmayı, ister istemez, ertesi güne bırakmağa mecbur kaldım. Halbuki Süleyman Bey'in bahsettiği kâğıt meselesi için Hasan Bey'i görmekte sabırsızlanıyordum. Kadıköy iskelesine doğru yürüdüm. Köprü'ye henüz ayak basmıştım ki, bu yirmi dört saatin en şaşırtıcı tesadüfü oldu. Genç

bir kadının bana dikkat ettiğini gördüm. İlk önce pek anlayamadım. Sonra birdenbire Sabiha'nın sesini işittim:

– Cemal!

Benim yapmağa cesaret edemediğim şeyi Sabiha yaptı. İki yanağımdan öptü. Sonra cesaretinden utanmış gibi etrafına bakındı.

– Hiç adam olmayacağım Cemal, diye kendisinden şikâyet etti. Sanki aradan altı sene geçmemiş gibi yan yana ve bazen yaptığımız gibi el ele idik.

Ona, İstanbul'a geldiğimden beri kendisini aramakla vakit geçirdiğimi, her teşebbüsün boşa çıktığını, adeta benden gizlendiğini sandığımı söyledim. Gülerek beni dinliyordu. Fakat gözlerinde hiç tanımadığım bir endişe, bir nevi rahatsızlık vardı.

– Biliyorum, hepsini biliyorum... Fakat seni görmek istemiyordum. Sonra, sesi birdenbire değişti:

– Ben, tabiî işittin, çok parlak bir evlenme yaptım. Saadet içinde yüzüyorum.

Gözlerimin içine, bana o yıldız dolu bakışlarını akıttı. Fakat beni asıl üzen sesinin adeta yalvarır gibi yavaşlamasıydı.

– Darılmadın, değil mi Cemal?

Yarabbim bu sesi ne kadar iyi tanıyordum... Onun ne acayip, dokunaklı kıvrımları vardı. Bazen bir kedi gibi nazlanırdı. Bazen yine bir kedi gibi kabarır, hırçınlaşırdı. Elini omuzuma koymuş, benim içimde konuşuyordu. O anda dünyada kendisi için yalnız ben vardım.

– Geldiğini, hem o günlerde kiracınızdan öğrendim. Kadıncağız sana hayran... Zaten müthiş bir muvaffakıyetin var. Kimi gördümse senden bahsetti. Komşumuz Afife'den Kadıköyü'nde oturduğunu öğrendim. Şu artist olan. Darülbedayi'de onunla arkadaştık. Tanıdın değil mi!

Hayır tanıyamamıştım. Ne de söylediklerinden bir şey anlıyordum. Sadece bir musiki gibi onu kendi içimden dinliyordum. Yalnız bir şey biliyordum. Yanımda idi. Ve her istediği zaman yaptığı gibi olduğundan fazla yakınımda idi.

– Nerede oturuyorsunuz?

Ona adresimi verdim. Kısa bir an yüzüme baktı Sonra eliyle bir çaresizlik işareti yaptı.

– Haydi Allahaısmarladık. Bir gün gelir, seni görürüm. Hem de çok yakında sanıyorum.

– Dur, dedim. Nereye gidiyorsun? Bulduğum anda seni kaybedemem. Hiç olmazsa evinize gelebileceğimi söyle! Adresinizi ver.

– Neye yarar, Cemal... Sen bize gelemezsin. Muhtar, sana düşman. Ben sana gelirim; hem belki çok yakında. Oturur, konuşuruz. Sana anlatacaklarım var. Kim bilir?...

Lâcivert çarşafının üstüne giydiği sarı mantosu içinde daha şimdiden benden uzaklaşmıştı. Büyük bir yeis içindeydim.

– Keşke seni görmeseydim... dedim.

Bir şey söylemek ister gibi bana baktı. Sonra eliyle tekrar bir çaresizlik işareti yaptı.

Birdenbire elimdeki paketi ona gösterdim.

– Bu nedir?

– Senin resmin... Nâsır Paşa hediye etti.

– Ah, o Nâsır Paşa... Fakat Rezzan ne iyi değil mi? Ne iyi kız... Haydi Allahaısmarladık Cemal! Ben seni gelir görürüm. Hem tahmininden çok evvel... Üzme kendini.

Eliyle ahbapça bir selâm verdi. Gülerek kalabalığa karıştı. Yanı başımda duran ihtiyarca bir adam:

– Oğlum, dedi. Bu çocuk korkuyor... Sakın üstüne düşmeyin! Yıldızı çok büyük. Altında ezilmiş. Bu çocuğun üstüne düşmeyin. Allah hepimize iyilik versin!

Esmer, ufak tefek bir adamdı. Fakat bakışları çok değişikti. Kalın kaşların altından simsiyah gözleri hiç rastlamadığım bir şiddetle etrafında ne varsa delip geçiyordu. Kendisine bir şeyler söylemek istedim. Fakat kalabalıkta o da kayboldu. Etrafımda herkes bir gölge gibi kayboluyordu.

Ben, elimde Sabiha'nın bir başkasından aldığım resmi, kalkmakta olan vapura atladım. İhtiyar adamın sözleri beni epeyce düşündürdü. Sabiha'nın yüzünde, bir şeyden korkan hatta devamlı şekilde korku içinde yaşayan bir insan hâli vardı. Bunu düşününce, üst üste iki defa yaptığı çaresizlik işaretinin mânasını anlar gibi oldum.

"Darülbedayi'de onunla arkadaştık". Demek Sabiha, evli olduğu hâlde Darülbedayi'e girmişti. Ne kadar bilmediğim şey vardı?

Pansiyona gelir gelmez Sabiha'nın resmini asacak bir yer aradım. Sonra, gelip gidenlerin görmesinden çekindim. Masamın çekmesine koymak istedim. O anda gözüme başka bir resim, Atiye Hanım'ın resmi ilişti. Hummanın büyüttüğü apaçık gözlerle, sanki bana, her şeyi biliyorum, der gibi bakıyordu. Garip bir korku içinde Sabiha'nın resmini bu ölünün resminin yanına koymaktan vazgeçtim.

Sanki bir yığın gizli kuvvetin elinde esirdim. Hayat, benim için mantığını değiştirmiş gibi, her kımıldanışımda etrafımda mevcut şeyler arasında görmediğim, bilmediğim münasebetler var sanıyordum. Odanın içinde, elimde Nâsır Paşa'nın sardığı paket, dolaşıp duruyordum...

Nihayet resmi olduğu gibi gardroba koydum. Ben de soyunup yatağa girdim. Uyumak istiyordum. Belki dinlenmekten ziyade, kaçmak, bir şey düşünmemek için bunu istiyordum.

Fakat uyuyamadım. İlk ziyaretçim Muhlis Bey oldu. Kapıya şöyle bir dokunduktan sonra içeriye girdi; arkasından Busefalus, elinde bizim gazete vardı.

– Sabahtan beri seni dört gözle bekliyordum.. dedi. Nerede

idin? Makalen çok güzel. Aferin küçük. Tam istediğim gibi yazmışsın.

Yattığım yerden:

– Farkındayım... dedim. Sade ben değil. Nâsır Paşa da farkında. Bana, Muhlis Bey söylemiş, siz yazmışsınız... dedi.

Muhlis Bey, söylediklerime ehemmiyet vermeden, odaya girer girmez kanapenin üzerindeki iskelet kafasına, bir sirkte Hamlet numarası yapıyormuş gibi birdenbire koşan ve onunla senli benli konuşmağa başlayan Busefalus'un yanına gitti. Onu boynundan tutarak felsefi mülâhazalarına son verdi.

– Zekâ epeyce ucuzladı, desene...

– Belki de bedava dağıtılıyor artık. Fakat Allahaşkına bu hayvanın başını böyle tutmayın! Kaç defadır size söyleyeceğim, unutuyorum. Boğacak gibi boynundan yakalıyorsunuz...

Bu sözlerin Muhlis Bey'e bu derece tesir edeceğini bilmiyordum. Birdenbire yüzüme, sonra ellerine baktı. Yavaşça:

– Hakkın var, dedi ve köpeği bu sefer tasmasından tutarak yatağımın ucuna oturdu.

Ona dün sabahtan beri başımdan geçen şeyleri, Sabiha'ya tesadüfümü ve bir de Nâsır Paşa'yı, hatıraları müstesna, anlattım. Süleyman Bey'in macerasına tahmin ettiğim kadar gülmedi. Sadece birkaç defa "zavallı adam..." diye söylendi. Nâsır Paşa'nın hikâyesine de pek aldırmadı. Yalnız sonunda:

– Paşa kaçıyor. Belki de hakkı vardır. Size gelince birbirinizi ipnotize etmişsiniz. Zaten paşa, Kudret Bey'i çok sever. Yani, çocuk tarafı galiptir. Bu kadar dost olmanızın sırrı da bu olsa gerek...

Bu son cümlenin alayına rağmen, odaya girdiği zamanki üstün tavrını bir daha alamadı. Muhlis Bey'le konuşma metodunu öğrenmiştim. Bir çaresini bulup hücuma geçmekti.

– Ben gidiyorum... dedi. Anlaşılan, sen iyi uyumamışsın. Ne yazık ki, bugün de uyuyamayacaksın. Epeyce misafirin gelecek.

Kendisine kimseyi çağırmadığımı söyledim.

– Hele bir tanesi muhakkak! Çağırmadın, olur mu? Çağırdın, hem de nasıl? Ve eliyle masanın üstüne bıraktığı makaleyi işaret edip odadan çıktı. Busefalus, kapıyı açar açmaz, sahibinden evvel fırlamıştı. Belki de Agavni'nin odasını açık bulacağını umuyordu. Kızın eşyasını dağıtmaya bayılırdı.

Muhlis'in dedikleri doğru idi. O gün üç misafir kabul ettim. İlk misafirim, İbrahim Bey oldu. Kim gelirse gelsin, yataktan kalkmayacağıma yemin ettiğim için, kartını getiren hizmetçiye yukarıya çıkarmasını söyledim. İbrahim Bey, büyük bir vakar ve azametle odaya girdi. Fakat benim yatakta yattığımı görünce yüzü değişti. Biçare beni hakikaten seviyordu.

Evvelâ sıhhatimi sordu, hafif soğuk algınlığından şikâyet ettim. Ehemmiyetsiz şey, geçer. Sıhhatim için emin olunca, babama olan borçlarını şimdiye kadar bir fırsat düşüp ödeyemediğini söyledi ve cebinden cüzdanını çıkararak:

– Min haysülmecmû, yüz altmış sekiz lira... Kâğıtta hesabı yazılıdır, diye masanın üzerine bıraktı. Bittabi kendisine altın olarak aldığı parayı banknot olarak ödediğini söylemedim.

İbrahim Bey, kendisini o kadar üzdüğü anlaşılan bu borçtan kurtulur kurtulmaz, birdenbire talâkatı açılmış gibi anlaşılması güç bir nutka başladı. Ailemizle olan münasebetini, benim kendisinin evlâdı sayılabileceğimi, bana birkaç defa hatırlattı; yaş dolayısıyla birtakım hatalara düşmemin tabiî olduğunda, bende kendimi bir hata kuyusunda boğuluyorum vehmini uyandıracak kadar ısrar etti; mamafih akıl ve dirayetim dolayısıyla bunun pek vârit olmadığını söyleyerek yarım saat beni içine tıktığı kör kuyudan bir çırpıda çıkardı. Bunlardan sonra, sıra memleketin politik vaziyetine geldi. Eliyle havaya birtakım işaretler çizerek bu politikanın çok vahim bir şey olduğunu bana ispat etti. Nihayet asıl meseleye geldi. Yazıhanesinde mühimce bir ücretle çalıştığım takdirde çok mesut olacaktı.

Kendisine, babama olan borcunu babama göndermesinin daha doğru olacağını, mamafih derhal ona yazarak parayı iade ettiğini bildireceğimi, iş meselesine gelince ticaretle hiç alâkam olmadığını, hele hürriyetimi muhafaza hususunda kararımın hiç değişmeyeceğini birkaç kelimede anlattım.

– Hiç kimsenin maiyetine giremem. Beni mazur görün, dedim.

Bu cevabım üzerine İbrahim Bey, beş on dakika daha oturdu. Sonunda, konuşmaya hevesli olmadığımı görünce gitmek üzere kalktı. Fakat talihim icabı, beni tanıyanlardan hiçbiri yanımdan, birkaç faydalı nasihat vermeden ayrılamadığı için, o da hiç olmazsa kapıdan çıkarken:

– Bari, dikkatli olunuz, dedi. Bilirsiniz ki, sizi evlâdım gibi severim.

Ben bunu kendisine vaat ettim. Çıkarken paltosunun cebinden benim çalıştığım gazetenin sarktığını gördüm. "Demek ki, o da edebî kudretimi beğendi!"

İbrahim Bey gittikten on, on beş dakika sonra hizmetçi tekrar geldi ve çok kibar, güzel bir beyin beni behemehal görmek istediğini haber verdi. Yukarıya almasını, fakat daha evvel, rahatsız olduğumdan bahsetmesini söyledim. Biraz sonra odanın kapısından Muhtar Bey girdi. İki günden beri, o kadar garip tesadüflerin ve zıt ruh hâllerinin oyuncağı olmuştum ki, hiç beklemediğim bu ziyarete şaşırmadım, diyebilirim.

Muhtar, çok sinirli ve yorgundu. Gözlerinin altı çürük içindeydi. Bütün hâlinden geceyi uykusuz geçirdiği anlaşılıyordu. Beni yatakta görünce evvelâ:

– Neyiniz var, hasta mısınız?.. diye sordu.

– Hayır, dedim. Sadece yorgunum ve dinlenmeğe karar verdim.

Bir koltuk çekerek karşıma oturdu.

– Sizi ancak birkaç dakika rahatsız edeceğim, dedi. Adresinizi

Kudret Bey'den almıştım. Çoktan beri gelip sizinle konuşmak istiyordum.

Konuşurken yüzü bir bıkkınlık içinde kalıyordu. Fakat bu yorgun ve sinirli hâlinde bile yine güzeldi. Bütün hüviyetinden tehlikeli şekilde insanı kendisine çeken bir şey dağılıyor gibiydi. Çeken ve reddeden bir şey. Çünkü Muhtar, hiçbir zaman tam bir şekilde sevilmeyecek, fakat daima affedilecek, her kusurunun üstünde yaşayacak insanlardandı. Bu, yaradılışının, belki de hücrelerinin bir sırrı veya imtiyazıydı.

– Karımın en iyi dostu olduğunuz hâlde layıkıyla tanışmıyoruz. Size karşı çok fena davrandım. Hâlâ kendimi kabahatli addediyorum.

Bunları daha evvel konuştuğumuzu, tanışmak, dost olmak meselesine gelince bunu benim de çok istediğimi, hatta evleneceği adamı bütün ömrümce seveceğime karısına söz verdiğimi söyledim. Cevabımdan memnun göründü ve saklamağa hiç lüzum görmediği bir dikkatle odamı, üzerine müsveddeler ve kitaplar yayılmış masayı, yatağı, odanın eşyasını, Muhlis Bey'in gardrobun tepesine koyduğu ölü kafasına kadar gözden geçirdi. O kadar garip bir ısrarla bakıyordu ki, gardrobun kilitli kanatları arkasından Sabiha'nın resmini bile göreceğini zannediyordum.

– Bu ayna çok güzel, burada bulunmasına şaşılacak kadar güzel... Sizin mi?

Başımla bir evet, işareti yaptım.

– Akrabamızdan Talât Bey'inmiş. Bunu Behçet dayım hediye etti.

– Yani satmaz mısınız, halbuki yüz lira verirdim. Hatta biraz daha fazla... Yüzünde biraz evvel söylediklerivle taban tabana zıt, haşin, hatta hakarete kadar varan bir ifade vardı. Fakat bu pek kısa sürdü.

– İmkânsız... dedim. Çok müteessirim ama, imkânsız...

– Ehemmiyeti yok! Tekrar eski sevimli çehresini almıştı. Bittabi bunun için gelmedim. Benim sizden küçük bir ricam olacak.

–Bir müddet durdu, etrafına bakındı– Yakında Kudret Bey'le bir gazete çıkaracağız. Oraya yazmanızı rica edecektim. Çoktan beri düşünülen bir proje. Kudret Bey de, Sabiha da sizin bu işte bizimle beraber olmanızı istiyorlar. Hatta Kudret Bey, yazı işlerinin mühim bir kısmını üzerinize alabileceğinizi, bize ayrıca arkadaşlarınızı tanıtacağınızı söylüyor. Gazete hemen bu aylarda çıkacak. Sizden ricam, evvela istihbarat işlerinde çalışabilecek birkaç genç bulmanız. Tabiî kendilerine şimdi bir şey söyleyecek değiliz. Yalnız kendi aramızda karar vermemiz kâfi. Sonra tahrir heyetini tanzim ederiz. Onun da lutfen bir listesini hazırlayınız!

Bir müddet sustu. Belki de benden cevap bekliyordu.

– İşleri tanzim etmek, yapılacak şeyleri beraberce düşünmek üzere, evde küçük bir toplantı yapmağa karar verdik. Önümüzdeki hafta içinde bir gün. Baş başa bir yemek yeriz ve konuşuruz.

Gözlerimin önüne, birdenbire Kudret Bey'in yazmaları, yazı koleksiyonu, tabloları, cam paspartularda o kadar dikkatle ve şefkatle sakladığı ve adeta bizlere göstermeğe kıskandığı beş altı modern desen geldi. Zavallı Kudret Bey daha şimdiden Muhtar'ın ağlarında kıvranan küçük bir sinek gibiydi. Muhtar, bu düşüncelerimin farkında mıydı?

– Ben yazı işlerinden, gazeteciliğin teknik taraflarından pek anlamam. Daha doğrusu bunlar kendimi verebileceğim işler değil. Onun için işin yalnız ticarî tarafını idare edeceğim. Öbür tarafı Kudret Bey'le size kalacak. Sabiha da size yardım edebilir.

Üçüncü defadır ki, Sabiha'nın adı, oltadaki yem gibi önüme atılıyordu.

– Size güvenebilirim, değil mi? Ve bir çocuk gibi saf bakışlarıyla yüzüme baktı.

Beni o kadar gafil avlayan bu sualden adeta bir mucize ile kurtuldum. Kapı açıldı ve Madam Elekciyan, tombul kollarını, muhteşem göğsünü açıkta bırakan, siyah, dar dekoltesi içinde, o senelerin korselerinin kadın vücuduna yüklediği azap altında yüzü mosmor, elinde kahve tepsisi, muganniyelerimizin hâlâ terkedemedikleri, o yarı mahcup eda ile kırıtarak içeri girdi. Hizmetçi kadının çok kibar ve güzel bir beyin ziyaretime geldiği haberini hanımına ulaştırdığı aşikardı. Madam Elekciyan bu kibar ve güzel beyi, kibarlığına ve güzelliğine layık bir şekilde karşılamak için, Kirkor Elekciyan'la evlendiği zaman, kendisine hediye edilen altın zarflı fincanlarını bile çıkarmıştı.

Muhtar'ı Madam Elekciyan'la tanıştırdım. Kadıncağızla konuşacağını tahmin ediyordum. Aksine tek bir kelime bile söylemedi. Sadece bana, canı sıkılmış gibi bir tavırla:

– Görüyorum, size iyi hizmet ediyorlar... dedi.

Bununla beraber gözlerinde, bu hesap dışı ikramdan, onun yüzünden konuşmamızın kesildiğinden adeta memnun olduğunu açıkça söyleyen, bu işte de talihim yardım etti, diyen bir parıltı vardı. Bunu farkeder etmez vaziyeti kavradım.

O zamana kadar Muhtar'ın Kudret Bey'i kuru tahtaya indirmek için yaptığı bu son teşebbüse, benden yardım beklediğini, bunun için beni görmeğe geldiğini sanıyordum. Ona cevap vermekteki tereddüdüm bundandı. Hakikatte ise, onun benden cevap beklediği yoktu. Muhtar için ehemmiyetli olan şey, o sabah evime gelip beni görmesi, bu işlerden bana bahsetmiş olmasıydı. Ona lâzım olan bir nevi isbat-ı vücut etmekti. Çünkü nasıl olsa, hatta tehlikeyi göstermek, "Seni aldatıyor, bu adama inanma! Seni soyacak!" demek için olsa bile Kudret Bey'e bu ziyaretten ve bana anlattığı şeylerden bahsedeceğimi biliyordu. Bu yeni vaziyete Kudret Bey'in Muhtar'ın iyi niyetlerinden şüphe etmemesi, gazetenin çıkacağına, kendinin nihayet o kadar peşinden koştuğu mücadeleye kavuşacağına, hülâsa Muhtar'ın kendisini aldatmadığına inanması,

hiç olmazsa bir müddet oyalanması için bu kadarı yeterdi. Hatta Muhtar, belki de bu haberi aleyhinde bulunmak şekliyle kendisine vermemi tercih ederdi. Böylece Kudret Bey'i, benim ve belki de Muhlis Bey'in, İhsan'ın tesirlerinden, bir müddet için olsun uzak tutabilirdi. Plan gayet iyi düşünülmüştü. Ben, bu ziyaretten Kudret Bey'e bahsetmesem bile, dostumuzun bana, Muhtar'ın gelip gelmediğini soracağı muhakkaktı; Madam Elekciyan odadan çıkınca sözüne bıraktığı yerden devam etti:

– Ben de birkaç kişiye haber gönderdim. Bittabi bilebileceğim insanlara, yani çok meşhurlara... Hatta bir dostum Abdülhak Hamit'ten bir mektup bile getirteceğine söz verdi. Bir müddet durdu, sigarasını yeniledi ve birdenbire hatırlamış gibi ilâve etti. "Sizin, yahut Kudret Bey'in yanında gördüğüm genç bir adam var. Şu Hasan Basri. Onu şimdi, yolda gördüm. Ona da bahsettim. Çalışacağını vaat etti. Bilmem doğru yaptım mı?"

Bu sefer, sanki düşüncelerimi okumuş, fakat çaresizliğimi de beraberce biliyormuş gibi sesi adeta alay ediyordu.

Hayatımda bu kadar hesaplı hareket eden başka bir insan görmedim. Garip bir şekilde soğukkanlıydı. Bununla beraber, tarif edemeyeceğim bir zaafın, bu kavi istihkâmın arkasında beklediğini de hissediyordum. Belki de gitmek için ayağa kalktığı zaman onu durdurmama sebep de bu hissimdir.

– Bir dakika, dedim. Size ben de birkaç şey söylemek istiyorum.

Yatağımda doğruldum ve yavaş yavaş, adeta dikte eder gibi devam ettim:

– Sözlerinizin hiçbirisine inanmadım. Onları niçin söylediğinizi de biliyorum. Fakat Kudret Bey meselesi benim için o kadar mühim değil! O sizin yeminiz! Ben size başka şeyden bahsedeceğim. Dün Süleyman Bey'i gördüm. Bu biçare adama daha iyi muamele edemez misiniz? Karınızın babasını o pespaye evde nasıl yaşatırsınız?

Muhtar'ın yüzü sapsarı kesilmişti. Üzerime hemen atılacağını sanabilirdim. Fakat ben aldırmayarak devam ettim: "Deminden beri, Sabiha, Sabiha, diyorsunuz. Karınızın babasını ne hâle koyduğunuzu bir düşünün! İnsan, bu adamın zaaflarını istismar edişinize bakınca, sizin adeta karınızdan intikam almaya çalıştığınızı zanneder. Evet, intikam alıyorsunuz; fakat neyin intikamını..."

Bir müddet bana dik dik baktı. Sonra kahkahalarla güldü. Garip bir gülüştü bu. Sesi, çehresinin hâli, her şeyi bir anda çirkinleşmişti. Yüzünü yüzüme doğru yaklaştırdı, son derecede yavaş bir sesle bana cevap verdi:

– Süleyman Bey'in hâlini neden beğenmiyorsunuz, anlamıyorum? Yiyor, içiyor, eğleniyor. Bir de kendisinden sorun... Ne hacet, ben size söylüyorum; kaç defa kovdum. Fakat gitmedi. İsterseniz bir de siz tecrübe edin! Ben, her şeyi, ama her şeyi yaptım...

– Alçak!

Allah'a çok şükür, ayakta ve karşı karşıya idim. O dakikada Muhtar, belki ömrünün en büyük tehlikesini geçiriyordu. Fakat ehemmiyet vermedi.

– Ne kadar garip adamsınız, dedi. Geleli dört ay olmadı, bildiğiniz, bilmediğiniz her işe burnunuzu soktunuz. Sabahtan akşama kadar kapı kapı dolaşıyorsunuz. Her gittiğiniz yerde bulduğunuz kirli çamaşırları, cebinize sokup çıkıyorsunuz. Benim yaptıklarımla uğraşacağınız yerde, kendi hâlinize bakın! Bir somnambül gibi ortalıkta dolaşıyorsunuz! Kabahat bende oldu, sizi bu kadar başı boş bırakmayacaktım.

– Ne yapacaksınız? Hapishaneye mi tıkıtacaktınız! Orası sizin yeriniz...

– Hapishaneye, yahut tımarhaneye... Hem sade sizi değil. Bütün tayfanızı. – Birdenbire sustu, koltuğa oturdu. – "Bir kadınla evlendim, diye bütün şehir benimle meşgul... Herkes benim peşimde... Hepiniz kıskançlıktan ne yapacağınızı bilmiyorsunuz.

Her dakika benimle uğraşıyorsunuz... Fakat, bitti."

Ayağa kalktı, ellerini açarak bağırdı:

– Bitti, anlıyor musunuz? Artık bitti.... Kurtuldum, ondan da, hepinizden de... Hepinizden, ama hepinizden... Nasıl o evimden gittiyse, babasını da alın başımdan... Süleyman Bey'i size hediye ediyorum!

Ve tekrar koltuğa yıkıldı. Bu sefer yüzü büsbütün başka şekilde sararmıştı. Dudakları titriyordu.

– Niçin bu kadar fenasınız, Muhtar Bey? dedim. Niçin bu kadar fena ve âdisiniz? Size acıyorum, daha doğrusu elimden gelse acıyacağım. Çünkü çok fenasınız!

Oturduğu yerden, meyus ve bitkin beni dinliyordu.

– Evet, ben de biliyorum ki, fenayım, dedi. Fakat siz, siz de benden iyi değilsiniz. Unutmayın ki, kıskançlık da kötü huydur. Tecessüs de kötü huydur. Siz şu dakikada beni bu kadar fena görmekten ne kadar memnunsunuz? Sade bunu düşünün yeter! İtiraf edin ki, beni iyi bir insan görmekten korkuyordunuz? İtiraf edin, öyle değil mi? İyi ve mesut görmekten korkuyor muydunuz? İtiraf edin, ne olursunuz? Siz de kendinize karşı bir defa doğruyu söyleyin!

Vaziyetimiz hakikaten garipti. Karşımda, hiç olmazsa yirmi dört saat bir katil olduğundan şüphe ettiğim bir adam vardı. Bu adam, eroin ticareti yapmıştı. Dostlarım vâkıa onu kurtarmışlardı. Fakat dosya poliste duruyordu. Kendi tabiriyle bütün bir tayfanın gözü önünde en yakın baba dostumu soymuştu. Sevdiğim kadının babasına yapmadığı fenalık kalmamış, adeta onda insan haysiyeti bırakmamıştı. Belki sadece bu hazzı tatmak için ona dayak bile atmıştı. Onu garsoniyerinde kapıcı gibi kullanıyordu.. Belki o kadının kendisine bile buna benzer hakaretler yapmıştı. Bununla beraber, on dakika evvel, siniri çekilmiş bir diş gibi her türlü insanlık duygusundan mahrum sandığım bu adam, şimdi beni itham

ediyordu. İşin garibi az çok hakkı da vardı. Onu kıskanıyordum. Sabiha'nın kocası olduğu için bütün ömrüm boyunca ona hizmet edebilir, her sabah ayakkabılarını giydirirdim. Fakat onu kötü ve âdi bilmekten, istemediğim hâlde mesuttum.

Fakat bununla da kalmıyordu. Biraz evvel insanlığın dışına attığım bu adama, şimdi içimde bir taraf acıyordu.

– Kalkınız, dedim. Kalkın ve evimden gidin. Sizi evimde görmek istemiyorum.

Oturduğu yerden yüzüme, adeta içi boşalmış gözlerle baktı. Acaba söylediklerimi anlıyor muydu?

– Evet, fena adamım. Söylediğinizden daha fena adamım. Fakat bunu söylemekle ne çıkar? Bütün kabahatim hayatla oynamamdır. Zannetmeyin ki, size hesap veriyorum. Ben yaptıklarımı yüklenecek kadar kuvvetliyim! Fakat mademki söylediniz, o hâlde tam bilin. Mademki peşimdesiniz, adımlarımın arkasından ayrılmıyorsunuz! Evet hayatımla oynadım. Keşke hayatı biraz daha ciddiye alsaydım. Fakat başka türlü nasıl olurdu? Etrafımda o kadar ahmak insan vardı, küçük yaşımdan beri, beni her şeyden öyle bıktırdılar ki, can sıkıntısından ölmemek için, ateşle oynamaktan başka çarem yoktu. Ateşle oynadım. Her an masanın üstüne kendi hayatımı sürdüm. Ya hep, ya hiç... dedim, kazandım, kaybettim. Fakat daima üstün çıktım. Anlıyor musunuz? Daima kendisini bir uçta hissetmenin saadeti içinde, o ürperiş içinde yaşadım. Sabiha ümit ettiğim gibi çıksaydı, belki başka türlü olurdu. Belki bu işlerin hiçbirine girmezdim. Fakat öyle çıkmadı. O da başka türlü hasta idi. İliklerine kadar hasta idi. Şahsiyetinin ve imkânlarının hastası idi. Onu çıldırtmıştınız... Siz, etrafında toplanan budalalar, o İhsan sersemi, o Muhlis Bey, bizim bunak... Sen!

Ayağa kalkmış bir parmağıyla göğsüme dokunuyordu.

Tekrar:

– Gidin, derhal evimden gidin! Sizi dinlemek istemiyorum...

– Dinleyeceksiniz... Buraya neye geldiğimi sanıyorsunuz. Kudret Bey'in yazmaları için mi? Hayır. Yazmalar çoktan satıldı. Parası da cebimde. Sabahleyin Muhlis Bey'in ben göreyim, diye masanın üzerine açık olarak bıraktığı bu gazete için mi! Gülünç, sadece gülünç. O adamı öldürmediğimi, hiçbir insan öldürmeyeceğimi, o da pekâlâ bilir. Hayır, bunlar için gelmedim. Ben size bunu söylemek için geldim. Bitti, bitti, demek için geldim. Belki kapıdan geçerken başkasını düşünüyordum. Şüphesiz onları düşünüyordum. Size Kudret Bey'den, gazeteden bahsedecektim. Bu cinayet meselesi için düşündüklerinizi soracaktım. Belki, niçin niçin bunu yaptınız?.. diyecektim. Fakat içeriye girince büsbütün başka bir şey için geldiğimi anladım. Size bunu söylemek için geldim.

Durdu, yüzüme dik dik baktı.

– Siz de benim kadar fenasınız... Bunu söylemek için geldim. Allahaısmarladık!

O günden sonra Muhtar'ı, bu hatıraları bitirecek son tesadüfe kadar görmedim. Fakat onun hakkında sırası geldikçe anlatacağım bir yığın şey öğrendim.

Burada yalnız şunu söyleyeyim ki, o gün evimden beni tam bir yıkılış içinde bırakarak gitmişti. Hikâyem boyunca okuyucu, benim o aylardaki ruh hâletimin Muhtar'ın söylediği şeylere büsbütün yabancı olmadığını, her lahza kendimi ve etrafımı itham ettiğimi bilir. Muhtar sözleriyle bende uyuyan yılanı uyandırmaktan başka bir şey yapmamıştı. Onun sözlerine tam inanmış değildim. Muhtar öfkesini başkalarından alabilecek cinsten adamdı. Kendi saadeti yıkıldığı için, pekâlâ bizim ve bilhassa ona karşı müdafaasız olan benim huzurumu yıkmaya kalkabilirdi. Fakat sözlerinden anlaşılan belli başlı bir hakikat de vardı. Sabiha ile mesut olmamışlar, Sabiha sevdiği adamdan ayrılmıştı.

Bütün bunları konuşmak için Muhlis Bey'i aradım. Evde yoktu. O zaman İhsan'ı görmek istedim. Fakat İstanbul'a kadar inmek bana güç göründü. Üzerime tuhaf bir yorgunluk çökmüştü. Beni

bu yorgunluktan dördüncü ziyaretçim kurtardı. Hayalimdekinden çok başka bir Kudret Bey odama girdi. Ben onu meyus, biçare, son yaşama desteklerini de kaybetmiş bir insan hâlinde göreceğimi sanıyordum. Halbuki, şık, tendürüst, tıpkı Beyoğlu'ndaki frenk veya ecnebi dostlarını ziyarete gittiği, yahut Tokatlıyan'da onlarla buluşacağı günlerde, bazen de Sakine Hanım veya Nâsır Paşalara beraber gittiğimiz günlerdeki kıyafetiyle idi. Yüzü neşeden parlıyordu.

Kapıdan:

– Cemal... Oldu. Her şey hâlledildi. Dün yazmaları sattım. Epeyce de para tuttu. On iki bin lira... Gazete çıkıyor... Fildişi bastonunu masanın üstüne koydu. Koltuğa büyük bir ciddiyetle oturdu... Monoklunu düzelte düzelte:

– Artık mücadele başlıyor. Sen de silâhlarını hazırlamalısın. Muhtar çok kibar davrandı. Beraberce şirket kurduk. Yirmi bin lira ile bir gazete çıkabiliyor. Benim elimde de beş on para kaldı. Şimdi seninle gidelim bir yerde yemek yiyelim! Rahat rahat konuşalım. Şu gazete işini bir hâlledelim!... Ben bugün çok meşgulüm. Kadroyu tanzim edeceğim. Yarından itibaren matbaa meselesini hâlledeceğiz. Muhtar her şeyi iyi düşünüyor. Yalnız çok titiz. Behemehal makineleri Almanya'dan getirtmek istiyor. Bana bir yığın prospektüs bıraktı. Hakkı da var. Çünkü enflasyon yüzünden çok ucuza mal olacak.

Bana, Almanya'daki enflasyonun uzun uzun tafsilâtını verdi. Koltuğunun altında getirdiği mecmualardan rakamlar okudu.

– Bu taraftan bakarsak, Muhtar haklı, fakat ben vakit geçirmek istemiyorum. Beş on kuruş kaybetsek bile işimizi vaktinde görmüş olacağız. Nihayet bana ikimizin de münasip bir matbaa aramamızı söyledi. İşe elverişli bir yer bulursak alacağız. Beraberiz değil mi?

Ağzım hayretten açık, onu dinliyordum. Yarabbim, bir insan bu kadar safdil olabilirdi!

– Seni elbette gelip görmüştür. Bilmezsin seni ne kadar çok seviyor. Hep senden konuştuk. Bizi yakında evine çağıracak... Muhtar'ı dostlarımızın anlamaması ne hazin! Muhlis Bey de, İhsan da onun aleyhinde. Bir dolandırıcı lafı tutturmuşlar, gidiyorlar. Fakat gazete çıkınca görecekler! Ben doğrusu ona inanıyorum. Zaten çocukluğundan beri severim.

Ne söyleyeceğimi şaşırmıştım. Beraberce çıktık. Evin hemen arkasındaki İngiliz askerlerinin geldiği Rus lokantasına gittik. Bir gece Yuneşka'nın yanında tanıdığım güzel bir kadın bize hizmet etti.

Kudret Bey monoklu ile menüyü epeyce süzdükten sonra, muhteşem bir yemek ısmarladı. Lokanta dar ve karanlıkça idi. Fakat ucuz eşyasına rağmen zevkle tanzim edilmişti. Kenardaki büyükçe bir soba ile iyice ısınmıştı. Noel hazırlıkları ayrı bir çeşni veriyordu. Kudret Bey şampanyasını, ayrı zevklerle alarak içerken bana projelerini anlatıyordu:

– Şirket kırk bin lira sermayelidir. Çünkü Muhtar bana olan borçlarının bir kısmını da oraya yatırmamı istedi. Yani otuz bin lira o koydu, ben de on bin... Fakat bu otuz binin de yirmi bini benim olduğu için, onun hissesi yalnız dörtte bir. Bittabi, bunu şimdilik kabul ettim. Çünkü kendi hisselerimden birisini Sabiha'ya hediye etmek niyetindeyim.

Bir ara Sabiha ile Muhtar'ın ayrıldıklarını söylemek istedim. Fakat bu kadar tatlı bir hülyayı bozmağa kıyamadım. Zaten söylesem beyhude olacağını biliyordum. Benden çok kuvvetliler işi tecrübe etmişlerdi.

Bir ara çok mühim bir şeyi unutmuş gibi durdu. Sonra da vestiyere bıraktığı gazetelerini getirtti. Ve bana, şirketin o günkü gazetelerde çıkan ilânını okuttu. Her şey nizamı dahilinde idi. Kudret Bey kanuna çok uygun olarak dolandırılmıştı.

Kederimden, hırsımdan ne yapacağımı bilmiyordum. Bir

insanın emniyetiyle bu derecede oynamak beni çileden çıkarıyordu.

Biz yemeğin ortasındayken kapı açıldı. Nuri Adil, yanında solgun bir delikanlı ile içeriye girdi. Bizden çok uzakta bir masaya oturdular. Biraz sonra Uncu Hasan Bey geldi. Onların masasına gitti. Yavaş sesle aralarında konuşmaya başladılar. Onların gelmesi düşüncemin istikametini değiştirdi.

Yemeğimiz bitince ben Kudret Bey'den izin alarak Hasan Bey'in sofrasına uğradım. Niyetim paşanın işlerini konuşmak için bir randevu istemekti. Fakat daha söyler söylemez:

– Hacet yok, burada şimdi konuşuruz! diyerek arkadaşlarından izin aldı.

Ayrı bir masaya çekildik.

– Ben sarrafla konuştum, her şeyi hâllettim, dedi. Satılacak esham, Pendik'teki arazi, hepsi satıldı. Borçlar ödendi. Paşanın şimdi yirmi yedi bin lirası var! Ev satılmayacak. İsterseniz, ya kendisi, yahut siz sarrafa uğrayıp kontrol edin!

Kendisine bunun lüzumsuz olduğunu, paşanın malî işleriyle alâkam olmadığını söyleyerek teşekkür ettim. Sonra işi Süleyman Bey'e çevirdim.

– Bana merak oldu, sizdeki bu kâğıt nedir? dedim.

İlk önce yüzü çok bozuldu. Biraz evvel, bana o kadar iltifatla muamele eden, her sözünü gülümseyerek söyleyen adam sanki o değildi. Fakat kendisini çabuk toparladı. Onun da gözlerinde Muhtar'ın bakışlarında iki saat evvel seyrettiğim ışığa benzer bir parıltı gördüm.

– Bu, dedi, sizi hiç alâkadar etmez! Fakat müsterih olmanız için söyleyeyim. Benden ne Sabiha'ya, ne de babasına fenalık beklemeyin. Daha ziyade Süleyman Bey'in üzerinde bir baskı bulunmasını, bunu kendisinin de bilmesi için yaptım.

Mesele anlaşılıyordu. Süleyman Bey sade Muhtar'ın değil,

Hasan Bey'in de elindeydi.

O zaman kendisine Süleyman Bey'in Muhtar'ın evindeki vaziyetini anlattım, bana:

– Her şey düzelecektir... Göreceksiniz! dedi. Ayrılmadan evvel de ince bir hesap kâğıdıyla zarf içinde bir çek verdi.

– Nama muharrerdir. Kaybetmekten korkmayın! Paşa işlerinin çabuk olmasını ister. Bunu kendisine bu akşam verirseniz minnettar olurum. Ben bir iki gün Beyoğlu'na geçmeyeceğim.

Kudret Bey'den ayrıldıktan sonra Nâsır Paşa'ya gittim. Hasan Bey'den öğrendiklerimi anlattım. Ve çeki verdim. Paşa beni hiç görmediğim şekilde dostça karşıladı. Hesap pusulasını çok dikkatle tetkik etti. Sarrafına iki defa üst üste telefon ettikten sonra:

– Her şey yolunda, teşekkür ederim, dedi. Giderken de, evin en aziz dostu olduğumu, sık sık uğramamı söyledi.

Bu sözlerin mânasını ertesi sabah anladım. Daha saat onda uşağı bana bir mektupla bir paket getirdi. Paşa mektubunda, bütün işleri hâlledildiğine göre artık kâtibe ihtiyacı kalmadığını, zaten bildiğim gibi yakında seyahate çıkacağını, maaşımla beraber, bir iki küçük hediye gönderdiğini, onları kabul edersem çok mesut olacağını söylüyordu. Hediyelerden biri çok ince bir duvar halısı idi. Öbürü de, mektupta paşanın frenklerin "lapis-lazuri" adını verdiklerini söylediği lâcivert taştan oyulmuş küçük bir Mısır mumyası idi. İkisi de çok kıymetli şeylerdi. Mektubun sonunda şu cümle vardı: "Bugünlerde sizi ben çağırtmadan eve gelmemenizi rica ederim. Gideceğim zaman, veda için kendim rica edeceğim. Gittikten sonra da, aramızda karar verdiğimiz gibi ev size emanettir. Kızım, kâtip bey bizi unutmasın" diyor.

Bu mektubun, daha ziyade beni korumak için yazıldığını çok sonra anladım. Yazık ki o zaman ne paşaya yardım edebilirdim, ne de bu tarzda yol verilmeden duyduğum kırgınlık yüzünden kendisinden af dileyebilirdim. Çünkü paşayı hakikaten sevmeğe

başlamıştım. Onun benden bu kadar kolayca vazgeçmesi beni rahatsız etmişti.

Bütün bu izzetinefis davaları, halıyı yatağımın başı ucuna asmama ve lâcivert taşından muammalı gülüşlü Mısır heykelciğini odamın en görünecek yerine koymama mâni olmadı. Bu iki hediye hâlâ odamdadır. Yazık ki, lâcivert taşlı biblo ortasından kırıktır. Busefalus daha ilk haftasında bu kazayı yaptı.

Sabiha'nın Muhtar'dan ayrılmış olması beni, ümitle onu bir türlü ele geçirememekten doğan azap arasında bırakmıştı. Bana geleceğini vaat ettiği hâlde gelmemesi garibime gidiyordu. Nerede olduğunu da bilmiyordum. Sakine Hanım, ondan her bahsettikçe "akrabasından birinde kalıyor" diyordu. Fakat bu akraba kimdi? Burasını söylemiyordu. Yalnız iki defa Sakine Hanım'a birkaç defa da Leylâ'ya uğramıştı. Bütün bunlar, Kudret Bey'le beraber sık sık ziyaret ettiğimiz bu iki evde bulunduğumuz zamanlara bir türlü rastlamıyordu.

Kudret Bey, Sabiha ile Muhtar'ın ayrılmalarına ciddi nazarıyla bakmıyor, Muhtar'dan matbaa işine dair aldığı kısa haberlerin sevinciyle geçiniyordu. Sabiha'dan her bahsedişimde: "Onlar birbirlerini seviyorlar, aldırma!" diye söze başlıyor, ve hemen arkasından sözü gazeteye naklediyordu. Ocak ayı içinde Muhtar onu, makinelerin Almanya'ya ısmarlanmasındaki faydaya iyiden iyiye inandırdığı için adamcağız sabırla bekliyordu. Yine o günlerde mum fabrikasının, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısında çorap satan ihtiyar bir Gürcü Yahudisine devredildiğini, çamaşırhaneyi de akrabasından birinin satın aldığını haber aldık. Böylece Muhtar bütün işlerini tasfiye etmiş, ortadan çekilmişti. Neden sonra, her ikisinin de şu veya bu şekilde, elinde tuttuğu insanlar olduğunu öğrebildim. Böylece Muhtar, hiçbir şeyi bırakmış olmuyordu. Şurası da var ki bu iki adamın ikisi de ticaret zekâsına sahip çıktılar. Ve zamanla genişlettiler. Muhtar'ın ölümünden sonra, birisinin çamaşırhanesi çorap fabrikası oldu ve birdenbire ticaretini o

kadar genişletti ki, bugün üç oğlu İstanbul'da ayrı ayrı müessese sahibi olduğu gibi Amerika'da da mühim işleri vardı.

Bu Gürcü Yahudisi ile o zamanlar sık sık gittiğimiz İkbal Kıraathanesi'nde konuşurduk. Hâlinden şikâyet etmez, ne servetinden, ne de yokluğundan bahsederdi. O zamanlar fakirden, fukaradan bahsedince:

– Fakir, şeytandır, der zenginin de, Allah olduğunu söylerdi. Senelerden sonra rast gelip de gerek oğullarının, gerek kendisinin servetinden bahsedince, yine aynı cevapları, sadece iki haddi yer değiştirmiş olarak dinledim. Bana evvelâ:

– Zengin Allah'tır, dedi. Ben:

– Ama, zengin, fakir insanlar da var, deyince:

– Fakir şeytandır, cevabını verdi. Fakat onda değişmeyen sade bu cevaplar değildi. Birkaç milyon servetine rağmen yaşayış şekil ve kıyafeti de değişmedi. Hep elinde işportası, kahvelere girip çıkan, karda, yağmurda çarşının kapısında çorap, kibrit ve sigara, ayakkabı bağları satan adam olarak kaldı. Son gördüğüm zaman borç çorbasıyla votkasını aynı sadelikle içiyordu.

Muhtar'ın, mum fabrikasının idaresini bıraktığı adam ise, devlet parasıyla şahsî teşebbüsü birleştirdiği için olacak, şimdilik bize mahsus tek kazanç şekli olan yol müteahhitliğine girdi. Fakat ustasından epeyce ders almıştı. Muhtar'ın metotlarından hiçbirini terk etmeden kazandı. Üstelik, Muhtar'ın şahsiyetindeki ölçüsüzlük onda bulunmadığı için, her yaptığını kanuna uydurarak yaptı.

Şimdi şerefi servetiyle ölçülen bir vatandaştır.

Muhtar'ın, böylece işlerini tasfiye ederek ortadan çekilmiş olmasına Kudret Bey, gazete ile iyice meşgul olması için alınmış bir tedbir gözüyle bakıyor:

– Adam böyle olur, diyordu. Ciddi bir çalışmanın başında ilk yapılacak şey de budur. Muhtar'dan şüphe edenler, onun bu kadar kazançlı işleri bırakıp sadece gazeteciliğe kendisini vermiş olması-

nı düşünürlerse yaptıkları haksızlığı anlarlar.

Bunu Behçet Bey'le dama oynadıkları Acem'in kahvesinde benimle Hasan Basri Elmündefik'e söylemişti. Yandaki masada Ahmet Haşim'le Doktor Talha'nın tavla oyunlarını, Haşim'in yapmacık hiddetlerini tada tada seyreden Muhlis Bey:

– Gazete, hakikaten çıkıyormuş gibi söylüyorsunuz, Kudret Bey, dedi.

Kudret Bey, elindeki taşı bırakarak içini çekti.

– Sabırsız insanlarsınız dedi. Ben içimdeki gayzı, hareket ihtiyacını senelerce tuttum da, siz on beş gün beklemiyorsunuz!

Sabiha'yı görmemekliğim, beni tahammül edilmeyecek şekilde rahatsız ediyordu. Evime geleceğini söylemiş olması yüzünden, bütün hareket hürriyetimi kaybetmiş gibiydim. Sabahları evden çıkmıyor, akşamları çok erken dönüyor, her kapı sesine kendim koşuyor, İstanbul'a indiğim veya mektebe gittiğim zamanlarda karşımızdaki sütçü vasıtasıyla telefonla durmadan haber soruyordum. Garip bir sinirlilik içinde hayatın lezzetini kaybetmiştim. Bazen Sabiha'nın sıhhatinden, hatta hayatta olduğundan şüphe ediyor, bazen artık yakından bildiğim ıstıraplarına rağmen ona kızıyor, hayatında zaten ne idim ki?.. diye içleniyordum.

Bununla beraber bir akşam geldi ve bu akşam hayatımın en garip maceralarından biri oldu. Odamda oturmuş kitap okuyordum. Birdenbire Madam Elekciyan kapıyı adeta yıkarak içeriye girdi ve bana çok şık bir hanımın beni aşağıda beklediğini söyledi.

Koşa koşa merdivenlerden indim. Sabiha taşlıkta iki eli mantosunun cebinde bekliyordu. Benim merdivenden yuvarlanırcasına inişimi görünce başını kaldırarak güldü. Fakat yüzü çok bozuktu. Odama çıktık. Yağmurdan üstü başı ıslanmıştı.

– Ne lodos... Ne lodos... dedi. Mantosunu çıkarıp sobanın yanına kuruyacak şekilde koydu. Sonra bir köşeye oturdu.

– Hoş geldin, dedim.

Yüzüme anlamıyormuş gibi baktı. Sükûnet namına nesi varsa, hepsini taşlıkta beni beklerken ve odaya girdiği zaman harcadığı anlaşılıyordu. Tıpkı çocukluğumuzda olduğu gibi haddinden fazla açılmış gözlerle etrafına görmeden bakıyordu.

Yanına yaklaştım.

– Neyin var Sabiha?.. dedim.

– Bırak beni... dedi. Öyle bir korku geçirdim ki... Hâlâ peşimde, hep peşimde...

– Kim?.. diye sordum.

– Muhtar.. dedi. Sonra birdenbire ayağa kalktı. Pencereye doğru gitti. Dışarıya adeta korka korka baktı. Ben de yaklaştım. Akşam iyiden iyiye olmuştu. Yağmur sağnak hâlinde yağıyordu. Karşı evlerin pencerelerinde ışıklar henüz açılmış yaralar gibi parlıyordu.

– Cemal, sen kendine başka bir yer bul, dedi. Bu gece ben burada yatacağım...

Böyle bir misafirim geleceğini hiç ummuyordum. Fakat odamı Sabiha için boşaltmam daima mümkündü. Nihayet arkadaşlardan birinin odasında yatar veya her hangi birini otele gönderebilirdim. Madam Elekciyan işi başka türlü hâlletti.

– Muhlis Bey, bu akşam yok. dedi. Onun odasında yatabilirsiniz. Bize yemek hazırladı. Hatta biraz da rakı buldu.

Sabiha mantosunu çıkartmıştı. Evin içine, kadınını bulmuş evlerin havası, sıcaklığı girmişti. Sırtında alaca renkli, kımıldandıkça vücudunu daha güzelleştiren dar bir elbise vardı. Fakat yüzünün bu çeviklilikle, elbisesinin zarafetiyle, ne de bütün hüviyetinden taşan kadınlık havasıyla hiçbir münasebeti yoktu. O, durmadan renkten renge giriyor, sağ eli ikide bir çenesinin bir yanına kilitleniyordu.

Birkaç defa:

– Ne oluyorsun?.. diye sordum.

– Hiç... Hiçbir şey yok. Geçer.

Bununla beraber sofraya oturduğumuz zaman nispeten sakinleşmişti. Rakısını, başını, sanki saçlarını lambanın ışığında tutuşturmak istiyormuş gibi, arkaya doğru atarak içiyordu.

Hatırıma, bahçelerindeki kümeste babasından kalma şişe diplerini içtiğimiz geldi. Yüzünde hep o günün çapkınlığını, delice gülüşünü arıyordum.

Fakat beyhude idi. Aradaki birkaç sene içinde Sabiha içkiye iyiden iyiye alışmıştı. Üstelik hayata hiçbir emniyeti kalmamıştı. Yüzüne baktıkça tahmin edemeyeceğim derecede yıpranmış olduğunu anlıyordum. Bu ihtiyarlamak veya ıstıraptan bozulmak değildi. Çok gençti ve o senelerle kıyas edilemeyecek kadar güzeldi. Aradaki geçen yıllar güzelliğini tabiî şekilde kazandırmışlardı. Bununla beraber, hayatla karşı karşıya gelmişti. O korkunç makinenin dişleri arasına girmişti. İnsanı tanımıştı. Bütün bunlar, yüzünden ve bilhassa bakışlarından okunuyordu. Ve bu küçük şeyler, o kadar büyük bir değişiklik yapıyordu ki, jestleri, bakışının tarzı, sokulgan, yalvarır gibi konuşması, sesinin bazı kıvrımları ve nihayet ellerinin işaretleri olmasaydı, o Sabiha değildir, diyebilirdim.

– Ellerin eskisi gibi kalmış... dedim.

Mahzun mahzun gülümsedi, ellerine baktı.

– Ben hiç böyle olacağını bilmiyordum... dedi. Etrafına baktı. Sonra tekrar bana döndü: Sen ellerimle konuşmayı çok severdin değil mi, diye sordu.

Ne cevap verebilirdim? Elini tutarak öptüm. Yüzüme alayla bakarak:

– Ne cesaret, ne cesaret, diye tekrarladı. Ve beni iki yanağımdan öptü. Sonra birdenbire başını masaya dayayarak ağlamağa başladı. Fakat çabuk kendini topladı. Gözlerini tıpkı çocukluğunda yaptığı gibi parmaklarıyla silerek:

– Kusura bakma Cemal, dedi. Ben bu kadar zayıf değildim, amma...

Ben lafı değiştirmek için ona kendi hayatımdan bahsettim. Pansiyonu, komşularımı anlattım.

Madam Elekciyan'ın Salih Kaptan'la olan macerası pek hoşuna gitti. Kahkahalarla güldü. Fakat hemen arkasından:

– Bilir misin, Cemal, aylardır ilk defa gülüyorum, diye kendi neşesine kendi şaştı.

Nihayet Muhtar'la niçin ayrıldıklarını sordum.

– Geçinemedik, dedi.

Geçimsizliğin her pazarda geçer bir akçe olduğunu, Kudret Bey'in yine barışacaklarına inandığını söyledim.

– Bizimki öyle değil. Arkasında çok kötü şeyler var. İyi niyetsizlik, zulüm arzusu, ve nihayet benim tarafımdan korku. Bilmem korkuyu hiç tanıdın mı? İnsan sesinden, değişen insan yüzünden korkuyu... Çocukluğumdan beri onun içinde yaşadım. Her an, bir şey olacak diye yaşamak! Bilmezsin bu, insanı içinden nasıl yıkar? Bir çuval talaş, bir kül yığını yapar. Ne irade, ne akıl, ne mantık, ne dünü hatırlamak, hiçbir şey onun önüne geçemiyor. İstediğin kadar hatırla, dün beraberdik, seviştik.... Fakat daha başka şeyler de var. Muhtar'ı tanımıyorsun. Daha korkuncu var. Babama yaptıklarından daha korkuncu. Fakat en zalimi güvenmemek, her şeyi yapabileceğini bilmek... Nihayet kandırdım. Ayrıldık. Fakat peşimde... Bir kere babamı bırakmıyor. Babam ona bağlı. Sonra benim peşimde... Bugün yine gördüm. Asıl fenası, çağırsa gideceğimi, tekrar o cehhennemde yaşamağa razı olacağımı bilmekliğim...

– Seviyor musun?.. dedim.

– Bilmiyorum, zannetmem. Muhtar cinsinden adam sevilmez. – Bir dakika bütün mâzisini araştırır gibi kendi içinde toplandı. – Hiçbir zaman sevmedim. Muhtar'a ne alışılır, ne de sevilir.

Birdenbire sustu. Elleri şakaklarında, masanın başında insan-

lardan, eşyadan merhamet bekleyen küçük bir şey oldu. Tıpkı senelerce evvel, akşam karanlığında kapımızın önünde rastladığım çocuktu sanki. Onu tıpkı o akşamki gibi okşadım. Bana, geriye dönmemizi yaşatmak için mi böyle birdenbire gelmişti? Ömrümüz hep aynı muhavere ile mi geçecekti?

– Sana çocukluğumuzda konuştuğumuz şeyleri anlatayım mı?

Sabiha bir gün bana büyük bir evden bahsetmişti. Deniz kenarında bir yerde, çok büyük, pencereli perdesiz bir evden, ve bu evde tek başına oturan ihtiyar bir kadından...

– Ben çocukluğumu sevmiyorum, Cemal, dedi. Sizleri seviyorum. Fakat çocukluğumun kendisini sevmiyorum. Sevsem her şeye tahammül edebilirim. Fakat o zamanlar da hiç sevmedim.

Yarabbim, onu yanımda bulmakla ne kadar mesut ve biçareydim! Yüzüne baktıkça ağlamak istiyordum.

Niçin sevdiklerimiz, bizim içimizde geçenleri merak etmezler? Niçin insanoğlu, insanoğluna her şeklinde kapalıdır? O dakikada, her zaman olduğu gibi Sabiha için seve seve ölebilirdim. Fakat Sabiha'nın zihninden geçen şeylerin bir tanesini bile bilmiyordum. Hele ona, ikide bir, o gece:

– Ah, bir karar verebilsem... dedirten şeyin ne olduğunu hiç bilmiyordum.

Gece tahmin ettiğim gibi büyük bir ağlama nöbeti ile bitti. Nihayet yatmağa kandırdım. Ben ışığı kısıp odadan çıktığım zaman nefesleri uyumağa hazırlanmış gibiydi.

Aşağıda beni daha şaşırtıcı bir şey bekliyordu. Muhlis ağabeyin salonu her gün uğradığım alaturka mangallı, kerevetli, paravanalı, konsollu, etajerli genişçe bir odaydı. Fakat yatak odasına hiç girmemiştim. Zaten evin içinde madamdan başka, o da muayyen günler, hemen hiç kimse buraya giremezdi.

Büyük, pirinçten bir karyolayı üzerinde karmakarışık bir yığın kitap, meyve tabağı, meyve kabuğu, bir yığın boş sigara paketi,

dolu boş içki şişeleri yığılı büyük bir masa adeta kapamış gibiydi. Kitaplara baktım, hiçbirisi tıpla alâkalı değildi. Çoğu felsefe ve içtimaiyat kitaplarıydı. Bir sandalye üstünde, bir keman unutulmuş gibi sürünüyordu. Başka bir sandalyenin üstünde, bir yığın nota vardı. Daha ötede tek bir kadın iskarpini, döşemenin üstünde adeta biraz evvel odadan çıkmış, sahibini bekliyor gibiydi. Ne kadar küçük ve zarif bir şeydi; bütün bir üslûptu. Yavaşça etrafıma bakındım, öbür teki yoktu. Ve belki de böyle olduğu için bu tek iskarpin, odanın karışıklığı içinde bir nevi kâbus hissini veriyordu. Fakat odadaki kadın eşyası, yalnız bu iskarpinden ibaret değildi. Kenardaki tuvalet masasının üstünde daha birçok şey vardı: Gümüş, fildişi taraklar, ucuz taşlı bir yüzük, pudra kutuları, rujlar, lavanta şişeleri, boş bir şekerlik içinde sahibinin bacaklarından henüz çıkmış o latif yumak hâlinde bir çift ipek çorap, biraz ötede bir iki kadın jartiyeri, bir çift terlik, hülâsa kadın mahremiyeti dediğimiz şeye ait hemen her türlü eşya vardı. Fakat bununla da kalmıyordu. Muhlis ağabey anlaşılan dolaptan hoşlanmıyordu. Bütün eşyası, elbiseleri, beni her gün birkaç kere imrendiren boyunbağları, duvara asılıydı. Bunların ve büyük meşin seyahat sandığının üstündeki gömlek kutularının arasında yine bir yığın kadın eşyası, bluzlar, kombinezonlar, sütyenler vardı. Ve sonra hemen her köşede kadın fotoğrafları... Birisini elime aldım, ömrünün bütün zavallılığı, düşkünlüğü yüzündeki kırık tebessümden belli biçare bir kadının resmiydi. Altında, "Sevgili doktoruma..." diye bir ithaf vardı. Arkasını çevirdim. Muhlis ağabeyin kalın el yazısıydı: (Fatiha'daki, "Allahım bize doğru yolu göster" sözü beyhude değildir. Çünkü milyonlarca insanın hepsinin kendine göre bir mantığı vardır. Bunların içinden doğrusunu bulmak!) Daha fazlasını okuyamadım. Çıldıracak gibiydim. Yavaşça odanın kapısını bu yarı çıplak kadın fotoğraflarına, sahipsiz kadın eşyasına ve Max Nordau ile Durkheim arasındaki albümün üzerine kapayarak salona döndüm. Şimdi Madam Elekciyan'ın Muhlis ağabeyden bahsederken yüzünde beliren o muammalı tebessümü

ve baş sallayışlarını anlıyordum. Bu meloman sosyolog, bu içtimaî mistik aynı zamanda zavallı bir kleptoman ve zavallı bir fetişistti. Uğradığı randevu evlerinden bir hatıra getirmeden ayrılamıyordu. Artık madamın salonda benim için hazırladığı yer yatağında da uyumak güçtü. Halbuki yukarıya da çıkamazdım. Sedirin bir köşesine kıvrıldım. Bütün hayat üstüme yığılmış gibiydi. Hayat, insanındı. Fakat insan, Yarabbim insan ne kadar zayıftı. Kime dokunmak istesem, kuru bir dal gibi elimde kalıyordu.

Acayip bir geceydi bu. Yukarda sevdiğim kadın, ömrünün fecaati içinde belki şimdi daha katılasıya ağlıyordu. Aşağıda ben lüzumsuz bir tecessüsle bir insan hayatını en kaba ve iğrenç çizgilerinden görmüştüm. Kendi kendime "Niçin bu kapıyı beyhude yere açtım!" diye kızıyordum! Bir daha Muhlis ağabeyin yüzüne nasıl bakacaktım. O mavi gözlerini üzerime dikerek ve elinin tersiyle geniş alnının üstüne saçlarını ata ata bana Chopin'den, Liszt'ten, Dede Efendi'den, Boutroux'dan, Bergson'dan, Hacı Bayram ve Yunus'tan bahsederken onu nasıl dinleyecektim?

Bu kapıyı açmasaydım Muhlis ağabey benim için daima bir nevi mürşit çehresiyle kalacaktı, ve işin hazini, ona muhtaçtım da. Ne kadar uzun yolları benim için kısaltmıştı. Fakat şimdi o bana içtimaî ve ferdî ahlâktan bahsederken aynı sükûnetle, itimatla dinleyebilir miydim? Girilmemesi lâzım gelen bir yere girmekle, bir insanın bütünlüğünü içimde yıkmıştım. Şimdi o konuşurken o terlikler, sütyenler, çoraplar, iskarpin tekleri, kombinezonlar olduğu yerlerden kımıldanacaklar, etrafımızı alacaklar, sahiplerini arayacaklardı.

Vâkıa bu odaya girmekle Muhlis ağabeyin bir tarafını öğrenmiştim; fakat bu öğrendiğim tarafı onun bütün şahsiyetini gözümde yıkmıştı. Bundan sonra benim için tezatları içinde çırpınan bir zavallı idi. Birdenbire hatırıma zalim bir şüphe geldi; acaba bu eşyanın içinde Sabiha'ya ait bir şey de var mıydı? Niçin olmasın? Hatta olmaması ancak bir tesadüf meselesiydi. Mademki bir insan

bu kadar tezatları kendisinde toplayabiliyordu...

Bu düşünceler içinde uyumuşum. Uyandığım zaman başımda gecenin yorgunluğunun verdiği bir ağırlık vardı. Gerçekte bu bir uyanma değil, bir sandıktan, çok dar ve boğucu bir bonmarşeden çıkmak gibi bir şeydi. Çünkü bütün gece rüyamda Muhlis ağabeyin odasındaki eşyayı görmüştüm. Kâh bir yığın çıplak kadın onları telâşla arıyorlar, kâh kesilmiş uzuvlar tek başlarına onlarla geziniyorlar, kendilerini teşhir ediyorlar. Bazen bir el uzanıyor, vücudunun bir tarafından bir mendil, bir çorap çekip çıkarıyor, saatim bir kombinezon oluyordu. İkide bir bu acayip kâbusa Sabiha'nın yaşlı gözleri karışıyor, bir eliyle, oturmak için koltuktaki kafatasını itiyor, fakat eli oraya yapışmış gibi bir türlü ayrılamıyor, bana garip ve ısrarlı bir şekilde "beni kurtarın" der gibi bakıyordu.

Sonuna doğru bu tahammülü imkânsız bir tasallut hâlini aldı. Bütün o eşya, bilmediğim, görmediğim, görmeyeceğim, bilmeyeceğim şeylerin hepsi üstüme yığılmış gibiydi. Ben onların arasından çıkıp kurtulmak istiyordum.

Biliyordum ki, bir yerde, bilmediğim bir yerde, yapmam, behemehal yapmam lâzım gelen bir iş vardır. Ben vaktinde yetişmezsem her şey mahv ü perişan olacak, bütün ümitler –Yarabbim kimlere ait ve ne cins ümitler!– yıkılacak, telâfisi imkânsız felâketler bir sel gibi etrafı alacaklardır. Fakat bir türlü üzerime çöken ağırlıktan kurtulamıyor, bir türlü kendimi bulamıyordum.

Nihayet güç belâ uyandım. Ter içindeydim. İlk düşüncem Sabiha oldu. Hemen yukarıya fırladım. Sabiha odada yoktu. Masanın üstünde "Kabahati kendinde bulma! Ben mahsus erken gidiyorum. Böyle istediğim için yaptım. Seni gelir görürüm. Kusuruma bakma!" diye yazılıydı.

Bir müddet kâğıt elimde olduğum yerde kaldım. Sonra dışarıya koştum. İskeleye indim. Vapur yeni gelmişti. Tek kontrol edebileceğim taraf burasıydı. Yolcuların geçmesini bekledim. Sabiha yoktu.

Yaşama lezzetini hakikaten kaybettiğim günler varsa bu geceden sonraki günlerdi. Biz evvelâ kelimeleri öğreniriz; sonra yaşadıkça teker teker mânalarını.

O güne kadar ben de herkes gibi ıstırap, yeis, biçarelik kelimelerini kullanmıştım. Fakat galiba, bu geceden sonra kırk sekiz saat içinde onların hakiki mânasını ölçebildim. Her şey, her şey bitmişti.

Bu kırk sekiz saat, benim için bütün İstanbul'u delice bir dolaşma oldu. Hemen her tarafa uğruyor, Sabiha'yı arıyordum. Bu arada bir kere de Hasan Bey'in Maçka'daki evine uğradım. Beni büyük bir memnuniyetle kabul etti. Öteberi ikram etti, yemeğe alıkoymak istedi. Benimle her şeyden konuştu. Fakat Sabiha'nın bahsini bir türlü açmaya razı olmadı. Tam ayrılacağım sırada, Nuri Adil onu ziyarete geldi. Bu delikanlının tiyatroya hevesinden ve Kudret Bey'le bir ay kadar evvel yemek yediğimiz lokantada Hasan Bey'le kendisini gördüğümden bahsetmiştim. O ana kadar beni yanında alıkoymak için elinden geleni esirgemeyen Hasan Bey'in çehresi, o gelir gelmez kapandı. İzin isteyerek ayrıldım. Fakat Nuri Adil ile Hasan Bey'in bu dostluğuna, bilhassa birincisinin kapıdan girer girmez, "Her şey oldu bitti. Her şey hazır..." diye bağırışına zihnim takılmıştı.

Oradan ayrılınca Nâsır Paşa'nın evine uğramağa karar verdim. Küçük Rezzan evdeydi. Beni görür görmez hakikaten sevindi. "Babam keşke evde olsaydı. Sizi görünce ne kadar sevinirdi." Kendisine, babasının beni görmek istemediğini, bana yazdığı mektubu, mahsus onun bulunmadığı saatte eve geldiğimi söyledim. Paşa, bu saatlerde daima Carcle d'Orient'de olurdu.

– Onları biliyorum... Ama, başka şey içindi.

– Niçindi?.. diye sordum.

– Bilmem, söylemem doğru olur mu? –Yüzü kararsızlık içinde biraz bekledi– Bakın, Sabiha son günlerde, Muhtar Bey'den ayrı-

lınca burada misafir kaldı. Bunu kimsenin bilmesini istemiyordu. Hele sizin bilmenizi hiç istemiyordu.

Şaşkınlıktan delirecek gibiydim.

– Şimdi, şimdi nerede?

Rezzan Hanım, avucunun içine üfledi:

– Uçtu, yok, bilmiyoruz, gitti. Üç gün oluyor, sizi görmedi mi? Sonra düşünceli ilâve etti: Muhtar'dan korkuyor. Bu, ne biçim adam? Herkes ondan korkuyor.

– Muhtar Almanya'da değil mi? Bir akşam evvel Kudret Bey hepimizi Muhtar'ın Almanya'ya gittiğine temin etmişti. Makine almağa gitti, diyorlar.

Rezzan, gözlerini kapayarak başını salladı. Sabiha'nın bu evde kaldığı, Nâsır Paşa'nın kızının konuşmasının değişmesinden belliydi. Kelimeleri, hareketleri hep onundu.

– Muhtar, İstanbul'da! Dün akşam burada idi. Eve sarhoş geldi. Saatlerce bağırdı, çağırdı, babamı tehdit etti, ağladı. Neler yapmadı? Sizi, İhsan Bey'i, babamı, hepinizi öldüreceğini söylüyordu.

Hiçbir şeyin içinden çıkmak mümkün değildi.

– Sabiha'yı ne kadar aradığımı biliyordunuz, dedim. Niçin bana haber vermediniz?

Bir sabırsızlık işareti yaptı, sonra yüzüme bakmadan:

– Anlayın, dedi. İstemiyordu. Yoksa haber vermez miydim? Hep sizden bahsettik. Size, kâtip bey dediğimi işitince beni paylaşmadı. Merak etmeyin, sizi seviyor, hem yalnız sizi seviyor...

Ve odadan kaçarak gitti. Çarnaçar, ben de konaktan çıktım.

O akşam, odasında yattığım geceden sonra, ilk defa olarak Muhlis Bey'le karşılaştım. İtiraf edeyim ki, onunla karşılaşmaktan korkuyordum. Üzerimde çözülmez, bozuk bir saat hissi bırakacağını, onu artık ehemmiyet vererek dinleyemeyeceğimi, hakkında

düşündüklerimi yüzümden okuyacağı için, benim yanımda rahatsız olacağını sanıyordum.

Hiç de öyle olmadı. Aksine olarak, odasındaki maceram, sadece bana ait zihnî bir hadise, yahut asabî bir buhran imiş gibi, benim için Muhlis Bey'in şahsiyeti ile alâkasız bir şey hâline gelmişti. Görünce her zamanki gibi sevindim, aynı lezzet ve alay edilmek korkusu içinde onu dinledim.

Muhlis Bey'in, evin içinde olup bitenlerden haberi olmaması kabil değildi. Öyle olduğu hâlde bana, Sabiha'nın gelişinden, hatta kendi odasında yattığımdan hiç bahsetmedi. Sonunda, bu beni o kadar rahatsız etti ki, ister istemez meseleyi açtım.

– Geçen gece, sizin odanızda yattım, haber de veremedim...

– İyi yaptın.. dedi. Fakat kekelemeden söyleseydin, daha iyi yapardın! Sonra bana bir yığın havadis verdi.

– Ordumuz var, dedi. Bir ordu sahibiyiz artık. Arkadan vurulmayacağız. Londra Konferansı'ndan bir şey çıkar mı? Bilmiyorum. Fakat Mustafa Kemal'in dediği oldu. Sevr muahedesi, temyizsiz bir hüküm değilmiş. Daha çok şeyler olacak. Herhalde yıkıntıdan kurtulduk. Hatta Yunanistan'daki sabırsızlığa bakılırsa şimdiden kendimizi musavi kuvvette sayabiliriz. –Durdu, kelimeleri ölçer gibi yavaş yavaş:– Fakat İstanbul... İstanbul içler acısı... diye ilâve etti.

O gün bana öyle geldi ki, Muhlis Bey, bana ait her şeyi biliyordu. Hatta benim bilmediğim şeyleri de biliyordu. Çünkü işin içinde benim bilmediğim birçok şey vardı. Beni araması, bulunduğum vaziyetten kurtarmak içindi. Belki de İhsan'la buna karar vermiş olabilirdi.

Her ne şekilde olursa olsun, bir saat sonra, ben başka türlü bir adamdım. İçtimaî insan tekrar uyanmış, beni şahsıma ait düşüncelerden, endişelerden kurtarmıştı.

Muhlis Bey, giderken kapının eşiğinden ilâve etti:

– Küçük sana bir havadis daha, dedi. Nuri Adil Kuşdili'ndeki

salaşı kiralamış. Tamir ettirmiş. Yakında temsiller verecekmiş...

– Biliyorum, biliyorum, dedim. Hatta Hasan Bey himaye ediyor galiba.

– Bu sana, bir şeyler anlatmıyor mu?

– Hayır... dedim.

Yüzüme adeta alay eder gibi bakarak gitti. Neden sonra bu sualin mânasını anlayabildim.

Ocak ve şubat aylarında, İstanbul'da efkârıumumiye, hadiselerin yeni bir şekilde tazyiki altında kaldı. Sanki ümitler arttıkça, çekilen ıstırabın şuuru ve kurtulma sabırsızlığı da artıyordu. Halkımız bir nevi anesteziden kurtulmuş gibi, millî bünyenin üzerinde yapılan ameliyenin korkunçluğunu daha derinden duyuyordu.

Bu her gün ayrı ayrı muhitlerde, ayrı ayrı şekillerde görülen bir vâkıa idi. Asırlardan beri edinilen tecrübe ile, o kadar yanlış nasihatler veren atasözlerinin terbiyesiyle, üzerlerine dünya ve devlet işlerinin mesuliyetini almaktan çekinen, bu işlerde sadece, istendiği zaman can ve malını harcamakla kalan bir sınıf halk, içlerinde doğan vazife şuuruyla birdenbire değişti. Müteredditler ise açıkça millî davayı benimsediler.

Diğer taraftan hanedana ve İstanbul'daki hükûmete karşı açık bir aksülamel başladı. Siyasî otoritenin hiçbir yardımı olmadan, hatta ona rağmen, sadece kalpten ana vatanla birleşen İstanbul halkı, bazı cemiyet şekillerinin lüzumsuzluğunu anlıyor, "demek onlarsız da yaşanabiliyor, iş görülebiliyor" diye düşünüyordu.

Daha münevver zümre ise, açıktan açığa kıymet hükümlerinin üzerinde yeniden durmak ihtiyacını duyuyordu. Artık zihinler kendi realitemizi olduğu gibi görmeğe başlıyor, uyuşmaları imkânsız olan şeyler arasında çırpınıp durmuyordu.

Maişet zorluğu birçok işsiz memuru Anadolu'ya kaçmaya mecbur etmişti. Bu sefer, millî hayatın orada kurulmuş olduğunu

görenlerde hareket başladı. Seferberlik sonunda muhtelif şekillerde ordudan ayrılmış olan ve İstanbul'da çok küçük ücretlerle sivil işlerde, nefesi tıkanmış gibi çalışan zabitler, ihtiyat zabitleri yeniden, bu son ay içinde Anadolu'ya geçtiler.

İşgal ordusunun ve idaresinin çıkardığı bütün zorluklar, bin türlü mukabil tedbirle, küçük rüşvetler, dostluklarla yenildiği için, Karadeniz yolu, ancak görünürde tek başına yapılan bu devamlı hicreti besliyordu.

Diğer taraftan İstanbul'da Millî Mücadele'ye aleyhtar olan zümrenin etrafında da büyük bir kaynaşma başlamıştı. 1919'da her şey bitti, zannıyla Hürriyet ve İtilâf'a geçen zayıf ruhlular yavaş yavaş tarafsız bir çehre alıyorlardı. Daha zekileri ise davanın öteden beri sahibi imiş gibi görünüyorlardı.

Ya mazileri itibariyle, yahut da menfaatleri, veya nadir olarak fikirleri itibariyle dönmeleri kabil olmayanlar ise son bir gayretle yeniden mücadeleye hazırlanıyorlar, işgal kuvvetleriyle daha geniş işbirliği çareleri arıyorlardı. İngiliz Muhipleri Cemiyeti bu zümrelerin içinde mücadelesini en haince yapandı. Fakat işgal idarelerinde vaziyet değişmişti. Vâkıa şehirde her an, yabancı kuvvetler hissediliyordu. Fakat en aleyhimizde çalışan ecnebi politikalar bile dahilden geniş bir ihanet yardımından ümit kesmişlerdi. Bu itibarla İstanbul'daki gerginliğe artık tamamiyle bize ait olan meseleler gibi bakıyorlar, bazı hadiseleri aleyhimizde destekleseler bile, sadece münferit vak'a olarak destekliyorlar, yaptıkları küçük itisafları da şahsî bir zulüm gibi yapıyorlardı. Açıkça görünen bu hâl, halkımıza millî politika aleyhtarlarının gayretkeşliği yüzünden işlerin bir zaman ne kadar vahimleştiğini anlatmıştı. Bunun için de İstanbul'da garip bir sinirlilik hâkimdi. Hemen her taraf bir volkan ağzı kesilmişti. Her an olması muhtemel şeyleri bekleyerek yaşıyorduk.

Bu hâl, benim şahsî alâkalarımda da vardı. Hiçbir şey olmadığı için, her an bir şey olmasını bekliyordum. Nâsır Paşa bir türlü

seyahat iznini alıp gidemiyor, Sabiha ortada görünmüyor, Kudret Bey gazetesini çıkaramıyor, Muhtar'ın nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Sanki imkânsızın duvarı arkasında yaşıyordum. Fakat her an bir şey olmasını bekliyordum. Gün geçtikçe bu his içimde o kadar kuvvetlendi ki, rahatsız olmaya başlamıştım. Başkalarına ait korkular içinde çırpınıyordum.

Fakat bu his yalnız bende değildi. İhsan, o kadar soğukkanlı olan Muhlis Bey de yavaş yavaş bu beklemenin ıstırabı içinde idiler. Galiba bu hisle olacak, İhsan, Nâsır Paşa'ya verdiği söze rağmen bir gün onun hatıratını ve vesikalarını bankadan almağa karar verdi. Evinde beraber açtık ve ikimiz birden şaşırdık.

Zarfın içinde hatırat ve vesika yerine, paşanın gençliğinde iştirak ettiği mühim siyasî hadise olan Akabe meselesine ait notlarla, cevabî notalar, askerî makamlara, yerli şeyhlere yazılmış mektuplar, Mabeyn emirleri ve bazı mahallî makamlara ait vesikalar vardı. İhsan'la ben, hayretten, hiddetten çılgına dönmüştük. Halbuki Nâsır Paşa, cüzdanının içinden çıkan büyük zarfa hatıratım ve vesikaları diye yazmıştı.

Nihayet İhsan, Paşa ile konuşmak için evine gitmeğe karar verdi.

– Sen gelme! dedi. Sen çok yumuşaksın! Yapacağın bir iş de yok...

Ben meyus ve şaşkın Karaköy'de ondan ayrıldım. Vakit akşamdı. Kadıköy vapurunda acayip düşüncelere daldım. İçimde yalnız bu hadise ile izahı müşkül bir rahatsızlık vardı. Okuyucu hatırlar ki, başından itibaren bu işe ehemmiyet vermemiştim. Olsa olsa aldatılmış olmama kızabilirdim. Geri kalanı ise, –Nâsır Paşa'nın bize o kadar samimiyetle oynadığı oyunu düşünerek–, benim için daha ziyade komik bir şeydi. Fakat gülemiyordum. Hatta rahatsızdım. Ne olduğunu bilmediğim bir şeyden rahatsızdım. Bütün geceyi bu rahatsızlık içinde, İhsan'dan bir haber bekleyerek geçirdim.

Sabahleyin hadiseler birbirini takip etti. Evvelâ, kapıya benim için bırakılan bir zarf getirdiler. Açınca hayretten şaşırdım. Bu alelâde bir tiyatro reklamıydı. Kadıköyü'nde, Kuşdili'nde Nuri Adil kumpanyasının vereceği temsillerden bahsediyordu. Fakat reklamın üstünde Sabiha'nın Köprü'de ilk rast geldiğim kıyafetle alınmış resmi vardı. Altında da "sahneye çıkacak ilk Türk kadını" diye yazılıydı.

Bir müddet olduğum yerde şaşırdım kaldım. Sabiha bu işi niçin yapmıştı? Zavallı Sabiha, elindeki tek oyuncakla oynar gibi hayatıyla oynuyordu. Bu belki biricik aile mirası idi. İki ay evvel, bu odada onu gördüğüm zaman içimde birdenbire canlanan ümitleri düşündüm. Demek bütün o kaçışlar, korkular, tereddütler hep bu iş içindi. Fakat bununla da kalmıyordu. Nuri Adil kumpanyasının teşekkülü Hasan Bey'in parasıyla olmuştu. Sabiha, tam bir muhasara hâlindeydi. "– Ah, bir karar verebilsem?.."

Sabiha'nın öteden beri tiyatroya hevesi olması, belki bu işleri izah edebilirdi. Fakat bu izah, beni teselli etmiyordu...

Nihayet giyindim ve meseleyi konuşmak, belki yeni bir şeyler öğrenmek için aşağıya, Muhlis Bey'e indim. Orada beni daha başka bir haber, daha korkuncu bekliyordu.

Odada Muhlis Bey'le Kudret Bey karşı karşıya oturmuşlardı. İkisinin de yüzü bozuktu. Etraflarında, küçük masanın üstünde o sabahki gazeteler yayılmıştı.

Muhlis Bey, sinirli sinirli:

– Neredesin? Seni bekliyorduk... dedi.

Kudret Bey daha trajik bir sesle:

– Gördün mü felâketi?.. diye üstüme yürüdü. Ben, elimdeki ilânı göstererek:

– Elbette... dedim. Çok can sıkıcı bir şey! Niçin yaptı bunu Sabiha! Zavallı...

Muhlis evvelâ ilâna, sonra yüzüme, sonra gazetelere baktı:

– Bırak Sabiha'yı şimdi... dedi. Daha mühimi var. Gazete okumadın mı? Dün gece Nâsır Paşa'yı öldürmüşler... İhsan da oradaymış...

Bana yerdeki gazetelerden birini uzattı. İlk önce Nâsır Paşa ile İhsan'ın yan yana resimlerini gördüm. Paşa merasim elbisesinin sırmaları içinde ciddi, vakur, şimdiden, ölümü haberinin araya koyduğu mesafelerden bize tebessüm ediyordu. İhsan, ihtiyat zabiti kıyafetiyle idi. O kadar şaşkındım ki, havadisi güçlükle okudum.

"Esbak Nafia nâzırı Abdünnâsır Nâsır Paşa Hazretleri dün akşam saat on buçuk sularında Nişantaşı'ndaki konağında meçhul bir şahıs veya şahıslar tarafından öldürülmüştür. Ailesi ve kerimesi yakın akrabasından Kerim Paşalara gece misafirliğine giden Paşa; o geceyi evinde eski bir aile dostu olan İhsan Bey'le geçirmişti. Çalışma odasında konuşurlarken Paşa birdenbire bir şey almak üzere aşağıya inmiş, arkasından da üç el silâh sesi işitilmiştir. Bu seslerden telâşlanan İhsan Bey, derhal aşağıya fırlamış ve son nefeslerini vermek üzere bulunan Nâsır Paşa'yı salonda yere yıkılmak üzere iken bulmuş, kendi eliyle yakındaki kanepeye yatırmıştır. Paşa, derhal vefat etmiştir. Paşanın uşağı, hanımlarla beraber olduğu için evde yalnız aşçı kadın bulunuyordu. O da İhsan Bey'den hemen biraz sonra yetişmiş, daha sonra da silâh sesine koşan komşular, Türk ve İtilâf devletleri zabıtası gelmiştir. Tahkikat-ı evveliye konakta yapılmış ve merhumun ailesi efradına haber verildikten sonra, İhsan Bey, aile efradının teessürü karşısında geceyi konakta geçirmiştir."

Gazete, bir ara nasılsa eve giren katilin alt katta gizlenmiş olması ihtimalinden bahsederek, paşanın serinletici bir şey aramak üzere aşağıya indiği zaman "mel'anetini icra etmek fırsatını" bulduğunu söylüyordu. Bundan sonra Nâsır Paşa ile İhsan'ın hayatları hakkında izahat veriyordu. Nâsır Paşa için "fihâm-ı

rical-i Osmaniyeden" sıfatını kullanıyor ve onun millî harekâta müzaheretinden bahsediyor, İhsan için "Avrupa'da tahsil etmiş, istikbali parlak, milliyetçi, ateşîn bir genç" diyordu. Bir başka gazete, her ikisinin de yakında Anadolu'ya geçmeleri ihtimali olduğunu kaydediyordu.

Muhlis Bey:

– Bu işte İhsan'ın canını sıkarlar gibi geliyor, bana, dedi. Ne dersin?

Ne diyecektim? Sahnenin dışı karışmıştı. Durmadan, hâlâ elimde tuttuğum ilâna bakıyordum. Fakat Sabiha'yı unutmuştum artık. Etrafımı alan insanlar bana, onu düşünmem için imkân bırakmıyorlardı. İstanbul'a geldim geleli bu hep böyle olmuştu. Şimdi de Nâsır Paşa'nın dost çehresi, iradesiz hâlleri, kibar tavırları, babasını çok seven Rezzan Hanım'ın ıstırabı, İhsan'ı bekleyen sıkıntılar...

Fakat hayatım garip bir ritm içinde yürüyordu. Hiç kimse, kendisinin fazla unutulmasına razı olmuyordu. Nitekim Kudret Bey:

– *İkdam*'daki havadiste, Nâsır Paşa'nın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilânı olduğu yazılı. Polis Paşa'nın parmaklarının arasında buruşuk, yeşil bir kâğıt görmüş ve bunun bir tiyatro ilânı olduğunu anlamış.

Gazeteye baktım, doğru idi. Aylardan beri etrafımda olan işlerde bütün isimleri yan yana görmeğe o kadar alışmıştım ki, hiç şaşırmadım.

Muhlis Bey:

– ● da ayrı bir sıkıntı! dedi. Fakat ben İhsan için korkuyorum...

Etrafımdaki kül rengi boşluktan, Nâsır Paşa ile İhsan'ın çehreleri tekrar sıyrıldılar.

– Haydi gidelim, dedi. Belki yapacağımız bir şey vardır.

Muhlis Bey, etrafına baktı. Busefalus, gazetelerin ortasına, hadiselerin önünden akıp gitmesine alışmış bir sfenks sükûnetiyle oturmuş, çok munis, muamma yüzüyle efendisini ona bakmadan dinliyordu. Perdesi açık pencereden dışarda hızla yağan kar görünüyordu. Bir rüzgâr kabardı, iki yolcu geçti. Karşı evde birisi elektriği yaktı.

– Haydi gidelim!

Muhlis Bey önde, yola çıktık.

SAHNENİN DIŞINDAKİLER HAKKINDA AÇIKLAMA*

Sahnenin Dışındakiler'i yeni baskısı için gözden geçirirken bir iki noktasını kontrol amacıyla *Yeni İstanbul*'(nu. 100-177, 9 Mart-26 Mayıs 1950)daki tefrikasına baktığımda beni hayrete düşüren birkaç farklı kısım gördüm. 1973'te *Sahnenin Dışındakiler* Büyük Kitaplık tarafından ilk basıldığında bu konu ile hiç ilgilenmemiştim, onun için bu farkların neden doğduğunu önce anlayamadım. Tefrikada bulunan bazı parçalar kitapta yoktu. Bu, bence anlaşılabilen bir durumdur. Metni yazarken bazı parçalar dikkatsizlik veya tembellikten atlanmış olabilirdi. Fakat bazı parçalar da kitapta olduğu hâlde tefrikada yer almıyordu. Bu parçaları bir başkasının metne eklediği düşünülemezdi. Tanpınar'ın üslûbu her satırda görülüyordu. Bazı durumlarda, eskilerin dediği gibi zamanını (vakt-i merhunu) beklemek gerektiğini yine bu vesile ile anladım.

Dr. Sefer Özdemir'le karşılaştığımda söz arasında, kendisi *Sahnenin Dışındakiler*'i ilk basan şahıs olduğunu söyleyince, hemen metni nereden aldığını sordum. Metni bir dosya içinde Kenan Tanpınar kendisine vermişti. Mehmet Kaplan metni okumuş ve sonra da dosya matbaaya gitmiş. O dosyadaki metnin daktilolu bir metin olduğunu ve arada el yazısıyla bazı eklemeler

* Bu açıklama ve incelemelerden, ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ve çıkarmalar bulunduğunu da Dr. Sefer Özdemir söyledi. Bir Tanpınar hayranı olduğu için Tıp Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi iken Büyük Kitaplık Yayınları arasında bu kitabı çıkardığını söyledi ve bana kitabın bir kopyasını vermeyi vadetti. Kitap D. Mehmet Doğan'da vardı, o da kitabın fotokopisini bana gönderdi.

Sahnenin Dışındakiler daha sonra Nakışlar Kitabevine oradan da Dergâh'a geçmişti. Nakışlar baskısı adamakıllı kötü idi. Oradaki eksiklikleri gidermek için tefrikasına bakmıştım.

Sahnenin Dışındakiler anlaşılıyor ki Tanpınar tarafından yeniden yer yer işlenmiş. Herhalde ömrü vefa etseydi onu da çok değiştirecekti diye düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu dosya herhâlde onun başladığı değiştirmelerdeki ilk adımlarıydı. Onun için *Sahnenin Dışındakiler*'in bu yeni baskısında da Tanpınar'ın gözden geçirdiği metni kullandık.

Eserin tefrikasıyla karşılaştırmanın sonuçları Dr. Şehnaz Aliş'in yazısında görülecektir.

İNCİ ENGİNÜN

SAHNENİN DIŞINDAKİLER

-Kitapla Tefrika arasındaki farklar-

Şehnaz Aliş

Sahnenin Dışındakiler romanı 9 Mart-26 Mayıs 1950 tarihleri arasında *Yeni İstanbul* gazetesinde yayımlanmıştır. Eserin kitap halindeki ilk neşri olan; Büyük Kitaplık, İstanbul 1973 baskısı ile tefrika tarihi arasında çok uzun bir süre bulunmaktadır. Tanpınar, eserini kitap hâlinde neşre hazırlarken romanı üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler Yahya Kemal'in öğrencisi olan Tanpınar'ın hocası gibi mükemmele ulaşma arzusu ile sanatçı titizliğini göstermesi açısından önemlidir.

Eserin ilk iki yüz sayfasında fazla olan değişiklikler, son yüz sayfada yok denecek kadar azalmıştır. Burada sanatçının yazıp bitirdiği eserin üzerinde oynamaktan sıkılıp onu bıraktığı düşünülebileceği gibi, henüz bu çalışmayı tamamlamadığı da akla gelebilir.

Sahnenin Dışındakiler romanının tefrikası ile ilk baskısı arasındaki farklar gösterilirken, okuyucuların daha rahat ulaşabilecekleri Dergâh Yayınevi'nin elinizdeki son baskısındaki sayfa numaraları kullanılmıştır. Yapılan mukayesede baskı hatalarından kaynaklanan değişiklikler üzerinde durulmamıştır.

Sahnenin Dışındakiler romanının tefrikası ile kitap hâlindeki ilk baskısı arasındaki farklılıkları aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Eserin kitap hâlinde neşri sırasında tefrikada yer alan bazı büyük parçalar çıkarılmıştır:

bk. s. 9, 11, 37, 40, 52, 156 ...

2. Tefrikada olmayan bazı büyük eklemeler yapılmıştır.

bk. s. 25, 36...

3. Bazı küçük sıfatlar eklenmiş yahut çıkarılmış veya değiştirilmiştir.

Kitap	Tefrika
s. 8 Atiye Hanım Abdülhamid devrinde...	Bu Atiye Hanım Abdülhamid devrinde...
s. 8 olan Kazasker Atâ Molla Bey'in küçük kızıydı.	olan bir kazaskerin kızıydı.

4. Bazı kelimeler değiştirilmiş:

Kitap	Tefrika
s. 22 bağlama ve tevekkül maskesini	bağlanış ve tevekkül çehresini
s. 25 birbirleriyle aralıkları	

5. Bazı özel isimlerdeki yanlışlar düzeltilmiştir:

s. 309 Hasan - Hüsnü

s. 317-318-319 Muhlis - Suphi

Kitap	Tefrika
s. 271 Onu görmeyi ve dertlerine ortak olmayı	Onu görmek ve dertlerine ortak olmayı
s. 328 *İkdam*'daki havadiste, Nâsır Paşanın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilânı olduğu yazılı. Polis Paşanın parmaklarının arasında buruşuk, yeşil bir kâğıt görmüş ve bunun bir tiyatro ilânı olduğunu anlamış.	*İkdam*'daki havadiste, Nâsır Paşanın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilânı olduğunu, polisin Paşanın parmaklarının arasında buruşuk, yeşil kâğıdı bulduğunu yazıyor diye haber verdi.

6. Tefrikada görülen bazı ifade bozuklukları ve cümle düşüklükleri düzeltilmiş:

7. Tefrikada olduğu halde kitap hâline getirilirken yanlış yazılmış veya atlanmış kısımlar görülmüştür. Bunlar tefrikadan tamamlanmış ve aşağıdaki listede de belirtilmiştir.

*

Sahnenin Dışındakiler romanının tefrikası ile kitap hâlindeki ilk baskısı arasındaki farklılıklar sırasıyla şunlardır[1]:

Kitap	Tefrika
s. 8-1 Atiye Hanım Abdülhamit devrinde...	Bu Atiye Hanım Abdülhamid devrinde...
s. 8-4 olan Kazasker Atâ Molla Bey'in küçük kızıydı.	olan bir kazaskerin kızıydı.
s. 8-11 Kayınbabası İsmail Molla Bey'in sağlığında..	Kayınbabası İsmail Molla Bey yaşadığı müddetçe
s. 8-12 genç kadını pek o kadar sıkmamıştı.	genç kadını sıkmamıştı.
s. 9-23 Çekilip giden, fakat bir türlü unutulamayan bir mahlûk...	Çekilip giden, fakat bir türlü unutulamayan bir mahlûk... Nitekim bu yazdıklarım, ta o yaşlardan kalmış bir iki hayalin bende yıllar boyunca nasıl değiştiğini ve devam ettiğini gösterir.
s. 9-24 Limanın ışıkları içinde tehdit edici	Limanını ışıkları içinde ve tehdit edici
s. 9-26 sert muamele ve yağmur bütün hayatı, insanın sinirlerini iyiden iyiye bozmuştu.	sert muamele, etraftaki yağmur ve bilhassa garip bir ısrarla baktığım denizin, ışık vuran yerlerde o kendi içinden köpüklenen, kabaran ve bütün hayatı, insanı reddeden karanlığı asabımı iyiden iyiye bozmuştu.

[1] Farklılıklar gösterilirken kullanılan ilk rakam sayfa, ikinci ise satır numarasıdır. (...) işareti hem tefrika hem de kitapta aynı olan kısımları göstermek için kullanılmıştır.

s. 10-1 Ege kasabasına	şirin Ege kasabasına
s. 10-5 Akdeniz güneşi, yumuşak berraklık denizin tehlikeli varlığını	Akdeniz güneşi, o sarahat denizlerin tehlikeli varlığını
s. 10-11 tahtakurusu lekelerine	tahtakuru lekelerine
s. 10-14 Geçirdiğim göğüs hastalığı yüzünden iki senem kaybolmuştu.	Geçirdiğim hafif göğüs hastalığı yüzünden iki senemi kaybetmiştim.
s. 10-32 hâlâ çocuk kalmış sesiyle durmadan (....) demeye başlamıştı.	hâlâ çocuk sesiyle (....) diye benimle durmadan konuşmaya başladı.
Hiçbir kahramanlık	hayatta hiçbir kahramanlık
s. 11-7 Onun için ister istemez okumağa, bir yüksek mektep bitirmeye karar vermiştim.	Çok sonraları babamın iyi dostu olan Doktor Adil Bey'in beni korumak için buna sebep olduğunu kendisinden öğrendim. Bir gün bana gönderilmemen için büyük bir sebep yoktu. Fakat altı ay sonra öleceğine emindim" demişti.
s. 11-22 Anlaşılan Shakespeare'imi çok yanlış anlamıştım.	Anlaşılan Shakespeare'imi iyi anlamadan okumuştum.
s. 11-25 değişik olması biraz da bu yüzdendir.	değişik olması da bu yüzdendir.
	Bununla beraber yine içimizde eski benliğimizden bir şeyler kalıyor; bizi seçtiğimiz hayat yolunda gereği gibi yürümekten alıkoyan, âdeta iki yol arasında şaşırtan garip, ip gibi ayağa dolanan bir şey. Öyle olmasaydı meslek hayatım bu kadar silik geçmezdi; ve ben yıllardan sonra İstanbul'a tekrar dönüşümde kendime bir muayenehane arayacağım, sağlam bir şöhret tesis etmeye, hülâsa insanların ölüm ve dirimine tam bir doktor gibi yardım etmeye çalışacağım yerde bu mâzi hatıralarıyla meşgul olmazdım.

s. 12-8 onların vücut bulma hayalleriyle — onların tahakkuk hayalleriyle

s. 12-10 saklı kararını çok iyi anlıyorum — saklı kararından çok mesudum.

s. 12-14 Öyle ya, bir müzede tablo seyreder gibi bir manzaraya ayakta bakılmaz. — Öyle ya, bir müzede tablo seyreder gibi ayakta manzaraya bakılmaz.

s. 12-21 Fakat ayakta .... göre bu teessürümden fazla bahsetmeğe hakkım yok. — Ayakta .... göre fazla teessüre hakkım yok.

s. 13-6 La Madelone — Madelon

s. 13-15 Bunların başında muzıkaları yoktu ve adetçe azdılar. — Bunların başında muzıkaları yoktu ve azlıktılar.

s. 13-17 Bu tesadüf kendi memleketlerinde olsaydı — Kendi memleketlerinde olsaydılar

s. 13-19 Fakat şimdi Bayezıt Camii — Fakat burada Bayezıt Camii

s. 13-22 altı senelik bir gurbetten sonra — altı senelik bir dönüşten sonra

s. 13-27 satıcı seslerinin bile eski satıcı seslerine benzemediklerini farkettim. — satıcı seslerinin bile eskisi (gibi) olmadığını gördüm.

s. 13-29 öğretecek insan kalmamıştı. — öğretecek kalmamıştı.

s. 14-2 her an sert bir talih — her anda sert bir talih

s. 14-4 çalışmak da güç — çalışmak da çok güç

s. 14-6 ve çok çabuk — ve çarçabuk

s. 14-9 orada da medeniyet — orada medeniyet

s. 14-21 Lale devrinden diğeri biraz daha evvelden kalma — Lale devrinden

s. 14-23 bir de soğuk su — bir soğuk su

s. 14-32 ... kaybolurlar. Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi icat ettikleri gün bir imkânı bize hazırlamışlardır. Tarihte ve bilhassa felsefedeki "sebep ve netice" davasının bu en iyi misalidir. Böylece ta beş asırdan beri biz son derecede "imarcı" bir millet olmaya hazırlanmış olduk. İstanbul mahallelerini her nesil için yeni baştan denebilecek şekilde vücuda getiren bu yirmi otuz senelik merhaleleri tarihî hadiseler hazırlarlar.

... kaybolurlar. Bu yirmi otuz senelik merhaleler tarihî hadiselerin hazırladığı içtimaî bir kadroya benzerler.

s. 15-12 Kırım Muharebesi'ne ait

Kırım Muharebesi'ndeki

s. 15-26 çam tahtaları, iyi yontulmuş âdeta cilalı kalaslar, talaşlar

çam tahtaları, talaşlar

s. 16-3 bir deli ile jandarma

bir deli ile bir jandarma

s. 16-31 iskele donanmış,

iskele donanmıştı,

s. 17-4 benim de emeğim olan

benim de emeğim

s. 17-8 tatil aylarımı

tatil aylarını

s. 17-9 Ne ev halkının azarları ne ustaların kovalaması kâr etti.

Ne ev halkının azarlaması ne ustaların kovması kâr etti.

s. 17-23 Kokusuyla, rengiyle, şekliyle tanıyacaksın.

Kokusuyla, rengiyle tanıyacaksın.

s. 17-25 Ve bana birer birer

Ve bana teker teker

s. 18-2 kafasına koymuş hikâyenin kaplumbağası gibi

kafasına koymuş gibi

s. 18-3 alnı son derece sakindi.

alnı son derecede düz ve sakindi.

s. 18-6 Göz, el ve kafa hep

Göz ve el ve kafa hep beraber çalışmalıdır.

s. 18-13 Babamın yetiştiği zamanlarda

Babam yetiştiği zaman

s. 18-16 ne bir ucu israfa varan, fakat şehirli halkını pek

ne israfa varan, fakat şehirli halkını bir türlü

s. 18-17 ne de ağızlardan

ne de kendilerinin ağızlardan

s. 18-22 bir bina idi, bu içi baştan başa avizelerle, billur merdiven tırabzanları aynalarla süslü, bir yığın malzemesi Viyana'dan getirilmiş bu köşkü görmüş, çocukluğuma rağmen şaşırmıştım. Bu paşalar ...

bir bina idi bu. Bunlar

s. 19-8 bu üçüncü devirde ev hanımları, konak yavrusu denen evleri tercihe başlamışlar

bu üçüncü devre ev hanımları, konak yavrusu denen evleri tercihle başlamışlar

s. 19-16 Çünkü Meşrutiyet ilânıyla hayli değişiklikler olmuştu.

Çünkü sade Meşrutiyet ilânıyla mahallemizde hayli değişiklikler olmuştu.

s. 19-19 bir yığın insan da

bir yığını da

s. 19-29 almayan bir septikti.

alamayan bir septikti.

s. 19-31 hatta mağlup olmadığını, yahut da bu olayın üstünde olduğunu göstermek için

mağlup olmamış görünmek için

s. 21-3 O bu hayatı hem aşağı yukarı tanzim eder, hem de onun tesiri altında kalırdı. Etrafında

Bu itibarla eski trajedilerde kaderi adım adım takip eden, insanlar ve hayat namına konuşan koro başlarına çok benzerdi. Ve onlar gibi o da etrafında

s. 22-4 Hatta asıl birleştirici olan şey, bunlar değil ibadetti.

Asıl birleştirici olan şey, ibadetti.

s. 22-10 bulamayanlar, yahut onun emirlerine gereği gibi itaat etmeyenler de sanki her evin taşlığında, veya kapının yanı başında

bulamayanlar da sanki her evin taşlığında, kapının yanı başında

s. 22-13 bağlama ve tevekkül maskesini

bağlanış ve tevekkül çehresini

s. 22-17 muhakkak o akşam veya ertesi sabah bir melek kanadı tedarik edip cennete doğru uçacak zannederdiniz.

muhakkak ertesi sabah erecek zannederdiniz.

s. 22-24 ya kalplerinden gelen bir itişle, yahut da isteyerek ve yolunu bildikleri için,

ya kalplerinden gelme bir itişle, yahut da istekleriyle

s. 23-4 mürdüm eriği

bir tek mürdüm eriği

s. 23-7 Bu, o devrin mahallemize mahsus, herkesçe kabul edilmiş bir isterisi idi.

[Bu cümle yok]

s. 23-17 o yıllarda sayısı epeyce azalmış olan kandillerin

kandillerin

s. 23-20 bizim hissemiz

biz çocukların hissesi

s. 23-28 hülâsa bizden sonra

bizden sonra

s. 23-31 uzaktan ve âdeta dinî bir hürmetle seyredilirdi.

uzaktan seyredilirdi.

s. 24-14 fikrindeydiler.

fikrinde idi.

s. 24-15 zaviyenin dış tarafında

zaviyede

s. 25-11 Karagöz takımları gibi şeylerdi.

Karagöz takımlarıydı.

s. 25-14 bir meyve yumuşaklığıyla

bir meyve örgüsü yumuşaklığıyla

s. 25-24 birbirleriyle aralıkları

birbirleriyle olan mesafesi

s. 25-29 O zamanlar Nuri Bey'den başka konak halkından pek az insanı tanıyordum. Bunlardan biri de Muhlis Bey'di. O da Ata Molla Beyle bacanak oldukları için evimize gelirdi.

O zamanlar Nuri Bey'den başka konak halkından kimseyi tanımazdım. O da Atâ Molla Beyle bacanak oldukları için evimize gelirdi. Fakat hanımı annemle dost değildi. Sebebi de bizim, diğer hısım, akraba gibi Behçet Beyle alâkamızı kesmeyişimizdi.

s. 25-32 Benim çocukluğumda Muhlis Bey Galatasaray'ı yeni bitirmişti;

s. 26-7 başını çevirip bakmazdı.

s. 26-8 Gariptir ki İhsan Bey

s. 26-12 Muhlis Bey gibi bu hatıralarda adı sık sık geçecek olan Kudret Bey de bu konaktandı. Fakat o zamanlar Avrupa'da olduğu için henüz tanımamıştım. Yalnız babamı çok sevdiğini, acayip bir izdivaç yaptığını, tuhaf huyları olduğunu, bu hususiyetlerin üzerinde hiç düşünmeden biliyordum.

O yıllarda benim bu konak hiçbirini tanımadığım, evimize nadir olarak geldikleri zaman gizlenip kaçtığım, yolda rastladığım zaman saçlarımın dibine kadar kızardığım genç, güzel, yetişkin kızlarının büyüsü ile mevcuttu. Hiçbirinin yüzünü doğru dürüst görmemiştim. Kadın ve genç kız dostluklarına çok alışkın olmakla beraber onlardan daima kaçmıştım. Onlar benim için pek nadir karşı laşmalardan bir nevi iç kamaşması gibi içimde yerleşip kalmış dağınık çehre çizgileri, çok etli bir dudak, zaptedilmiş bir alâkamızı kesmeyişimizdi. Bununla beraber çok sonraları bu konaktan ikinci bir insan daha tanıdım. O da Nuri Bey'in teyzesinin oğlu olan Muhlis Ağabeyidir. Daha başından söyleyeyim ki bu hatıralar biraz da Muhlis Ağabeyin macerasıdır.

Benim çocukluğumda Muhlis Ağabey Galatasaray'ın son sınıfında idi.

öyle başını çevirip bakmazdı.

Gariptir ki İhsan

[Bu iki paragraflık kısım tefrikada yok.]

tebessüm, mütecessis bir bakış, rüzgârda peçe altından nasılsa fırlamış bir tutam saç, ucu kalkık kaşlar, bileklere kadar çıkan eldivenler, ince peçe, her renkten çok kıvılcımlı bir yığın çarşaf, istilâ eden bir koku ve biraz kesik kahkaha, şiveli çığlıklar ve edalı konuşma parçaları idi. Haddizatında çok az olan bütün bu şeyler, çok tesirli ve hakikaten o zamana kadar işitmediğim bir yığın ismin etrafında birleşirdi. Nuri Bey kızlarına, zamanın modasına uyarak Neclâ, Mücellâ ve İncilâ adlarını vermişti. Bugün olsa bir vodvile yakıştıracağım bu seri malı adlar, benim için o zaman kibarlığın, üslûbun ta kendisiydi. Eniştesi Mehmet Bey'in iki kızının adı Fahriye ile Suat idi. İkisi evli olan bu beş kız, daima beraber gezerler ve bu beraberlikle –hizmetçimiz Paraskevi bu işi hiç beğenmez "ne o sanki, araba atı gibi hep beraber geziyorlar..." derdi– üzerimdeki prestijlerini arttırırlardı. Öyle ki konak yavaş yavaş, benim için herhangi bir ikametgâh olmaktan çıkmış, bir nevi şahsî mitolojinin sarayı olmuştu. Bu sarayda yalnız adlarını bildiğim, hatıraları kulaklarımda dolaşan bu beş mabude tek başlarına, tanımadığım, bilmediğim şekilde, nadir parçalarını işittiğim konuşmaları kadar maddesiz, sadece işaret ve semboller ile dolu bir hayat geçirirlerdi. Yukarıda seslerini işittiğimi söylemiştim. Hakikatte bu da doğru değildi. Çünkü bu seslerin kime ait olduğunu bilmiyordum.

Hatta buna ses de denemezdi. Sadece muhayyilem zamanla bir nevi bahar koruluğu gibi onlardan gelen bir yığın cıvıltı ile dolmuştu. Yoksa o berrak gülüş Neclâ'nın mı idi? Sesi o kadar alaycı olan İncilâ mı idi? Daha ziyade kelimeleri incecik dişleriyle ısırır gibi konuşan ve bazen de geniş ve avize gibi etrafı ışık içinde bırakan Fahriye mi, Suat mı idi hiç farkında değildim.

s. 27-23 bu konağı ve içindekileri unuttum.

bu konağı ve içindekileri unuttum. Zaten Sabiha'yı görüp de her şey ve herkesi unutmayan insan azdı.

s. 28-3 alıngan, sabırsız, henüz kıvamını ve istikametini bulamamış iştiha

alıngan, sabırsız, hudutsuz iştiha

s. 28-9 hiddetli insan sesinden, o anda ölecekmiş gibi korkardı.

hiddetli insan sesinden o acaip ve çılgınca korkusu buradan gelirdi.

s. 28-19 Bunlar o yaşta bir çocuğun ağzında, hiç olmazsa o zamanlar, garip gelen sözlerdi.

Bunlar on üç, on dört yaşında bir çocuğun ağzında şaşırtıcı olan sözlerdi. Fakat Sabiha'dan ben, daha şaşırtıcı sözler işittiğimi bilirim.

s. 28-22 üzerinde durduğu

üzerlerinde durduğu

s. 29-2 getir de yakından göreyim

getir de bir yakından göreyim

s. 29-6 yeni gelenekler

hudutsuz gelenekler

s. 29-7 lâcivert, sarı düğmeli, çapraz yakalı üniformayı

lacivert üniformayı

s. 29-10 evlerinin hemen yanı başında bulunan kuytu,

kapılarının yanı başında kuytu,

s. 30-12 -Utanmıyorum. Sadece doğru söylüyorum...	-Utanmıyorum. Sadece doğruyu söylüyorum Cemal Ağabey doğruyu söylüyorum ...
s. 31-5 bir türlü uyuşamayan (...) ayrı ayrı onunla konuşmuşlar, (...) hiç bilmediği bir hürriyet	bir türlü birbiriyle uyuşamayan (...) ayrı ayrı onunla saatlerce konuşmuşlar, (...) hiç bilmediği acaip ve çok zalim hürriyet
s. 33-11 Ama bağırmak kötü!.. Bilmezsin birisi yanımda bağırınca ne hâle giriyorum. Bir gün babamla annem kavga ederlerken ben ölebilirim...	Ama bağırmasınlar bağırmak kötü!.. Bilmezsin birisi yanımda bağırınca ne hâle giriyorum. Bu şamatacı kızda bu korku, bu sözler iki akşam evvelki hâlinden fazla beni şaşırtmıştı. -Babamla annem kavga ederlerken ben ölebilirim... Evet, Sabiha insan sesinden, hiddetin insan çehresine getirdiği değişiklikten korkuyordu
s. 33-15 Beni sokağa bir şey almak için yollamışlardı..	Ben dışarıya bir şey almak için gitmiştim..
s. 33-22 Kapısının eşiğinde yan yana oturmuştuk.	Kapının eşiğinde yan yana, mahzun mahzun oturmuştuk.
s. 33-30 Her gün annemin bir şeyi gidiyor.	Her gün annemin bir mü-cevheri, bir şeyi gidiyor.
s. 34-17 Yalnız ara sıra başını arkasına atarak sanki kötü bir düşünceyi yahut tâliinin şuurunu kovmağa çalışıyordu.	Yalnız ara sıra başını arkasına atarak kafasına hücum eden düşüncelerden birini kovmaya çalışıyordu.
s. 35-14 ayrı tarzda yaşayan babamla beraber bulunmasından	ayrı tarzda yaşayan bir adam olan babamla beraber olmaktan
s. 35-17 gayri işlerde	gayrisinde
s. 35-18 belki de mutlak pişmanlıkta	yahut daha iyisi mutlak pişmanlıkta

s. 35-22 kanepe üzerinde

bir kanepe üzerinde

s. 35-28 nezaket ve muaşeret bağlarını

nezaket bağlarını

s. 35-29 Bunu der demez sanki

O zaman sanki

s. 35-30 her cins hadisenin,

her cinsî hadisenin,

s. 36-4 bütün konuşmanın

bütün mükâlemenin

s. 36-5 Gülmemek için dışarıya fırladım.

Gülmemek daha doğrusu Sabiha'ya anlatıp beraber gülmek için dışarıya fırladım.

Çünkü babalarımızın ikisi de birdenbire birer kukla oluvermişlerdi.

Çünkü babalarımızın ikisi de birer otomat hâline gelmişlerdi.

s. 36-8 kadere bu kadar bağlı olan insanlar

kadere bu kadar bağlı olan bu insanlar

s. 36-9 Ertesi sabah bunu, Sabiha'ya sorduğum zaman bana,

Bunu ertesi günü Sabiha ile konuşurken bana verdiği cevaba hakikaten şaşırdım.

-Hiçbiri kendi hayatını yaşamıyor da onun için cevabını verdi.

-Hiç biri kendi hayatını yaşamıyor da onun için!

s. 36-12 Süleyman Bey'in kaderden

Bununla beraber Süleyman Bey'in kaderden

s. 36-29 İki sene içinde onları anlata anlata hükûmeti şüphelendirmiş,

İki sene içinde onları anlata anlata üzerine hükûmetin şüphesini çekmiş,

s. 37-14 ailenin geçimi karısının Preveze'den beraberinde getirdiği

ailenin geçimi hanımının Preveze'den gelirken beraberinde getirdiği

s. 37-23 ne talihsizliği ne de (yüzünden okunan hastalığı) verem olduğunu biliyorduk.

ne bu talihsizliği ne de (yüzünden okunan hastalığı) verem olduğunu hepimiz biliyorduk.

s. 37-32 pencerelerinin baktıkları manzaraları,

baktıkları manzaraları,

s. 38-7 daha çok geniş ve tafsilâtlısını

Daha geniş ve tafsilatlısını

s. 38-14 Sündüs Hanım İsmail Paşa'nın urundan bahsederken o kadar küçük, minnacık tatlı bir şey yapıyordu ki gayri ihtiyarî bu sevimli tabiat hatası elimize geçse hepimiz öpüp seveceğimizi sanıyorduk.

[Bu cümle tefrikada yok.]

s. 38-22 ölümüne epeyce ağlanırdı: "Gördüm oncağızı bir sabah yatağında asılmıştı başına utcağızı. Koymazlardı çalsın kız bir kerre mum gibi söndü gitti kızcağız..." İsmail Paşaya dönerdik:

ölümüne epeyce ağlandıktan sonra yine İsmail Paşaya dönerdik:

s. 38-29 bütün erkekçe oyunlara davul zurna sesine hatta muharebeye bayılırdı.

bütün erkekçe oyunlara bayılırdı.

s. 38-32 Sündüs Hanım'ı o sene çok dinledim ve dinledikçe sevdim. Zihninden eski, mesut, müreffeh bey kızı bey hanımı zamanlarına çekilmiş gibi garip bir yaşayışı vardı. Onda her şey bu mazinin özlenişi idi Yaşadığı hayat daha iyi şartlar içinde geçmiş olsa idi eminim ki Sündüs Hanım gene mesut olamayacaktı. Çünkü ömrü bugün ile dün Preveze ile İstanbul, yahut mahallemiz ile eskiden oturduğu Nişantaşı arasındaki yaptığı mukayeseler içinde geçiyordu.

[Bu kısım tefrikada yok.]

s. 39-14 bir insan olduğu muhakkaktı. Yazık ki bu isyan ve inkârın sebeplerini layıkıyla izah bizce imkânsızdır.

bir insan olduğunu söylemeye lüzum var mı?

s. 40-10 ilk defa kadın giyinmesinde estetik müşavirliği

ilk defa estetik müşavirliği

s. 40-13 kaydırak oynarken gördüm.

kaydırak oynarken gördüm. Fakat bugünlerde başımıza gelen bir hadise, dostluğumuzun alenîliğine epeyce tesir etti. Anlattığım geceden sonra ben de Sabihalara sık sık gitmeye başlamıştım.

s. 40-14 evlerinin bahçesinde Sabiha babasının içkiye düşkünlüğünü

evlerinin bahçesinde konuşuyorduk Sabiha babasının içki düşkünlüğünü

s. 40-18 Bizim macunculardan,

Bizim bu sokaklarda macunculardan,

s. 40-22 yarı alay ve hissilik dolu

yarı alay yarı hissilik

s. 41-5 sanki benim ikide bir patlayan futbol topummuş gibi birkaç nefeste dolduran bir sesi vardı. Bu ses üst üste hicretlerin, hasretlerin içinde yetişmiş, onların içtimaî mirasıydı.

sanki benim futbol topummuş gibi gibi birkaç nefeste dolduran bir sesi vardı. Ve bu ses sanki Sabiha'nın annesinin hayatında gördüğümüz, bizim evde yakından tanıdığım insandan çok ayrı bir şeydi. O üst üste hicretlerin, hasretlerin içinde yetişmiş, onların içtimaî mirasıydı. Bazen birkaç nağmede etrafımızdaki her şey kül oluyor sanırdık. Bazen de hiç tatmadığımız bir hasretle her şey, hiç görmediğimiz şekilde pırıl pırıl dirilirdi.

s. 41-9 Ama yalnız bir tanesi mi?

Ama bir tanesi mi?

s. 41-10 Ellerinin küçük ve beceriksiz işaretleriyle

Ellerinin küçük tıpkı babasının sesi gibi kendi gündelik hayatından ayrı ve çok mesut işaretleriyle

s. 41-13 Sabiha'nın o gürültü ve azap içinde

Sabiha'nın o gürüldü içinde

s. 41-16 gözlerinin parıltısı oradan geliyorsa

gözlerinin parıltısı –bu parıltının nasıl bir şey olduğunu ancak sonra koyu yeşil yapraklarından ay ışığı sızan zeytin ağaçları dibinde, onu düşünürken anladım;– oradan geliyorsa

s. 41-18 bu biçare hayat artığını

bu biçare insan artığını

s. 41-23 doğru dürüst bir cevap

doğru dürüst cevaplar

s. 42-2 –: Ve yine aynı şikâyeti tekrarladı.

Tekrar aynı şikâyeti etti.

s. 42-10 Bana da koklattı.

Sonra bana da koklattı.

s. 42-14 pırıl pırıldı. İçeriye koştu, büyükçe bir bardak getirdi,

pırıl pırıldı. Deminden beri konuşması beni şaşırtmıştı. Onu yavaş yavaş kaybettiğimi, artık ona ufuk olamayacağımı anlıyordum. İçimde aramızdaki bütün münasebeti sadece benim tarafımdan bir bağlanış olarak kalacağı duygusu vardı. Bu duygu bütün irademi yok etmişti. Zaten tanıdığımdan beri hep o teklif eder, ben yapardım; çok defasında cevabını bile beklemezdi. Bu sefer de öyle oldu; koştu içerden büyük bir bardak getirdi.

s. 42-25 Ah, birisi bize bunları anlatsa...

Ah, birisi bize bunları anlatsa..." Bize... demişti, ama hakikatte beni düşündüğü yoktu. Bunu alınacağımı bildiği için söylemişti. Beni idare ediyordu, yalnız kalmamak, bir de kırmamak için. Zavallı Sabiha, bu duvarı birkaç sene sonra karşısında görecekti. Ömrü onun dibinde bitecekti. Biz de onun yanı başında o gün sorduğu sualin cevabını bulacaktık.

s. 43-7 Sen alışmışsın! dedim ve öksürmeğe başladım.

s. 43-13 Babam neyse, o hiç olmazsa kendine göre yaşıyor, fakat anneme benzemek, onun cinsinden bir şikâyet makinesi olmak...

Sen alışmışsın! dedim ve öksürmeye başladım. Müthiş bir izzetinefis ıstırabı içindeydim.

Babam neyse, fakat anneme benzemek. Bir şikâyet makinesi olmak...

Belki de onun bu sözleri yüzünden, akşam eve döndüğüm zaman hâlimdeki acayipliği farkedip telâşa düşen anneme hakikati olduğu gibi söyledim. Bir müddet düşündü. Sonra "Haydi, git, yat... Baban görmesin! Yarın seninle konuşacağım!" dedi. Ben de çekilip gittim.

Ertesi günden itibaren Sabiha ile münasebetlerimiz iki taraftan da kontrol edilmeye başlandı. Bizi birbirimizle konuşmaktan menetmiyorlar, fakat dostluğumuza şüpheli ve tehlikeli bir şey gibi bakıyorlardı.

Nitekim üç dört gün sonra yine Sabihalardan eve dönüşümde annem bir çaresini bulup ağzımı kokladı. İlk önce hiç sesimi çıkarmadım. Fakat gece yatmadan evvel bir şey isteyip istemediğimi sormak için odama gelince:

-Hiçbir şey istemiyorum. Yalnız bir daha ağzımı koklama! dedim.

İlk önce anlamamış gibi baktı. Ben devam ettim: -Bana sor, öğrenmek istediğin şeyi... Ben sana yalan söylemem...

Sabiha, kendisinden çok uzak olduğum anlarda bile bende devam ediyor, insanlarla münasebetimi içimden idare ediyordu.

Annem şüphelenmiş ibi sordu:

-Bunu kimden öğrendin?

-Sabiha'dan...

Tekrar başını sallayarak odadan çıktı. "Ah o kız... Ah, o kız..." diye mırıldandığını işittim.

Son derecede kederli idim. Küçük dostumun düşüncelerinin bu tarzda üstümden atlayışı beni yıkmış gibiydi. Kendimi hiçbir işe yaramaz bir insan sanıyordum. Ben Sabiha'da mahpus gibiydim. Sabiha ise hiç de benimle iktifa etmek niyetinde değildi. Onun gözleri önünde başka şeyler aydınlanıyordu.

s. 43-16 O günlerde mahallemizde mühim bir hadise oldu. 1910'dan beri Avrupa'da bulunan İhsan, memlekete döndü. Geldiğinin ertesi günü yolda rastladık.

Sabiha'nın istediği oldu. 1910'dan beri Avrupa'da bulunan İhsan, hemen hemen o haftalarda memlekete döndü. Geldiğinin ertesi günü yolda rastlaştık.

s. 43-19 gözleri etrafı delecek gibi bakan

gözleri parıl parıl yanan

s. 43-25 Dün akşam, uğrarsın diye bekledim.

Ben dün akşam, seni uğrarsın diye bekledim.

s. 44-3 Yarın akşam uğra da konuşalım, olmaz mı?

Yarın akşam uğra da konuşalım olmaz mı emmioğlu...

Bütün bunlar iyi idi ama, niye gülüyordu sanki? Bu gülüşe içerlememe rağmen ertesi akşam evlerine gittim. Fakat sokağa çıkmadan evvel epeyce telâş geçirdim. Pantalonumun askısını çıkardım, ta ki, yarı dizime kadar çıkmasın! Nafileydi, hakikaten altı ayda boyum uzamıştı. O zaman lâcivert mektep elbiselerimi denedim. O da kısa idi. Telâşımı gören babam işi sordu... İster istemez

anlattım. "Benim pantalonlarımdan birini tecrübe et! Yarın yaptırırız, alırız, bir şey yaparız!" dedi.

Sonra birdenbire hatırına gelmiş gibi sordu:

-Dün gece aklın yok muydu? Neye söylemedin?

Babam anlamıyordu. O yaşın insana verdiği acayip duyguları anlamıyordu. Birdenbire büyümenin, çocuklukla büyük insanın arasındaki o mânasız, sadece biyolojik olan bir hadde erişmenin insana verdiği acayip utanma duygusunu anlamıyordu. "Benim boyum büyüyor, durmadan büyüyor... Bende garip şeyler oluyor, değişiyorum. Herkeste o kadar gülünç olan yaştayım. Düşüncem, aklım, isteklerim, bütün uzviyetim iki âlem arasında sallanıyor... Bunları nasıl söyleyebilirdim? Söyleyemediğim için, herkesten kendimi ayrılmış bulduğum için ister istemez, içime kapanıyor, ister istemez hoyrat oluyordum. Kadınların erkeklerden kaçtığı bir cemaatin ortasında belli etmemeye elimden geldiği kadar çalışarak ben kadınlardan kaçıyordum. Bir nisan ağacı gibi içimde tabiat durmadan çalışıyor; ben bu çalışmayı örtmeye gayret ediyordum. Bir günde yirmi, yirmi beş yaşına gelsem ne kadar mesut olurdum!

Bu düşünceler arasında babamın pantalonlarını tecrübe ettim. Nafile onlar da kısa geliyordu. Üstelik boldular da. O zaman çoktan beri babamla beraber bir yere gitmediğimizi hatırladım.

Demek babam bendeki değişikliği biliyor, beni başı boş bırakıyordu.

Çarnaçar eski elbiselerimi giyerek evden çıktım. Askıyı yeniden takmış, hatta iyice çekmiştim. Bu hâlimle bir bostan korkuluğuna benzediğimi biliyor ve onun kadar kayıtsız olmayı istiyordum. Niçin İhsan'a bu kadar ehemmiyet veriyordum? Bu suali sorar sormaz, bütün o seneler içinde onu düşündüğümü kendi kendime itiraf ettim. Hayatımın her vak'asında "Acaba, İhsan bu işi nasıl düşünür?" diye kendime sorduğum olmuştu. Fakat bunu göstermemeliydim. Göstermeyecektim.

İhsan hiç değişmemişti. Beni uzaktan o kadar ürküten adamı görür görmez düşüncelerim değişti. İnsan kendisini onun yanında son derecede rahat buluyordu.

s. 44-4 O zaman İhsan yirmiüç yirmi dört yaşlarında olmalıydı. Bizim okur yazar sınıf civarında bu yaştaki gençleri henüz çocuk addetmek âdetti. Buna rağmen, İhsan bana o akşam olduğundan çok yaşlı, çok büyük görünmüştü.

[Bu kısım tefrikada yok.]

Ertesi akşam içim ürke ürke evlerine gittim. Akşamki hâli beni o kadar şaşırtmıştı ki onunla baş başa konuşmak benim için güç bir şey olmuştu. Fakat eve girer girmez bu duygu kayboldu.

s. 44-10 İnsan kendisini İhsan'ın yanında son derecede rahat buluyordu.

İnsan kendisini onun yanında son derecede rahat buluyordu.

s. 44-21 Bana evvelâ hangi eserlerini sevdiğimi sordu. Ben tabiî Rübab'ta kalmıştım. Güldü.

- Daha başkaları var... dedi. Onlardan daha mühim eserleri var. Hatta asıl eserleri onlardır. Bir müddet Fikret'ten bahsetti. Gidip konuşmak istiyordu. "Bu günlerde muhakkak gidip göreceğim" diyordu. Sonra birdenbire ondan vazgeçti.

[Tefrikada yok.]

s. 45-9 bir Leonardo idi.

bir Leonardo idi. Böylece ben o yaşta, dört evliyanın sokaklarını beklediği Elâgöz Mehmetefendi sokağında Jaconde'u, Son Akşam Yemeğini, Corrége'in Kadınları ve Rodin'in Penseur'ü ile beraber tanımış oldum.

Sabiha'ya İhsan'la konuşacağımı anlatmıştım. Ertesi günü ziyaretin tekmil haberini verdim. Resim kitaplarını gösterdim. Saatlerce baktı, düşündü. Sonunda "Ben de İhsan Beyle konuşmak istiyorum..." dedi.

s. 45-22 okuduğumuz şeyler üzerinde bizimle konuşuyordu.

okuduğumuz şeyler üzerinde bizimle konuşuyordu. Avrupa'dan bahsederken çok defa "Gidin, açılın, behemehal gidin! Gitmeden memleketi tanıyamazsınız!" diyordu.

s. 46-3 hocamız yazdı onu... Bu doğru idi, bestenin kötülüğüne rağmen ve bu yüzden hepimiz onunla iftihar ediyorduk.

hocamızın eseri.. Bu doğru idi ve bestenin kötülüğüne rağmen hepimiz onunla iftihar ediyorduk.

İhsan duymazlıktan geldi.

İhsan duymamazlıktan geldi.

s. 46-10 lüzumsuz maceralara

lüzumsuz hareketlere

s. 46-28 Sadece bende bir takım zemberekleri oynatacağını anlamıştım. Hulâsa İhsan konuşurken bana bilmediğim bir takım ufuklar vaad ediyor gibiydi.

Sadece bende birtakım zemberekleri oynatacağını anlamıştım.

[Sonraki cümle tefrikada yok.]

s. 47-9 münakaşalara giriyordu.

münakaşalara giriyordu.

Konuşurken insana bir kedi gibi sokuluşu, yüzünün daima değişen ve daima sevimli ifadeleri, sevdiklerine karşı gösterdiği kayıtsız emniyet, behemehal her kaydın ve bilhassa yaşının üstüne çıkmak isteyişi ve bütün bunlarla beraber her zaman uyanık, her zaman kendisiyle, etrafıyla meşgul bir tarafının bulunması İhsan'ı çarçabuk fethetmişti. Tecessüsleri, yaşının çok üstündeki suallerle uğraşması onu şaşırtıyordu.

s. 47-22 bir meseleyi

bir yığın meseleyi

s. 47-25 ...ferdiyet meselesi, içtimaî kalkınma ve Sabahattin Beyle başlayan adem-i merkeziyet meselesi, şahsî teşebbüs meselesi gibi davalardı.

..ferdiyet meselesi içtimaî kalkınma meseleleri gibi mühim davalardı.

s. 48-3 onlara götürüyordu.

onlara götürürdü.

s. 48-17 Onda beni şaşırtan şey

Onda beni bilhassa İhsan'ı şaşırtan şey

s. 48-20 Belki de tabiatında isyan hissi vardı.

Belki de tabiatında isyan hissi vardı. Her halde daha o günlerden itibaren Sabiha, bir nevi "Olmak, olmamak" davası içindeydi. Belki de İhsan bu işin onda hakiki bir azaba vardığını bildiği için bizimle o kadar meşguldü.

s. 48-27 Hatta daha ileri gidip diyebilirim ki

Hatta diyebilirim ki

s. 48-32 bir kayışın mevsimidir.

bir bakışın mevsimidir.

s. 49-7 "Aksakallar" heyetinin -bereket versin bu havadisi veren gazeteler bu acayip adın yanı başına istişâre kelimesini yazmışlardı.-

"Aksakallar" heyetinin -bereket versin yanı başına istişâre kelimesi yazılıydı.-

s. 49-24 Sadrazam Sait Paşa'dan

Sadrazam Sait Halim Paşadan

s. 50-16 bize ancak donanma için iane toplandığı günlerde

bize ancak iane günlerinde

s. 51-1 forma forma çıkan romanlarını Güzel Prenses'i, Gök Bayrak'ı filanı gizli gizli okurduk.

forma forma çıkan romanlarını okurduk.

s. 51-5 Muzaffer aksırırdı hocaların

Muzaffer hocaların

s. 51-10 Karagöz oyıiatırdı.

açıkça Karagöz oynatırdı.

s. 51-12 bu faydalı olduğu kadar rahatsız edici unsurları

bu mühim unsurları

s. 55-12 daha birkaç defa da ilân edilir,

daha birkaç defa ilân edilir

s. 56-2 Sabiha bu son güzel sözleri

Sabiha bu son sözleri

s. 56-20 bir durum içindeydim;

bir makina içindeydim.

s. 56-22 Erkek çocuklardan ayrılmış gibi yaşıyordum. Nisana doğru mahallemizin hayatı yeni bir havadisle kaynadı. İtalya'da bir yerde konsolos olan Kudret Bey'in vazifesine hükûmet son vermişti. Bu haberi de ötekiler gibi İbrahim Bey'den aldık. Bir

Erkek çocuklardan ayrılmış gibi yaşıyordum.

-O devam etti:

-Bana öyle geliyor ki İhsan düşündüklerini bize tam söylemiyor. O da korkuyor.

Bu söz üzerine bir gece evvel evimizde geçen bir konuşmayı

gece yatsıdan evvel telâşlı telâşlı kapıyı çaldı ve âdeti olduğu gibi hemen arkasından tanınsın diye öksürdü, içeriye girince selamlaşır selamlaşmaz, işittiniz mi havadisi, diye söze başladı. [Bu paragraf tefrikada yok.]

yeniden hatırladım. Müraî İbrahim Efendi yatsıya doğru bize uğramış, asma kat odasının penceresinin önünde dışardan babama:

-Komşu, evde misin? diye seslenmişti. Ben bir türlü hatırlayalamadığım Arapça dersim için babama hesap vermekten kurtulduğuma sevinerek koşmuş kapıyı açmıştım. İbrahim Efendinin çehresinden çok mühim havadislerle geldiği belliydi. Daha kapıdan girer girmez bana: "Kimse yok ya?" diye sordu. Hayır, dedim; yukarıya çıktık; belki Sabiha'ya anlatacak bir dedikodu dinlerim, diye odadan çıkmadım. Müraî İbrahim Efendi babama o gece, İhsan'ın Mahmut Şevket Paşa meselesinde kaçan Prens Sabahattin'le münasebeti olduğunu söyledi. Babam:

-Ehemmiyet vermeyin, dedikodudur.

-Hayır, iyi biliyorum. Daha Avrupa'da iken onun fikirlerini kabul etmiş. Birbirlerini görmemişler amma, yolunda yürüyormuş. Başka şey de biliyorum.

Ve bu bildiğini bir parça pahalı satmak için birdenbire sustu.

-Daha ne biliyorsunuz İbrahim Bey, söyleyin. Sizin bilmediğiniz yoktur.

Babam İbrahim Efendiye bu yeni sırrın bedelini ödemeye başladı.

Hafiften şikâyetli bir sesle:
-Bizim işten kimseyi gördüğümüz yok. Sen de olmasan İbrahim Bey dünyadan haberimiz olmayacak.

Zavallı adamcağızın da beklediği bu idi. O, dedikoduyu, olan biteni öğrenmeyi ve anlatmayı en saf şekillerin peşinde koşan bir sanatkâr gibi kendisi için sevenlerdendi.

-Aramızda kalsın! Prensi kaçıranlar içinde bizim Muhlis Bey de var. O gece Kuruçeşme'de Seniha Sultan yalısında imiş.

-Böyle olsa da ne çıkar? Sabahattin Bey işle alâkadar olduğunu kaç defa mektupla bildirdi.

-Ama, yine adamları takip ediliyor. Bakınız

s. 57-5 -Evet, azledildi. Prens Sabahattin'le mektuplaşıyormuş. Karısı öldükten sonra kayınları düşmanlık için haber vermişler.

-Evet, O da azledildi. Prens Sabahattin'le mektuplaşıyormuş. Karısı öldükten sonra kayınları düşmanlık için evde buldukları mektupları hükûmete vermişler.

s. 57-19 Meğer olacak varmış. Arada biz yanacakmışız.

Meğer olacak varmış.

s. 57-31 çok eski, yani ilân-ı Meşrutiyet'ten evvel Avrupa'da iken tanımıştım. Ahrarlığımız zamanında..." diyor

çok eski, yani bidayet-i Meşrutiyette böyle bir şey geçmişti" diyor

s. 58-13 birkaç lira verseniz..." diye elindeki paranın

birkaç şey verseniz..." diye eldeki paranın

s. 58-22 politika işlerini konuşmayı sevmezdi. Onun için başka bir mütalaa söylemeden sözü burada kesti. Bu ihtiyatta haklıydı.

politika işlerini konuşmayı sevmezdi. Ona göre, havadis vermeye bu kadar meraklı bir insana karşı daima ihtiyatlı olmak lâzımdı. Onun için sözü burada kesti. Hakkı da vardı.

s. 59-18 -Belki de ihtiyaç kalmaz, demişti.

-Belki de ihtiyaç kalmaz! demişti.

Balkan Muharebesi	Bilhassa bu sözden sonra Salahaddin Beylere uğraması babamı çok düşündürdü. Balkan Muharebesi
s. 59-31 Onlarla düşünür, onlarla değişir, onların şartları	Onlarla düşünür, onların şartları
s. 60-1 Bunların ehemmiyetçe behemehal	Bunların behemehal
s. 61-15 takındığı tavır, sonra sözleri	takındığı tavır, sözleri
s. 62-28 havagazı lambasını yaktı.	havagazını yaktı.
s. 63-24 yanık bir sesi vardı. Çok defa Yunus'un Dolap ilahîsini	yanık bir sesi vardı. Bizim mahalleden yalnız Yunus'un Dolap ilahîsini
s. 63-26 tekrar ilahîsine başlardı.	tekrar ilahîsine başlardı. Gezdiği mahallelerin hepsinde ayrı ilahîler okurmuş.
İş bulmak (...) Fakat ihtiyara bulabildikleri kabahat	İş bulmak (...) Fakat ihtiyara buldukları kabahat,
s. 65-3 ne yapacağını biliyor muyuz? O şimdi	ne yapacağını biliyor muyuz? Bu adam niye evlenmiş o karıyla biliyor musun? Beş altını varmış da ondan. Param var, demiş, bari evleneyim. Babam da eline para geçince kim bilir neler yapacak? O şimdi
s. 80-26 ilahî yardımcımız	ilahî yarımımız
s. 86-8 düşüncesinin crescendo'larla yükselip	düşüncesinin bir Chaut gibi crescendo'larla yükselip
s. 88-17 her şey mahvolmamıştı	her şey mahvolmamıştır
s. 88-23 Ben, bulunduğum yerden	Ben, bulunduğu yerden

s. 91-3 bir ayakkabı çekmiş

bir ayakkabı geçirmiş

s. 91-1 şefkatte ve Avrupalılıkta

şefkatte ve o müphem Avrupalılıkta

s. 94-9 Benim şahsımda ise bu

Benim şahsımda işte bu

s. 99-6 Kudret Bey'in burnu hayatında

Kudret Bey'in burnu onun hayatında

s. 101-25 Olmaz!.. Olmaz!..

Olmaz!.. Olamaz!..

s. 102-26 anlaşma içinde yaşadığı olurdu.

anlaşma içinde yaşadıkları olurdu.

s. 108-5 - İhsan'ı seviyorsun! dedim.

-Sen İhsan'ı seviyorsun! dedim.

s. 111-27 Türk tarihine

Türk iktisat tarihine

s. 116-10 bir acayip eseri

bu acayip eseri

s. 120-3 İsterseniz beni dövebilirsiniz.

İsterseniz beni de dövebilirsiniz.

s. 120-16 elleri bu vazifeden

elleri bu üç vazifeden

s. 122-21 kaybetmemek ihtimali kadar kuvvetlidir.

kaybetmemek ihtimali kadar kuvvetliydi.

s. 123-4 Babam Nuri Beye:

Babam Nuri Beye dönerek:

s. 124-11 Evvelâ tesadüfen

Evvelâ tesadüfle

s. 124-18 yollarda ve şehirlerde

yollarda ve şehirde

s. 128-4 Ben hep böyle kalacağım

- Ben hep, hep böyle mi kalacağım

s. 129-23 Her gece uyumadan

Bunu, her gece uyumadan

s. 130-16 Süleyman Bey üstünde beş on hayatı

Süleyman Bey üst üste beş on hayatı

s. 135-11 gibi, ihtiyar

gibi çok ihtiyar

s. 135-21 Genç kadına baktım.

Genç kadına bir kere daha baktım.

s. 137-24 lavanta çiçeği vardı.

lavanta çiçeği yastığı vardı.

s. 146-11 bunu işitmezlikten gelerek

bunu işitmemezlikten gelerek

s. 148-29 zarfı ellerinden almaktı.

bu zarfı ellerinden almaktı.

s. 155-9 çocukça bir tebessümle [Tefrikadaki şekil tercih edilmiştir.]

çocukça bir tecessüsle

s. 158-25 Ne bu tahtayı ne de bu oyunu o zamana kadar görmemiştim.

Ne bu tahtayı ne de bu oyunu o zamana kadar görmüştüm.

s. 162-26 Üstelik de bu işleri görüyordu.

Üstelik de bu işleri görüyordu. Bütün yüzünden irade akıyordu.

s. 164-21 iki mecidiye bile

iki lira bile

s. 165-7 bacaklarından asmıştı.

bacaklarından asmıştı.

Bunu ilk defa işittiğim zaman tüylerim ürpermiş, yüzü, kılığı kıyafeti hoşuma giden bu delikanlıya düşman olmuştum.

s. 165-17 Muhteris ve zevkine düşkünlerde

Muhteris heva ve hevesine düşkünlerde

s. 166-2 hane ise pek pahalıya mal oldu.

hâne veya kasr-ı ferahfeza ise pek pahalıya maloldu.

s. 166-8 babamın kendisine faydalı olup olmayacağını sormaktı.

babamın kendisine faydalı olup olmayacağını sormasıydı.

s. 166-18 lüzumu kadar bahsedilemezdi.

lüzumu kadar bahsedilemezdi.

Tevfik Bey'in eniştesi

İstanbul'dan ayrılmadan birkaç hafta evvel bir akşam babamın anneme "Ne yapayım! Biraz yaşı büyük olsaydı, evlenirdi. Yahut Fransa'ya falan gönderir, tahsilini orada yaptırırdım, unuturdu" dediğini işittiğim için, babamın Sabiha ile olan

dostluğum yüzünden dışarıya tayinini istediğine inanmıştım.

İlk önce gittiğimiz Irak şehrinde, üç yaşındaki kardeşimin ölmesi ise kendimi bu seyahatin sebebi ve mesulü addettiğim için, beni kendi gözümde bir nevi mücrim yapmıştı. Bazen de bu itham, kafamda tersine dönüyor, babamla annemi, işlerime karışmaları yüzünden kardeşimin ölümüne sebep olduklarını düşünüyorum. Bu yüzden içimden herkese dargındım. Hele evde Sabiha'dan hiç bahsetmemiştim. Hatta küçük dostumun o kadar sevdiğini bildiğim annem ondan bahseder, cümlelerini hatırlar, hatta sevgiyle onun gibi konuşurken ben sözü değiştirir, yahut olduğum yerden kaçardım. Onun için Sabiha için evdekilerin başka bir malumatları olup olmadığını öğrenememiştim.

Yukarlarda Sabiha'nın sözlerini ne kadar ciddiye aldığımı söylemiştim. O bana "Ben yalan söylemem." dediği günün akşamında anneme beraber yaptığımız çocukluğu itiraf etmiştim. Ertesi günü bunu kendisine söylediğim zaman, bana, "Yalan söylenmez dedim, ama bazı şeyler saklanır!" demesine ve yaptığım için çocukluğuma gülmesine rağmen, ondan sonra bir daha yalan söylememiş, bu yüzden kendimi mektepte, evde olmaz vaziyetlere sokmuştum. Hastalığımda "Senden de, İhsan'dan da vazgeçebilirim" dediği zaman, bu söylediklerini hiç olmazsa benim için

doğruluğundan hiç şüphe etmemiştim. Yine o akşam evleneceği insandan bahsederken de böyle olmuştu.

Daha o akşamdan itibaren Sabiha'nın talihinden korkmaya başlamıştım.

İhsan'la evlenmiş olmasını bu korku ile ümit etmiştim. Fakat onun askerde olduğunu bildiğim için bu ümit, çok sürmemişti. Yalnız o sabah, İhsanların kapısını çalarken içimde tekrar canlanmıştı. Şimdi ise Sabiha'nın talihini asıl çehresiyle öğreniyordum.

Bunları düşünürken yavaş yavaş garip bir sabırsızlığın, hatta çok acı bir telâş ve korkunun beni sardığını gördüm. "Onu behemehal bulmalıyım" diyordum. Herkesin kendi talihiyle baş başa kaldığı bu esir şehirde onu yalnız bırakmayacaktım.

O gece Tevfik Bey'in bize hazırladığı mezelerden pek az yiyebildim. Fakat zannederim ki, teveccühünü kazanacak derecede içtim. İlk defa onunla, çocukça bir tecessüsü tatmin için tattığım rakı, şimdi bu düşünceler ve onun hatırası arasından bana ondan bir şey, yahut ona giden bir yol gibi görünüyordu.

Tevfik Bey'in eniştesi

s. 167-13 "izahat-ı lâzime"yi verdim.

"izahat-ı lâzime" verdim.

s. 167-28 Zavallı Sabiha! Bütün dedikleri çıkıyordu. Rasim Bey ise

Zavallı Sabiha! Bütün dedikleri çıkıyordu. Ağlamamak için kendimi zor tutuyordum. Rasim Bey ise

s. 167-31 Rus kadının kardeşiyle

Rus kadınının kardeşiyle

s. 168-1 eroin fabrikası kurmuş.

eroin fabrikası kurmuşlar.

s. 168-3 içler acısı doğrusu...

içler acısı doğrusu...

Tevfik Bey Sabiha'yı sevdiğimi biliyor muydu? Şurası muhakkak ki bütün bu havadisleri elinden geldiği kadar yarıda kesmeye çalışıyor, durmadan göz işaretleri yapıyor. "Haydi bakalım!" diyerek kadehini kaldırıyordu. Fakat Rasim Bey, beni zehirlemekte devam ediyordu.

s. 168-10 ister istemez kadehe sarılıyordum.

ister istemez kadehe sarılıyordum.

Fakat içki hiç de istediğim unutmayı getirmiyordu.

Tevfik Bey hatırını o kadar saydığı enişteşini kırmadan bahsi kapamak için musikiye başlamaktan başka çare bulamadı. Fakat bu akşam her şey benim aleyhimde idi. Çünkü onun enişteşinin sözünü kesmek için üst üste söylediği besteler, içimdeki hüznü daha derine geçirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Bol Ahenk lâkabını hiç de haksız yere kazanmayan Tevfik Bey'in (...) besteler ve şarkılar, âdeta bende, bundan böyle

Tevfik Bey hatırını o kadar saydığı enişteşini kırmadan bahsi kapamak için musikiye başlamaktan başka çare bulamadı. Fakat bu akşam her şey benim aleyhimde idi. Çünkü onun enişteşinin sözünü kesmek için üst üste söylediği besteler, içimdeki hüznü daha derine geçirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

İlk defa içmeme rağmen kafamda, -hafif bir rüya çeşnisi altında,- son derecede garip bir vuzuh, imkânsız bir sarahat vardı. Her şeyi bütün teferruatıyla görüyor, duyuyor, hafızama nakşediyordum. Son haddine varmış bu uyanıklık nereden geliyordu? Bundan sonra her şeyin aleyhimde olacağını, etrafımın bana düşman bir yığın tesadüfle çevrilmiş olduğunu anladığım için miydi? Şunu biliyordum ki, bundan sonra

hayatla aramda Sabiha ve onun talihi vardı. Her düşünce her duygu bana bu talihin arasından gelecekti.

Bol-Ahenk lâkabını hiç de haksız yere kazanmayan Tevfik Bey'in (...) besteler ve şarkılar, bu düşünce ve duyguları daha derine geçiriyorlar, âdeta bende, bundan böyle

s. 169-4 Şunu da söyleyeyim ki bütün acılar, hatırlamalar

Şunu da söyleyeyim ki bütün bu acılar, hatırlamalar

s. 169-10 Bu duygumla kendi kendime "belki de ölüm

Bu duyumla kendi kendime "belki de ölüm

s. 169-28 Onu ne zaman görecektim?

Onu ne zaman görecektim? Altı sene bu hasretle, günleri bazen teker teker yaşamıştım. Bazen onu hiçbir zaman göremeyeceğimi sanarak her şeye küsmüş, bazen "Elbette bir gün!" diye düşünmüştüm. O kadar uzakta idim ki, onu görmeyi ümit edemezdim. Şimdi ise yanı başımda, bilmediğim bir yerde, fakat yanı başımda idi. Bu dakikada, Boğaz'ın Kandilli önünde kurduğu o küçük gölü dolduran mehtapta, ışıkları karışan evlerden birisinde bile olabilirdi. Yahut daha ileride sabahleyin dolaştığım İstanbul semtinde, yahut iskelede karşıdan gördüğüm Kadıköyü'nde, önünden vapurla geçtiğim Üsküdar'da, hülâsa hemen bir adım ötede denebilecek bir yerde bulunabilirdi. Bunu düşünmek, beni o hâlimde bile sabırsızlıktan çıldırtıyordu.

s. 170-20 kitara ve mandolin sesleri geliyordu. Kanlıca koyundan bir türlü

kitara ve mandolin sesleri geliyordu. Bu iki çalgıya olan

düşmanlığım, -eğer bir saza düşman olmak doğruysa!- yahut onları sevmemem bu geceden başladı diyebilirim. Kanlıca koyundan bir türlü

s. 170-23 bizi öldüresiye rahatsız ediyordu.
Bu nasıl oldu,

bizi öldüresiye rahatsız ediyordu.
Tevfik Bey'e olan bağlılığımın bir tarafı da o gece bu yabancı sesleri birdenbire susturmasını bilmesidir. Bu nasıl oldu,

s. 171-17 "Eğer bu gece bir zeybek oynayamadan yatarsam hasta olurum." Neredeyse biraz evvel tenkil ettiği, susturduğu sandalların içindekileri köşke davet edecekti.

"Eğer bu gece bir zeybek oynamadan yatarsam hasta olurum."

s. 171-24 Bana gelince yorgunluğuma rağmen Tevfik Bey'in zeybeğini de görmek isterdim.

Bana gelince yorgunluğuma, hakikaten yorgundum; fakat Tevfik Bey'in zeybeğini de görmek isterdim.

s. 173-18 Sabiha'yı bulup görme ihtimalinin verdiği sevinci unutmadığım muhakkaktı.

Sabiha'yı bulup görme ihtimalinin verdiği sevinci unutmadığımı iyi biliyorum.

s. 173-21 birbiri ardınca gelen rüyalarda, günün olan bitenini âdeta tekrar yaşıyordum. Sonuna doğru

birbiri ardınca gelen rüyalarda, yemek odamızın devrilmiş kapısı üzerinde ağlayan ihtiyar ve ümitsiz anneyi, Sabiha'yı, İhsan'ı, Tevfik Beyi, Kadıköy iskelesinde Fransız çavuşunu şemsiyesi ile o kadar şaşırtıcı şekilde döven ihtiyar kadını görüyordum. Sonuna doğru

s. 174-9 Yarabbim, yüzü ne kadar dargındı ve

Yarabbim, yüzü bana ne kadar dargındı ve

s. 178-19 Dostu idare güçtür, düşmanı zararsız yapmak güçtür.

Dostu idare güçtür, düşmanı idare güçtür, düşmanı zararsız yapmak güçtür.

s. 180-19 etrafından mesul değildiler. İyi olmaları için kendilerini korumaları kâfiydi.

etrafından mesul değildiler, kendilerini korumaları kâfiydi.

s. 180-26 tamir edilmiş perdesiz pencerelerin

tamir edilen perdesiz pencerelerin

s. 180-30 bir bahçe ile yer yer dalların arasından deniz âdeta

bir bahçe ile onu, yer yer aydınlığın çukurlaştırdığı düz sathıyla tamamlayan deniz âdeta

s. 181-29 İyi ki, evimize tekrar gelebildik, diyelim!

İyi ki, evimize tekrar geçebildik, diyelim. -İyi ki, evimize tekrar gelebildik, diyelim!

s. 183-10 Demek etrafına dikkat eden sade ben değilmişim. Şurası var ki

Demek etrafına dikkat eden sade ben değilmişim. İşin garibi köşkte sabahleyin o kadar aynanın önünden geçtiğim halde sakalımın bir parmak uzadığının farkında bile olmamıştım. Şurası var ki

s. 188-23 bir polis vak'ası yüzünden

bir polis vak'asından

s. 188-26 tevkifhaneden kaçacak adam...

tevkifhaneden kaçacak adam, birdenbire sızlamaya başlayan dizlerim.

s. 189-1 Harikulâde bir kadın! Baktım. Ufak boylu, narin

Harikulâde bir kadın!

Ufukta parlamasıyla beraber kaybolduğunu gördüğüm bu yeni eğlencenin arkasından içimi çekerek bahsettiği kadına baktım. Ufak boylu, narin

s. 189-12 -Anadolu, İstanbul'da Müslüman halka karşı bir katliam yapılabileceğine inanmıyor.

-Hayır, biz de inanmıyoruz. Böyle bir şey olamaz. Fakat sen dediğimi dinle!

-Anadolu, İstanbul'da bir katliam yapılabileceğine inanmıyor.

-Hayır, biz de inanmıyoruz. Fakat sen dediğimi dinle! Şimdilik herhalde lüzum yok.

Yemeklerimiz geldi.

s. 191-10 "Akrabam Cemal" diye

"Akrabamdan Cemal" diye

s. 192-5 Sakın beğenmezlik etme!

Sakın beğenmemezlik etme!

s. 193-10 son derece dikkatli

son derecede dikkatli

s. 195-4 Hakikatte meslek hayatında, aldığı emirlerden zararsız telakki ettiklerini derhal yerine getirmek, kendisi için sonradan zararlı olacakları ise şahsını hiç ortaya atmadan, dostları vasıtasıyla merkeze bir daha sormak veya bekletmek suretiyle zorla te'kîd ettirmekten başka mühim bir iş görmüş değildi.

Hakikatte meslek hayatında, aldığı emirlere telakki ve zararsızlarını derhal yerine getirmek, kendisi için sonradan zararlı olacakları, şahsını hiç ortaya atmadan, dostları vasıtasıyla merkeze bir daha sormak veya bekletmek suretiyle zorla te'kîd ettirmekten başka mühim bir şey yoktu.

s. 195-26 seçtiklerini de anladım.

seçtiklerini de anlardım.

s. 197-7 bilmiyor değilim.

bilmiyor değildim.

s. 198-8 bir kibar kadının hediyesi olan boyunbağını

bir kibar kadının boyunbağını

s. 202-8 O zaman muhatabıma baktım.

O zaman ancak muhatabıma baktım.

s. 203-24 patavatsız genci ayaklarının altında ezemediği için bakışlarıyla ezdi.

patavatsız genci ayaklarının altında ezmediği için bakışlarıyla ezdi.

s. 203-28 Sabiha'nın yanımda olmamasına üzüldüm.

Sabiha'nın yanımızda olmamasına üzüldüm.

s. 204-5 her şeyin kötü gittiğini zanneden kim bilir kaç kişi vardır? Eminim ki

her şeyin kötü gittiğine inanan kim bilir kaç kişi vardır, sanıyorsunuz? Eminim ki

s. 204-8 Ben olsaydım böyle yapmazdım.

Ben olsaydım katiyen böyle yapmazdım.

s. 204-10 Hürriyet ve İtilâf öyle değil mi?

Hürriyet ve İtilâf da öyle değil mi?

s. 204-20 geniş cüsseli bir adamdı.
Leylâ beni evvelâ

geniş cüsseli...
-Kimdir o? diye sordum.
-Siz tanımazsınız? Nerden tanıyacaksınız? dedi. Babamdan sonra dünyada en çok sevdiğim insan... Küçük bir kız... Gelse görürdünüz ama gelmiyor, hiçbir yere gitmiyor artık... Ve elleriyle Sabiha'nın çok latif işaretlerinden birini yaparak çaresizliğini anlattı.
Leylâ beni evvelâ

s. 211-19 "Ben yanlış yaptım. İnsanlara fenalık yapmak iyi bir şey değil.

"Ben yanlış yaptım, demişti. İnsanlara fenalık yapmak iyi bir şey değil.

s. 231-11 son derece azimli talebe

son derecede azimli talebe

s. 232-16 sofasını odası gibi kullanmasından

sofasını yemek odası gibi kullanmasından

s. 235-1 Filhakika oturdukları evin damadı, bir gelini ve yedi yaşındaki bir torunu
[Burada bir atlama olduğu için tefrika esas alındı.]

Filhakika oturdukları evin altındaki balıkhanede karısı, beş çocuğu iki damadı, bir gelini ve yedi yaşındaki bir torunu

s. 236-29 aradaki farkı ödetmek âdeti idi.

Aradaki farkı örtmek âdeti idi.

s. 237-13 Bir de tutup bana yavrularını getiriyorsun.

Bir de tutup tutup bana yavrularını getiriyorsun.

s. 241-7 Hulâsa bir samanlık gibi ilk alevde

Hava bugünlerde bir samanlık gibi ilk alevde

s. 253-18 galiba buradan geliyordu.
Muhtar'ı ondan sonra

galiba buradan geliyordu.
Tevrat'ın hikâyesi beyhude değildir. Her kadın kulağında şeytanın davetine açık bir taraf daima vardır.
Muhtar'ı ondan sonra

s. 256-3 Birkaç defa kendime

Birkaç defa kendi kendime

s. 256-12 hayvanı ezen parmağın

onu ezen parmağın

s. 256-15 Fakat ben, duvarda, içimde ve etrafımda

Fakat ben, duvarda, kendi içimde ve etrafımda

s. 257-30 Hiç kimse, bu cinayetlerde veya asıl itham

Hiç kimse, bu cinayetlerle veya asıl itham

s. 258-31 dikkat ederken kanepeye yüzükoyun yatan

dikkat ederken kanepede yüzükoyun yatan

s. 262-18 hotoz gibi toplamış, boylu, son derecede şişman

hotoz gibi toplamış, kısa boylu, son derecede şişman

s. 266-23 Emniyet Sandığı'nın önünde Muhlis Beye rast geldim.

[Tefrikadaki şekil tercih edildi.]

Emniyet Sandığı'nın önünde Muhlis'le Sami Beye rast geldim.

s. 267-30 ölçü sahibi olmadığını, ekseriya bir yazıda sadece

ölçü sahibi olmadığını, binaenaleyh ekseriya bir yazıda sadece

s. 271-11 Onu görmeyi ve dertlerine ortak olmayı

Onu görmek ve dertlerine ortak olmayı

s. 276-27 yaldız çerçeve aynasının içinde Talât Bey'in

yaldız çerçeve aynasının içinden Talât Bey'in

s. 278-4 İçimden de bir şeyleri aşmam lâzım.

İçimden de bazı şeyleri aşmam lâzım.

s. 278-25 Kulağımda tanıdığım sesler var.

Kulağımda tanımadığım sesler var.

s. 280-9 Kudret Bey'in bu şaraplarla dahi kendisini

Kudret Bey'in bir türlü bu şaraplarla dahi kendisini

s. 280-12 Kudret Bey, burnunun ucunda

Kudret Bey ise burnunun ucunda

s. 282-21 bize bu yazıhanede rakı ikram etmişti.

-Senin Paşa Hazretlerinin

[Tefrikadaki şekil tercih edildi.]

bize bu yazıhanede rakı ikram etmişti.

Muhlis Bey bir defasında evden çıkınca:

s. 286-22 hatıraların o kısa şehrâyini başlıyordu.

hatıraların o kısa şen âyini başlıyordu.

s. 288-8 İhsan Bey kendisini çok sever, onu ayırsak mı,

İhsan Bey kendisini çok sever, ona ayırsak mı,

s. 289-16 iki insan gibi bakıştık.

- Zaten bitti kızım...

iki insan gibi bakıştık. Paşa ciddiyetle

- Zaten bitti kızım...

s. 291-10 bir itirafta bulundu.

bir itizarda bulundu.

s. 301-6 dostumuzun bana, Muhtar'ın gelip gelmediğini soracağı muhakkaktı;

dostumuz bana, gelip gelmediğini sorabilirdi.

s. 304-5 Fakat bununla da kalmıyordu.

Fakat bununla kalmıyordu.

s. 307-27 vestiyere bıraktığı gazetelerini getirdi.

[Tefrikadaki şekil tercih edildi.]

vestiyere bıraktığı gazetelerini getirtti.

s. 318-18 Muhlis ağabeyden bahsederken

Suphi ağabeyden bahsederken

s. 318-27 Muhlis ağabey benim için daima

Suphi ağabey benim için daima

s. 318-8 Muhlis ağabeyin bir tarafını öğrenmiştim.

Suphi ağabeyin bir tarafını öğrenmiştim.

s. 319-8 kendilerini teşhir ediyorlardı.

kendilerini teşhir ediyordu.

s. 319-20 her şey mahv ü perişan olacak,

her şey mahv ü perişan olacaklar,

s. 319-22 üzerime çöken ağırlıktan kurtulamıyor, bir türlü

üzerime çöken ağırlıktan kurtulmuyor, bir türlü

s. 320-1 bu geceden sonraki günlerdi.

bu geceden sonraki günlerdir.

s. 320-5 bu geceden sonra kırk sekiz saat içinde

bu geceden sonra geçen kırk sekiz saat içinde

s. 322-20 kelimeleri ölçer gibi

kelimelerini ölçer gibi

s. 324-17 daha geniş işbirliği çareleri arıyorlardı.

daha geniş işbirliği çevreleri arıyorlardı.

s. 326-16 tiyatroya hevesi olması

tiyatroya hevesli olması

s. 327-5 İlk önce Nâsır Paşa ile İhsan'ın yan yana resimlerini gördüm. Paşa merasim elbisesinin sırmaları içinde ciddi, vakur, şimdiden, ölümü haberinin araya koyduğu mesafelerden bize tebessüm ediyordu.

İlk önce Nâdir Paşa ile İhsan'ın yan yana resimlerini gördüm.

Paşa merasim elbisesi içinde ciddi, vakur tebessüm ediyordu.

s. 327-11 meçhul bir şahıs veya şahıslar tarafından

meçhul bir şahıs tarafından

s. 327-22 silâh sesine koşan komşular, Türk ve İtilâf devletleri zabıtası gelmiştir.

silah sesine koşan komşular, Türk ve ecnebi polisleri zabıtası gelmiştir.

s. 327-24 merhumun ailesi efradına haber verildikten sonra, İhsan Bey,

merhumun ailesi efradına derhal haber verilmiştir. İhsan Bey,

s. 327-28 paşanın serinletici bir şey aramak üzere

Paşanın bir şişe Fransız şarabı aramak üzere

s. 328-3 ateşîn bir genç" diyordu.

ateşîn bir genç" tabirini kullanıyordu.

s. 328-10 Fakat Sabiha'yı unutmuştum artık.

Fakat Sabiha'yı unutmuş gibiydim artık.

s. 328-14 İhsanı bekleyen sıkıntılar...

İhsan'ı bekleyen sıkıntılar etrafımı almışlardı.

s. 328-19 İkdam'daki havadiste, Nâsır Paşanın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilânı olduğu yazılı. Polis Paşanın parmaklarının arasında buruşuk, yeşil bir kâğıt görmüş ve bunun bir tiyatro ilânı olduğunu anlamış.

İkdam'daki havadiste, Nâsır Paşanın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilânı olduğunu, polisin Paşanın parmaklarının arasında buruşuk, yeşil kâğıdı bulduğunu yazıyor diye haber verdi.

dergâh yayınları

AHMET HAMDİ TANPINAR

Bütün Eserleri

Saatleri Ayarlama Enstitüsü

♦

Sahnenin Dışındakiler

♦

Beş Şehir

♦

Yaşadığım Gibi

♦

Hikâyeler

♦

Yahya Kemal

♦

Mahur Beste

♦

Huzur

♦

Aydaki Kadın

♦

Bütün Şiirleri

(Haz: İnci Enginün)

♦

Edebiyat Üzerine Makaleler

♦

Tanpınar'ın Mektupları

(Haz: Zeynep Kerman)

♦

Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa

(Haz: İnci Enginün-Zeynep Kerman)

Sahnenin Dışındakiler, 1950'de Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edildikten sonra ancak 1973 yılında kitap olarak yayımlanabilmiştir. Yazarın diğer romanlarından Mahur Beste ile Huzur bu kitapla birlikte bir nehir romanın parçaları olarak değerlendirilmiştir.

Sahnenin Dışındakiler'de zaman 1920 yılıdır ve mekan İstanbul'dur. Türk milletinin yaşadığı o ateşten günlerde İstanbul hem bir sahnedir, hem de sahnenin dışı. Asıl sahne Anadolu, sahne dışı İstanbul'da pek az ve değişik aynalardan görülür.

Eserin tefrikasındaki farklılıkları da bu baskıda okuyacaksınız.

24 00

THG 516257 CLE

THG 516257 CLE

3990000019005

DERGÂH